

**Zakboek voor paardenhouders en ruiters van elken stand :
bevattende eene handleiding tot de kennis van het paard;
zijne voeding, oppassing en verdere behandeling; de
beoordeeling van zijn' ouderdom; de ligtere ziekten en
gebreken, en het hoefbeslag; den inkoop van paarden; het
berijden van een toegereden paard; het dresseeren van jonge
paarden, het optoomen en zadelen**

<https://hdl.handle.net/1874/30045>

7 B. 1266

ZAKBOEK

VOOR

Paardenhouders en Ruiters

VAN ELKEN STAND,

BEVATTENDE

EENE HANDLEIDING TOT DE KENNIS VAN HET PAARD; ZIJNE
 VOEDERING, OPFASSING EN VERDERE BEHANDELING; DE BE-
 OORDEELING VAN ZIJN' OUDERDOM, DE LIGTERE-ZIEKTEN
 EN GEBREKEN, EN HET HOERRESLAG; DEN INLOOP
 VAN PAARDEN; HET BERIJDEN VAN EEN GOE-
 REDEN PAARD; HET DRESSEEREN VAN JONGE
 PAARDEN; HET OPTOOMEN EN ZADDELEN;

F. W. SIEGMANN,

OVERSTE DER KON. SAKSISCHE RUITERIJ, U. D.

VOOR NEDERLANDERS BEWERKT DOOR

J. A. ALERS.

Rijks-Veearts der Eerste Klasse te 's Gravenhage.

MET VIJF DITSLAANDE PLATEN.

GOUDA,

G. B. VAN GOOR.

1865

Label

VOORREDE.

Dit zakboek is voor het practisch gebruik bestemd en zal voor zulke eigenaars van paarden en ruiters een hulp zijn, die noch tijd noch gelegenheid hebben, door omvangrijke studiën zich grondige kennis in de Paardenkennis, Veeartsenijkunde en Rijkunst te verschaffen, of ook voor hun doel dit niet behoeven. Uit het veel omvallende en rijke gebied van wetenschap en kunst, bevat het daarom slechts datgene wat iedereen weten moet die paarden houdt en bereid, wanneer hij zijne onderhoorigen behoorlijk wil controleeren; zich niet blindelings aan zoogenaamde deskundigen overgeven en ongelukken zoo veel mogelijk wil voorkomen, die deels zijn geldbeurs, deels zijn persoon kunnen treffen. Ziekten en genezingen, die de tusschenkomst van eenen Veearts vorderen, zijn of geheel weggelaten, of slechts oppervlakkig aangestipt.

Wie meer mogt wenschen, of eene grondiger studie verlangen, raadplege daarover de volgende werken:

I. OVER PAARDENKENNIS IN HET ALGEMEEN.

F. van der Poll, *Handleiding tot de Paardenkennis, enz.* Breda 1841. — 3de druk door **H. H. Lasour** Breda 1859 kl. 8vo.

Baumeister, *Handleiding tot de Paardenkennis voor Veeartsen, Paardenfokkers en Paardentiefhebbers* door **Dr. A. Rueff**, Uit het hoogduitsch bewerkt naar de vierde verbeterde en vermeerderde uitgave door **J. A. Alers**, Gouda 1858 gr. 8vo.

T. D. Schubart, *Atlas van de Anatomie des paards, in 34 steendrukplaten met verklaring.* Utrecht 1849. Fol.

T. D. Schubart, *Tafel van den ouderdom des paards volgens de ontwikkeling, den voortgroei en de afslijting der tanden.* Utrecht 1841. in plano.

2. OVER HOEFBESLAG.

J. T. O. Dieterichs, *De kunst van het Hoefbeslag of Handleiding, om zoowel de gezonde als gebrekkige hoeven der Paarden op eene doelmatige wijze, te behandelen en te beslaan.* Uit het hoogduitsch vertaald, en met eenige aanmerkingen en bijvoegselen vermeerderd door **J. W. A. Hart.** Amst. 1830 kl. 8vo.

Balasse en Klatte. *Het hoefbeslag zonder dwang.* Uit het hoogduitsch vertaald door **J. W. A. Hart.** Amsterdam 1830 kl. 8vo.

F. C. Hekmeijer, *Heschrijving van verschillende wijzen van Winterbestag bij het paard of het zooge-naamd scherpszetten.* Utrecht 1862 gr. 8vo.

3. VEEARTSENIJKUNDE.

Dr. **A. Numan**, *Handboek tot de Genees- en Verloskunde van het Vee.* 5de druk, Groningen en Leeuwarden 1856, post 8vo.

F. Clater, *De Paardenarts of de kunst om zijne paarden zelf te genezen,* door **B. J. C. Rijnders.** Gorinchem 1840 kl. 8vo.

Dr. **L. Wagenfeld**, *Volledig Handboek der Genees- en Verloskunde van het Vee.* Uit hoogduitsch bewerkt naar den 9den zeer vermeerderden en verbeterden druk, door **F. W. Steijgerwalt.** Leijden 1862, kl. 8vo.

4. RIJKUNST.

B. van Merlen, *Lessen in de Rijkunst en het Voltigeren.* Breda 1839 kl. 8vo.

Handleiding tot de Paardenkennis en Afrigtingskunst. Breda 1839 kl. 8vo.

I N H O U D.

E E R S T E A F D E E L I N G.

H E T P A A R D.

	Bladz.
1 ^e HOOFDSTUK. Inleiding	1.
2 ^e HOOFDSTUK. De afzonderlijke deelen van het paard, en de meest gewone aan hetzelfde voorkomende fouten en gebreken	5.
DE VOORHAND.	6.
DE KOP.	6.
DE HALS.	8.
DE SCHOFT.	8.
DE BORST.	8.
DE VOORBEENEN.	8.
DE MIDDELHAND OF HET LIJF.	15.
DE RUG.	15.
DE LENDEN.	16.
DE RIBBEN.	16.
DE BUIK.	16.
DE FLANKEN.	17.
DE NAHAND.	17.
HET KRUIS.	17.
DE STAART.	17.
DE HEUPEN.	18.
HET DJEBEEN.	18.
HET ACHTERBEEN.	18.
3 ^e HOOFDSTUK. De gangen van het paard	22.
4 ^e HOOFDSTUK. Vereischten van een bruikbaar rij- en tuigpaard	26.
RIJPAARD.	26.
TUIGPAARD.	30.
5 ^e HOOFDSTUK. Kenteekenen van den ouderdom des paards	31.
6 ^e HOOFDSTUK. Voeding van het paard	33.
7 ^e HOOFDSTUK. Oppassing en behandeling van het paard in den stal	47.

	Bladz.
8^e HOOFDSTUK. Eenige der meest ge- wone ziekten des paards en hunne genezing.	66.
ONTSTEKING DER OOGEN.	68.
VERWONDING VAN DE TONG OF DER LAGEN.	68.
VERWONDINGEN.	69.
BELEEDIGINGEN DOOR DRUKKEN.	69.
KREUPELGAAN.	72.
VLOTGALLEN.	73.
ZWELLEN DER BEENEN.	74.
ONTSTERKINGSGEZWEL AAN DE BEENEN.	74.
PEESKLAP.	76.
OVERBEEN.	76.
MOK.	77.
VERBALLEN VAN DEN HOEF.	78.
KROONTREDEN.	78.
STRAALVERZWERING	79.
STEENGALLEN.	80.
INTREDEN VAN VREEMDE LICHAMEN.	80.
VERNAGELLEN.	81.
DROES.	82.
DOORLOOP.	83.
VERSTOPPINGEN.	83.
OPSTOPPING DER PIS.	84.
KOLIJK.	85.
GEBREK AAN EETLUST.	86.
KOLDER.	87.
DAMPIGHEID	89.
KWADE DROES EN WORM.	90.
9^e HOOFDSTUK. Hoefbeslag.	92.
INLEIDING.	92.
VOORBEREIDING VAN DEN HOEF VOOR HET BESLAG	93.
VORM, HOEDANIGHEID EN LIGGING DES IJZERS.	97.
HET ONDERSLAAN VAN HET IJZER.	106.
BESLAG VOOR TUIGPAARDEN.	107.
WINTERBESLAG.	108.
BESLAG VOOR GEBREKKIGE HOEVEN.	109.
BESLAG VOOR EENIGE BIJZONDERE GE- VALLEN.	111.
OPNEMEN EN OPHOUDEN DER VOETEN BIJ HET BESLAAN.	112.

10 ^e HOOFDSTUK. Handelwijze om een paard neder te leggen.	115.
11 ^e HOOFDSTUK. Het inkoop van paarden.	118.

T W E E D E A F D E E L I N G.

RIJKUNST.

1 ^e HOOFDSTUK. Bepaling en algemeene grondregelen.	132.
INLEIDING.	132.
OP- EN AFSTIJGEN.	136.
ZITTEN.	139.
HULPEN EN STRAFFEN.	142.
BESTURING.	147.
DE GANGEN IN HET ALGEMEEN.	154.
EVENWIGT VAN HET PAARD.	155.
VERZAMELEN VAN HET PAARD.	156.
STELLING.	157.
2 ^e HOOFDSTUK. Bijden van een toegereden paard.	158.
STAP.	158.
DRAF.	160.
GALOP.	162.
CARRIÈRE.	166.
HALVE PARADE.	167.
OVERGANG UIT LAGERE IN HOOGERE GANGEN.	169.
PARADE.	169.
TERUGGAAN.	172.
HET AFBUIGEN OP DE PLAATS.	173.
CIRKEL.	175.
WENDINGEN.	176.
OVERTREDEN, TRAVERS, RENVERS.	179.
SCHOUDER BINNENWAARTS.	181.
SPRINGEN.	182.
BEHANDELING VAN KWADE PAARDEN	183.
GEDRAG DES RUITERS IN EENIGE BIJZONDERE GEVALLEN.	190.
3 ^e HOOFDSTUK. De dressuur van jonge paarden.	195.
ALGEMEENE GRONDBEGINSELEN.	195.
LOOPEN AAN DE LIJN.	199.

	Bladz.
BESTURING VAN DEN TRENSTEUGEL.	202.
BESTURING DER ROEDE.	204.
OPSTIJGEN EN AANRLIDEN.	204.
OPRIGTEN VAN DEN HALS.	206.
STAP.	207.
DRAF.	208.
HALVE PARADE	212.
PARADE.	213.
BUIGEN EN OPRIGTEN VAN DEN HALS; BUI- GEN VAN DEN NEK; AFBUIGEN VAN DE KAKEN.	214.
BUIGEN VAN DE ACHTERHAND.	219.
TERUGTREDEN.	222.
WENDINGEN.	224.
CIRKEL.	225.
WIJKEN VOOR DE EENZIJDIGE WERKING DER BEENEN.	227.
KOP EN KROEP BUITENWAARTS.	230.
SCHOUDER BINNENWAARTS.	231.
GALOP.	231.
OVERTREDEN. TRAVERS, RENVERS.	233.
OPTOOMING EN BESLUIT DER DRESSUUR.	233.
GEWENNEN AAN VREEMDE VOORWERPEN.	235.
4e HOOFDSTUK. Optooming.	236.
BEPALING EN ALGEMEENE REGELEN.	236.
TOOMEN MET DE WERKTRENS.	237.
OPTOOMEN MET DE STANG	238.
EENIGE HULPMIDDELEN VOOR BUITENGE- WONE GEVALLEN.	254.
5e HOOFDSTUK. De zadel en diens lig- ging op het paard.	257.
6e HOOFDSTUK. De kleeding van den ruiter.	267.
VERKLARING DER PLATEN.	270.

MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING DER VEEARTS-NIËKONDE IN NOORD-NEDERLANDSCH OOST-INDIË
 UTRECHT
 EERSTE AFDEELING.
H E T P A A R D.
 EERSTE HOOFDSTUK.

Inleiding.

§ 1. Het Paard, is voor den mensch een der nuttigste dieren, maar zoo wel in het aanschaffen als in het onderhoud zeer kostbaar. Bovendien behoeft het tot zijnen wasdom eene zorgvuldige en welwillende verzorging, als ook in het algemeen eene eigenaardige behandeling en een verstandig gebruik. Van alle paarden kan niet hetzelfde gevorderd worden, en ieder paard is niet voor elk doel geschikt; evenmin kan het eene paard juist als het andere worden behandeld. De omstandigheden, die in dit opzigt daartoe bijdragen, zijn zeer verschillend en tot eene juiste schatting derzelve behooren zaakkennis en een rijp oordeel. Misgrepen hierin kunnen zeer onaangename gevolgen hebben en gevoelige geldelijke verliezen te weeg brengen. Het moet daarom wel in het belang van iederen eigenaar van paarden zijn, die het te doen is, om zijne dieren zoo lang mogelijk gezond en tot het gebruik geschikt te houden, zich met den lichaamsbouw, de eigenschappen, de meest gewone ziekten en gebreken van het paard; met diens voeding, oppassing en verzorging; met de eischen van een doelmatig beslag, zoo ook met de voor het gebruik bestaande regels bekend te maken.

§ 2. Er zijn verschillende rassen van paarden, die meer of minder van elkander afwijken en zich in het uitwendige van het dier, alsmede in de dienst, en andere eigenschappen van hetzelfde doen kennen. Paarden van edele rassen zijn in den regel fraaijer, deugdzamer en bereiken een' hooger en ouderdom dan paarden van

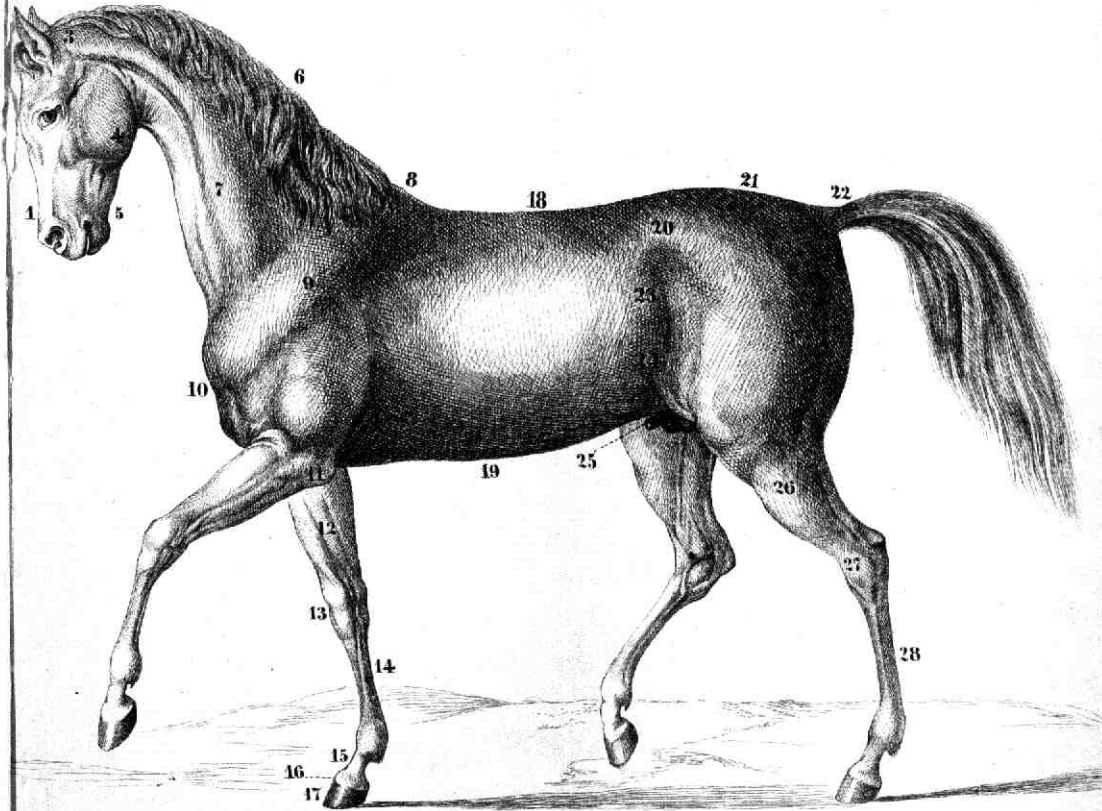
VERKLARING DER PLATEN.

Plaat 1.

PLAAT I.

AFBEELDING VAN EEN REGELMATIG GEVORMD PAARD.

1. <i>De neus.</i>	15. <i>De koot.</i>
2. <i>Het voorhoofd.</i>	16. <i>De kroon.</i>
3. <i>De nek.</i>	17. <i>De hoef.</i>
4. <i>De kinnebak.</i>	18. <i>De rug.</i>
5. <i>De ketting- groeve.</i>	19. <i>De buik.</i>
6. <i>De manenlam.</i>	20. <i>De heup.</i>
7. <i>De hals.</i>	21. <i>Het kruis.</i>
8. <i>De schoft.</i>	22. <i>De staartwortel.</i>
9. <i>De schouder.</i>	23. <i>De lende.</i>
10. <i>De borst.</i>	24. <i>De flank.</i>
11. <i>De elleboog.</i>	25. <i>De koker.</i>
12. <i>De voorarm.</i>	26. <i>De onderschenkel.</i>
13. <i>De knie.</i>	27. <i>Het sprongge- wricht.</i>
14. <i>Het scheenbeen.</i>	28. <i>Het scheenbeen.</i>

gemeene afkomst. De oostersche- en engelsche rassen worden tegenwoordig het meest geschat en bij voorkeur tot veredeling van andere rassen gebruikt. Doch ook Duitschland, voornamelijk Oostpruisen, Wurtemberg, Hannover en Mecklenburg, levert goede zoowel rij- als trekpaarden. In Saksen maakt de paardenfokkerij in den laatsten tijd evenzoo zeer verblijdende vorderingen, die echter nog veel belangrijker zoude worden, wanneer niet bij een groot gedeelte der landlieden gebrek aan zaakkennis, zoowel als het vasthouden aan oude gewoonten en vooroordeelen, eindelijk ook eene zekere ongeschiktheid voor het onderrigt, in den weg stonden. Als werkpaarden, vooral voor zware lasten, zijn de deensche paarden zeer aan te bevelen.

§ 3. Het mannelijke paard wordt *Hengst*, het vrouwelijke *Merrie* genoemd. Een gesneden hengst heet *Ruin*. Ofschoon het paard in zijn' natuurlijken toestand het volmaaktste is, zoo zijn echter de ruinen niet minder bruikbaar en in vele opzigten bovendien geschikter dan de hengsten en merriën, daar men met de nadeelen, aan de opwekking der geslachtsdriif verlonen, niet te maken heeft.

§ 4. De grootte van het paard wordt door middel van een' hand, van de onderste vlakke van den voorvoet, over den schouder, tot op het hoogste punt van de schouff gemeten, en in Saksen naar de Dresdensche el, in vierdels en duimen uitgedrukt, zoo dat b. v. een paard dat 11 vierdels 1 duim meet, 2 ellen 10 duim groot is. Op andere plaatsen rekent men naar voeten of naar vuisten, en een vuist = 4 duim.

Een volkomen volwassen paard meet in den regel 11 tot 12 vierdels. Er zijn echter ook paarden, die grooter dan 12 vierdels en ook die kleiner dan 11 vierdels zijn. Een paard van 10 vierdels en minder wordt *Pouy* genoemd. Voor rijpaarden, is eene grootte van 11 vierdels tot 11 vierdels 4 duim de geschiktste; tuigpaarden, vooral wanneer zij tot het langzaam voorttrekken van zware lasten bestemd zijn, kunnen grooter zijn.

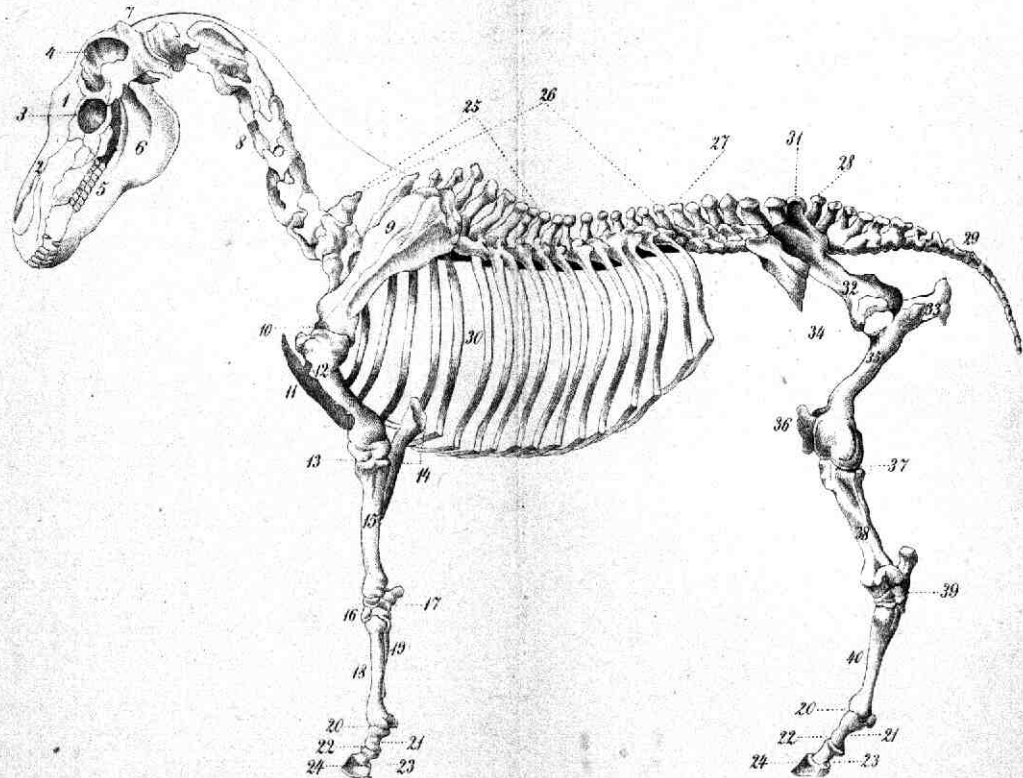
§ 5. De kleur van het paard heeft op het gebruik van hetzelfde geen invloed, en het is doorgaans ongegrond,

PLAAT II.

AFBEELDING VAN EEN PAARDENSCELET.

1. Het voorhoofds- been.	24. Het hoesbeen.
2. Het neusbeen.	25. De schoft.
3. De oogkuil.	26. Achttien rugge- wervels (met in- begrip van de ne- gen wervels, die de schoft vorm- men.)
4. Het gehoorgat.	27. Zes lendewervels.
5. De onderkaak.	28. Vijf heiligbeens- wervels.
6. De kinnebak.	29. Achttien tot twin- tig staartwer- vels.
7. De nek.	30. Achttien ribben.
8. Zeven halswer- vels.	31. Het heupbeen.
9. Het schouder- blad.	32. Het darmbeen.
10. Het schouderge- wricht.	33. Het zitbeen
11. Het borstbeen.	34. Het heupge- wricht.
12. De boeg of boven- arm.	35. Het bil- of opper- schenkelbeen.
13. Het elleboogge- wricht.	36. De knieschijf.
14. De elleboogspunt.	37. Het kniegewricht of de kniegele- ding.
15. De voorarm.	38. De onderschenkel of het schenkel- been.
16. De knie.	39. Het sprongge- wricht.
17. Het kniegewricht.	40. Het scheenbeen.
18. Het scheenbeen.	
19. De griffelbeende- ren.	
20. Het kootgewricht.	
21. Het kootbeen.	
22. Het kroonge- wricht.	
23. Het kroonbeen.	

Plaat 2.

wanneer beweerd wordt, dat sommig haar tot bijzondere eigenschappen, b. v. tot meer of mindere duurzaamheid, tot een goed- of hoosaardig karakter, enz. doet besluiten. Evenzoo is het met de verschillende merkteekens — witte voeten, blessen, enz. — welke bovendien, al naar dat de mode het medehrent, voor schoon of onoogelijk worden gehouden.

De verscheidenheid met betrekking tot de kleur is oneindig groot, en niet zelden vindt men kleuren, die zich niet bepaald laten beschrijven. Bij vele paarden heeft het haar slechts eene kleur; bij andere vertoont het eene vermenging van verschillende kleuren.

De meest voorkomende kleuren van haar zijn: wit, graauw, zwart, bruin, rood, geel; en hiernaar onderscheidt men schimmels — meest wit met zwart gemengd —, muisvalen, zwarten, bruinen, vossen en valen. De laatsten worden, wanneer ook de manen en staart geel, zoo ook de bek en de oogleden rozenrood zijn, hermelijnen of isabellen genoemd. Paarden, die gevlekt zijn, heeten bonten. Ieder der genoemde klassen, heeft weder talrijke soorten; zoo onderscheidt men b. v. bij de schimmels: Appelschimmels, blaauwschimmels, roodschimmels, graauwschimmels, muskaatschimmels, honigschimmels, snoekschimmels, ijzerschimmels, moorkoppen, enz. enz. Het is noodeloos hier in de talloze verscheidenheden verder door te dringen, daar er noch eene overeenstemming in de daarop betrekking hebbende terminologie, noch eene behoorlijk bepaalde omschrijving bestaat, en dien ten gevolge dikwijls zeer uiteenlopende beschouwingen over de kleur van een paard gehoord worden.

§ 6. De ouderdom oefent in zoo verre een' wezenlijken invloed uit op de bruikbaarheid des paards, daar het laatste eerst na het volbrengen van het zesde levensjaar zoo krachtig en lichamelijk volwassen is, dat van hetzelfde langdurige inspanningen kunnen worden gevorderd. Wordt het reeds met het vijfde jaar, of zelfs nog vroeger, in gebruik genomen, dan moet dit met veel verschooning en groote voorzigtigheid geschieden. Vóór het volbragte vierde levensjaar mag het paard onder geene voorwaarde tot eeneigen arbeid gebruikt of in het algemeen op eenige wijze

PLAAT III.

AFBEELDING VAN EEN' NATUURLIJKEN EN EEN' BESLAGEN HOEF.

FIG. 1. Een onbeslagen hoef.

FIG. 2 en 3. Een met een gewoon duitisch ijzer beslagen hoef.

FIG. 4. Een hoef met 5 nagels opgesta-
gen engelsch (zoogenaamd Miles) ijzer.

FIG. 1 en 3.

a. De zool.	g. De dragten.
b. De witte lijn.	h. De straalwerk.
c. De draagolakte van den wand.	i. De wand.
d. De straal.	k. De dragt.
e. De straalgroeve.	l. De verzen (de bal- len).
f. De steunsels.	m. De toom.

Fig. 1.

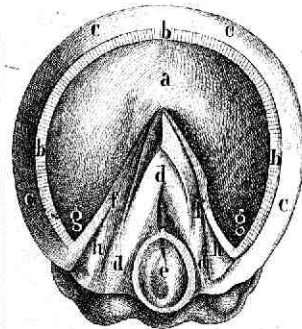

Fig. 3.

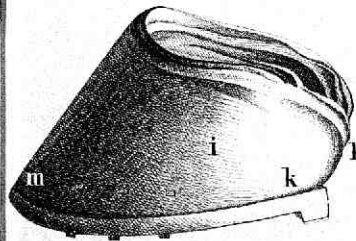

Fig. 2.

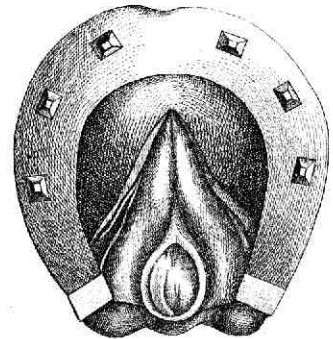
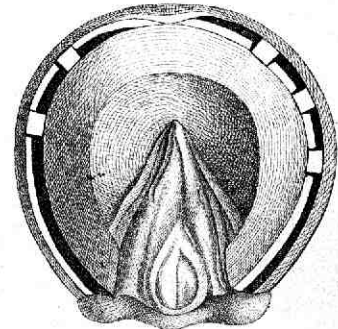

Fig. 4.

worden ingespannen. Helaas wordt dit veel te weinig in acht genomen en niet zelden het paard veel te spoedig in een levenstijdperk, waarin het ligchaam nog niet volvormd is en alle krachten tot zijne natuurlijke ontwikkeling behoeft, niet slechts gebruikt, maar zelfs onbedacht ingespannen. Het gevolg daarvan is, dat het in zijn z e v e n d e of a c h t s t e jaar, waarin het eigenlijk op het toppunt van kracht en gezondheid staan en ten minste nog eene tienjarige duurzaamheid moet beloven, reeds met alle mogelijke gebreken behebd en tot een knol gezonken is, die nog slechts eene geringe waarde heeft en ten hoogste nog eenige jaren armzalig is te gebruiken. Dusdanig worden talloze paarden op eene onverantwoordelijke wijze vóór hunnen tijd ten gronde gerigt en daaruit wordt voor den Staat, zoowel als voor de bijzondere eigenaars, een belangrijk verlies aan bruikbaar materiëel, zoo wel als aan kapitaal geboren. Bovendien kan ook de fokkerij niet gedijen, want uit slechte merriën kunnen geene goede veulens worden getrokken.

Daar iedere regel zijne uitzonderingen heeft, zoo gebeurt het ook, dat paarden, die van jongs aan rijkelijk en voedzaam gevoederd, en in het algemeen rationeel en zorgvuldig zijn opgekweekt, reeds voor het z e s d e jaar volkomen gevormd en in volle kracht zijn; daarentegen anderen, wien in hunne eerste levensjaren weinig zorg ten deel gevallen is, of bij welke bijzondere omstandigheden nadeelig hebben ingewerkt, eerst na het z e s d e jaar hunne vorming bereiken en op krachten komen. Paarden van edele rassen hebben gewoonlijk een' langeren tijd noodig tot hunne volkomene ontwikkeling, zoodat deze eerst in het z e v e n d e jaar, somwijlen ook wel nog later, wordt bereikt, doch zij blijven alsdan ook des te langer bruikbaar.

Hoe lang een paard, met betrekking tot zijn levensduur bruikbaar blijft, laat zich in het algemeen niet bepalen. Er zijn paarden, die tot het twintigste levensjaar en langer volkomen tot de dienst geschikt blijven, terwijl anderen, onder dezelfde voorwaarden, reeds met het vijf t i e n d e jaar, of zelf nog vroeger, stomp en onbruikbaar worden. Gemiddeld kunnen tien jaren als de diensttijd van een paard worden aangenoemen. Het spreekt van zelf, dat dit slechts voor normale

PLAAT IV.

AFBEELDINGEN VAN DE OPTOOMING.

- FIG. 1 Eene op de lijn gerigte schaar
 FIG. 2. Eene voor de lijn gerigte schaar.
 FIG. 3 Eene achter de lijn gerigte schaar.
 FIG. 4. Een schaar met hoekig oog.

FIG. 1. 3. 6. 7. Scharen met ronde ogen.

FIG. 4. 2. 3. 6. Scharen, waaraan de teugelring zich in eene bewegelijke bus bevindt.

FIG. 5. 7. Scharen, waaraan de teugelring zich in een vast oog bevindt.

FIG. 4. De schaar van eene Schreekensteinsche stang.

FIG. 5. Een schaar van eene verbeterde Schreekensteinsche stang.

FIG. 6. 7. Toestellen om te verhinderen, dat het paard met de lippen de schaar vat.

FIG. 8. Mondstuk van eene werktrens.

FIG. 9. Mondstuk zonder poort met weinig tongvrijheid.

FIG. 10. Mondstuk zonder poort met meer tongvrijheid.

FIG. 11. 12. Mondstuk met poort.

- FIG. 1^a
 a. Het oog.
 b. De inleghaak.
 c. De tap.

FIG. 1. b. Een oog met lang lid.

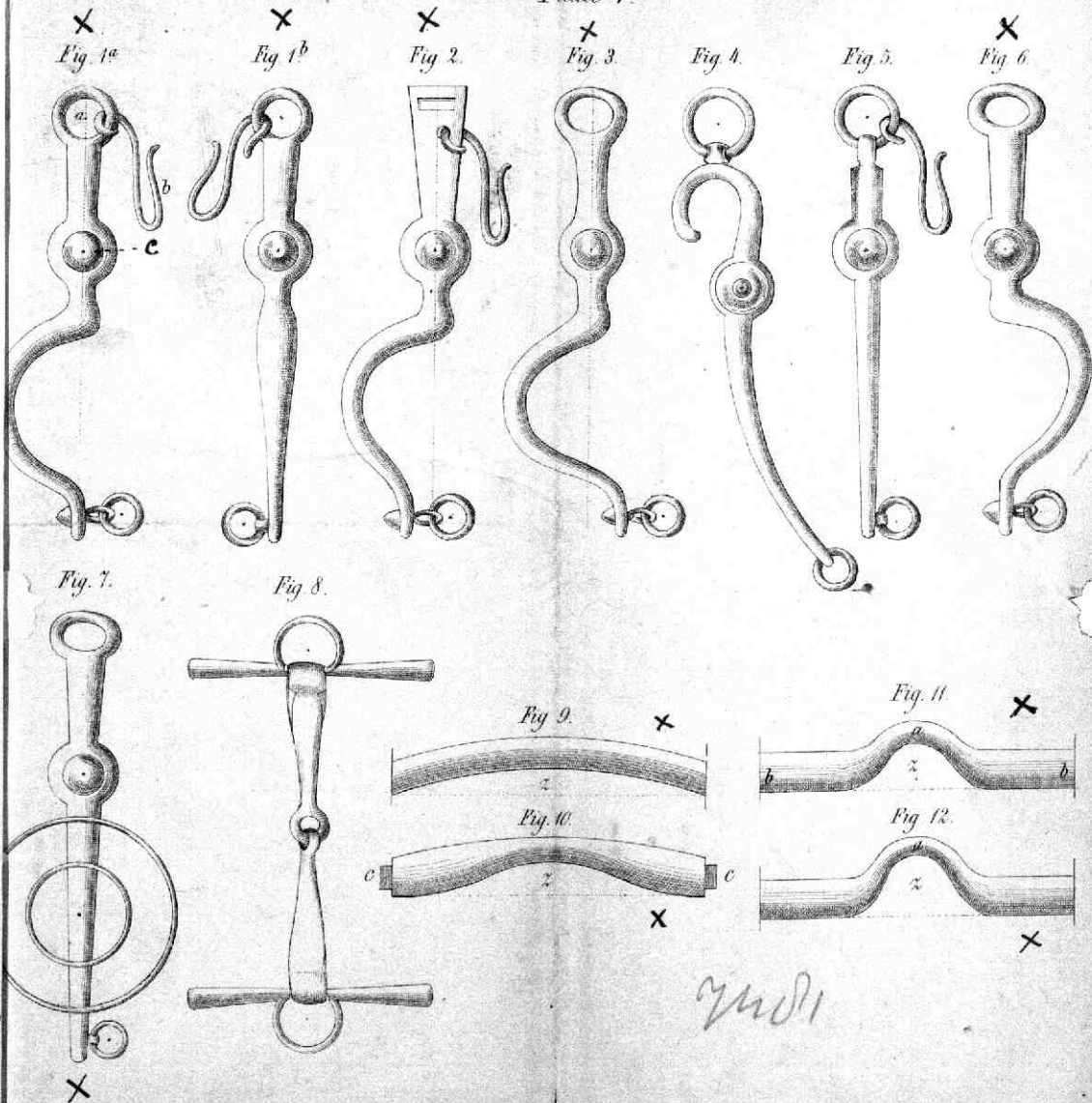
FIG. 10. c. De tap.

FIG. 9. 10. 11. 12.
 z. De tongvrijheid.

FIG. 11. 12.
 a. De poort.

FIG. 11.
 b. De ballen, d. z. de geducten die op de lagen liggen.

Plaat 4

Handwritten signature or mark.

toestanden geldt, en geheel verandert, wanneer het dier slecht gevoed, niet behoorlijk verzorgd en al te sterk ingespannen wordt, of dat er zich soms omstandigheden voordoen, waardoor de krachten vóór den tijd worden verbruikt.

§ 7. Eigenaars van paarden, die hun belang begrijpen, moeten er voor zorgen, hunne paarden zoo veel mogelijk te ontzien. Hoe noodzakelijk zulk een ontzien ook wezen moge, mag dit echter niet overdreven worden, en in het algemeen niet verkeerd worden begrepen, anders vertroetelt men het paard en kan het daardoor nadeel berokkenen. Men wane daarom niet, dat het ware ontzien daarin bestaat, dat men het paard overmatig dik voedert, het alleen bij gunstig weder uit den stal brengt, van hetzelfde nimmer eenige inspanning vordert en in het algemeen zeer weinig werk laat doen. Dit ware een verkeerde weg. Het paard moet op eene verstandige wijze worden gehard en aan vermoeijenissen gewend, opdat het daarvoor niet terugdeinze, wanneer die van hetzelfde worden gevorderd; het moet goed gevoed, maar niet gemest, zorgvuldig opgepast en verzorgd, maar niet vertroeteld, en, wanneer het eenigszins mogelijk is, dagelijks in de vrije lucht gebragt worden. Dan ook kan men van hetzelfde, in gevallen waarin het noodig is, iets meer vorderen zonder het te benadeelen. In het algemeen kan men van de paarden zeer veel vorderen, wanneer men hunne geschiktheid voor de dienst door doelmatige oefeningen allengs verhoogt; hunne krachten met omzigtigheid en bij tusschenpoozen gebruikt, en hen eene goede verzorging op den stal doet ondergaan.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De afzonderlijke deelen van het paard, en de meest gewone aan hetzelfde voorkomende fouten en gebreken.

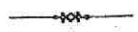
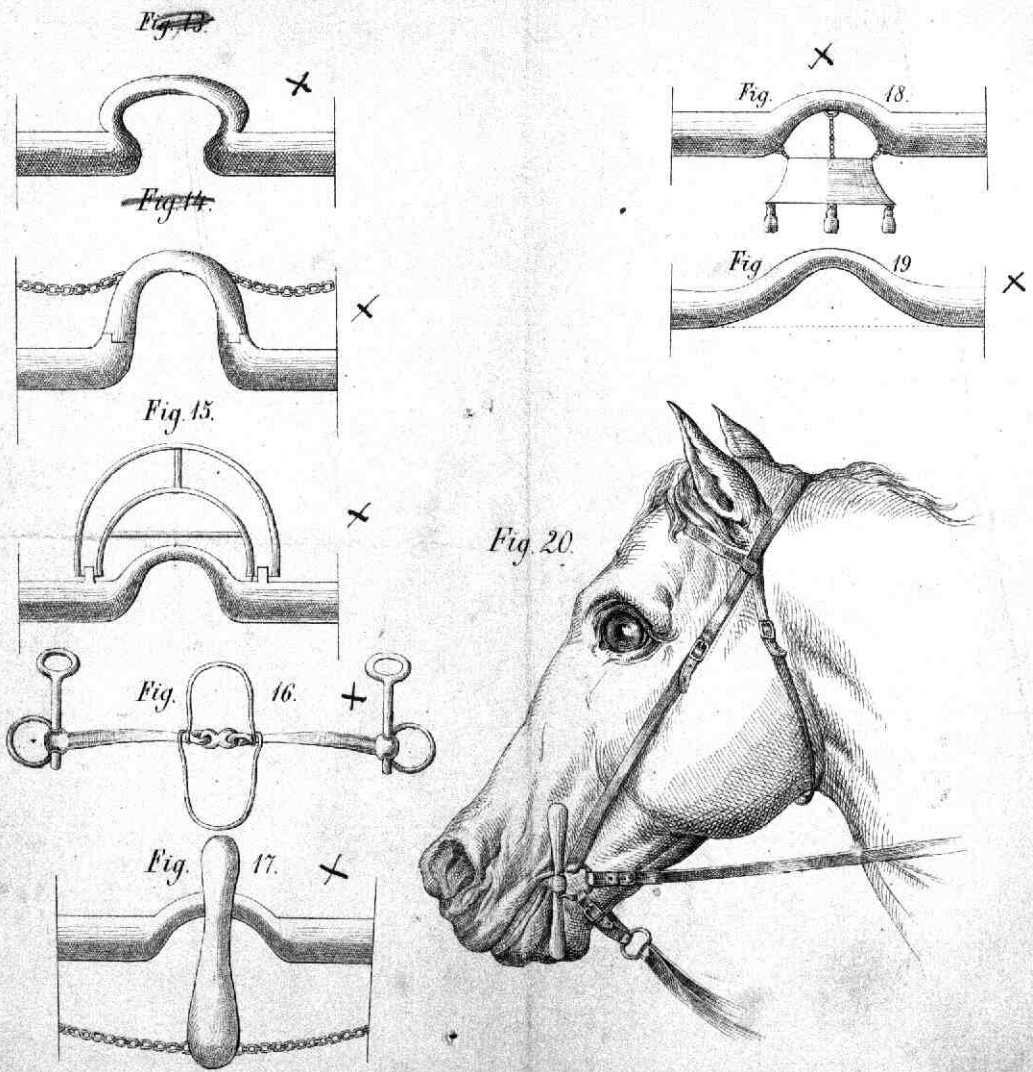
§ 8. Het ligchaam des paards wordt in drie hoofddeelen onderscheiden: de voorhand of het voor-

7209

PLAAT V.

AFBEELDINGEN VAN DE OPTOOMING.

- FIG. 13. Mondstuk met poort. *tegen tonguitsteken*
- FIG. 14. 15. Mondstukken met omvallende poorten.
- FIG. 16. Mondstuk van eene onderlegtrens met toestel tegen het tonguitsteken.
- FIG. 17. Mondstuk met lepel tegen het tonguitsteken.
- FIG. 18. Mondstuk met tongenspel tegen het tonguitsteken.
- FIG. 19. Een gebrekkig gevormd mond-
stuk, (222) waan de ballen,
- FIG. 20. Een tot springteugel dienend toestel.
die het gedaalte schuin opwaarts zijn gericht.

stel; de middelhand of het ligchaam en de nahand of het achterstel.

De voorhand wordt gevormd door den kop, den hals, de schoft, de borst en de voorbeenen met de daartoe behoorende deelen.

De middelhand of het ligchaam, bestaat uit den rug, de ribben, den buik, de flanken, de lendenen, den uijer of de voortleelingswerktuigen, het eerste bij de vrouwelijke, de laatsten bij de mannelijke dieren.

Tot de nahand behooren: het kruis of de croup met de heupen, den staart, de billen, den aars, bij de merriën het schaamdeel of de kling, eindelijk de achterbeenen met hunne bijzondere deelen.

DE VOORHAND.

De Kop.

§ 9. De kop is door den nek met den hals verbonden. Men onderscheidt daaraan: de ooren, het voorhoofd, de oogen, de oogkuilen, de neus met de neusgaten, de kinnebakken, de bek.

In de kaken bevinden zich de tanden, en wel 24 baktanden of kiezen, 12 snijtanden en bij de hengsten of ruinen 4 haaktanden 1). Het gedeelte der tanden, dat boven het tandvleesch uitsteekt en zichtbaar is, heet de kroon, en hunne vlakten, waarmede de bovenste en onderste tanden elkander aanraken, de wrijfvlaakte; het gedeelte, waarmede de tand in de kaak is bevestigd, wordt de wortel genoemd.

Een kleine fraai gevormde magere kop wordt voor een sieraad van het paard gehouden; een groote en vleezige kop daarentegen ontsiert het niet alleen, maar veroorzaakt ook bij het rijden veelvuldige moeilijkheden. De kop van een edel paard onderscheidt zich bijna altijd door een breed voorhoofd.

De kop moet van het voorhoofd naar den neus, eene

1) Niet zelden worden deze haaktanden ook bij de merriën en wel bij oude merriën aangetroffen, doch zijn alsdan zeer klein.

regte lijn vormen; is hij sterk gewelfd, dan ontstaat de ramskop; wanneer hij naar binnen gebogen is, de snoekenkop.

De ooren moeten eene evenredige grootte hebben en goed aan den kop zijn aangezet. Te lange ooren worden ezelsooren, te korte muizenooren; te breede en dikke koozooren genoemd. Te hoog aangezette ooren, heeten hazenooren; het tegenovergestelde gebrek noemt men wijdorig. Wanneer zij naar beneden hangen en gedurende het gaan van het paard waggelen, dan geeft men daaraan den naam van varkens- of lapoo ren.

De ooren geven de oogenblikkelijke stemming des paards te kennen. Spitsl het dezelve, dan is het gewoonlijk op iets opmerkzaam; legt het de ooren in den nek, dan is het geneigd te bijten, te slaan of de een of andere ondeugd te bedrijven; laat het dezelve naar beneden hangen, dan kan men het er voor houden, dat het paard moede of traag is.

De oog en moeten groot, gewelfd en van eene donkere kleur zijn. Zij geven de geaardheid des paards te kennen, en men kan uit het meerdere of mindere vuur van dezelve, even als uit den blik, met eenige zekerheid besluiten, of het paard levendig of phlegmatiek, goedaardig of wantrouwend en valsch is. Zij zijn aan veelvuldige ziekten onderworpen, die niet zelden het geheel of gedeeltelijk blind worden ten gevolge hebben. Een aan beide oogen blind paard is tot rijden ongeschikt en slechts tot langzaam trekken te gebruiken. Vele soorten van blindheid zijn moeilijk te onderkennen, zoo h. v. de zwarte staar, ook schoonblindheid genoemd, die zich slechts door eene groote, in het licht min of meer onbewegelijke pupil, als ook door den paarlemoërglans doet kennen, die het op een half donkeren stal bezit. Bij de graauwe staar of zogenaa mde maanblindheid is de pupil meer of minder troebel en in het licht zeer prikkelbaar; is het gebrek volkomen, dan verandert die in het licht niet, schijnt klein en met eene graauwe ster bezet. Een strak oog is gewoonlijk een teeken dat het paard dom is 1).

1) Of voorbeschiktheid heeft tot kolder.

De Hals.

§ 10. De hals verbindt den kop met het ligchaam. Zijn bovensten rand van den nek tot aan de schoft heet men de kam; de daarin groeiende haren worden de manen genoemd.

Het is nadeelig voor het gebruik als rijpaard en tegen de regelen der schoonheid, wanneer de hals te kort, te dik — spek hals —, ingebogen — herten hals —, of te diep aangezet is. De zogenaamde zwanenhals wordt voor de fraaiste gehouden, doch veroorzaakt niet zelden bij het rijden eenige moeijelijkheden.

De Schoft.

§ 11. De schoft bevindt zich boven de schouderbladen en vormt de verbinding van den hals met den rug. Zij moet mager, en zooveel uitstekende zijn, dat zij ongeveer een' duim hooger staat, dan het kruis. Eene zeer lage en ronde schoft biedt zelden eene behoorlijke ligplaats voor het zadel aan; eene hooge schoft daarentegen geeft ligt aanleiding tot verwonding.

De Borst.

§ 12. De borst neemt een aanvang daar, waar de hals eindigt, beslaat de ruimte tusschen de voorbeenen en strekt zich tot aan den buik uit. Eene goed gevormde borst heeft een voordeelligen invloed op de beweging der voorbeenen en aldus ook op den gang des paards. Is de borst te smal, dan staan de voorvoeten te dicht bij elkander, hetgeen een' onregelmatigen en onzekeren gang ten gevolge heeft; is zij te breed, dan wordt de gang zwaarmoedig en voor den ruiters onaangenaam. Voor tuigpaard is eene breede borst nadeelig.

Voorbeenen.

§ 13. De afzonderlijke deelen, waaruit de voorbeenen bestaan, zijn: het schouderblad, de boeg of opperarm, de voorarm, de knie, het scheenbeen, de koot, de hoef.

Het schouderblad is een vlak, dun heen, dat van de schoft, in eene schuine rigting naar voren, ter zijde van de borst ligt en door het schoudergewricht met den boeg verbonden is.

De boeg of opperarm verbindt het schouderblad met het opperarmbeen, heeft eene schuine, naar achteren hellende ligging en vormt met het schouderblad eenen hoek. Wanneer deze hoek slechts onbeduidend — een stompe — is, dan zegt men, dat het een' loodregt — steil — geplaatsten; in het tegenovergestelde geval, dat het een schuin geplaatsten schouder heeft. De laatste plaatsing van den schouder is voor het rijpaard het beste, daar het een' krachtigen en ruimen gang veroorzaakt. Een steil geplaatsten schouder is in den regel zeer gebonden en maakt dikwijls den gang des paards onzeker, vooral wanneer daarbij ook — hetgeen gewoonlijk het geval is — de borst vooruitstekend, d. i. te ver vooruit gebouwd is.

Schouderblad en boeg vormen te zamen den schouder. Hij mag niet te sterk met vleesch bezet zijn, omdat daarbij de voorhand te zwaar, en dien ten gevolge het paard tot rijden onbruikbaar wordt. Voor het trekken is eene zware voorhand minder nadeelig.

De voorarm is door het elleboogsgewricht met den boeg verbonden en strekt zich van dezen tot aan de knie uit. Van zijne hoedanigheid, en vooral van de juiste evenredigheid zijner lengte tot die van het scheenbeen, hangt in het bijzonder de krachtige en vereischte beweging van het voorbeen af. Hij moet met sterke spieren bezet zijn, zoodat hij, van ter zijde gezien, eene behoorlijke breedte bezit. Daarbij moet hij niet vet zijn, maar de huid moet strak over de spierbundels liggen. Naar de knie toe, moet hij evenredig in breedte afnemen. Het is beter, dat de voorarm in betrekking tot het scheenbeen iets te lang, dan te kort is. Aan den elleboog vormt zich soms een gezwel, hetgeen legger genoemd wordt, en, wanneer het groot wordt, het paard in de beweging hindert.

De knie is het uit zeven kleine beenderen bestaande gewricht, dat den voorarm met het scheenbeen verbindt. Zij moet, van voren beschouwd, breed en lang, rond en glad zijn. Op hare voorste vlakke ontstaat wel eens een gezwel, dat men kniezwam

noemt, en dat dikwerf het paard onbruikbaar maakt. Ook komen in de kniegeleding somwijlen vlotgallen en beenuitwassen voor, aan welker gevolgen het paard ligt kreupel gaat.

Het *scheenbeen* strekt zich van de knie tot de koot uit, en moet, in betrekking tot den voorarm, niet te lang zijn. De aan het achterste gedeelte loopende buigpees moet eene behoorlijke sterkte hebben, en zigbaar zijn. Dikwijls komen aan het scheenbeen zoogenaamde *overbeenen* voor. Het zijn beenuitgroeiingen van de grootte eener boon tot die van een duivenel, welke echter gewoonlijk slechts dan de oorzaak van kreupelheid zijn, wanneer zij zoo liggen, dat bij de beweging des schenkels eene spier op pijnlijke wijze wordt aangedaan. Het gebeurt echter ook, dat overbeenen, zonder de opgegevene ligging te hebben, het paard kreupel maken, en wel ten gevolge van eene plaats hebbende pijnlijke ontsteking van het been of van het beenvlies.

De koot verbindt het scheenbeen met den hoef. Zij moet eene behoorlijke lengte en rigting hebben. Te korte koten benemen de bewegingen hare veërkracht, en maken ze daardoor voor den ruiter ongeschikt, doch zijn overigens onschadelijk; te lange koten brengen, bij veel inspanning, spoedig vermoeijing en bij gevolg onzekerheid te weeg. Eene te steile plaatsing der koten oefent een' nadeeligen invloed uit op de zekerheid van den gang, en wanneer deze den hoogsten graad bereikt, ontstaat de zoogenaamde *steltvoet*. Heeft de steltvoet eene te schuine rigting, en is hij daarbij te lang, zwak en zoo doorbuigende, dat, wanneer het paard staat of voortstapt, het achterste gedeelte van denzelfden den bodem nadert — een gebrek, dat men *doortreden* noemt —, dan ontstaat een krachteloos gang en bij eenige inspanning spoedig vermoeidheid. Bereikt het doortreden een hoogen graad, dan noemt men het paard *beervoetig*.

Het gewricht, waardoor de koot met het scheenbeen verbonden is, wordt het *koot- of kogelgewricht*; dat, hetwelk de verbinding van de koot met den hoef vormt, het *kroongewricht* genoemd.

Op de koot komt somwijlen eene schildvormige been-

uitzetting voor, bekend onder den naam van plaat en die in den regel de oorzaak is van kreupel gaan. Aan de voorbeenen komt dit gebrek echter minder voor dan aan de achterbeenen. Is de bedoelde heenuitzetting ringvormig van gedaante, dan verkrijgt het den naam van ringbeen; en is slechts eene — in den regel de buitenste — zijde van de koot, van de kroon af, uitgezet, dan noemt men het gebrek overhoef.

§ 14. De hoef is van bijzonder belang, omdat van zijnen regelmatigigen vorm en goede hoedanigheid hoofdzakelijk de geschiktheid voor de dienst van het paard afhangt. Hij bestaat uit verschillende beenderen en vleezige deelen, die met een hoornachtig bekleedsel omgeven zijn en daardoor tegen uitwendige beleedigingen beveiligd worden. Gewoonlijk wordt bij voorkeur dit hoorn-bekleedsel met den naam van hoef bestempeld.

Een gezonde hoef, in zijne natuurlijke, nog niet door slechte verzorging of gebrekkig beslag bedorvene gedaante, heeft aan den rand een bijna cirkelronden vorm, die echter aan de inwendige vlakke een weinig afgeplat is, en in den regel aan de voorvoeten meer naar buiten gedrukt voorkomt dan aan de achtervoeten.

Men onderscheidt aan den uitwendigen hoef: de wand, de zool en de straal. Deze deelen zijn ongevoelig en kunnen daarom, wanneer het paard beslagen wordt, met het mes worden besneden.

Onder den hoornwand, ligt de vleeschwand, onder de zool, de vleeschzool; onder den straal, de vleeschstraal. De evengenoemde vleezige deelen zijn zeer gevoelig en gemakkelijk te beleedigen, waarom zij de beschutting van de hun omgevende hoornachtige bekleedsels niet kunnen ontberen. Deze laatste moeten, om deze beschutting op eene behoorlijke wijze te kunnen volbrengen, en dewijl zij den geheelen last van het paard moeten dragen, eene evenredige sterkte en vastheid bezitten. De hoedanigheid van den hoornwand is vooral ook daarom van directen invloed, omdat, wanneer het paard beslagen wordt, de hoefijzers daaraan bevestigd moeten worden. (9e Hoofdstuk).

De wand omgeeft den inwendigen hoef van voren en op de zijden. Men onderscheidt den binnensten

en buitensten wand, en wel zoodanig, dat b. v. aan den hoof van het regter voorbeen, de regter helft van den wand de buitenste; de linker daarentegen de binnenste is. Den buitensten, zoowel als den binnensten wand, verdeelt men weder in het toon — het zij — en het verzen-gedeelte of de dragt. De bovenste rand van den wand, alwaar de hoof met de kroon zamenhangt, heet de kroon of de zoom. De onderste vlakke van den wand, waarmede de hoof, wanneer het paard staat, den grond aanraakt, wordt de draagvlakte genoemd; de buitenste rand derzelve de draagrand, ook wel de zool- of aardrand.

De beide einden van den wand, welke zich van de dragten tot in het midden der zool uitstrekken en den straal omgeven, worden de steunsels genoemd, en de hoeken tusschen deze en de dragten, de steunselhoeken.

De wand is aan het tuongedeelte het dikste — ongeveer $\frac{1}{2}$ duim — en wordt, bijzonder de binnenste, naar de dragten toe, allengs zwakker, waarom ook hier de meeste hoefgebreken voorkomen.

De zool wordt door de steunsels en de draagvlakte van den wand ingesloten, en vormt dus den bodem der door den hoornwand gevormde hoornedoos. Zij is eenigszins gewelfd, zoo dat zij den bodem niet aanraakt, en daardoor rust eigenlijk de gansche last van het paard enkel op den draagrand van den wand.

De verbinding van de zool met den wand wordt door eene witte streep aangeduid, die men de witte lijn noemt.

De straal bestaat uit een wigvormig, week, veërkrachtig stuk hoorn, hetwelk tusschen de steunsels ligt, en zich uitstrekt van het achterste gedeelte des hoefs tot in het midden der zool. De voortzetting van denzelfden, over de steunsels heen, vormt de verzenen of ballen. Waar de straal het breedst is, vertoont zich in zijn midden eene langwerpige ronde verdieping, straalgroeve genaamd. Met de steunsels is de straal slechts aan haar bovenste einde verbonden, overigens aan iedere zijde door eene verdieping — straalvork — van dezelve gescheiden.

§ 15. De voornaamste gebreken aan de hoeven, welke

deels aangeboren kunnen zijn, deels door bijzondere aanleiding — voornamelijk door slechte verzorging van den hoof of gebrekkig beslag — ontstaan, zijn :

- 1) **Ingetrokken wand — scheeve hoof** —. De verzenwand komt op de eene, gewoonlijk op de binnenste zijde des hoefs ingedrukt voor, even als dit bij de klemhoeven op beide zijden het geval is. Zij is meestal verdroogd en blijft achterlijk in den groei, terwijl de andere zijde krachtig voortwast en zoo doende de scheeve gestalte van den hoof altijd meer toeneemt, indien dit niet door het veelvuldig besnijden van den gezonden wand wordt tegen gewerkt.
- 2) **Klemhoef.** De wanden vertoonen zich onnatuurlijk te zamengetrokken; de zool is holler dan gewoonlijk en niet rond, maar ovaalachtig gevormd; de gedaante van den hoof langwerpig en smal. De straal is zamengedrukt; de zijwanden staan steil en de dragten dicht bij elkander.
- 3) **Bokshoef.** De wand is zeer steil, de dragten zijn onevenredig hoog, zelfs hooger dan de toon.
- 4) **Plathoef.** Deze is breeder dan de gewone hoof, en de zool heeft niet de natuurlijke uitholling, maar vormt eene regte vlakke. Aan de dragten en ballen is hij laag; de straal is breed en dik.
- 5) **Volhoef of reehoef.** Deze heeft uitwendig het voorkomen van den plathoef, maar is aan het toongedeelte opgewipt, en veelal meer of minder met ringvormige verhevenheden op den wand bezet. De zool is verheven en staat boven de draagvlakte van den wand uit. Een volhoevig paard zet, in den gang den voet nederzettende, de ballen het eerst neder. In den regel is hij geheel onbruikbaar en wordt zelden hersteld.
- 6) **Brokkelige hoof.** De hoorn is zeer bros en brokkelig, zoodat zich dikwerf splinters afscheiden en het moeilijk is, bij het beslaan de nagels te bevestigen.
- 7) **Hoornkloven.** Dit zijn spleten, die in den wand ontstaan en van de grondvlakte opwaarts, menigvuldiger echter van de kroon uit, naar beneden gaan, den wand in zijn geheele dikte of

slechts gedeeltelijk doordringen; en meestal slechts aan de voorvoeten, vooral aan den binnensten rand, voorkomen. Revinden zich deze kloven aan het toongedeelte, dan noemt men die ook wel *ossen-kloof*; wanneer zij met den zoolrand evenwijdig loopen, *hoornscheuren*.

- 8) *Scheiding van den wand*. Het bestaat uit eene gedeeltelijke afscheiding der wand van de zool, daar waar beiden met elkander verbonden zijn, dus nabij de witte lijn.
- 9) *Steengallen*. Worden die pijnlijke bloedophoopingen genoemd, welke zich somtijds tusschen de vleesch- en hoornzool, in den omtrek van de steunselhoeken, en wel meest aan de binnenste zijde voordoen.
- 10) *Straalkanker of straalverzweering*. De straal verzweert, ontlast een' kwalijkriekenden etter of eene stinkende vuile vloeistof, en wordt eindelijk, wanneer dit niet door doelmatige middelen, vooral door bijzondere zuiverheid, wordt tegengehouden, geheel verstoord.

§ 16. Met betrekking tot de voorbeenen in het algemeen is nog het volgende op te merken :

De voorarm, de knie en het scheenbeen moeten in eene loodregte lijn vallen, in het omgekeerde geval ontstaat eenen gebrekkigen stand van het voorbeen, welke hinderlijk is aan den regelmatigen en zekeren gang des paards. Wanneer de knieën vóór deze lijn naar voren afwijken, dan noemt men het paard *bokbeenig* of *krombeenig*; naar binnen gebogen of *achterstandig*, noemt men het daarentegen, wanneer dezelve naar achteren, *ossenbeenen* wanneer zij naar binnen, en *kniewijd* of *wijd* in de knieën, wanneer zij naar buiten afwijken. Wanneer de afwijking naar voren plaats heeft, niet volgens de natuurlijke plaatsing van het been, maar door eene aangeborene of ontslane zwakte van het been veroorzaakt wordt, die zich door eene sidderende beweging der knieën te kennen geeft, dan zegt men, dat het paard *los* in de knieën staat. Ofschoon dit altijd als een groot gebrek moet beschouwd worden, zijn er toch paardeu die dit gebrek bezitten, doch door

hun levendig temperament en hunne algemeene lichaamskracht zeker gaan. Van natuur kromme beenen doen in den regel geene schade aan de zekerheid van den gang, en zulk eene stelling komt bij paarden van edele rassen niet zelden voor.

Wanneer de beenen van onderen verder van elkander verwijderd zijn dan van boven en in het gaan ook zoo vooruitgebragt en nedergezet worden, dan ontstaat de zoogenoemde *bodemwijdstand* en de daaraan geëvenredigden gang, die evenzoo eene gehrekige is.

Nog eene andere onregelmatigheid in de plaatsing der voorbeenen bestaat daarin, dat de hoeven binnen of buitenwaarts gerigt zijn. Bestaat het eene of het andere gebrek in een' hoogen graad, dan zal het paard zich gewoonlijk strijken (§ 35).

Aan de buigpezen der voorbeenen ontstaat somwijlen een hard ontstekingsgezwel, dat met den naam van *peesklap* wordt bestempeld en meestal kreupelheid verwekt.

DE MIDDELHAND OF HET LIJF.

De Rug.

§ 17. De rug vormt het bovenste gedeelte des lichaams, van de schoft tot aan de lenden. Hij moet in eene vrij rechte lijn voortloopen en met betrekking tot zijne lengte in eene behoorlijke verhouding tot de grootte en sterkte des paards staan, en daarbij eene goede verbinding met het kruis en de lenden hebben. De eigenschap van den rug is voor het gebruik bij het rijden van grooten invloed, bij het tuigpaard daarentegen kan men in dit opzigt nog wel een enkel gebrek door de vingers zien. Paarden met lange en zwakke ruggen zijn tot rijpaarden niet te gebruiken. Is de rug ingebogen, dan noemt men dit een *zadelrug*; wanneer hij eene bogt naar boven maakt een *karperrug*.

Het hangt voornamelijk van de gedaante van den rug af, of het paard eene goede zadelligging heeft, d. i. of de zadel gedurende het loopen op de bestemde plaats liggen blijft en het paard niet drukt. Een tamelijk

regte, op de zijden matig gewelfde rug, is in het algemeen de beste voorwaarde voor eene goede ligging des zadels, inzonderheid wanneer ook de borstkas van het paard goed gevormd is. Een te platte rug is daarvoor niet gunstig. De zadelrug heeft een bijzonder gebouwd zadel noodig en is ook meestal zwak, doch voor rijpaarden ongeschikt.

De Lenden.

§ 18. De lenden of nieren verbinden den rug met het kruis. Zij moeten sterk en daarom niet te lang, maar goed gewelfd zijn.

De Ribben.

§ 19. De ribben vormen de zijgedeelten van de borst en den rug, en moeten eene behoorlijke welving hebben. Aan iedere zijde bevinden er zich achttien, van welke de voorste acht de ware, de overige tien de valsche ribben genoemd worden. De ribben omvatten de edelste inwendige deelen van het paard, waarom het de laatsten tot een wezentlijk nadeel is, wanneer zij bij het zadelen, door een te vast aantrekken van den singel, overbodig worden te zamen geperst. Bijzonder sterk wordt dit nadeel zichtbaar, wanneer de singel te veel naar achteren wordt gelegd, zoodat hij op de valsche ribben komt te liggen, die een' minder krachtigen wederstand bieden dan de ware.

De Buik.

§ 20. De buik vormt het onderste gedeelte des ligchaams, van de borsi tot aan de achterbeenen. Zijn vorm hangt ten deele af van de gedaante des rugs en den bouw der ribben, en oefent evenzoo invloed uit op de ligging des zadels, daarbij eenen zeer breedten, naar voren smalleren, doch naar onderen spitsen buik, de singel gedurende de beweging des paards naar voren schuift. De buik mag niet te diep gezonken — hangbuik — zijn, en moet eene matige, tonvormige ronding hebben.

De Flanken.

§ 21. De flanken (*lancken*), zijn de achterste, eenigzins ingezonken zijdelingsche deelen des ligchaams. Zij moeten met de ribben en den buik eene gelijke hoogte hebben, maar niet hol of naar boven getrokken zijn. Is dit laatste het geval, dan is het paard veelal inwendig niet gezond.

DE NAHAND.

Het Kruis.

§ 22. Het kruis of de kroep bevindt zich tusschen de lenden en den staart. Tot grondslag heeft het, het bekken en een bijzonder kruisvormig been, waarvan het zijn naam ontleent.

Een krachtig, schoon kruis moet ongeveer een' duim lager staan dan de schoft; met de lenden op eene gelijke hoogte beginnen; tot aan den staart regt voortgaan, of ten minste niet veel dalen; achter, naar beide zijden, goed afgerond zijn; in het algemeen eene evenredige lengte en breedte hebben. Een afhellend, zoo ook een zoogenoemd gespleten kruis, waaraan van boven eene naar den staart toe loopende diepe sleuf wordt waargenomen, is gebrekkig en ontsiert het paard 1).

Is het kruis hooger dan de schoft, dan zegt men, dat het paard te hoog gebouwd is, hetgeen bij merriën veelvuldiger voorkomt dan bij de hengsten en ruinen, en bij rijpaarden in den regel als wanstallig moet worden beschouwd.

De Staart.

§ 23. De staart bestaat uit den wortel, en de zich daaraan bevindende haren. Hij mag niet te hoog, maar

1) Ronde, afhangelende en gespleten kruisen kunnen echter niet direct onder de gebrekkige gerekend worden, tenzij men zich bij uitsluiting den vorm der bovenlandsche en raspaarden heeft voorgesteld. Onze inlandsche rassen immers hebben, zonder voorgaane kruising met edele of raspaarden, dergelijken vorm van het achterstel, dien men ook wel gewoon is plat te noemen; de deugdzaamheid van dezelve valt desnietteenstaande niet te ontkennen. Men zie slechts onze Groninger, Friesche en Geldersche rassen.

nog minder te laag aangezet zijn, en door het paard gedurende den loop zoodanig worden gedragen, dat de wortel, van den aars af, eerst eenige duimen in eene lijnrechte rigting blijft, en dan boogvormig zich naar beneden neigt. In hoogere gangen dragen de meeste, vooral vurige paarden, beter dan in den stap. Een sierlijk dragen van den staart geeft het paard een schoon aanzien en wordt daarom somwijlen, bij luxe-paarden, door kunstmatige middelen — operatie aanden wortel, waardoor de onderste spieren in dezen doorsneden of doorstoken worden — voortgebracht. Voorbijgaande kan deze daardoor worden veroorzaakt dat men een weinig gestooten peper in den aars steekt. Dit is echter een middel, dat eigenlijk alleen door bedriegelijke paardenkoopeers wordt aangewend.

Wanneer de wortel slechts met weinige of korte haren voorzien is, of de haren in den omtrek van den aars bijna geheel ontbreken, dan ontstaat een zoogenaamde rattenstaart. Er zijn paarden, bij welke alle jaren in den zomer de staartharen uitvallen, en na verloop van eenige maanden door nieuwe worden vervangen.

De Heupen.

§ 24. De heupen maken de zijgedeelten van de kroup uit, en worden door de beide darmbeenderen des hekkens gevormd. Hare voorste deelen heeten de heupen. Deze laatsten mogen niet te ver uitsteken en moeten bij een wel gevoed paard weinig zichtbaar zijn. Wanneer de eene heup hooger is dan de andere, dan wordt het paard eenheupig of ontheupt genoemd.

Het Dijebeen.

§ 25. Het dijebeen of bilbeen strekt zich van het darmbeen tot den onderschenkel of het schenkelbeen uit en is met het eerste door het heupgewricht, met het laatste door het kniegewricht verbonden.

Het Achterbeen.

§ 26. De achterbeenen werken het zekerste

bij den gang van het paard, daar zij het ten gevolge hunner snelle beweging voorwaarts schuiven; ook moeten zij, bij de rijpaarden, in vele gevallen den last des ligchaams alleen dragen; zij moeten derhalve bijzonder krachtig en regelmatig gebouwd zijn, om aan de hun gestelde eischen naar behooren te kunnen voldoen.

De deelen, waaruit een achterbeen bestaat, zijn: de onderschenkel, het spronggewricht, het scheenbeen, de kooft en de hoef.

De onderschenkel of het schenkelbeen strekt zich van het kniegewricht tot aan het spronggewricht uit, door welk laatste hij met het scheenbeen is verbonden.

Het spronggewricht verbindt den onderschenkel met het scheenbeen, en is bij het gebruik des paards aan de grootste inspanning blootgesteld; zijne ziekten en gebreken hebben derhalve een' helangrijken invloed op de bruikbaarheid van het paard. Het bestaat uit zes kleine beenderen, die door middel van banden zoowel onderling als met den onderschenkel en het scheenbeen verbonden zijn. Behalve eene juiste verhouding tot het geheel, moet het spronggewricht eene behoorlijke lengte en breedte even als eene vlakke gedaante hebben, en, van terzijde gezien, allengs in het scheenbeen overgaan. Te kleine en smalle spronggewrichten zijn een teeken van zwakte.

§ 27. De voornaamste ziekten en gebreken, waaraan het spronggewricht is blootgesteld, zijn:

- 1) De beenspat, kortweg spat genoemd. Zij bestaat uit een beengezwel, dat zich aan de binnenste zijde der geleding, daar waar het met het scheenbeen verbonden is, bevindt. Somwijlen oefent dit gezwel geen' nadeeligen invloed uit op den gang van het paard; doch dikwerf veroorzaakt het een kreupelgaan, vooral bij haar ontstaan, wanneer er nog ontsteking aanwezig is, en ook wanneer de uitzetting meer naar voren plaats heeft, en derhalve op de aderen of pezen drukt.
- 2) De onzichtbare spat. Deze bestaat in eene ontsteking op de geleidingsvlakten der sprongge-

wrichtsbeenderen, waardoor deze ruw en oneffen worden, zoodat bij de beweging van den voet eene pijnlijke wrijving wordt te weeg gebragt. Deze soort van spal is niet zigbaar, maar heeft steeds een kreupelgaan ten gevolge, hetgeen echter niet zelden met den tijd, wanneer eene vergroeiing der ruwheden met de gewrichtsheentjes plaats heeft, weder overgaat, en er slechts eenen slijven gang overblijft.

- 3) De bloeds pat. Een zacht, koud gezwel der over de inwendige vlakke van het spronggewricht loopende ader. Niet alle met dit gebrek aangedane paarden gaan kreupel; doch wanneer het paard aanboudend en sterk wordt ingespannen, ontstaat met het kreupelgaan eene zwelling van het spronggewricht.
- 4) Koesp at. Zij doet zich voor als een gezwel, dat de geheele inwendige vlakke van het spronggewricht inneemt en haren oorsprong in de uitzetting van de gewrichtshanden heeft, als het gevolg van eene ophooping van lidvocht, hetwelk zich allengs verdikt en eindelijk geheel hard wordt. De invloed op de bruikbaarheid des paards is dezelfde als van de bloeds pat.
- 5) De hanes pat wordt dikwijls als eene bijzondere soort van spal beschouwd, doch heeft haren zetel niet in het spronggewricht, maar ontstaat door een' ziekelijken toestand van de buigpezen, die, wanneer zich het paard in beweging bevindt, eene stootende opheffende beweging van het been te weeg brengt. Deze beweging wordt het meest zigbaar, wanneer het paard uit den stal komt, of in het algemeen een' tijd lang gestaan heeft en weder in beweging wordt gebragt. Daarmede is niet altijd kreupelgaan verbonden, en vele met dit gebrek beheerde paarden doen evenveel dienst als een gezond paard. Dikwijls is evenwel ook eene zwakte van het been het gevolg daarvan, en dan is het paard niet tot zwaren arbeid, vooral niet tot het rijden geschikt.
- 6) De schijthak heeft hare zitplaats aan de punt van het spronggewricht en komt voor als een meer of minder groot gezwel, dat in den beginne

zacht en ontsloken is, doch later verhardt. Wanneer dit gezwel een' niet te grooten omvang bereikt, dan heeft het voor het gebruik des paards geen nadeel.

- 7) De hazenhak. Zij doet zich voor als een op de buigpeesen zittend meer of minder zacht, niet zelden pijnlijk gezwel op de achterste zijde van het spronggewricht, onmiddellijk onder de punt van hetzelfde, en heeft veel overeenkomst met peesklap. Het gebrek wordt zichtbaar, wanneer men het been van ter zijde beschouwt, daar alsdan de lijn van de punt des spronggewrichts naar het pijpbeen niet regt, maar buitenwaarts gebogen gezien wordt. De hazenhak veroorzaakt niet altijd kreupelheid, doch kan dit gemakkelijk te weeg brengen, wanneer het spronggewricht moet worden vermoeid.
- 8) Het reebeen, bestaat in een hard en onpijnlijk beengezwel op de buitenste vlakke van het spronggewricht, en heeft in zijne hoedanigheid en gevolgen veel overeenkomst met de spat.

§ 28. Het scheenbeen of pijpbeen strekt zich uit van het spronggewricht tot aan de koot, waarmede het, even als aan de voorbeenen, door het kootgewricht verbonden is. Het moet, van voren gezien, dun, van ter zijde gezien, breed en vlak zijn, en met betrekking tot den onderschenkel niet te lang zijn.

De koot en de hoes, bezitten dezelfde hoedanigheid als die van het voorbeen. In zoo verre heeft er een verschil plaats, dat aan de achterhoeven de toonwand de zwakkere, de zijwand daarentegen de sterkere pleegt te zijn. Ook hebben deze in den regel eene minder ronde en meer langwerpige vorm, als ook een' breederen straal.

§ 29. Onderschenkel en scheenbeen staan, van ter zijde gezien, niet in eene loodrechte lijn, maar vormen eenen hoek, die nogtans eene zekere maat niet mag te buiten gaan. Is dezelve te groot, dan ontstaan de zoogenaamde sabelbeenen, welke voor een krachtig gebruik van het achterstel hinderlijk zijn, en derhalve bij rijpaarden als een gebrek moeten worden aan-

gemerkt. doch bij trekpaarden minder hinderen. De tegenovergestelde vorm, waar iedere hoek bijna wegvallt en dien ten gevolge de beenen een' te steilen stand hebben, is even nadeelig, wanneer het paard tot rijden gebruikt moet worden, omdat het dan niet de noodige buigzaamheid in de spronggeleding bezit, en daardoor voor de diensten, die van hetzelfde gevorderd worden, ongeschikt is.

Van achteren gezien, moeten de achterbeenen twee evenwijdig loopende loodrechte lijnen vormen. Is dit het geval niet, en staan de spronggewrichten te dicht bij elkander, dan staat het paard, zoo als men gewoon is zich uit te drukken, *k o e h a k k i g* (*kuhlüttsch*). Wanneer het achterstel overigens krachtigen goed gebouwd is, dan brengt deze onregelmatigheid geen nadeel voor het gebruik te weeg.

De aan de voorbeenen voorkomende gebreken en ziekten der scheenbeenen, der koot en des hoefs, komen ook voor aan de achterbeenen.

DERDE HOOFDSTUK.

De gangen van het Paard.

§ 30. Even belangrijk als de bouw van het paard is, is ook zijn gang. Hoe regelmatig de eerste is, des te beter en regelmatig moet ook de laatste zijn. In het algemeen wordt met betrekking tot den gang verlangd: dat de beweging van het been met krachten vaardigheid en op eene regelmatige wijze geschiede; dat hij ruim zij — vooruitgrijpe —; en dat hij zeker zij, d. i. dat het paard noch struikete noch valle. Is de gang te gelijk elegant en geschikt voor den ruitser, dan is dit eene belangrijke toegift.

Een wezenlijk vereischte is bovendien, dat het paard de noodige vrijheid in den schouder bezitte, d. i. dat het met het vooruitzetten van het voorbeen den schouder mede vooruitschuift. Heeft dit geen plaats, dan zegt men, dat het in den schouder gebonden is, en dan is de gang noch spoedig noch zeker.

Dikwijls kan de van nature niet aanwezige vrijheid in den schouder door eene doelmatige dressuur verkregen worden, doch niet altijd.

Voor een tuigpaard worden minder strenge eischen met betrekking tot de gangen gedaan als voor een rijpaard, bijzonder wanneer men het tot langzaam, zwaar trekken wil gebruiken.

§ 31. Een regelmatige, fraaije gang verhoogt ontegenzeggelijk de waarde en bruikbaarheid van het paard. Men moet echter niet gelooven, dat iedere kleine onregelmatigheid of afwijking van de bestaande regelen het ten eenenmale onbruikbaar maakt. Dikwijls doet een paard, wiens bouw en gang in enkele opzigten vele uitzonderingen toelaten, zeer goede diensten, wanneer het slechts kracht en geestigheid genoeg bezit en met verstand en oordeel gebruikt wordt. Overigens kan door eene geschikte dressuur de gang des paards zeer ontwikkeld en verbeterd, zoo ook menig gebrek in den bouw verborgen worden.

§ 32. De verschillende gangen, waarvan men zich bij het gebruik des paards bedient, zijn de stap, de draf, de galop en de renloop of carrière. In zijn natuurlijken toestand beweegt het paard zich in geen dezer gangen zoo regelmatig, als het bij het gebruik, vooral van een rijpaard, verlangd wordt. De daartoe noodige geschiktheid moet het eerst door eene zorgvuldige en doelmatige dressuur worden aangebragt.

§ 33. De stap is de langzaamste gang, waardoor het paard het minst wordt vermoeid en dien hij daarom het langst uithoudt. De beweging der beenen heeft daarbij over het kruis plaats, en wel op die wijze, dat, wanneer b. v. het paard het regter voorbeen opheft, om daarmede vooruit te gaan, de linker achtervoet onmiddellijk daarop hetzelfde doet, hierop de linker voorvoet wordt opgeheven en op dezen de regter achtervoet volgt. Het paard maakt hierbij vier tempo's; en wel, wanneer het den gang met het regter voorbeen begint, het eerste met den regter voorvoet, het tweede met den linker achtervoet, het derde met den linker voor-

voet, het vierde met den regter achtervoet. Bij een' regelmatigen stap treedt het paard met zijne achtervoeten in de door de voorvoeten achtergelaten voetstappen.

§ 34. De draf is een snellere en ruimere gang dan de stap, en grijpt daarom het paard ook meer aan dan deze. De beweging der voeten heeft eveneens plaats over kruis, doch niet in vier, maar slechts in twee tempo's, zoodanig, dat afwisselend de regter voor- en de linker achtervoet, zoo ook de linker voor- en de regter achtervoet, gelijktijdig opgeheven, voortbewogen en nedergezet worden. Eer de beide in de lucht zich bevindende voeten weder den grond bereiken, wordt de laatste door de beide andere voeten reeds verlaten, zoodat gedurende een oogenblik zich geene der voeten op den grond bevinden en het paard over dezelve zweeft; in dit moment heeft de beweging van het ruimgrijpen plaats.

De draf is tot verschillende graden van snelheid geschikt, al naarmate het paard de beweging der beenen meer of minder snel volbrengt; en men onderscheidt daarnaar, den korten, den gewonen en den gestrekten draf. Hoe gezwinder de draf is, des te ruimer is hij in den regel ook; er zijn evenwel paarden, die, niettegenstaande eene snelle beweging der beenen, weinig voortspoeden.

§ 35. In de stap en den draf moet het paard, wanneer het regtuit gaat, zijne beenen op eene regte lijn voorwaarts bewegen; verder moet het die niet verder dan noodig is opheffen, en niet stampende nederzetten. Van een paard, dat de beenen hoog opheft en stampend nederzet, zegt men, dat het veel beweging maakt. Het tegenovergestelde gebrek, een te vlakke gang, waar de beenen te dicht aan den grond worden voortgeschoven, is voor het gebruik grooter, daar het aanleiding geeft, dat het paard dikwijls struikelt. Een onregelmatige gang is het, wanneer het paard maait, d. i. den onderschenkel bij het voortgaan buitenwaarts slingert; evenzoo wanneer het voortgaande naar buiten- of binnenwaarts van de regtelijn, waarop het de beenen moet bewegen, afwijkt. In het eerste geval ontstaat de bodemwijde gang (§ 16).

in het tweede het zoogenaamde kruisen, waarbij het paard den eenen voet voor den anderen zet. De bodemwijde gang is voor ruitser en paard vermoeijend; het kruisen kan ten gevolge hebben, dat het paard, vooral in hoogere gangen, ligt valt.

Niet zelden gebeurt het, dat het paard zich in den gang strijkt of vangt. Dit is het gevolg van een' te nauwen stand der beenen, eene onregelmatige beweging derzelve, of eene onevenredige grootte der hoeven; somwijlen heeft het ook zijnen grond, vooral bij jonge paarden, eenvoudig in gebrek aan kracht. Gewoonlijk heeft de daaruit ontstane, soms zeer pijnlijke verwonding onmiddellijk boven de koot, soms ook aan het scheenbeen, ja zelfs aan de knie plaats, en sleept niet zelden overbeenen of andere blijvende nadeelen na zich. Vele paarden belcedigen zich met den toon, anderen met de kalkoenen der ijzers. Menigwerf laat zich dit gebrek door een doelmatig beslag verholpen.

§ 36. De galop bestaat uit eene opvolgende rij van gelijkmatige, voorwaarts gerigte sprongen, waarbij, wanneer hij goed zal zijn, eene regelmatige stelling der voeten moet plaats hebben. De galop is goed — regts of links —, wanneer zich twee gelijknamige, dus de beide regter of de beide linker beenen verder voortbewegen dan de beide anderen; valsch — over het kruis —, wanneer dit het geval niet is.

Galoppeert het paard regts, dan bewegen zich de voeten in de volgende orde: De linker achtervoet markeert het eerste tempo, daar hij vooruitgezet wordt en de hoofdbeweging voor het geheele ligchaam des paards aangeeft; de regter achter- en de linker voorvoeten worden hierop gelijktijdig voortgezet en vormen het tweede tempo; het voortzetten van den regter voorvoet eindelijk vormt het derde tempo. Op deze wijze worden de beide regtervoeten verder vooruitgezet dan de linker. Bij den galop links bewegen zich de voeten in een' tegenovergestelden regel. Is het paard geheel verzameld en de galop zeer kort, dan vallen bij het tweede tempo de voeten niet gelijkmatig neder, maar in twee tempo's — eerst de achterste, dan de voorste —, zoodat in 't geheel vier tempo's ontstaan.

Bij den galop over het kruis zet het paard of

den rechter achter- en linker voorvoet verder vooruit dan de beide andere voeten, of het tegenovergestelde heeft plaats. Men zegt dan ook: dat het paard van achteren regts en van voren links galoppeert, en zoo omgekeerd.

Bij den rechtschen galop wordt het linker-, bij den linkschen galop het rechter been des paards het meest ingespannen, dewijl die voornamelijk den last des paards dragen en dien voorwaarts moeten schuiven.

De natuurlijke galop is ruimer, zoodat het paard daarmee sneller voorwaarts komt dan in den draf. De door de dressuur kunstmatig gevormde galop heeft verschillende graden, en kan bij paarden, die daartoe de vereischte geschiktheid hebben, zoo verkort worden, dat hij niet meer plaats inneemt dan de stap.

§ 37. De renloop, waarin het paard zich in den snelsten loop bevindt is de hoogste graad van den galop. De beweging der voeten, volgt hierbij dezelfde orde als bij den galop; de snelheid, waarmee dit plaats heeft, laat echter slechts twee tempo's waarnemen 1).

VIERDE HOOFDSTUK.

Vereischten van een bruikbaar rij- en tuigpaard.

Rijpaard.

§ 38. Het rijpaard moet een' regelmatigigen, lichten bouw hebben, terwijl de bijzondere deelen zijns lichaams in eene juiste evenredigheid tot elkander moeten staan. Voornamelijk wordt verlangd een kleine, in den nek goed aangezette kop, met noch te breede noch te zware kaken; een ligte, niet te korte, in de borst hoog aangezette, opwaarts gebogen, niet stijven hals; eene hooge,

---

1) De harddrif kan als de hoogste en volmaaktste beweging van den draf beschouwd worden, waartoe bij uitsluiting onze inlandsche paarden geschikt zijn en wel vooral de paarden van het Groningsche en Friesche ras. Bij deze beweging is er één moment, waarin het paard zich met alle vier de beenen te gelijk van den grond opheft, en in dien tusschentijd niet zelden met de hoeven der achterbeenen, ver voorbij de hoefslagen der voorbeenen vooruitgrijpt.

goed gevormde schoft; eene niet te breede borst; schouders, die niet te zeer met vleesch beladen zijn en de vereischte bewegelijkheid bezitten; in het algemeen eene ligte voorhand; een regte, met het kruis goed verbonden rug; regelmatig geplaatste, magere, met sterke spierbundels voorziene van gebreken vrije voor- en achterbeenen; een sterk achterstel met breede goed gevormde spronggeledingen; sterke, noch te korte noch te lange, natuurlijk geplaatste koten; volkomen gezonde en niet te groote hoeven. Verder moet het paard niet te lang zijn en moet een levendig maar niet woest temperament bezitten. De gang moet regelmatig, los, zeker en daarbij ligt zijn.

Dat het paard, behalve de zoo even beschrevene natuurlijke hoedanigheid, vrij van uitwendige gebreken, zoo ook inwendig gezond moet zijn, spreekt van zelf.

§ 39. Zware hals en kop, te breede borst, beladen schouders, met een woord eene te zware voorhand; eene onevenredige lengte des ligchaams; eene te hooge kroep, bemoeijelijken het paard om zich behoorlijk te verzamelen en den last zijns ligchaams op het achterstel over te brengen, in den gang zijne ledematen met gemakkelijheid en vaardigheid te bewegen, en een losse stand aan den teugel te behouden.

Te breede zware kaken, evenzoo een stijve, onbuigzame nek, worden hinderlijk, wanneer het paard den kop bijbuigen of zijwaarts moet plaatsen, en geven het aanleiding om de hulp van den teugel te wederstreven.

Een korte, diep aangezette, dikke of stijve hals kan slechts met groote moeite opgerigt, gebogen, en naar de schoft terug gebragt worden.

Paarden met zwakke ruggen kunnen niet aanhoudend een' grooten last dragen, en wanneer dezelve bovendien nog ingezonken of anders slecht gebouwd zijn, dan verkrijgt de zadel eene onvoordeelige ligging.

Is het achterstel zwak, en doen vooral de spronggeledingen niet te veel dienst, dan zal het paard trachten, den last zijns ligchaams op het voorstel over te brengen, bij gevolg in den teugel te hangen, en daar het onvermogen is, zijn achterstel behoorlijk te buigen en onder het ligchaam te brengen, zoo valt het hem

zwaar zich te verzamelen, de in den galop vereischte houding aan te nemen, snelle paraden en wendingen te maken.

Te lange paarden hebben in het algemeen een' zwakken rug, zijn niet vlug en kunnen zich niet op het achterstel houden.

Onevenredig groote hoeven maken den gang meest zwaarmoedig en zijn dikwijls de oorzaak, dat het paard zich strijkt.

Een phlegmatisch, lui paard, dat geen lust tot loopen heeft en tot iedere dienstverrigting moet gedwongen worden, heeft niet die snelheid en vlugheid in zijn geheel, die van een goed rijpaard wordt gevorderd. Te vurige paarden zijn moeilijk te rijden, zoodat niet ieder ruiters tegen hen opgewassen is, en zij gaan in gezelschap zeer onrustig.

Onregelmatige gangen zijn onzeker, niet ruim genoeg, en vermoeijend voor het paard, zoodat het bij eenige inspanning ligt vermoeit. Bijzonder hinderlijk en tegen de vereischten van een rijpaard is een zwaarmoedige, niet te helpen gang.

§ 10. Wanneer men verlangt, dat het paard sterk van beenen zal zijn, mag dit niet misverstaan en niet woordelijk opgenomen worden, daar deze eisch geen betrekking op den omvang, maar wel op de dienstvaardigheid des beens heeft. Deze beest echter geenszins in eene in het oog vallende dikte des beens, maar zoo wel in de digte massa der beenderen, als in de spankracht en volkomene ontwikkeling der pezen. Een dun mager been, met goede beenderen en sterke pezen, gelijk men dat bij paarden van edele rassen vindt, is deugdzamer dan een' zeer dik vleezig been met zwakke pezen, gelijk dit bij paarden van gemeene rassen dikwijls voorkomt. Overigens moet bij de beoordeeling der beenen de algemeene lichaamsbouw des paards mede in aanmerking genomen worden. Bij een niet groot, ligt paard kan men minder aanspraak op de dienstvaardigheid der beenen maken, dan bij een zeer groot en zwaar paard, waarmede echter geenszins bedoeld wordt, dat ligte paarden ook niet even sterke en goede beenen moeten hebben.

§ 41. Geen paard ter wereld is zoo volkomen, dat het aan alle vorderingen voldoet en in het geheel geene uitzondering toelaat. Het komt derhalve slechts daarop aan, dat het zulke eigenschappen bezit, welke het tot het voorgestelde gebruik geschikt maken. Wanneer hierover een oordeel geveld moet worden, dan moeten de bijzondere deelen des paards niet alleen ieder op zich zelf beschouwd worden, maar vooral moet men ook het verband in het oog houden, waarin zij tot elkander en het geheel staan; want dikwijls kan de gebrekkige hoedanigheid van een enkel deel door overigens gunstige eigenschappen uitgewischt en onschadelijk worden, terwijl deze onder andere omstandigheden het paard onbruikbaar zouden hebben gemaakt. Zoo kunnen b. v. de nadeelen van eene eenigszins zware voorhand door een krachtig achterstel, en omgekeerd die van een zwak achterstel door eene ligte, goed gebouwde voorhand ondersteund worden; een te lange rug kan onschadelijk zijn, wanneer hij overigens krachtig en goed gebouwd is, en het paard eene ligte voorhand, goede achterhand en levendig temperament heeft; eene kleine onregelmatigheid in den gang mag over het hoofd gezien worden, wanneer de beenen krachtig en gezond, de bouw van het paard voordeelig en zijn temperament gunstig zijn, enz. Vereenigen zich echter b. v. een zwak achterstel en eene zware voorhand, of een lange rug en een plompe lichaamsbouw, of een bodemwijde gang en een phlegmatisch temperament met eene zware voorhand, dan moet het paard niet als bruikbaar worden beschouwd.

Eindelijk komt het bij alle gebreken, die zich bij een paard voordoen, zeer veel op den graad aan, waarin zij voorhanden zijn. Want dikwijls is een gebrek in geringen graad onschadelijk, terwijl datzelfde, wanneer het in een' hoogen graad aanwezig is, het paard onbruikbaar maakt. Er behoort echter eene grondige zaakkennis en een geoefend oog toe, om hier de grens te vinden, even als in het algemeen de juiste beoordeeling van een paard in het geheel niet zulk eene gemakkelijke zaak is, als velen gelooven. Er is derhalve eene naauwkeurige kennis niet alleen van het paard, maar ook van de werkzaamheden die van hetzelfde verlangd worden noodzakelijk. Derhalve moet ieder, die een

onbevangen oordeel over een rijpaard vellen wil, ook een goed ruiter zijn. Dit is bijzonder bij jonge ongedresseerde paarden noodzakelijk, wanneer het er om te doen is, te onderscheiden, of enkele gebreken, zoo als b. v. een in de schouders stijven gang, een stugge hals, enz. geheel of gedeeltelijk door de dressuur zijn te verbeteren.

Tuigpaard.

§ 42. Een tuigpaard heeft eene eenvoudiger, gemakkelijker en betrekkelijk minder vermoeijende dienst dan het rijpaard. Daardoor kan ieder paard, voor een niet te zwaar voertuig gespannen, een' ongelijk zwaarder last voortsleepen en met geringer inspanning aanhoudend draven, dan onder den man. Het tuigpaard behoeft verder geene zoo grondige en omvattende dressuur, als het tot de rijdienst bestemde paard, en dus in dit opzigt worden ook zijne krachten minder in aanmerking genomen en van hem wordt minder gevergd. Het behoeft zich niet in die mate op te heffen, te buigen, te verzamelen, als het rijpaard, en is van alle diensten gevrijwaard, welke bij voorkeur een' gunstigen natuurlijken aanleg en eene hoogere mate van spierkracht, snelheid en geoefendheid vorderen. Eindelijk vindt het voor den last zijns ligchaams in het tuig, waarin het wordt gespannen, een soort van steun, die hem eene wezenlijke verligting schenkt, terwijl het rijpaard, niet alleen den last des ruiters, maar ook die van zijn eigen ligchaam, zonder uitwendige ondersteuning, enkel op zijne beenen moet dragen. Vele paarden, die onder den ruiter onzeker gaan, maken in het trekken geen mispas.

Gevolgelyk worden aan het tuigpaard, ten aanzien van zijn' bouw en zijne overige natuurlijke eigenschappen, minder strenge eischen gedaan, dan aan het rijpaard. Men moet echter daarom niet gelooven, dat federe nog zoo gebrekkige knol altijd nog goed genoeg is voor tuigpaard. Dit is geenszins het geval, en voornamelijk zijn voor het snelle trekken, krachtige, regelmatig gebouwde en vlugge paarden noodig. Voor die paarden, die tot langzaam zwaar trekken gebruikt worden, kunnen de eischen geringer gesteld worden

voor zoo verre zij de voor hunne dienstverrigting noodige krachten bezitten.

§ 43. Het tuigpaard moet in het algemeen van een' sterkeren bouw zijn dan het rijpaard; eene breede borst, krachtige schouders, en een in allen deele regelmatig stand en beweging der heenen hebben. Daarentegen hindert het niets, wanneer het eene eenigzins zware voorhand, eenen korten, diep aangezetten hals, stette schouders, een niet al te sterk achterstel, een' langen rug, eene hooge kroep, en een' minder lichten en vlotten gang heeft, wanneer de laatste maar niet zwaarmoedig is. Ook neemt men voor het trekken niet gaarne paarden, die niet ten minste eenige duimen boven 11 vierdels meten.

Paarden, die te zamen moeten worden aangespannen, moeten van eene gelijke grootte, maar bijzonder van een gelijk temperament zijn. Merriën en hengsten spant men niet te zamen. Paarden, die over de strengen slaan, zijn tot tuigpaarden geheel onbruikbaar.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Kenteekenen van den ouderdom des Paards.

§ 44. De ouderdom des paards erkent men aan de veranderingen, welke aan de tanden, met betrekking tot hunnen vorm, grootte, plaatsing en kleur, in bepaalde levensstijperken, plaats hebben. Waar deze merkteekens niet voldoende zijn, dienen eenige andere verschijnselen, welke zich aan het ligchaam des paards vertoonen, tot aanwijzing.

§ 45. Het volwassen paard heeft 12 snijtanden, 24 baktanden of kiezen en, als hengst of ruin — als merrie slechts bij uitzondering, in zeldzame gevallen —, 4 haaktanden; in het geheel dus betrekkelijk 36 of 40 tanden, welke zich voor de eene helft in de onder-, voor de andere helft in de bovenkaak bevinden (§ 9.)

Van de snijtanden noemt men in iedere kaak de beide middelste de binnenste tanden; de onmiddellijk daarnaast staande de middentanden; de daarop volgende de hoektanden.

§ 46. Het veulen brengt niet alle tanden mede ter wereld, maar bekomt het geheele getal slechts allengskens. Later verliest het dezelve — met uitzondering van een gedeelte der kiezen — weder, en bekomt daarvoor andere. De tanden, die het weder verliest, worden melk- of veulentanden, die welke deze vervangen, zoowel als die, welke in het geheel niet gewisseld worden, paardetanden genoemd.

De melktanden zijn witter, korter en gladder dan de paardetanden. Bij beiden groeit aan de snijtanden de buitenste rand eerder naar buiten dan de binnenste, en wanneer de tand volvormd is, vertoont zich op de wrijfvlakte eene langwerpige ronde, zwartachtige holte, welke kroonholte genoemd wordt, maar met der tijd, ten gevolge van het gedurig afslijten des tands, verdwijnt.

§ 47. Bij de geboorte, heeft het veulen 12 reeds doorgebroken kiezen, en wel op iedere zijde, boven en onder de drie voorste. Eenige dagen daarna breken de binnenste tanden uit; binnen de 4 tot 6 weken verschijnen de middentanden; en op deze volgen na verloop van 6 maanden de hoektanden. Slechts bij uitzondering zijn de hinentanden reeds bij de geboorte zichtbaar.

Wanneer het veulen 1 jaar oud is, heeft het op iedere zijde, boven en onder, de vierde kies; 6 maanden later komt de vijfde te voorschijn; en bij eenen ouderdom van $3\frac{1}{2}$ jaar de zesde. Slechts de mede ter wereld gebragte 12 kiezen zijn melktanden en worden gewisseld, de overigen komen even als paardetanden. De haken worden eveneens niet gewisseld, en komen in de onderste kaak met het vierde jaar, in de bovenste 6 maanden later te voorschijn.

§ 48. De middensnijtanden veranderen bij den toenemenden ouderdom des veulens hunnen vorm in die mate, dat de op de wrijfvlakte bestaande holte, na verloop van 1 jaar, bij de hinentanden voor het grootste

deel, aan de middentanden over de helft verdwenen is. Na 18 maanden is van die holte aan de binnentanden niets meer, en aan de middentanden nog slechts weinig zichtbaar; aan de hoektanden bezit zij nog ongeveer de helft van hare oorspronkelijke diepte. Met 2 jaren is ook aan de middentanden, en 6 maanden later eindelijk ook aan de hoektanden de wrijfvlakte geheel effen.

§ 49. Met het tweede jaar wisselt het veulen op iedere zijde, boven en onder, de voorste melkkiezen; met $3\frac{1}{2}$ jaar de daar naast staande, en met $4\frac{1}{2}$ jaar de derde.

Op den ouderdom van $2\frac{1}{2}$ tot 3 jaar worden de binnentanden, op $3\frac{1}{2}$ jaar de middentanden, en op $4\frac{1}{2}$ jaar de hoektanden gewisseld.

Zijn alle melktanden door paardetanden vervangen, dan heeft het paard, gelijk men zich uitdrukt, gewisseld (*abgezahnt*); en hebben de hoektanden met den buitensten wand dezelfde hoogte bereikt van de overige snijtanden, hetgeen gewoonlijk op het einde van het vijfde jaar het geval is, dan zegt men gewoonlijk, dat het paard gelijk tands is.

§ 50. Even als de melktanden, veranderen ook de paardesnijtanden allengs in hunnen vorm, en hieruit volgen voor de verschillende levensstijdperken de volgende evenredigheden:

Het 4jarige paard. De binnentanden zijn volmaakt gevormd, en de zich op hunne wrijfvlakte bevindende holten hebben nog hunne volledige diepte; aan de middentanden, is de binnenste wand nog niet geheel uitgroeoid; de hoektanden zijn nog niet gewisseld, de bovenste haaktanden nog in het geheel niet zichtbaar en de onderste even aan het doorbreken.

Het 5jarige paard. Het is gelijk tands; de holte is aan de binnentanden grootendeels verdwenen, aan de middentanden daarentegen nog geheel aanwezig; aan de hoektanden is de binnenste wand nog niet geheel uitgroeoid. De haaktanden der onderste kaak hebben ruim de helft hunner grootte bereikt, zijn zeer puntig, en de aan hunne achterste zijde zich bevindende groef is tot aan het tandvleesch sterk geteekend. De bovenste haaktanden hebben eerst het derde gedeelte hunner grootte bereikt.

Het 6jarige paard. De holte der binnentanden is geheel, die der middentanden ter helfte verdwenen; aan de hoektanden is de achterste wand geheel vol-groeid en de holte bezit nog hare oorspronkelijke diepte. De haaktanden zijn volkomen gevormd, maar nog vrij spits. Hunne groeven rijken niet meer tot aan het landvleesch, en worden vlakker.

Het 7jarige paard. De binnen- en middentanden vertoonen in het geheel geene, de hoektanden nog slechts eene zeer geringe holte. De haaktanden beginnen af te slijten, en hunne groeven zijn nog slechts weinig meer te bespeuren.

Het 8jarige paard. Alle snijtanden hebben eene effene wrijfvlaakte; de haaktanden zijn reeds vrij stomp, en hunne groeven geheel verdwenen. Het landvleesch begint zich terug te trekken en wel niet slechts aan de voorste vlakke des tands, maar ook tusschen de tanden, zoodat de laatsten langer schijnen dan in de vroegere levensperioden des paards.

Men kan deze veranderingen aan de snijtanden ook anders uitdrukken, en zeggen: het paard heeft met het zesde jaar aan de binnentanden, met het zevende aan de middentanden, en met het achtste aan de hoektanden het doopceel verloren.

De boven beschreven veranderingen der snijtanden zijn slechts van toepassing op de onderkaak, want aan de bovenste blijft het kenteeken langer bestaan, en verdwijnt in den regel eerst: tusschen het negende en tiende jaar aan de binnentanden; een jaar later aan de middentanden, en nog een jaar later aan de hoektanden. Hierop hebben zoo vele uitzonderingen plaats, dat de bovenste snijtanden niet als merkteekenen voor den ouderdom kunnen doorgaan.

§ 31. Tusschen het achtste en twaalfde jaar nemen de onderste snijtanden allengs eene driehoekige gedaante aan, en worden, even als de bovenste, altijd langer, smaller en geler. De haaktanden worden geheel rond en stomp. Eene naauwkeurige bepaling des ouderdoms is in deze periode niet mogelijk.

Na het twaalfde jaar wordt de onderkenning des ouderdoms nog moeilijker en onzekerder. De toenemende lengte en driehoekige vorm, als ook de steeds

vlakker wordende rigting der snijtanden, de verouderde gedaante van het gansche ligchaam, de diepte der ooghoogskuilen; bij donkere paarden het grijs worden van de haren van den kop, zijn de eenige kenteekenen, waaraan men zich houden kan, en waaruit men een besluit kan trekken tot den waarschijnlijksten ouderdom des paards.

§ 52. Hieruit volgt, dat eene eenigszins zekere bepaling van den ouderdom eigenlijk tot het achtste jaar mogelijk is. Doch ook in dit levenstijdperk komen gevallen voor, waar de gewone kenteekenen bedriegen; wanneer door bijzondere omstandigheden het wisselen der tanden wordt bespoedigd — hetgeen voornamelijk door het vroegtijdig uitbreken der veulentanden geschiedt — of vertraagd, evenzoo het merkteeken menigmaal eerder, menigmaal later kan verloren gaan, dan de regel het bepaalt. Vermoedt men eene dusdanige uitzondering, dan moet men bij de beoordeeling des ouderdoms voornamelijk ook de kleur, de lengte en de breedte der tanden in aanmerking nemen.

§ 53. Oneerlijke paardekoopers trachten bij oude paarden door kunstmiddelen het kenteeken schijnbaar weder te herstellen; evenzoo vijlen zij de snijtanden kort en de haaktanden puntig, om daardoor onkundigen omtrent den ouderdom des paards te bedriegen. Een eenigszins geoefend oog zal echter een dusdanig bedrog niet ontgaan.

ZESDE HOOFDSTUK.

Voeding van het Paard.

§ 54. De voedingsmiddelen, die het paard ontvangt, moeten van goede hoedanigheid en in afgemeten hoeveelheid, op regelmatige tijden, met in achtneming der vereischte zindelijkheid, zorgvuldig en omzigtig, worden toegediend.

§ 55. De meest geschikte voedingsmiddelen voor

het paard zijn de haver en het hooi. Het is evenwel doelmatig, bij de eerste eene bepaalde hoeveelheid haksel te mengen (§ 61). Bovendien behoeft het paard water om te drinken.

De haver wordt kortvoeder, het hooi langvoeder, beiden in verbinding met het tot haksel en voor het paljas benoodigde stroo, fourage genoemd.

§ 56. De dagelijksche behoefte aan fourage — rantsoen genoemd —, rigt zich naar de grootte des paards, naar de diensten, die van hetzelfde verlangd worden, en naar andere bijzondere omstandigheden.

Voor een rijpaard van middelmatige grootte is, bij een malig gebruik, dagelijks $1\frac{1}{2}$ maat haver, 4 tot 5 pond hooi en 6 pond stroo voldoende; bij vermoeijenden arbeid geve men $1\frac{3}{4}$ maat haver en 6 tot 8 pond hooi. Bijzonder groote en sterke paarden moet men in beide gevallen $\frac{1}{4}$ tot zelf een $\frac{1}{2}$ maat haver en 1 tot 2 pond hooi meer geven. Zeer kleine paarden hebben aan $1\frac{1}{4}$ maat haver en 4 pond hooi genoeg. Een tuigpaard mag men, bij gewonen arbeid, $1\frac{3}{4}$ tot 2 maten haver en 6 tot 8 pond hooi geven; wanneer het zeer groot is en veel dienst moet doen, $2\frac{1}{2}$ tot 3 maten haver en 8 tot 10 pond hooi 1).

De boven opgegevene hoeveelheden zijn naar de Saksische maat en overeenkomstig het tolgewigt gemeten, en daarbij moet op den voorgrond geplaatst worden, dat het voeder met betrekking tot zijn voedingsgehalte van goede hoedanigheid zij. Is dit het geval niet, dan moet aan de hoeveelheid worden toegevoegd, wat aan de hoedanigheid ontbreekt. Want het ligt voor de hand, dat een schepel haver van 85 pond, niet zoo veel voedingsstof bevat als een ander van 100 en meer pond. Bij het hooi is het onderscheid nog grooter, waaronder men zelfs vindt, dat in het geheel geen voedingsstof bevat. Zulk hooi moet men eigenlijk in het geheel niet voederen, want het bezwaart de vertering des paards, zonder eenigszins tot nut te zijn. Kan men in plaats daarvan geen goed gersten- of haverstroo geven, dan doet men beter het langvoederge-

1) Eene maat is ongeveer gelijk aan $2\frac{1}{2}$ Ned. ponden, terwijl de aangegeven ponden gelijk zijn aan 5 Ned. oncen of $\frac{1}{2}$ Ned. Pond per pond. Een schepel = aan 1 hectoliter of Ned. mud.

heel weg te laten en daarvoor het korenvoeder te vermeerderen.

Bij de opgegevene voeding zal het paard sterk blijven en in staat zijn aan de eischen van zijnen bezitter, voor zoo ver deze in het algemeen behoorlijk geëvenredigd zijn, te voldoen. Meer te geven is niet noodig en niet eens goed voor paarden, die slechts weinig werk te verrigten hebben. Maken de omstandigheden het verminderen der opgegevene hoeveelheden noodzakelijk, hetgeen steeds ten nadeele van het paard is, dan moet men ook naar evenredigheid zijn werk verminderen, want met het mindere voedsel nemen ook de krachten, gevolgelijk ook de geschiktheid voor het werk van het dier af. Is men genoodzaakt, aan kortvoeder te verminderen, dan geve men meer hooi, opdat het paard zich daarmede ten minste kunne verzadigen.

Wanneer men paarden, die slechts op bepaalde tijden sterk gebruikt moeten worden, tegen dien tijd verhoogde rantsoenen geeft, dan moet hiermede ten minste reeds vier weken voor den termijn worden aangevangen, waarin de vermoeijenissen moeten beginnen, opdat alsdan het paard reeds gesterkt, en dus voor de verhoogde inspanning reeds is voorbereid. Want het is te begrijpen, dat de voederstoffen niet oogenblikkelijk, maar slechts allengs op de vermeerdering der krachten werken, en in het algemeen slechts dan van nut zijn, wanneer het paard den behoorlijken tijd en de vereischte rust tot eten en verteren heeft. Bij veel vermoeijenden arbeid, waarop groote afmatting en uitputting volgt, is dit niet het geval: dan doet het vele voeder geen nut, ja dikwijls zal het paard dit niet eens eten.

Van het stroo wordt zoo veel tot haksel gesneden, dat men daarvan ongeveer 2 malen op een' dag verbruikt.

§ 57. Jonge paarden, vooral wanneer zij nog weinig kortvoeder gehad hebben en grootendeels met zemelen en langvoeder, of enkel met groen voeder zijn gevoed geworden, mag men niet het volle rantsoen haver geven, daar hunne verteringswerktuigen eerst langzamerhand aan de veranderde voeding moeten gewend worden. Men geeft hun eerst meer hooi en slechts dagelijks $\frac{1}{2}$ tot $\frac{3}{4}$ maat haver, maar bovendien 1 maat tarwezemelen. Allengs vermeerdert men de haver

en vermindert naar evenredigheid de zemelen en het hooi.

§ 58. In den regel wordt het paard dagelijks drie maal — in drie voedertijden — gevoederd, en wel in de wintermaanden: 'smorgens 6 uur, 'smiddags 1 uur en 'savonds 7 uur; in de zomermaanden: 'smorgens 5 uur, 'smiddags 12 uur en 'savonds 7 uur. Doch deze tijden moeten veranderingen ondergaan, wanneer de omstandigheden het vorderen, en men moet alsdan slechts daarop acht geven, dat tusschen de verschillende voedertijden afgepaste en niet te lange tusschenpoozen plaats hebben; zoo ook dat het paard 'smorgens 2 uren vóór den aanvang van zijnen arbeid, en, wanneer het warm in den stal komt, eerst $1\frac{1}{2}$ tot 2 uren na den terugkeer daarin, gevoederd kan worden.

§ 59. Het kortvoeder, mag voor iedere voedertijd, niet op eens in de krib worden gedaan, maar moet ten minste in twee, en wanneer het paard niet goed eet in nog meer hoeveelheden verdeeld worden, die men in kleine tusschenruimten geeft, en de volgende niet eerder dan voor dat de vorige verbruikt is. Nimmer mag voeder van den eenen voedertijd tot den anderen in de krib blijven liggen; wat het paard niet heeft gegeten, moet er uitgenomen, in de lucht gedroogd en tot aan den volgende voedertijd weggelegd worden.

§ 60. Bij paarden, die slecht eten, is het van een goed gevolg, wanneer men de dagelijksche rantsoenen van kortvoeder in 5 voedertijden verdeelt, en daarvan drie op de gewone uren, bovendien echter een des voormiddags 10 uur, en een namiddags 4 uur geven kan. Bestaat het rantsoen uit $1\frac{1}{2}$ maat, dan geeft men 'savonds $\frac{1}{2}$ maat en de overige tijden $\frac{1}{4}$ maat. Ook is het voor zulke paarden zeer voordeelig, wanneer een hand vol keukenzout over het voeder gestrooid, of een stuk steenzout in de ruif gelegd wordt, waaraan zij naar goedvinden kunnen lekken. Deze maatregel is zelfs voor gezonde paarden aanbevelenswaardig; het opstrooijen van keukenzout is hier niet dagelijks in gebruik.

§ 61. Het haksel wordt aan de haver toegevoegd en met deze goed dooreen gemengd. Het moet kort — $\frac{1}{2}$ duim lang — en van goed zuiver roggestroo, en bij gebrek daarvan, van gersten-, haver- of tarwestroo gesneden zijn. Men kan in plaats van haksel ook zemelen geven, wanneer deze versch en niet muf zijn. Zij zijn zeer gezond, geven glad, glanzend haar en weeken mest.

Men rekent op een dagelijksch rantsoen $1\frac{1}{2}$ tot hoogstens 2 maten haksel, en verdeelt dit op dezelfde wijs als de haver, doch geeft tot avondvoeder, met het oog op de tot den naasten voedertijd plaats hebbende langere pause, eene eenigszins grootere hoeveelheid dan bij de overige voedertijden, waarmede het paard volkomen wordt verzadigd.

Meer haksel te voederen, dan boven is aangegeven, is niet raadzaam, het paard zou daarvan een dik ligchaam bekomen, zonder aan krachten toe te nemen. Dikwijls is het zeer voordeelig, minder haver te geven, bijzonder wanneer het paard zeer diklijvig is, geen genoegzamen adem heeft, of in den stal gelegenheid vindt veel legstroo te eten. Het haksel geheel weg te laten, is, enkele bijzondere gevallen uitgezonderd, niet aan te bevelen; want het paard zal niet voldoende verzadigd worden, te schielijk eten, en de korrels niet behoorlijk kaauwen, dus ook niet volkomen verteren.

Vele paarden houden niet van haksel, en blazen het weg, om de haver alleen te kunnen eten. Dit is gemakkelijk te voorkomen, wanneer men het voeder een weinig bevochtigt.

§ 62. Vele eigenaars van paarden houden het voor voordeelig, het kortvoeder in de krib zeer nat te maken, daar zij meenen, dat het op deze wijze door de paarden met meer eetlust wordt genuttigd, en zij beter gevoed worden. Bij vele paarden kan dit het geval zijn, doch niet als algemeene regel gelden, daar hierbij zeer veel van de gewoonte afhangt. Ook vereischt zulk eene natte voeding, bijzonder bij houten kribben, eene buitengewone zuivering, bij gevolg eene zeer strenge controle over de stalbedienden.

§ 63. Paarden, die zeer haastig eten, dien ten gevolge

niet behoorlijk verteren en mager blijven, laat men de haver breken. Het zelfde middel wendt men aan bij paarden, die eene zwakke spijsvertering hebben; evenzoo bij oude paarden, welke de korrels niet meer behoorlijk kunnen vermalen; of ook wanneer de haver zeer hard en dik van bast is. Gemalen voedsel moet eenigszins met water worden bevochtigd.

§ 64. Bij het voederen moet de grootste zindelijkheid in acht genomen worden, anders verliest het paard den eellust en eet slechts weinig, en zelfs dat weinige met tegenzin, zoodat het hem geen nut doet. Een goede paardenoppasser moet zijnen paarden het voeder zoo smakelijk mogelijk weten gereed te maken.

De krib moet vóór ieder voeder met eene stroowisch uitgeveegd worden, de haver behoorlijk gezift, of ten minste uitgeschud, en daardoor van de daarin bevatte, voor de paarden schadelijke stof ontdaan worden. Even zoo moeten alle vreemdsoortige voorwerpen, die zich welligt toevallig daarin bevinden, zooals h. v. steenen, spijkers, houtsplinters, enz. zorgvuldig worden verwijderd.

§ 65. Goede haver is droog, reukeloos en van helder gele of zwartachtige kleur; heeft groote korrels, dunnen bast en een gewigt van 96 tot 100 pond, het Ned. mud. Haver, die een' bitteren smaak of eene muffe lucht heeft, mag niet gevoederd worden. Verkeert men in de noodzakelijkheid, muffe haver te voederen, dan wassche men die te voren met zuiver, helder water af, late het in de lucht droogen, en doe op het voeder eenig zout. Zeer stoffige en onzuivere haver moet, voor dat zij gevoederd wordt, nogmaals gezift worden. Te jonge, nog niet volkomen gedroogde haver is voor de paarden nadeelig, en verwekt gemakkelijk kolijk. Moet zij gevoederd worden en kan men haar ten minste niet met oude haver vermengen, dan behelpe men zich, door zout op het voeder te geven. Te oude haver is hard, moeilijk te bijten en heeft een deel van zijne voedingsstoffen verloren. Haver, die ten minste $\frac{1}{2}$ jaar en niet langer dan 2 jaren gelegen heeft, is, met betrekking tot den ouderdom, de beste.

§ 66. De in lateren tijd als vervangingsmiddel voor de haver veelvuldig aangeprezen voedingspoeders zijn niet aan te bevelen. Heeft men geen haver, dan voedere men in plaats van deze rogge, tarwe of gerst. Daar echter deze koornsoorten veel voedzamer en zwaarder te verteren zijn, zoo mogen die slechts in geringe hoeveelheid — men rekent 1 maat haver = $\frac{2}{3}$ maat rogge of tarwe = $\frac{3}{4}$ maat gerst, — gegeven worden. Wilde men die in dezelfde hoeveelheid geven als de haver, dan zou men de paarden benadeelen, vooral met rogge, daar deze, door zijn' grooten rijkdom aan voedingsstof het bloed verdikt.

Rogge en tarwe moeten bovendien ook te voren gebroken of geweekt worden, daar anders het paard de korrels, om hunne harde basten, niet bijten kan. Het weeken is voordeeliger, omdat de korrels daardoor verteerberaarder en te gelijk, door de bijvoeging der natigheid, van schadelijke bestanddeelen bevrijd worden, die zich in het tegenovergestelde geval in de maag van het paard zouden ontwikkelen. Dit geschiedt in een houten vat, of beter nog in eenen pot, met heet of ten minste laauw water, hetwelk, alvorens men het voeder aan het paard geeft, er weder afgegoten wordt; in het eerste geval ongeveer $1\frac{1}{2}$ tot 2 uren voor iederen voedertijd, in het laatste, van den eenen voedertijd tot den anderen. Weekt men te lang, dan wordt het voeder zuur en onbruikbaar; geschiedt het weeken te kort, dan wordt het doel niet bereikt. Het vat, waarin het weeken geschiedt, moet zeer zindelijk gehouden worden, anders bederft het voeder daarin. Bij dit voeder mag men geen groen voeder geven.

In tijd van nood kunnen ook drooge erwten, boonen of wicken de haver vervangen. Zij hebben dezelfde eigenschappen als het rogge, en worden ook op dezelfde wijze als deze gevoederd. Evenzoo leveren gekookte aardappelen, met haksel gemengd, een voedzaam en onschadelijk voeder.

De erwten zijn bijzonder voedzaam en geven een glad schoon haar. Wil men een paard spoedig bij krachten en in goeden staat brengen, dan geve men op het gewone havervoeder iedere keer eene handvol daarvan. Deze handelwijze is ook bij zulke, vooral jonge paarden aan te bevelen, die aan doorloop lijden.

Rogge- of tarwemeel is evenzoo een goed voeder, maar zeer voedzaam en derhalve het bloed verdikkend, en kan verstopping der ingewanden te weeg brengen; het moet daarom met omzigtigheid worden aangewend, vooral bij paarden, die veel rust hebben.

§ 67. Goed uitgebakken brood, dat eenige dagen oud is, geeft een zeer gezond voedsel voor het paard, hetgeen men gerust in plaats van haver kan geven, en bewijst bijzonder dan goede diensten, wanneer men den tijd niet heeft, zich lang met voederen bezig te houden. Met wat brandewijn bevochtigd of in bier gedoopt, is het voortreffelijk versterkend, en bij sterke vermoeijenissen, wanneer het paard moede begint te worden, onder weg zeer aan te bevelen; evenzoo wanneer het dier, ten gevolge van groote vermoeijenis, het gewone voedsel weigert. Nieuwbakken, kleverig of schimmelig brood is schadelijk en brengt dikwijls koliek te weeg 1).

§ 68. Z e m e l e n, zoowel rogge- als tarwezemelen, zijn geen vergoeding voor haver. Zij geven te weinig kracht, en in grootere hoeveelheid gevoederd, zullen zij opblazen, den adem benemen en aanleiding geven, dat het paard, zelfs bij geringe inspanning, sterk in het zweet geraakt. Daarentegen bewijzen zij voortreffelijke diensten als diæthetisch middel. Paarden, die aan hevigen droes, aan koorts, of andere ontstekingsziekten lijden, mogen hoegenaamd geen haver, maar slechts zemelen hebben. Voor verhitte en droezende, alsook zeer volsappige of volbloedige paarden is het zeer dienstig, wanneer hun, behalve hun kortvoeder, een zemelvoeder 2) gegeven wordt. Evenzoo geeft men aan een paard, dat zeer verhit en vermoeid is geworden, gaarne een zemelvoeder, eer men het zijn havervoeding laat eten. Eindelijk is het zeer aan te bevelen, in den zomer, bij aanhoudende warmte, 's avonds na het gewone

1) Bijzonder aanbevelenswaardig is zoogenaamd paardebrood, gebakken uit $\frac{2}{3}$ paardeboonen en $\frac{1}{3}$ rogge door elkander gemalen; zoowel tot voedsel op de reis, als voor die paarden, welke nit zware ziekten, waarbij de krachten te zeer zijn uitgeput, herstellende zijn.

Het paardebrood, dat in sommige winkels wordt verkocht, verdient niet alle vertrouwen, omdat dit veelal is vermengd met zemelen en witte boonen.

2) Algemeen bekend onder den naam van slobbering.

voederen een zemelvoeder te geven. In alle deze gevallen bedient men zich van tarwezemelen, daar deze bij voorkeur gemakkelijk te verteren zijn, verkoe-len en zacht afvoeren. De roggezemelen bezitten deze eigenschappen in geringer mate en zijn voedzamer dan gene, waarom men ze daar geeft, waar het meer op de voeding des paards, dan op diæthetische inzigten aankomt.

De zemelen worden, eer men ze aan het paard geeft, met laauw water overgoten en goed vermengd, zoodat daardoor een dikke brij ontstaat. Droog gevoederd, zijn zij nadeelig en veroorzaken verstopping der ingewanden. Nimmer vermengende men ze met haver of met haksel, daar dit onder geenerlei omstandigheden doelmatig, maar dikwijls zeer nadeelig zal zijn.

Wanneer, behalve de zemelen, nog haver gevoederd moet worden, geeft men de eersten óf na de avondvoeding, óf voormiddags en namiddags tusschen de gewone voedertijden.

Voor eene zemelvoeding gebruikt men $\frac{1}{2}$ maat en geeft, bij het kortvoeder, gewoonlijk niet meer dan dagelijks twee zulke voeders. Ook een ziek paard ontvangt bij een geheel onthouden van het korenvoeder, niet meer dan dagelijks 1 tot $1\frac{1}{4}$ maat zemelen, in de onderstelling dat het zoo veel eet, evenwel in 3, 4 of nog in meer voedertijden verdeeld.

Zoo lang men zemelen voedert, geeft men de paarden geen groen voeder.

§ 69. Wanneer gemalen koren, schroot of zemelen gevoederd worden, moet de krib zeer zindelijk gehouden en onmiddellijk na iederen voedertijd zorgvuldig uitgeveegd, als ook van tijd tot tijd uitgewassen worden. Want blijven er overschotten van het voeder liggen, dan worden deze zuur en kwalijkriekend, en het paard verliest uit walging den eetlust.

§ 70. Een half uur na het voederen van ieder kortvoeder, geeft men het paard hooi, en wel 's morgens en 's middags het vierde gedeelte, 's avonds de helft van het dagelijksche rantsoen.

Het hooi geeft minder kracht dan het korenvoeder en dient meer tot verzadiging; men mag daarom niet

te veel daarvan geven, anders krijgt het paard een dik ligchaam en verliest den adem.

Het moet droog en zuiver zijn en een' kruidigen reuk hebben, vooral echter goede, voedzame kruiden bevatten, want ontbreken deze, dan heeft het geen voedingsstof en geeft daardoor geen kracht; wanneer het moerassig, liesachtig, muf, zuur of beslijkt is, dan lusten de meeste paarden het niet, en wanneer zij het evenwel van honger eten, is het voor hen niet gezond. Wat het zuur hooi aangaat, zoo komt het voornamelijk op den graad en de soort van het zuur aan; er zijn streken, alwaar al het hooi, dat verbouwd wordt, een' eenigszins zuren smaak heeft, waaraan echter de paarden spoedig gewoon worden, zoodat het hun niet onaangenaam, velen zelfs, zooals het schijnt, aangenaam is. Zulk hooi is, bij overigens goede hoedanigheid, den paarden niet schadelijk.

Versch hooi, dat niet ten minste eenige weken gelegen heeft en behoorlijk uitgewasemd is, mag niet gevoederd worden, daar het droes, kolijk en andere kwalen te weeg brengt. Kan men geen ander bekomen, en wil men het niet door stroo vervangen, dan geve men slechts eene zeer kleine hoeveelheid, hevochtige het met pekels, en late het paard daarna veel drinken. Van de vroeger heerscheude meening, dat het hooi na het inzamelen ten minste drie maanden moet gelegen hebben, eer het zonder nadeel kan worden gevoederd, is men in later tijd, ten gevolge van ingestelde proeven en onderzoekingen, terug gekomen.

Is het hooi stoffig, dan moet het, alvorens men het aan het paard geeft, zorgvuldig worden uitgeschud. Is het vochtig of heeft het een' eenigszins muffen reuk, dan legt men het, uitgespreid, eenige uren in de lucht, en, wanneer het mogelijk is, in den zonneschijn.

§ 71. Kan men geen hooi bekomen, dan kan in plaats daarvan het beste stroo worden gevoederd, en wel rogge-, haver- of gerstenstroo. Het laatste is het beste, omdat het de meeste voedingsstof bevat; het is bijna zoo goed als hooi, en voor zulke paarden, die snel moeten loopen en een' korten adem hebben, zelfs gezonder dan dit. Erwt-, boon- en wikkenstroo verwekken ligt verstopping der ingewanden en kolijk, en mogen

daarom niet gevoederd worden. Kan men groen voeder bekomen, dan is ook dit een vergoedingsmiddel voor het hooi, wanneer men daarbij de navolgende voorzigtigheidsmaatregelen in acht neemt.

§ 72. Groen voeder geeft weinig kracht, en verzwakt de spijsvertering. Men bedient zich daarom niet gaarne aanhoudend daarvan, behalve wanneer gezondheidsmaatregelen het noodig maken. Waar dit het geval is, voedert men vier tot zes weken lang, naar omstandigheden ook langer, gras of klaver, en wel uitsluitend zonder ander voeder daarbij te geven.

Het gras moet versch gevoederd worden en mag niet liesachtig of zuur zijn. Weidegras is in den regel beter dan tuingras; het beste is echter het gras der bergweiden, omdat dit de meeste en gezondste kruiden bevat 1).

De klaver mag niet eerder gevoederd worden, dan wanneer die in den bloei staat, anders verwékt zij kolijk. Dezelfde nadeelige gevolgen brengt zij te weeg, wanneer zij op hoopen heeft gelegen en daardoor gebroeid en tot gisting is overgegaan.

Na het eindigen van zulk eene groene voeding moet men niet op eens, maar allengs tot de gewone voeding terug keeren, opdat zich de maag daardoor weder aan het kortvoeder gewenne 2). Is dit geschied, dan geve men een toevoegsel van haver, opdat het paard daardoor weder tot kracht kome. Gedurende de besprokene voeding en ook nog eenigen tijd daarna, is het paard doorgaans mat en krachteloos en moet daarom niet te veel worden vermoeid.

Heeft het paard eene mindere groenvoeding noodig, dan geeft men het eenige weken lang bij zijn kortvoeder, in plaats van hooi, gras of klaver; of men snijdt groene wikken klein en mengt die onder de haver.

§ 73. Zeer gezond is voor de paarden de gele peen; zij zuivert het bloed, voedt zonder een' te dikken buik te veroorzaken en geeft een glad schoon haar. Voor-

1) Daar de bergweiden in ons vaderland in het algemeen onbekend zijn, moet men zoo veel mogelijk aan dat gras de voorkeur geven, 't welk afkomstig is van de zware en vruchtbare kleigronden, die langen tijd tot graslanden zijn gebruikt. V. R. A. T.

2) Voordeeliger is het alsdan, gedurende 3 à 4 dagen halfgras en hooi door elkander gemengd op de ruif te geven. V. R. A. T.

treffelijk goede diensten bewijst zij bij jonge, bij droezende of bij aan ontstekingen lijdende paarden, als ook bij zulken, die wormen hebben. Men geeft daarvan 6 tot 8 stuks — wanneer zij niet groot zijn, naar evenredigheid meer —, in niet te kleine stukken gesneden, des voor- en namiddags, tusschen de gewone voedertijden.

§ 74. Even zoo is het zeer aan te bevelen, de paarden in het voorjaar ongeveer drie weken lang zoogenaamde leeuwetand 1) te voederen. Men geeft daarvan dagelijks een' kleinen mand vol, voor de helft des voormiddags, en voor de andere helft des namiddags, tusschen de gewone voedertijden. De plant wordt met den wortel uitgestoken, gewasschen en niet gesneden gegeven; zij mag niet uitgebloeid zijn. Jonge distelen — wanneer het velddistelen en geene bosch- of weidedistelen zijn —, hebben even zoo eene heilzame uitwerking, verzwakken echter de spijsvertering en zijn meest sterk afvoerend (waarom de leeuwetand de voorkeur verdient), en men ze slechts in zulke gevallen geeft, waar men eene sterk afvoerende werking op het oog heeft.

§ 75. Onmiddellijk na het genoten voeder, moet men het paard niet laten drinken. Ook is het niet goed bij het groene voeder, zemelen, lijnkoeken of andere soortgelijke zaken te voederen.

§ 76. De gezondste drank voor het paard is zuiver water. Het wordt hem 's morgens, 's middags en 's avonds, nadat hij hooi gegeten heeft, bovendien ook tusschentijds, bijzonder bij groote warmte gegeven. Toont het paard grooten dorst te hebben, dan laat men het ook vóór den voedertijd een weinig drinken, daar het anders, vooral in den zomer, met weinig eellust, of in het geheel niet eet. Het is beter, het paard dikwijls dan te veel in eens te laten drinken. Wanneer het haastig drinkt, dan werpt men eene handvol hooi op het water, waardoor het genoodzaakt wordt, het laatste langzaam op te slurpen. Een verbit

1) *Leontodon taraxacum*, bekend onder den naam van molsla, paardenbloem. Vuur.

paard mag niet drinken, voor dat het geheel bekoeld is.

Het water moet wel frisch, maar niet te koud zijn, vooral wanneer het paard geloopen heeft en warm is geweest, of wanneer het met droes, doorloop of eene andere ongesteldheid is aangedaan. Is het water, dat men tot drinken gebruiken wil, te koud, dan late men het te voren eenigen tijd in den stal staan om te beslaan, of mengte er eenig warm water bij. In het algemeen drinken de paarden stroomend water liever dan bronwater.

De emmers moeten zeer zindelijk gehouden, en voor ieder gebruik goed uitgespoeld worden.

§ 77. In het voorjaar, tijdens het verharen, doet men gaarne eenige weken lang lijnkoeken in het water, daar dit bij het paard zacht afvoert, en het wisselen der haren bevordert. Dit mag echter niet te lang geschieden, anders volgt eene verslapping der maag; ook moeten de lijnkoeken, wanneer zij tot dat doel dienstig zullen zijn, versch zijn en veel olie bevatten. Bij verhitte, droezende en zelfs zieke paarden, is het mede doelmatig, in het water eenig tarwemeel te mengen. Even zoo is het voor verhitte paarden en zulke, die niet behoorlijk eten willen, voordeelig, wanneer eene handvol zuurdeeg in den emmer wordt gedaan. Dit deeg blijft in den emmer, even als de lijnkoeken, waarop altijd weder op nieuw versch water wordt gedaan, tot dat het geheel is opgelost.

§ 78. Moet het paard gedurende het voederen gezadeld blijven, dan doet men, gedurende dien tijd, den buikriem wat lossen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Oppassing en behandeling van het Paard in den stal.

§ 79. Eene zorgvuldige, doelmatige verzorging in den stal doet het paard niet slechts in eenen uiterlijk

goeden staat, maar ook gezond, sterk en voor de dienst geschikt blijven. Zij verdient daarom eene grootere oplettendheid, dan haar gewoonlijk ten deele valt. De meeste eigenaars van paarden hebben daar weinig verstand van, en verlaten zich op hunne bedienden. Deze hebben echter dikwijls ook slechts eene zeer oppervlakkige kennis van datgene, wat daartoe behoort, zijn aan oude gewoonten en vooroordeelen gehecht, zijn eigenzinnig, en geven zich liever aan hunne vermaken of aan de rust over, dan dat zij voor de hun aanvertrouwde paarden behoorlijk zorg dragen. Hebben zij meer geld noodig dan hun inkomen bedraagt, hetgeen in den tegenwoordigen tijd, helaas, niet onder de zeldzaamheden behoort, dan wordt ook wel een deel van het voeder verkocht, en het paard heeft, bij eene slechte verzorging, niet eens genoeg te eten. Het is duidelijk, dat onder zulke omstandigheden de paarden niet groeijen, vermageren, krachteloos en ook ziek worden, beleedigingen in den stal ondergaan, enz. Het meerendeel der verliezen, die aan de paarden worden geleden, kunnen op rekening van eene slechte oppassing worden gesteld. Het is daarom wel degelijk in het belang van eigenaars van paarden, en het behoeft geen verdere aansporing, dat zij zich met de eischen van eene goede verpleging bekend maken, opdat zij hunne bedienden behoorlijk kunnen controleeren, en tot de vervulling hunner pligten kunnen aansporen. Bijzonder streng moet dáárop gelet worden, dat de bedienden hunnen heeren in niets wat op de paarden betrekking heeft onkundig laten; dat zij zich niets eigendunkelijks veroorlooven in de soort en wijze van voederen, in de aanwending van zoogenaamde huismiddelen, enz., en dat zij onder geen voorwendsel, zonder voorkennis van hunne meesters, geneeswijzen ondernemen.

§ 80. De goede verzorging der paarden bestaat niet alleen in het regelmatig voederen en poetsen, en in de bevrediging der gewone behoeften des paards, maar hoofdzakelijk ook in de zorg, het overleg en de geschiktheid, die hierbij wordt aangewend, en in het algemeen in eene steeds voorkomende verpleging en welwillende behandeling. De oppasser moet waarach-

tige liefde voor zijn paard hebben; zich ook buiten den voorgeschreven tijd vlijtig met hem in den stal bezig houden, op iedere mogelijke wijze zijn welzijn trachten te bevorderen en nadeelen van hem af te weren, zoo ook door eene rustige, geduldige en vriendelijke behandeling, zijn vertrouwen zoeken te winnen. Van eene ruwe, barsche handelwijze, moet hij zich niet kunnen beschuldigen, nog veel minder van eenige mishandeling. Hij mag zijn paard niet tergen en daardoor aanleiding geven tot ongebondenheid; maar zich veel meer de grootste moeite geven, het zoo mak als mogelijk is te maken, en het alle ondeugden, die het hezit, af te winnen. Geene inspanning, geene bezwaren mag hij ontzien, wanneer het de verzorging van zijn paard geldt; hieraan moet hij steeds eerder denken dan aan zijn' eigen' persoon, en zich geen rust gunnen, zoo lang er nog iets overig is om voor hetzelfde te doen.

§ 81. Wanneer het paard gezond blijven en goed groeijen zal, dan moet het in eenen ruimen, helderen gezonden stal staan, die vooral droog is, en toegang voor versehe lucht bezit. Is de stal voor meer paarden ingerigt, dan moeten de standen door latierboomen, of door beschotten gescheiden — hokken —, en 4 ellen lang, 3 ellen breed zijn. Achter deze moet zich eene minstens 3 ellen breede vrije ruimte bevinden, opdat de paarden, wanneer zij achteruit gaan, niet tegen den muur stooten, en er genoegzame ruimte tot het voorbij brengen der andere paarden, als ook tot heen- en wedergaan der oppassers is. De vloer moet met planken belegd of goed gepleisterd zijn, en van de krib naar achteren toe, op de lengte van den stand, $1\frac{1}{2}$ tot hoogstens 2 duim — niet meer — afloopen, opdat de urin naar eisch wegvloeije. Kribben en ruiven moeten behoorlijk bevestigd zijn en op eene gepaste hoogte aangebragt worden; de eersten, in zoo verre zij van hout zijn, met ijzeren scheenen beslagen zijn, opdat de paarden die niet doorknagen. Het beste is, wanneer kribben en ruiven van ijzer zijn; alleen hebben deze het nadeel, dat de paarden bij het eten de tanden veel afslijpen, en de halsterketting spoedig doorslijt.

Alle voorwerpen, waaraan het paard zich stoo-

ten, kwetsen, wrijven of anderszinds beschadigen kan, moeten verwijderd of onschadelijk gemaakt worden.

Verder moet er voor gezorgd worden, dat er altijd eene zuivere gezonde lucht in den stal is, hetgeen door zuiverheid, en door het openen van ramen en deuren kan worden verkregen. Tegt, wanneer die het paard kan treffen, mag niet plaats vinden. Daarom moeten de luchtgalen, die in geen stal mogen ontbreken, zoo veel mogelijk hoog boven en ter zijde aangebragt zijn, waar zich de deur bevindt 1). De laatste moet goed sluiten, vooral ook aan den drempel. Eene geopende deur, moet door middel van een traliehek of een' dwarsbalk worden afgesloten, opdat paarden, die losbreken mogten, niet kunnen ontloopen. Tot de noodige zuiverheid, behoort vooral, dat men den mest noch in de standen laat liggen, noch die in den stal opeen hoopt; en dat aan de urine behoorlijk afvloeijing worde verschaft. Zoo dikwerf de oppasser in den stal komt en den stand verontreinigd vindt, moet hij dien schoon vegen.

Te koude stallen zijn evenzoo nadeelig voor de paarden als te warme; men moet daarom trachten eene zooveel mogelijk gelijkmatige temperatuur te onderhouden. In den winter voorziet men, wanneer het noodig is, de deuren in de sponningen, of geheel met stroo. Mogt de stal niettegenstaande dat nog zeer koud blijven, dan moeten de wollen dekken op de paarden gelegd en vooral des nachts op dezelve gelaten worden.

Het heilzaamste voor het paard is, wanneer men het in een zoogenaamde box, d. i. in een groot hoog, met eene deur gesloten hok kan plaatsen, waarin het zich vrij beweegt. Dergelijke hokken nemen wel veel plaats in, en zijn daardoor niet overal aan te brengen, maar bieden veelzijdige voordeelen aan. De vrijheid van beweging is voor het paard zeer gezond en bevordert voornamelijk de goede hoedanigheid der hoeven; de naast staande paarden kunnen niet slaan of geslagen worden; noch met de voeten in den halsterketting blijven hangen, noch verwondingen bekomen door de

1) De beste luchtversching geschiedt door middel van een' houten luchtkoker, die in de zoldering in het midden van den stal achter de paarden is aangebragt, boven het dak in de vrije lucht uitloopt, overdekt, en aan den onderkant met eene klep gesloten is, die naar willekeur kan geopend worden. Naar de grootte van den stal kan hij dan 10—20 vierkante palmen (decimeters) wijd zijn.

kribben, ruiven of latterboomen. Paarden, die in den stal slaan, gewinnen zich dikwijls deze ondeugden af, omdat zij het gevolg eener door het aanhoudend stilstaan veroorzaakte krampachtige aandoening in de beenen zijn, en deze door de vrije beweging in den stand wordt weggenomen. De box moet ten minste 7 ellen lang en 6 ellen breed en zoo ingerigt zijn, dat het paard zich nergens schuuren of beschadigen kan. De wanden, waardoor zij van de overige deelen van den stal is gescheiden, moeten eene behoorlijke hoogte hebben, opdat het paard, wanneer het zich op de achterbeenen opheft, met de voorbeenen den bovensten rand niet kan bereiken. Daardoor wordt te gelijk verhinderd, dat de naast elkander in de boxen opgesloten paarden niet bij elkander komen en bijten kunnen.

§ 82. Het paard behoeft tot zijne nachtelijke rust eene ligplaats, die men stroobed (*pailles*) noemt. Men bereidt hem dit van stroo — het best roggestroo —, en gebruikt daartoe van het rantsoen (§ 56.) wekelijks 20 tot 24 pond. Dit is niet veel, en daarmede moet zeer huishoudelijk worden omgegaan, wanneer het tot een voldoende stroobed zal toereikend zijn. Het stroobed wordt 's avonds na het afvoederen bereid, en vroeg weder weggenomen; des daags echter — nadat het van den zich daarin bevindenden mest is gezuiverd —, wanneer het weder het toelaat, buiten den stal uitgespreid en gedroogd, in het tegenovergestelde geval, in den stal bewaard, in zoo verre er zich niet in de onmiddellijke nabijheid een schuurtje of andere overdekte ruimte tot berging bevindt. Is het stroobed in den winter in de open lucht bewaard geworden en daardoor zeer verkoeld, dan mag het niet dadelijk, wanneer men het in den stal terug brengt, maar eerst wanneer het weder verwarmd is, onder het paard worden geworpen. Heeft men zoo veel stroo, dat men het stroobed ook des daags aan het paard kan laten, dan is dit zeer heilzaam; maar het moet droog en zuiver gehouden worden, omdat het anders in den stal een' onaangenaamen reuk verspreidt, en door den damp dien het afgeeft, de lucht bederft. Men bedient zich tot het maken en weg nemen van het stroobed het best van eenen houten gaffel; bij de eerste bezigheid moet men evenwel de

handen ter hulpe nemen, om het stroo behoorlijk geschud gelijkmatig te kunnen verdeelen, zoo ook om zich te overtuigen, dat zich geen vreemde lichamen, b. v. scherven, stukken hout, enz., waardoor het paard zich zou kunnen beleedigen, daarin bevinden. De halsterketting moet zoo lang zijn, dat het paard geschikt kan gaan liggen. Is de laatste des daags korter aangebonden, dan moet 'savonds niet vergeten worden, den ketting zoo veel als noodig is te verlengen, nadat het stroobed gemaakt is.

§ 83. Vele paarden eten het tot stroobed gebruikte versche stroo. Wanneer men dit voorkomen wil, moet men hen eenen muilkorf aandoen, of ze des daags zoo kort aanbinden, dat zij den grond met den bek niet kunnen bereiken. Heeft men echter stroo genoeg, en behoeft men niet te vreezen, dat het paard daarvan een' te dikken buik zal krijgen, dan late men het ongehinderd eten; het vindt daarin een tijdverdrijf, zal te rustiger in den stal staan, en geen poging doen, het houtwerk aan de kribben te beknabbelen.

§ 84. Wanneer de oppasser 's morgens in den stal komt, dan onderzoekt hij, of het paard des nachts zich op eenigerhande wijze beschadigd heeft, en ziet naar het beslag. Hierop wrijft hij de natte plaatsen, die het door het liggen op onzuiver stroo heeft gekregen, met stroo droog, en legt dan, in den winter, het wollen staldek op, opdat het paard warm worde, en daardoor gemakkelijker poetse.

§ 85. Het zorgvuldig poetsen strekt niet alleen ter bevordering van een schoon uiterlijk, maar wel dege-lijk ook ter bevordering van de gezondheid des paards. Het geschiedt op de werkdagen t w e e maal — 's morgens en 's middags —; op zon- en feestdagen eens, des morgens. Men gebruikt daartoe een' roskam, een' borstel, een' haarbos en een' poetslap. Zieke, vooral koortsige paarden mogen niet gepoetst worden.

§ 86. Vooreerst wordt het paard 1) gerost, doch

1) Staat het paard in een' stal (§ 81), dan wordt het tot poetsen aangebonden.

slechts op de vleezige deelen, en daarom noch aan den kop, noch aan de kale plaatsen van den buik en de beenen. De roskam wordt zoodanig in de hand genomen, dat de pink op het blad ligt, de overige drie vingers en de duim het heft vast houden, en het einde van dezen laatsten tusschen den wijsvinger en duim uitsteekt. Op de linker zijde van het paard wordt begonnen. De oppasser neemt den roskam in de linker hand; plaatst zich met het aangezigt naar het paard, eene schrede naast diens linker voorvoel; steekt de regter hand onder de manen, en strijkt ze op de regter zijde van den hals; laat den regter arm op de schoft rusten; plaatst den linker voet, met eenigzins gebogen knie, ter zijde vooruit; begint bij de schoft te rossen — waarbij het heft van den roskam naar het achterstel des paards gekeerd is —, en gaat daarmede naar voren voort. Heeft hij hals, borst, schouderblad en hovenarm gerost, dan neemt hij den roskam in de regter hand — zoo dat het heft naar den kop des paards is gekeerd; — keert zich eenigszins regts; plaatst den regter voet, zoo als eerst den linker, eenigszins voorwaarts, en gaat met den roskam van de schoft achter het schouderblad naar beneden en tusschen de voorbeenen. Hierop rost hij van voren naar achteren over den rug, de ribben, den buik, het kruis en de achterbeenen tot op het spronggewricht, en legt daarbij zijn linker arm tot steunpunt op den rug van het paard. Om de binnenzijde van het linker achterbeen te rossen, wordt de roskam weder in de linker hand genomen, en de regter hand op de linker heup van het paard gelegd. De regter zijde van het paard, wordt alsdan op gelijke wijze behandeld, slechts met tegenovergestelde plaatsing en omgekeerd gebruik der handen. De manen worden weder op de linker zijde gelegd.

§ 87. Is het paard behoorlijk gerost, dan wordt het met den borstel afgeborsteld, en deze hiertoe zoo in de hand genomen, dat de vier vingers onder het handleder, de duim echter buiten dezen, aan den rand van het hout, komen te liggen. De roskam wordt in de andere hand genomen, en zoo aangevat, dat de wijsvinger op het blad en de duim langs het heft uitgestrekt is, en de overige drie vingers het laatste om-

vallen. Aan de regterzijde wordt onmiddellijk aan den kop met borstelen aangevangen, en hiertoe de borstel in de regter hand genomen, overigens is de houding dezelfde als bij het rossen. Zijn hals, borst, schouder en voorbeen tot op den hoof schoon, dan worden de manen met de linker hand op de regter zijde overgehaald en even zoo met den borstel gereingd; alsdan echter het borstelen van de schoft naar achteren toe, tot aan de kroon van den achtersten hoof voortgezet. De linker zijde des paards wordt op dezelfde wijze geborsteld, doch de borstel daartoe in de linker hand genomen.

§ 88. De roskam moet de schubben en alle andere onzuiverheden van de huid losmaken, zoodat de borstel die naderhand kan wegnemen. Hij moet, bijzonder bij dunharige, gevoelige paarden, ligt, niet stootend, en niet te sterk tegen de streek — de natuurlijke ligging der haren — bewogen worden, omdat men anders de huid daarmede kan beledigen. De borstel daarentegen moet met snelle, krachtige, op eens niet te ver gevoerde, tot op de huid indringende streken, doch niet tegen de natuurlijke ligging der haren bewogen worden. Te lange streken verliezen hunne kracht en maken, dat bij den aanvang van de streek weggenomen onreinheden, op het einde van dezelve weder daaraan ontvallen. De borstel moet dikwijls op de tanden van den roskam worden afgestreken en hierdoor van het tusschen de haren ingedrongen stof bevrijd worden. Om hem hierbij niet te zeer af te slijten en ook het in de tanden van den roskam liggende stof niet weder daarmede af te nemen, moeten deze streken snel, ligt en slechts naar *eene* rigting — van zich af — bewogen worden. Zijn de tanden van den roskam met stof bedekt, dan wordt deze achter de paarden zoodanig op den kant uitgeslagen, dat op den grond streepen van ongeveer eene span lengte ontstaan.

§ 89. Tot het schoonmaken van den kop, hetgeen nu volgt, en voorzigtig geschieden moet, om het paard niet te stooten en daardoor kopschuw te maken, doet de oppasser het paard het muilkoord 1) aan; doet de

1) Het muilkoord (*Maulschnure*) bestaat in een ongeveer 2 ellen lang koord van de dikte eener penneschacht, aan welks

halster af, en wendt het, om meer licht en meer vrijheid ten gebruike der banden te hebben, in den stand om. Bij stalbooze paarden moet men het losmaken van den halster even als het omkeeren in den stand geheel nalaten; de halster wordt dan slechts van den kop los, en om den hals van het paard gedaan. Het muilkoord wordt met den roskam te gelijk in de linker hand genomen, en om de laatste zoodanig omgeslagen, dat de oppasser het paard in zijne magt heeft en tevens genoegzame vrijheid tot beweging zijner handen behoudt. Hij mag met het muilkoord noch geweldig rukken, noch het pijnlijk aantrekken, en het alderminst het paard daarmede vastbinden. Nu worden met den borstel eerst de ooren, in- en uitwendig, en dan geheel de kop van boven naar onderen schoon geborsteld, de maantop echter even zoo behandeld als de manen. Is het paard aan den kop behoorlijk schoongemaakt, dan wordt het weder in den stand omgezet, de halster aangedaan, en het muilkoord weggenomen.

§ 90. Is het poetsen tot hiertoe gevorderd, dan wordt het paard met den haarbos op beide zijden, eerst op de linker, van voren naar achteren afgestoft; maar dan met een' drogen wollen lap afgeveegd, waarbij nog bijzonder de ooren gezutverd worden. Het geheele ligchaam moet nu zoo schoon zijn, dat, wanneer men met een' vinger tegen de haren strijkt, er geen stof opspringt. Nu doopt de oppasser een' schoonen wollen lap in frisch water, en wast daarmede het paard de oogen, neus, neusgaten, koker of uijer, aars, en bij merrie de geslachtsdeelen. Deze lap moet na het wasschen van ieder dezer deelen uitgespoeld en op nieuw in het water gedoopt worden. 1)

§ 91. Hierop wordt, in zoo verre het noodig is, de staart uitgeplozen. Met de volle linker hand vat men dien kort onder den wortel, en met de rechter trekt men

---

eene einde zich eene lis bevindt, en wordt, nadat het andere einde door de lis is gestoken en op deze wijze een strik gemaakt is, met den laatsten tusschen de voortanden en de haken, onder de tong, aan de onderkaak des paards bevestigd. Over de tong mag deze niet gelegd worden, omdat zij deze, wanneer het paard met den kop slaat, zoude beledigen. SCHU.

1) Doelmatiger is het om hiervoor, in plaats van een' wollen lap, eene spons te nemen, die zorgvuldig van steenen en zand gereinigd is. VERT.

langzaam en voorzigtig door de haren. Zijn deze kleverig of vol mest, dan wordt het onderste gedeelte van den staart, nadat die ongeveer op het midden bijeengenomen is, eenige malen in eenen met water gevulden emmer gedoopt, en wanneer het vuil er uit is, zoodat het water helder er uitloopt, met beide vlakke handen uitgewreven, zonder daarbij echter de haren in elkander te warren. Is de staart weder droog, dan volgt het uitpluizen van denzelfden, op de aangegeven wijze. Boven aan den wortel wordt de staart — evenwel niet meer dan werkelijk noodig is — even zoo uitgewasschen, en dan met eenen in water gedoopten borstel van boven naar onderen, maar niet verder dan ongeveer twee handen breed, afgeborsteld. Mogt er zich op den wortel veel vet en scherp vuil bevinden, dan geschiedt het wasschen met laauw zeepwater. Zijn manen en maanlop zeer lang en dik, dan worden die even als de staart uitgeplozen, en als het noodig is ook uitgewasschen en natgeborsteld. Manen en maanlop worden aldan nog met den manenkam voorzigtig glad gekamd; de staart mag niet gekamd worden 1).

§ 92. Wanneer het noodig is, den paarden de beenen te wasschen, dan mag dit in het koude jaargetijde, of wanneer het paard pas geloopt heeft en nog niet geheel bekoeld is, niet anders dan met laauw water geschieden.

Daarentegen is het in den zomer eene versterking voor de beenen, wanneer deze dagelijks met frisch koud water gewasschen worden, op den voorgrond gesteld, dat hiertoe een tijd gekozen worde, waarin het paard niet warm is.

Na het wasschen, moet het in de haren teruggebleven water met de platte hand uitgedrukt, en hierop het natte gedeelte met een' wollen lap of met stroo droog gewreven worden.

Paarden van eene ligte kleur, moeten op de plaatsen, waarmede zij op den mest hebben gelegen en daardoor vuil geworden zijn, met warm water en zeep afgewasschen worden. Dit is vooral bij witte schimmels noodig, daar deze dikwijls gele vlekken krijgen, die, wan-

1) De witte manen- en staartharen der schimmels kunnen het beste met witte zeep worden uitgewasschen. Vmr.

neer zij verouderen, moeilijk zijn weg te maken, en het paard ontsieren. De gewasschen plaatsen moeten dadelijk weder droog gewreven worden.

§ 93. De hoeven moeten op eene bijzondere wijze verzorgd worden. Telkens na het poetsen worden zij met water schoongemaakt, en hierbij vooral de zool, de straal en de straalvork schoon uitgewasschen; daarna, zoodra zij weder droog zijn, worden de genoemde deelen, als ook de wand, tot aan de kroon, met hoefzalf ingewreven. Alle onreinheid, die zich tusschen de takken der ijzers of tusschen deze en de zool heeft vastgezet, moet met een' ijzeren, bijzonder daartoe ingerigten, of bij gebrek daaraan, met een' houten hoefruimer zorgvuldig uitgehaald en nagezien worden, opdat geene kleine steenen of dergelijken tusschen het ijzer en de zool of de vorken der straal geklemd zijn.

Tot hoefzalf kan gesmolten reuzel, met sap van uijen vermengd, gebruikt worden. Eene veel voortreffelijker hoefzalf verkrijgt men echter, wanneer men $\frac{1}{2}$ pond zuiver rundervet met 4 lood gele was bij eene zachte warmte smelt en vermengt, en dan daarbij $\frac{1}{2}$ pond boomolie en $\frac{1}{2}$ lood terpentijnolie mengt 1). Mogt deze zalf te dun worden, dan neemt men iets meer was, in het tegenovergestelde geval, wat meer boomolie.

Roet mag bij geen hoefzalf gemengd worden, daar het nadeelig op de hoeven werkt; ook is het verkeerd, de hoeven, om hun eene zwarte kleur te geven, met wagensmeer, teer en dergelijke te bestrijken. Men late de hoeven hunne natuurlijke kleur.

Het zorgvuldige en rijkelijke insmeren der hoeven is van het grootste belang en draagt veel bij tot derzelve deugdzaamheid. Men geloove echter niet, dat dit slechts behoeft te geschieden, om den hoef een sterlijk aanzien te geven.

§ 94. Is het paard des namiddags gereden geworden, dan moeten nog vóór het afvoederen de haren met den roskam en den borstel glad gestreken en de voeten gezuiverd worden.

§ 95. De lange haren aan de oogen en kinnebak-

1) Bij voorkeur neme men, in plaats van rundervet, paardenvet.

ken, worden van tijd tot tijd uitgetrokken, maar niet afgeknipt. Waar dit mogelijk is, kan dit ook met de lange haren aan de beenen geschieden; bovendien kunnen deze ook met de schaar worden afgeknipt, maar zoo, dat dit niet trapsgewijze geschiede. De haren tusschen den maantop en de manen, daar waar het kopstuk van het hoofdstel komt te liggen, als ook de baardharen, worden eens in de maand afgeknipt, evenzoo wordt ook de staart, zoo dikwijls het noodig is, een weinig ingekort. De laatste mag niet lager dan de koten hangen, omdat anders het paard, vooral wanneer het op stroo staat, ligt daarop trapt en zich de haren uitrukt. De manen en maantop worden niet ingekort, maar de eersten, wanneer zij zeer dik en borstelig zijn, door uittrekken der haren verdund, de laatste dun gesneden.

§ 96. Zoogenaamde wolker- of vetharen, die zich soms, vooral in het voorjaar en in den herfst, bij vele paarden op het middelste gedeelte van den staartwortel vertoonen, moeten uitgetrokken worden. Zij zijn twee tot drie duimen lang, dikker dan de gewone haren, overeind staande, aan het ondereinde met eene bijtende vloeistof gevuld, en wanneer zij dood zijn, van eene witte kleur. Worden deze haren niet weggenomen, dan deelen zich de kwade sappen aan de wortels der andere haren mede, die dan desgelijks verloren gaan.

§ 97. Bij droog warm weder is het doelmatig, het paard buiten den stal te poetsen, in zoo verre hiertoe eene geschikte plaats voorhanden is.

§ 98. Bij langdurige hitte en droogte kan het noodig worden, de hoeven der voorbeenen — aan de achterbeenen blijven zij van zelf vochtig genoeg — dikwijls in te slaan. Men neemt hiervoor koemest, of, bij gebrek daarvan, klei met water, en strijkt dit op de zool. Nog beter is het, wanneer men deze zelfstandigheden in een' lap doet en den geheelen hoofdaarmede omwikkelt, daar de wand het inslaan even zoo noodig heeft als de zool. Ook kan men den mest of de klei in een' bak doen en het paard met de voorvoeten daarin laten staan; eindelijk het los voor in den stand werpen. Het

laatste doet men niet gaarne, omdat de stal daardoor wordt verontreinigd. Worden de hoeven goed schoon gehouden (§ 93.) en nog des avonds goed met hoefzalf ingewreven, dan kunnen in den regel de opgegeven omslagen ontbeerd worden.

§ 99. In den winter heeft het paard een' zoogenaamden winterpels, d. i. langere en dikkere haren — die bij donkere paarden niet zelden van eene valere kleur zijn — dan in den zomer, wanneer het haar kort, glanzend is en glad ligt. Nogtans blijft bij de meeste paarden ook het winterbaar glad en glanzend, wanneer zij in eenen goeden stal staan, zorgvuldig opgepast en niet te dikwijls aan ruw weder worden blootgesteld. Het wisselen der haren heeft in het voor- en najaar plaats, en wel vroeger of later, al naar mate de verzorging van het paard meer of minder zorgvuldig is en de verandering van het jaargetijde vroeg of laat begint. Het paard is gedurende dezen tijd meestal loom en moet ontzien worden.

§ 100. Wanneer in het voorjaar het wisselen der haren aanvangt, dan moet het paard gehaald worden. Dit geschiedt, wanneer de oppasser, nadat het paard gerost is, herhaaldelijk met vochtige vingers naar den loop der haren zacht over het ligchaam strijkt, en daardoor de oude haren wegneemt. Het haren moet echter niet te vroeg en niet eerder ondernomen worden, dan wanneer de oude haren los staan, zij van zelf uitvallen, en de natuur op deze wijze aantoon, dat het verharen begonnen is; het paard verhaart dikwijls later nog eens, verliest daardoor de krachten en en krijgt vaal haar.

§ 101. Gewoonlijk legt men in den stal een dek op het paard, dat, al naar het jaargetijde, uit wollen of linnen stof bestaat, en het tegen stof, bovendien in den winter tegen de koude, in den zomer tegen de vliegen beveiligd, en ook tot het verkrijgen van glad, glanzend haar bijdraagt. Eene beschutting tegen de vliegen is niet ondoelmatig; eene beschutting tegen de koude slechts dan noodzakelijk, wanneer de stal zoo koud is, dat het paard zonder dek koud zal worden.

Vele elgenaars van paarden zijn, en niet ten onregte, van meening, dat men het paard niet aan het opleggen van dekken gewennen moet, en men zich dan eerst daarvan moet bedienen, wanneer dit door bijzondere omstandigheden geboden wordt. Aan vele paarden is ook het dek onaangenaam, en zij zoeken zich van hetzelfde te ontdoen; anderen spelen er mede en verscheuren het met de tanden, waardoor de bovendien met de dekken verbonden niet onbelangrijke kosten nog vermeerderd worden.

Voor de nachtrust worden de dekken weggenomen, tenzij de stal zoo koud ware (§ 81.), dat het noodzakelijk is, die de paarden op te laten liggen.

De singel, waarmede het dek bevestigd wordt, moet op beide zijden, daar waar die op den rug ligt, van een klein lederen kussen voorzien zijn, zoodanig, dat het boven de ruggegraat des paards eene holle ruimte vormt. Ligt hij vast op den rug, dan kan hij het paard drukken, en daardoor eene zwelling te weeg brengen. Heeft men zulk een' singel niet, dan moet men de holle ruimte daardoor vormen, dat men op iedere zijde, daar waar het kussen moest zitten, eene kleine vast te zamengedraaide stroowisch steekt.

§ 102. Het is den paarden dienstig, dat zij bij warme zomerdagen sonwijken 'savonds voor het voederen gebaad worden. Het water moet echter zoo diep zijn, dat het over den rug stroomt, en het paard moet noch warm daar in gereden, noch langer dan 8 tot 10 minuten daar in gelaten worden. Zoodra het er weder uit is, strijkt men het met de vlakke hand het water uit de haren, brengt het, zonder zich onderweg op te houden, naar huis in den stal en wrijft het daar droog.

§ 103. Vele elgenaars van paarden, houden het voor doelmatig, het paard in den zomer eenmaal daags in stroomend water te plaatsen, om daardoor de beenen te versterken. Die het doen wil, mag wel eene plaats uitkiezen, waar het water het paard hoogstens tot eene hand breed boven de knie reikt, en iedere keer vooraf de hoeven goed met hoefzalf of met vel inwrijven, opdat die niet door den invloed van het water sprokkelig worden. In het algemeen is deze maatregel niet aan

te bevelen, daar zeer vele paarden het staan in het water niet verdragen en daarbij koud worden, hetgeen rheumatische en andere ziekten ten gevolge heeft. Veel beter is het daarom, de beenen in den stal met koud water te wasschen, zoo als in § 92 is opgegeven.

§ 104. Jonge paarden, die uit de weide komen of eene slechte verzorging hadden en daardoor niet behoorlijk geпоetst werden, zijn soms met luizen bezet. Men ontdekt deze zeer gemakkelijk, wanneer men de haren legen de vleug terug strijkt, en vindt ze meest in de manen, aan den hals, in de flanken, en aan de plaats, alwaar de staart is aangezet. Om die te verdrijven, wrijft men het paard 's avonds met groene zeep in, en wascht het den anderen morgen met loog schoon af. Ook bewijzen wasschingen uit een afkooksel van tabak in eene sterke loog — op 2 kannen loog, 1 pond tabak — goede diensten. Zijn sterker middelen noodig, die echter niet dan met overleg van eenen veearts moeten worden aangewend, dan zijn inwrijvingen van kwikzalf aan te bevelen; deze mogen echter slechts op zulke plaatsen van het ligchaam geschieden, waarbij het paard niet met den bek kan komen, en de zalf aflekken, omdat deze zalf vergiftige bestanddeelen bevat. De inwrijving moet dus ook met voorzigtigheid geschieden, zoo dat de zalf niet in de hand van den oppasser indringe. In de meeste gevallen zullen, wanneer het paard met zorg geпоetst wordt, de boven beschreven wasschingen voldoende, en de inwrijvingen met vergiftige zalven onnoodig zijn.

§ 105. Komt het paard zeer warm en verhit in den stal, dan moet vooreerst alle togt door het sluiten van deuren en vensters worden geweerd. Hierop wordt het afgezaeld, en met stroowisschen, naar den loop der haren, zoo lang sterk afgewreven, tot dat het droog is. Is dit geschied, dan legt men, wanneer de stal koel mogt zijn, een wollen dek op, en geeft het gedurende 1 tot 1½ uur noch te eten noch te drinken. Bij het afwrijven, moeten vooral de buik en de flanken goed gewreven worden; ook is het goed, met de ballen van de vlakke hand de keel te wrijven. Vertoont zich hier of daar eene door den zadel ontstane zwelling, dan is

deze veelal daardoor weg te nemen, dat men die met den bal van de vlakke hand aanhoudend goed wrijft.

In het warme jaargetijde stapl men bij goed weder, een zeer verhit paard, eer men het in den stal brengt, zoo lang langzaam af, tot dat het droog en volkomen bekoeld is. Kinketting en neusriem worden hierbij lossen gedaan.

Vreest men, dat het paard bevangen is, wanneer men aan hetzelfde huivering, koude voeten en dergelijke teekenen meer opmerkt, dan geeft men zoo spoedig mogelijk twee eetlepels vol gemeene kamillen in een aftreksel van een goede kwart 1) kokend water, warm in; of bij gebrek daarvan eene gelijke hoeveelheid sterke koffij met een weinig rum, of een kwart roode wijn met gember, of een weinig nootmuskaal. Hierop dekt men het warm toe, leidt het, voor zoo verre weder en jaargetijde het veroorloven, een half uur rond, en herbale dan in den stal het wrijven, vooral van de beenen, tot dat die goed warm worden.

§ 106. Is het paard door den regen doornat geworden, dan wordt het met de vlakke hand, of met een stuk hout — men kan daartoe ook de omgekeerde manenkam gebruiken — het water van den hals, den rug en de achterschenkels afgestroken en dan het geheele ligchaam met stroo droog gewreven. Is het daarentegen met stof overdekt, dan moet het, alvorens in den stal gebragt te worden, met den haarbos afgestoft worden.

§ 107. Wordt het paard in eenen vreemden stal gebragt, dan moet, voor alles, onderzocht worden, of de krib zuiver is, en wanneer dit het geval niet mogt zijn, deze uitgeveegd en uitgewasschen worden. Verder moet men daarnaar zien, of de krib en de ruif behoorlijk vast staan, of er zich gaten in den vloer of voorwerpen in de nabijheid bevinden, waaraan het paard zich beleedigen kan; latierboomen aanbrengen, wanneer deze mogten ontbreken, en in het algemeen alles zoo inrigten, dat het paard tegen ieder ongeluk zoo veel mogelijk is beveiligd.

1) Een kwart = een ruim 1 Ned. kan of 36 medicinale onsen.

§ 108. Heeft het paard een' vermoeljenden togt op eenen droogen en harden weg gemaakt, dan moet men na het poetsen de voeten met klei en water, met een weinig azijn vermengd, of, wanneer men dit laatste niet heeft, alleen met klei en water inslaan (§ 98). Nog beter is een omslag van werk in eenen natten lap, dien men vochtig houdt. Heeft men tinctuur van arnica bij de hand, dan doe men eenige druppelen daarvan in het water. Is het paard zeer vermoeid, dan wasche men de beenen met brandewijn.

§ 109. Na eene gedane inspanning het paard een of meer dagen volkomen rust te geven, is niet aan te bevelen; hoe grooter de vermoeijenis was, des te noodzakelijker is 't, het den daarop volgenden dag ten minste een uur lang af te stappen of langzaam te rijden.

§ 110. Wanneer het vermeden kan worden, dan moet het paard niet onmiddellijk na eenen vermoeljenden marsch beslagen worden. Moet dit geschieden, dan late men den hoof zoo weinig als mogelijk is ultvegen, en wanneer het beslaan na den marsch geschieden moet, dan sla men het te voren in (§ 108).

§ 111. Er zijn paarden, die zich aan allerlei ongebondenheden op den stal overgeven, b. v. in den halsterketting slaan, met de voorbeenen in de krib springen, over de latierboomen, naar den muur of naar de naastbijstaande paarden slaan, enz. Zulke paarden moeten des daags kort aangebonden, goed in het oog gehouden, en, zoo noodig, gekluisterd worden; evenzoo alle voorwerpen, waaraan zij zich beschadigen kunnen, wanneer zij deze bij het slaan treffen, zoo veel mogelijk met stroo bekleed of omwikkeld worden. Het kluisieren is in zulke gevallen gewoonlijk van het beste gevolg en hindert het paard noch bij het gaan liggen, noch bij het opstaan. Men kluisiert, naar omstandigheden, of de voorbeenen, of de achterbeenen, of ook, over kruis een voorbeen en een achterbeen.

Paarden, die zonder bijzondere aanleiding in den stal dikwijls achteruit slaan, gewennen zich deze ongebondenheid af, wanneer men hen een' capuchon aandoet,

en den daarin bevestigden teugel, tusschen de voorbeenen doorlopende, aan de beide aan de achterbeenen aangelegde kluisters bevestigt. Slaat het paard dan, zoo straft het zich zelve door middel van den capuchon. Bij de aanwending van dit middel is echter voorzigtigheid en voortdurend toezigt noodig, anders kan het paard, wanneer het door het aanhoudend straffen kwaad wordt, ligt een ongeluk bekomen.

Bij vele paarden is het slaan een gevolg van wormen, of eene door lang slaan in den stal opgewekte krampachtige gevoeligheid in de spieren; of ook een door onzuiverheid te weeg gebragt jeuken in den straal of in de koten. In dergelijke gevallen moet de oorzaak der ongebondenheid verwijderd worden, en het laatste zal dan van zelf ophouden.

Paarden, die regelmatig gebruikt en voldoende gevoerd worden, staan meestal in den stal rustig.

§ 112. Vele paarden kunnen het poetsen niet verdragen, en slaan of bijten naar den oppasser, hetgeen meest van eene kittelige en gevoelige huid komt. Zij worden, zoolang als het poetsen duurt, kort en hoog aangebonden, niet te sterk geroskamd, en met eenen niet te stijven borstel geborsteld. Anderen willen zich niet laten zadelen of optoomen, en bijten of slaan daarbij om zich heen. Deze ongebondenheid kan niet dan allengskens door eene gepaste en zeer rustige, voorzigtige behandeling worden afgeleerd.

Wanneer het paard het knippen van den maantop en den baard niet wil toelaten of het scheren der vetlokken niet dulden kan, daarbij onrustig en ongemakkelijk is, en geduld en zachte behandeling niet helpen, dan zet men het den capuchon op en doe daarmede even als met paarden, die wederstrevig bij het beslaan zijn (§ 166). Ook kan men het een' praam opzetten; doch zonder noodzaak moet men tot deze of andere dwangmaatregelen niet besluiten.

Staat het paard bij het scheren der koten niet stil, dan is het dikwijls voldoende, het een der andere voeten op te heffen, en dezen zoo lang, even als bij het beslaan, op te houden, wanneer het den af te scheren voet rustig laat staan.

§ 113. Schuurt zich het paard aan den staart, dan moet men boomen of andere behoedmiddelen aanbrengeu, dat het met den staart bij geene harde voorwerpen komen kan; maar vooral ook de oorzaak van het schuren — in de meeste gevallen onzuiverheid aan den staartwortel of den aars — wegnemen.

§ 114. Paarden, die menschenschuw zijn, moet de oppasser door bedaarde en vriendelijke behandeling die vrees trachten te ontnemen, en hun vertrouwen in te boezemen. Geven zij daarbij blijken van boosaardigheid, zoodat zij naar iedereen die hen nadert, bijten of slaan, dan moeten zij met strengheid behandeld en gestraft, nooit mishandeld worden. Wie zulk een paard wil naderen, moet het te voren aanspreken. Dezelfde voorzigtigheid is aan te bevelen, wanneer men een paard in den stal, dat men niet kent, voornemens is nabij te komen.

§ 115. Het zuigen, boom- of kribbenbijten, is eene kwade gewoonte, dat bij vele paarden plaats heeft. Op het gebruik derzulken, heeft het slechts dan eenen nadeeligen invloed, wanneer het koliektovallen te weeg brengt, hetgeen echter meestal het geval niet is; of wanneer het paard bij het eten op de krib leunt en daarbij het voeder uit den bek laat vallen. Er zijn paarden, die het kribbenbijten nalaten, wanneer de krib van ijzer of steen is; zij doen het nogtans dadelijk weder, wanneer zij op nieuw bij houten kribben komen.

Velen meenen, dat de paarden het kribbenbijten leeren, wanneer zij dit van andere naast hen staande paarden hooren of zien. De ondervinding bewijst dit slechts in enkele gevallen en geenszins als een' algemeenen regel.

Het kribbenbijten kan verhinderd worden, wanneer men het paard een' keelriem — eene breede, met katoen of schapevacht gevoerden riem van hard leder, die onmiddelijk achter den nek, vast om den hals gesnoerd wordt — aandoet; men moet hierbij echter met voorzigtigheid te werk gaan, want wordt deze riem te vast gesnoerd, dan verwekt dit aandrang van bloed naar den kop, die eene beroerte ten gevolge kan hebben.

Ook kan men het paard des daags, zoo lang, als het niet eet, in den stand omkeeren, of achteruit binden, zoodat het noch de krib, noch eenig ander voorwerp kan bereiken. Het beste is een muilkorf, die nogtans zoo gevormd moet zijn, dat hij bij het eten niet behoeft te worden weggenomen 1).

Er zijn paarden die zuigen, zonder de krib of eenig ander voorwerp met de tanden aan te vatten; men noemt die luchtzuigers. Deze kwade gewoonte is door niets te verhinderen. Gewoonlijk wordt het er voor gehouden, dat dit veelvuldiger koliektoevallen te weeg brengen, dan het gewone kribbenbijten.

Een paard het zuigen geheel af te leeren is zelden of nooit gelukt; zelfs de hevigste slagen en andere nog barbaarscher middelen zijn te vergeefs aangewend geworden. Voorkomen kan men dit dikwijls door behoorlijken arbeid en toereikend voeder, daar in vele gevallen de kwade gewoonte slechts het gevolg is van verving of van eene ledige maag.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Eenige der meest gewone ziekten des Paards en hunne genezing.

§ 116. Het paard is aan velerlei en ten deele ook gevaarlijke ziekten blootgesteld, wier genezing dikwijls moeilijk en langwielig is en slechts door eenen veearts kan worden ondernomen. Daarentegen komen er ook lichtere gebreken voor, die een eenigszins zaakkundige eigenaar van paarden zelf kan behandelen, en alleen voor dezen is in de volgende §§ de geneeswijze aangegeven. In het eerste geval, of wanneer men van zijne zaak niet zeker is, roepe men de hulp van eenen veearts in, en drale hiermede niet te lang, want dikwijls hangt de uitslag van de spoedige hulp af. Heeft

1) Het beste middel om den paarden het kribbenbijten af te leeren bestaat in een stijf stuk leder van hartvormige gedaante en bevestigd op den keelriem van den halster met de basis naar den hals, de punt naar den bek gerigt, en zoo vast aangedrukt, dat dit in de keelholte van de achterkaak komt te liggen. Bij het kribbenbijten buigt het paard den kop sterk naar den hals. Door de punt van het leder, die het paard de keel niet kan beschadigen, wordt die buiging verhindert.

men hiertoe besloten, dan kieze men den geschiktsten man, die hiertoe te krijgen is, en wachte zich van, door eenige guldens aan kosten te sparen, eenen kwakzalver in handen te vallen.

Van de homöopathische geneeswijze is geheel afgezien, zonder ze daarom te verwerpen of hare uitkomsten te willen loochenen.

§ 117. Wanneer men eene ziekte wil genezen, dan moet men deze eerst goed onderkend hebben, en zoowel ever de zitplaats als omtrent de oorzaken der ziekte een juist denkbeeld hebben; anders is het onmogelijk, de geneesmiddelen te kiezen, die aan het doel zullen beantwoorden. Meestal is echter de onderkenning der ziekte moeilijker dan hare genezing. Uitwendige gebreken zijn gemakkelijker te onderkennen, daar gewoonlijk plaats, soort en oorzaak van dezelfde dadelijk in het oog vallen. Moeilijker is de onderkenning der inwendige ziekten; daar de uitwendige kenteekenen, waardoor zij zich doen kennen, niet alleen zeer onbepaald en bedriegelijk zijn; maar in het algemeen vereischt de beoordeeling in de meeste gevallen een' zeer geoefenden blik en grondige zaakkennis.

§ 118. In het algemeen kondigt zich iedere inwendige ziekte door eene verandering in het een of andere aan, dat in het gedrag des paards is waar te nemen. Het paard is of onrustiger dan gewoonlijk, daar het in den stand geen oogenblik stil staat, met de voeten stampet en slaat, angstig omziet, zich onop houdelijk nederwerpt en omwentelt, enz.; of het geeft zich aan eene ongewone rust over, staat treurig met onder de krib ter nedergebogen kop, of de ademhaling is versneld, het slaat hevig met de flanken, heeft matte troebele oogen, een' heeten hek, afwisselende koude en hitte, versmaadt het voeder, vooral het kortvoeder, gaat des nachts in het geheel niet, of blijft, tegen zijne gewoonte, des daags liggen, enz. Zoodra zich dergelijke ziekte teekenen voordoen, moet zoo spoedig als mogelijk hulp worden geboden, want ieder uitstel zal het gevaar vermeederen, en er zijn ziekten, die in minder dan 24 uren het paard kunnen dooden.

Ontsteking der ooggen.

§ 119. Het oog is troebel, ook wel met bloed be-
loopen, en traant sterk; het paard houdt de oogleden
gesloten of doet het slechts zeer weinig open. Wan-
neer men de vlakke hand op het oog legt, dan voelt
men dat hetzelfde heet is.

Deze ziekte ontstaat door inwendige oorzaken, door
uitwendige beleedigingen, of door het invallen van
vreemde lichamen. In het eerste geval, en wanneer
het zeer hevig is, moet een veearts ter hulp geroe-
pen worden. Maar is het door uitwendige aanleiding
ontstaan, dan kan men het gewoonlijk binnen weinige
dagen daardoor opheffen, dat men zoo dikwijls als moge-
lijk eene in koud water, of nog beter, in Goulardswater,
gedoopte spons eenige minuten op het oog houdt; of er
een' linnen lap oplegt, en dezen steeds met dit water
nat houdt. Het paard moet daarbij niet verhit, en de
stal donker gehouden worden. Wordt de ontsteking
door het invallen van een vreemd ligchaam veroor-
zaakt, dan moet dit in de eerste plaats worden ver-
wijderd, doordien men het hovenste ooglid behoedzaam
opligt en terug slaat, met eene zachte vochtige spons
— bij gebreke daarvan met een' zachten linnen lap —
het ingevallen voorwerp in den traanhoek schuift, en
het er hier uitneemt.

Verwondingen van de tong of de lagen.

§ 120. Zulke beleedigingen genezen gewoonlijk zon-
der hulp van menschen, en er moet slechts voor ge-
zorgd worden, dat er geen voeder in de wond blijft
zitten. Wil men nogtans de genezing bespoedigen,
dan wassche menden mond vlijtig met azijn uit, waarin
honig is opgelost. Moet het paard gereden worden,
dan toome men het zoodanig, dat het bit de wond niet
kan aanraken. Zijn de lagen beleedigd, en moet het
paard op de stang gereden worden, dan omwikkele
men het bit met een' linnen lap, en zij voorzigtig in
het gebruik der linkerhand, om het paard geen pijn
te doen.

Verwondingen.

§ 121. Zij ontstaan door uitwendig geweld, en wel door houwen, schieten, stooten, beetten, scheuren, enz. Zijn zij onbeduidend, dan is het toercikende, de wonden vlijtig met koud water uit te wasschen. Zijn zij belangrijk, dan moet de hulp van eenen deskundige gezocht worden. Wanneer de wond hevig bloedt en geen veearts in de nabijheid is, dan moet men die met eene in brandewijn gedoopte wiek van vlas opvullen, en daarover de huid dicht naaijen, of met een' doek, een linnen zwachtel, verbinden. Op deze wijze kan men de bloeding stelpen en veelal het paard nog vervoeren. Ontstaat er een ontstekingsgezwel, dan trachte men dit, op de later aangegeven wijze (§ 126) weg te nemen.

Wonden, die ontstaan zijn door dat het paard in den halsterketting hing of over den latierboom sloeg, bestrijke men dikwijls met ongezouten boter, met room, met vet, of nog heler, met eene zalf van boomolie en loodextract, of eindelijk met de in § 93 aanbevolen uit rundervet, enz. bestaande hoornzalf, en hette die dagelijks eens met warm zeepwater. De aanhangende zeep moet echter daarna altijd weder uitgewasschen worden. Is de wond belangrijk en zeer pijnlijk, dan is het goed deze, nadat zij met de bedoelde zalf is bestreken, met sijn werk te bedekken en met een' linnen lap te verbinden, waardoor het tegen de lucht wordt beveiligd 1).

Beleedigingen door drukken.

§ 122. De door het zadel ontstane beleedigingen, vertoonen zich in verschillende gedaanten, en wel of als een heet gezwel, of als eene opene wonde, of in den vorm van eene zoogenaamde brandplek. Men zegt daarnaar, dat het zadel het paard gezwollen of gedrukt, of eindelijk, dat het gebrand heeft.

De beleedigingen door drukken zijn de ergste van

1) Tot het bedekken der wonden neem ik niet dan in den uitersten nood de toevlugt, daar de inwerking der lucht op de wondoppervlakte heilzaam voor de genezing is niet alleen, maar ook in de meeste gevallen geen likteeken nalaat. Vkr.

dergelijke beledigingen, vooral wanneer zij zich aan de schoft bevinden.

De zadel beledigt het paard, wanneer het niet goed past; wanneer het niet met de noodige zorg is opgelegd, zoodat het dek met plooiën ligt; wanneer er zich op de plaats, waarmede het met het paard in aanraking komt, een uitstekende spijker of iets dergelijks bevindt, waardoor het paard geschuurd of gewreven wordt; of eindelijk, wanneer de ruitser eene ongelijke of onrustige houding heeft. Bovendien kunnen ook door den singel dergelijke beledigingen worden te weeg gebracht.

Heeft eene belediging plaats gevonden, dan is de hoofdzaak, dat de oorzaak, waardoor die ontstaan is, weggenomen worde. Wat de herstelling der belediging aangaat, hierbij is het volgende op te merken.

Bestaat de belediging in een gezwel, dan legt men eene versche zoode met de aardzijde — waarin zich echter geene steenen mogen bevinden — er op, en houdt deze voortdurend met koud water vochtig; of men bedekke die met eenen in water met arnica — op eene kan water 30 tot 40 druppels arnica (tinctuur 1) — gedoopten eenige malen toegeslagen lap linnen, die echter ook met het opgegeven mengsel aanhoudend nat moet gehouden worden; of men mengt klei met azijn en water tot eene dikke pap, strijkt die er op, en maakt ze weder vochtig, zoodra zij droog is, of men wassche de zwelling alle half uur met Goulardswater. Is het gezwel niet van belang, dan kan men het dikwijls reeds door het in § 105 aangegeven wrijven verhelpen, wanneer dit dadelijk na het afzadelen geschiedt. Er vormen zich geene zwellingen uit zich zelf, wanneer men het paard niet eerder afzadelt, dan na dat het volkomen is bekoeld, en den buikriem iets vaster aanhaalt. Heeft de rand der singel eene zwelling veroorzaakt, dan moet hij, alvorens die wordt aangetrokken, op het midden der zwelling worden gelegd.

Mogt de zwelling na verscheidene dagen door geen der aangegeven middelen worden hersteld, en voelt

1) Is er veel pijn aanwezig, dan neemt men nog minder arnica, omdat deze die veelal vermeerdert.

men bij het drukken met den vinger, dat die eene vloeistof bevat, dan moet men het met een scherp mes zoo open snijden, dat het vocht kan uitvloeijen, waarop men de wond dagelijks 2 tot 3 maal met warm water en zeep zuivert, den omtrek derzelve met de in § 93 opgegeven uit rundervet, enz. bestaande hoornzalf inwrijft en deze alsdan met eene wiek en de genoemde zalf verbind. Ziet er de wond goed uit, en is de etter dik en wit, dan is ook het enkele uitwasschen en een verband van droog vlas voldoende; is zij daarentegen bloedig en stinkend, dan is dit gewoonlijk een teeken, dat de etter niet kan wegvloeijen en daarom eene verwijding derzelve moet plaats hebben. Voor het geval dat de wond zeer stinkend mogt zijn, kan die eenige malen met brandewijn of azijn worden verbonden. Verhardt het gezwel, dan moet eene verdeelende inwrijving of eene operatie worden gedaan, hetgeen beide aan eenen veearts moet worden overgelaten.

Eene opene wonde — drukken —, welke het onmiddelijk gevolg is der plaats gehad hebbende belediging en niet van de gemaakte operatie, wordt op dezelfde opgegevene wijze behandeld.

Brandplekken, dat zijn plaatsen, waaraan de opperhuid is afgestorven of te zamengeschrompeld, moeten met ongezouten boter, met talk, reuzel, of dergelijken worden losgemaakt. Bijzonder goede diensten bewijst ook het dikwijls bevochtigen met warm water en het bestrijken met de meermalen aangehaalde hoornzalf. Heeft de huid losgelaten, dan wordt de wond op de boven beschreven wijze behandeld.

Verouderde of verzuimde drukkingen, zijn meestal zeer moeilijk en slechts door operatiën te genezen, die het paard voor geruimen tijd voor het gebruik ongeschikt maken. Dergelijke beledigingen moeten daarom dadelijk bij hun ontstaan met de grootste zorg behandeld worden.

Een op eenigerhande wijze gedrukt paard, mag niet gereden worden, behalve wanneer het zeer onbeduidend gedrukt is, en volstrekt gebruikt moet worden. Men moet dan maatregelen nemen, opdat het zadel de beschadigde plaats niet aanrake, en deze bovendien met eenen met vet bestreken linnen lap bedekken.

Kreupelgaan.

§ 123. Het kreupel gaan van een paard, kan zeer verschillende oorzaken hebben. De meest gewone zijn: uitwendige beledigingen van de beenen; hoefgebreken, verstuiking der gewrichten; uitzetting der peezen; rheumatisme; aangeboren zwakte; eenig gebrek — als b. v. spat, overbeen, enz. — en dergelijke meer. Naar de zitplaats der kreupelheid, onderscheidt men: s c h o u d e r l a m h e i d; b o e g l a m h e i d; k r u i s l a m h e i d; h e u p l a m h e i d; k o g e l l a m h e i d; k o o t l a m h e i d; h o e f l a m h e i d, enz.

De meeste kreupelheden hebben eene uitwendige oorzaak, en ontstaan of door een' slag, stoot, val, sprong, eene ongepaste wending, geweldige parade, enz.; of door onmatige inspanningen, ongeschikte dressuur, gebrekkig beslag, slechte verpleging, verkoeling, enz.

Dikwerf is het, zelfs voor een geoefend oog, zeer moeijelijk de zitplaats en de oorzaak van het kreupelgaan te vinden; er bestaat niet zelden twijfel of een paard van voren of van achteren, op de regter of op de linkerzijde kreupel gaat. Daarom moet ieder kreupel paard, alvorens eene poging tot genezing wordt ingesteld, met de meeste zorg onderzocht worden. Vooral moet men het daaromtrent eens zijn, aan welk been het paard kreupel gaat. Hierop onderzoekt men, wanneer over de plaats der kreupelheid twijfel bestaat, vooreerst den hoef, omdat hier de zitplaats der meeste kreupelheden is. Is hieraan niets ziekelijks te vinden, dan bevoelt men den schenkel en let op, of het paard hierbij op eenige plaats pijn heeft, en er eenige oorzaak der kreupelheid is te vinden. Is dit niet het geval, dan laat men het paard in den stap en draf, in eene regte lijn of in een' cirkel, voor zich uitbrengen of rijden, achteruitgaan, wenden, over een verheven voorwerp stappen, stilstaan en kort daarop weder wegstappen, enz., en geeft hierbij acht op het zieke been, vooral of het paard in de beweging van hetzelfde of bij het stappen pijn heeft.

Een hoeflam paard, zet zich slechts op den toon vooruit, zet de koot niet behoorlijk door, maar brengt het been natuurlijk aan den schouder vooruit, en toont meer pijn bij het nederzetten dan bij het ophel-

fen en vooruit brengen van den voet. Wanneer het staat, zet het den kreupelen voet vooruit om hem van zijnen last te versoonen.

Bijna op dezelfde wijze gedraagt zich het paard, wanneer het in den koot of aan peesklap kreupel is, met dit onderscheid, dat het de koot in het eerste geval nog minder door zet en pijn toont, wanneer men die op- en nederhulgt.

Zit de kreupelheid in den schouder, den boeg, in de heup, in den kogel, of in het spronggewricht, dan geeft het paard bij het opheffen en bij de beweging van den voet meer pijn dan bij het nederzetten daarvan te kennen. Het zet in den gang den zieken voet niet behoorlijk vooruit, en beweegt hem slepend, zoowel meer zijwaarts dan voorwaarts. Terugtreden of over een verheven voorwerp stappen, kan het slechts met moeite, en bij wendingen, zoo wel in den cirkel — wanneer de voet inwendig kreupel is —, is de kreupelheid meer waar te nemen dan op den regten weg. Bij het slaan, rust het niet op den zieken voet, maar zet dien vooruit, bij de heup en kogellamheid, buitenwaarts.

Is het paard kruislam, dan kan het slechts met de grootste moeite achteruitgaan, en wankelt daarbij van de eene zijde naar de andere. In den gang volgt het achterstel niet behoorlijk na, en ligt het paard, dan valt hem het opstaan moeilijk, en is dikwijls zonder menschelijke hulp onmogelijk.

Kreupelheden, die uit rheumatismen, spat, gallen, overbeenen, enz. ontstaan, geven zich dikwijls slechts te kennen door een minder krachtig opheffen — een versoonen — van den zieken voet; door kortere stap; of door eene trekkende beweging, die het paard daarmede maakt. Eene rheumatische kreupelheid kan zich op ieder deel des beens werpen, en dus even goed in den schouder als in den hoof haren zetel hebben.

De meeste soorten van kreupelheid, kunnen slechts door eenen veearts genezen worden.

Vlotgallen.

§ 124. Onder den naam van vlotgallen of peesgallen, kortweg gallen genoemd, verstaat men

koude gezwollen van de grootte eener hazelnoot tot die van een duivenei, die zich aan de gewrichten en peezen der voorbeenen even als aan de achterbeenen voordoen. Zij zijn meestal onpijnlijk, en dan alleen, wanneer zij zeer groot worden en verharden, bezwaren zij soms het paard bij het loopen en maken het ook werkelijk kreupel. Men onderscheidt naar de plaats, waar zij zitten: gewrichtsgallen, kniegallen, en kogel- of kroongallen. Is de gal aan beide de zijden van het been zichtbaar, dan noemt men dit een doorgaande gal.

Het wegnemen der gallen is moeilijk, en op den duur zelden anders dan door het branden met een gloeiend ijzer mogelijk, eene operatie, die met oordeel slechts door eenen veearts kan worden ondernomen. Nogtans kan men het voorkomen, dat zij grooter worden, wanneer men het paard in den stal de beenen met wollen zwachtels omwindt; of ook de gallen dagelijks twee tot drie maal met een mengsel van een afkooksel van eikenbast ($\frac{1}{2}$ maatje eikenbast met 1 kan water tot de helft verkookt), wijnazijn ($\frac{1}{2}$ kan) en aluin (9 looden) wast.

Zwellen der beenen.

§ 125. Hieronder wordt eene opzetting of geringe zwelling verstaan, die somwijlen, vooral in den herfst, aan de beenen voorkomt. Zij overvalt de paarden, die na vermoeijenissen eensklaps in rust komen; in de meeste gevallen nogtans is het een gevolg van eene inwendige ziektestof, of eene zwakte der beenen. Men geve het paard matige beweging, late het des daags zijn paljas, en omwinde het gezwollen been met wollen zwachtels of wrijfve het dagelijks twee tot drie maal ijverig met stroowisschen. Meestal gaat het paard aan dit gebrek niet kreupel en kan daarmede, door het een weinig te ontzien, voortdurend gebruikt worden.

Ontstekingsgezwel aan de beenen.

§ 126. Zulk een gezwel, dat meestal door uitwendige beleedigingen ontstaat, neemt dikwijls het geheele been in, is heet en veroorzaakt het paard pijn, zoodat

het kreupel gaat. Wanneer het eerst versch ontstaan is, dan wassche men het ieder kwartieruurs met koud water, waarbij tinctuur van arnica — op 1 kan water een' eetlepel vol, doch wanneer de ontsteking zeer pijnlijk is, slechts 30 tot 40 druppels — gemengd is. Blijft dit zonder uitwerking, of is het gezwel reeds verouderd, dan moet men zijne toevlugt nemen tot warme omslagen van in kokend water gebroeid hooizaad, die echter voortdurend warm gehouden moeten worden, en daarom telkens vernieuwd, zoodra zij koud beginnen te worden. Heeft zich het gezwel gezet, en is de ontsteking opgeheven, dan werkt droge warmte het weldadigst, waartoe men het been in wollen windselen bindt.

Moeten dergelijke badingen warm geschieden, dan is het het beste middel, om het te gebruiken medicament te verwarmen, dat men de flesch, waarin het zich bevindt, in den mestput graaft; de vloeistof wordt op deze wijze in korten tijd zoo warm, als of hij op het vuur gestaan had.

Met koude wasschingen moet men voorzigtig zijn, vooral in het ruwe jaargetijde en wanneer de stal niet zeer warm is, omdat men anders het paard te veel verkoelt. Men moet daarom slechts het gezwel alleen bevochtigen, en het overige gedeelte van het been niet nat laten worden.

Zoo lang het gezwel ontstoken en heet is, mogen geene geestrijke of verhittende middelen worden aangewend, omdat zij het gebrek kunnen verslimmeren. Om dezelfde reden moeten warme omslagen of wasschingen nooit zeer warm, maar altijd iets meer dan laauwarm zijn, zoodat men de hand er in kan houden, zonder iets onaangenaams te gevoelen.

Is het gezwel hardnekkig, dan kan het slechts door de behandeling van eenen veearts hersteld worden, en niet zelden ontmoet ook deze hierbij vele zwaarigheden om te overwinnen.

Gezwellen, die het gevolg van eene inwendige ziekte zijn, moeten door den veearts behandeld worden, en zonder diens toestemming wassche men die nimmer met koud water.

Bevindt zich ergens een gezwel, alwaar geen omslag is aan te brengen, en zijn wasschingen niet toereikend,

dan bestrijke men die met leem, dat even zoo goed warm als koud kan worden aangewend 1).

Peesklap.

§ 127. Dit gebrek bestaat in een pijnlijk, meestal heet gezwel aan de buigpeezen, en komt meer aan de vóór- dan aan de achterbeenen voor. Sterke inspanning even als beleedigingen en stooten, geven daartoe aanleiding. Is het gebrek nog nieuw, dan wordt het door het bestrijken van leem en afkooksel van eikenbast, of door het vlijtig wasschen met azijn (1 kan) met salammoniak (4 lood), gemakkelijk hersteld. Voor dat men echter deze middelen aanwendt, moet het been vlijtig met warm water en zeep gewasschen — gebaad — worden. Is de pijn belangrijk, dan zijn baden van een afkooksel van hooizaad zeer aan te bevelen. Na het baden moet het been met een windsel, dat echter niet mag drukken, omwonden worden.

He paard gaat ten gevolge van peesklap mank, en mag tot aan de volledige genezing niet gebruikt worden.

Is het gebrek hardnekkig en reeds verouderd, dan is de hulp van eenen veearts noodig.

Overbeenen.

§ 128. Overbeenen zijn beenuitwassen, die zich aan het scheenbeen, en meer aan de vóór- dan aan de achterbeenen voordoen (§ 13). Zij zijn, al naar de plaats waar zij zich bevinden, onschadelijk, of eene aanleiding tot kreupelgaan van het paard, en ontstaan gewoonlijk door stooten, slaan en andere dergelijke uitwendige invloeden.

Hindert een overbeen het paard in het gaan niet, dan is het best daaraan niets te doen; veroorzaakt het echter pijn en daardoor kreupelgaan, zoodat het moet worden weggenomen, dan is het branden met een

1) De beste massa om ontstekingsgezwellen te bestrijken, bestaat in elzenslijk en wijnazijn, die men op de volgende wijze bereidt: Men neme slijk uit eene sloot waaraan elzenhout groeit, 1/2 emmer, late die bezinken en werpe het water weg. Op het dikke overblijfsel doe men 1 flesch goeden wijnazijn, en na dit goed gemengd te hebben, bestrijke men daarmede het warme pijnlijke gezwel, tegen den loop der haren in. Zoodra het droog begint te worden, overstrijke men het op nieuw zonder het oude af te wasschen.

gloeiend ijzer, wanneer dit door een' bekwamen vee-arts wordt gedaan, het zekerste middel. Evenwel kan men, wanneer men niet dadelijk daartoe besluiten wil, vooreerst inwrijvingen beproeven, die dagelijks drie tot vier malen plaats moeten hebben en somwijlen tot het doel voeren. Is het overbeen ontstoken, dan wende men hiertoe een mengsel aan van gelijke deelen altheazalf en graauwe kwikzalf; in het tegenovergestelde geval een mengsel van 1 lood altheazalf, 1 lood graauwe kwikzalf, 1 drachma iodiumzalf en $\frac{1}{2}$ drachma steenolie; en wanneer een zeer sterke prikkel moet worden aangewend, dan versterke men de laatst opgegeven zalf met $\frac{1}{2}$ drachma iodium. Van deze beide laatste prikkelende zalven mag telkens slechts zoo veel als 2 à 3 erwten genomen en de inwrijving slechts zoo lang voortgezet worden, tot dat er roven ontstaan. Soms tijds helpt ook reeds het dikwijls vijltig wrijven met een glad hout of been.

Vele lieden verwachten van geheime middelen, waarbij steeds de maan eene rol speelt, eenig gevolg, en meenen daardoor ieder overbeen zonder onderscheid te kunnen genezen. Daar dergelijke middelen ten minste onschadelijk zijn, zoo mag ieder, die daarin vertrouwen stelt, deze zonder hedenken aanwenden.

Mok.

§ 129. De mok heeft hare zitplaats aan de achterste vlakke van de koot, en bestaat uit een met ontsteking gepaard gaand uitslag 1), hetwelk dikwijls eene waterachtige, stinkende vloeistof afgeeft. Zij wordt veroorzaakt door uitwendige onreinheid, doch somwijlen ook door inwendige ziektestof, en hindert het paard in de beweging, omdat zij hem bij de beweging der koten pijn veroorzaakt.

Men wassche de koten alle morgen naauwkeurig met warm zeepwater uit, en bevochtige ze dan dagelijks eenige malen met Goulardswater. In plaats van dit laatste kan men ook de meermalen aangehaalde hoornzalf, of eene zalf van boomolie en loodextract gebruiken. Even zoo is het instrooijen van poeder van

1) Erÿsipelateuze- of roosachtige ontsteking.

eikenbast van zeer goed gevolg. De stal moet droogen zuiver gehouden worden.

Is inwendige ziektestof — bedorven sappen — de oorzaak van het gebrek, en is het hardnekkig, zoodat de opgegeven behandeling geene genezing te weeg brengt, dan moet een veearts ingeroepen worden. In de meeste gevallen zal het dan het best zijn om het paard eene dragt te laten zetten.

Verballen van den hoof.

§ 130. Onder verballen van den hoof verstaat men een' ontstekingsachtigen toestand der ballen; zij zijn heet op het aanvoelen, en wanneer men ze zamendrukt, toont het paard pijn. Aanhoudend gaan op steenwegen of snel loopen op harde ongelijke bodems, veroorzaken dit gebrek, hetwelk het paard steeds kreupel doet gaan. Tot genezing daarvan, wendt men, zoo lang de hoof heet op het aanvoelen is, de in § 108 opgegeven omslagen aan. Is de ontsteking zeer hevig, dan moet men, alvorens men den omslag aanlegt, met een scherp mes drie tot vier insnijdingen in de ballen maken — daar, waar de hoorn met de huid verbonden is —, en deze schoon laten uitbloeden. Volgt verettering, dan moeten de insnijdingen aan de onderste plaatsen met het mes verwijld worden; laat de hoorn aan de ballen los, dan snijde men de losgelaten stukken weg, en wassche de ontbloote plaatsen met schoon water, azijn, brandewijn of Goulardswater.

Somwijlen is, ten gevolge van langdurige marschen op harde wegen, of een gebrekkig beslag — wanneer te veel van de hoeven is afgesneden, of het ijzer drukt — de geheele hoof heet en ontstoken. Men moet in zulke gevallen dadelijk de evengenoemde omslagen aanwenden, en wanneer het ijzer er de schuld van is, dit laten afnemen. Het afnemen van het ijzer is onder alle omstandigheden, ook wanneer slechts de ballen ontstoken zijn, doelmatig, omdat dan de omslagen beter kunnen werken. Er moet echter gezorgd worden, dat het paard met de ontbloote voeten zacht staat en de wand geen belediging kan ondergaan.

Kroontreden.

§ 131. Daaronder wordt eene belediging der kroon

verstaan, die ontstaat, wanneer zich het paard, wanneer het de voeten ter zijde uitzet, trapt; of ook, wanneer hetzelfde door andere paarden getrapt wordt. Is dit onbeduidend, dan heeft dit verder geene nadeelige gevolgen en de wond behoeft slechts vlijtig met schoon water te worden uitgewasschen. Is de omtrek heet, dan bevochtige men die met Goulardswater, of, nog beter, met door water verdunde (§ 122.) tinctuur van Arnica. Is de beleediging beduidend, dan moet de losgescheurde hoorn weggesneden en de wond van de ingedrongen haren bevrijd, dagelijks 3 tot 4 ook wel meermalen met water schoon uitgewasschen en hierop met een mengsel van tinctuur van mirrhe en water (1 pond water en 1 lood tinctuur) bevochtigd, of door middel van een linnen bindsel en werk verbonden worden. Bovendien wrijve men den hoof, vooral de kroon, dagelijks 2 tot 3 maal met de opgegeven hoornzalf in.

Straalverzwering.

§ 132. Men verstaat daaronder eene stinkende verzwering van den straal (§ 15 onder 10), welke aan de achtervoeten menigvuldiger voorkomt dan aan de voorvoeten, en dikwijls een kreupelgaan veroorzaakt. Gewoonlijk zijn onreinheid in den stal of nalatige verzorging van den hoof de oorzaak daarvan. Men moet daarom het eerste wegnemen; de zool en den straal dikwijls schoon uitwasschen; den afgestorven, hedorven hoorn wegsnijden, zoo dat de etter kan wegvloeiën en de aangedane plaatsen behoorlijk met een borstel gereinigd kan worden; de dragten zoo veel weg laten snijden, dat de straal den grond kan aanraken; en in de ingevreten gaten werkproppen steken. De ijzers moeten geene of slechts lage kalkoenen hebben, waardoor de straal op den grond komt, en moeten zoo zijn ingerigt, dat de straal en de straalvorken behoorlijk kunnen gezuiverd worden.

Zijn de straalverzweringen het gevolg van kwaadsappigheid, dan doet eene dragt goede dienst, die het paard onder den buik, of wanneer de verzwering zich slechts aan de voorbeenen bevindt, aan de borst wordt gezet.

Worden de straalverzweringen veronachtzaamd, dan

kan daaruit de straalkanker ontstaan, die moeilijk te genezen is, en het paard veelal onbruikbaar maakt.

Steengallen.

§ 133. Steengallen (§ 15 onder 9) ontstaan door gebrekkig beslag, onevenredig besnijden der dragten, uitdrogen van den hoof, aanhoudend gaan op steenachtige harde wegen; zoo ook door beleedigingen, die kleine steenen veroorzaken, welke zich tusschen de zool en het ijzer hebben ingeklemd. Hunne zitplaats is in de hoeken der zool, tusschen den wand en de steunsels, alwaar zij zich bij het uitsnijden van den hoof als roode, blaauwe of gele vlekken voordoen, en nu eens droog zijn, dan eens eene etterachtige vloeistof bevatten. Meestal komen zij slechts aan de voorvoeten voor.

Het paard gaat, ten gevolge van dit gebrek, op eenen harden grond pijnlijk en stram, of geheel kreupel. Het ijzer moet dan worden afgenomen, de gal uitgesneden, wanneer zij etter bevat, eene opening tot uitvloeijing derzelve gemaakt, en de hoof, wanneer die heet is, ingeslagen (§ 108) worden. Heeft men, om den etter, te doen uitvloeijen, eene opening moeten maken, dan moet deze door eene prop van werk worden gesloten. In de meeste gevallen kan men het ijzer weder laten onderleggen.

Intreden van vreemde ligchamen.

§ 134. Het gebeurt soms, dat het paard op een scherp of puntig voorwerp trapt, en dit, wanneer het door de hoornzool of door den straat dringt, de inwendige deelen des hoefs verwondt. In zulk een geval moet men allereerst het ingetreden voorwerp voorzigtig wegnemen, zoodat niets daarvan afbreekt of terugblijft; hierop de wond iets vergrooten, opdat zich daar ter plaatse geen etter kan verzamelen; en dan even zoo handelen als met een vernageld paard. Moet het paard weder worden gebruikt, voor dat de wond genezen is, dan legt men eene pekpleister op de wond, en een stuk vilt onder het ijzer; of men lateen plaat-ijzer onderslaan.

Vernagelen.

§ 135. Het paard is vernageld, wanneer een bij het beslaan gebrekkig ingeslagen nagel, de inwendig gevoelige deelen van den hoef —den zoogenaamden vleeschwand — drukt of beleedigt. Soms is er ook van een weggenomen ouden nagel een stuk in den hoornwand blijven steken, en wordt door den nieuw ingeslagen nagel tegen den vleeschwand gedrukt.

Een vernageld paard gaat beangst, stram, ook wel geheel kreupel. Zoodra men dit gewaar wordt en de oorzaak onderkend heeft, moet het ijzer worden weggenomen. Om echter de beleedigde plaats met juistheid te vinden, klopt men eerst met een' hamer op iederen nagel, en geeft acht, waar het paard hierbij pijn verraadt. Mogt op deze wijze de beleedigde plaats niet worden ontdekt, dan onderzoekt men, nadat het ijzer is weggenomen, den hoef met eene tang, waardoor men haar zeker vinden zal.

Is de pijnlijke plaats gevonden, en, ingeval eene achtergebleven punt de oorzaak is, deze weggenomen, dan moet men het bewuste nagelgat trechtervormig verwijden, opdat het eenigzins verzamelde bloed wegvloeije; aftreksel van myrrhe er ingieten, en hierop de opening met werk dicht sluiten. Het ijzer kan daarop weder worden ondergelegd, doch aan de zieke plaats laat men den nagel ontbreken.

Daar bij een vernageld paard de geheele hoef min of meer ontstoken is, zoo kan men dezen overeenkomstig §. 108. inslaan.

Heeft zich reeds etter gevormd, dan moet men die door eene trechtervormige opening welke men in de zool maakt, gelegenheid geven om weg te vloeijen, en dan dagelijks twee maal aftreksel van myrrhe er in gieten; doch voor dat dit geschiedt, om de wond te zuiveren, den zieken voet eenigen tijd in een' emmer met koud water zetten. Het ijzer kan ook in dit geval meestal weder worden ondergelegd, doch moet over de tot afvloeijing van den etter gemaakte opening een gat hebben, opdat het ingieten voortgezet en de wond daarna telkens op nieuw met werk gesloten kan worden. Het is nogtans altijd beter, wanneer de voet, zoolang als het verband moet worden volgehouden, niet beslagen wordt.

Droes.

§ 136. De droes is eene der meest gewone ziekten, die bijzonder jonge paarden — vooral in het voorjaar en den herfst — niet zelden overvalt, en haren grond meest in verkoeling, weërsgesteldheid, plaats hebbende verandering in de voeding en verzorging des paards, enz. heeft. Het paard is treurig, weigert het voeder, krijgt gewoonlijk tusschen de kinnebakken een gezwel en hoest meer of minder sterk. De oogen zijn troebel en slaperig, de ooren beurtelings koud en warm, het inwendig bekleedsel van den neus rooder dan in den gezonden toestand, de bek heet en vol slijm. Na eenige dagen houdt deze koortsige toestand op, en nu vloeit er uit de neusgaten eene dunne, slijmachtige vloeistof, die later dikker en geler wordt. Het gezwel tusschen de kaken breekt somwijlen open, waaruit dan veel etter vloeit.

Men onderscheidt goedaardigen en kwaadaardigen droes. De eerste geneest de natuur zelf; de laatste, die met ontsteking van den bals of de longen gepaard gaat, vordert eene veeartsenijkundige behandeling.

Bij den gewonen of goedaardigen droes, moet het paard van vermoeijenden arbeid verschoond, warm gehouden, en voor verkoeling bewaard worden. Men geeft het, in plaats van haver, tarwezemelen, en doet in het drinken, hetgeen niet koud mag zijn, een weinig tarwemeel of lijnkoeken. Wil men de haver niet geheel weglaten, dan geve men 1 tot 1½ maatje voor het middagvoeder, maar voor het morgen- en avondvoeder zemelen; of voor iederen maaltijd een maatje haver en daarna zemelvoeder.

Is er een gezwel tusschen de kaken aanwezig, dan verwarme men dit met een' wollen lap, of, nog beter, met een stuk schapenvacht, dat men er omheen slaat en aan den halster bevestigd.

Mogt het hoesten vast zitten, dan kan men het paard warme dampbaden van afgekookt hooizaad doen inademen.

Bij hardnekkigen droes geeft men op ieder voeder een' eetlepel-vol van het volgende droespoeder:

1 pond poeder van Jeneverbeziën.

1	pond	poeder	van	Anijszaad.
1	"	"	"	Kalmuswortel.
1/2	"	"	"	Zwavelbloemen.
2	"	"	"	Spiesglans.
2	"	"	"	Keukenzout.

Het zieke dier wordt, bij goed weder, dagelijks een uur langzaam afgestapt.

Daar iedere droes min of meer aansteekt, zoo moet men een daarmede aangedaan paard, zoo mogelijk, van andere paarden afzonderen.

Doorloop.

§ 137. Doorloop ontstaat uit eene zwakte van de spijsverteringswerktuigen, of door verkoeling, somwijlen ook wanneer het paard te koud drinken heeft gehad. Men geneest dien, door het paard warm te houden, goed voeder te geven en het drinkwater met rog-gemeen te vermengen. Groen voeder moet geheel worden vermeden; daarentegen zijn erwten (§. 66.) dikwijls van nut. Vermindert hierop het gebrek niet, dan geve men het paard 's morgens en 's avonds 1 kan water met 1/4 kan goeden brandewijn en 2 looden rooden gentiaanwortel vermengd, in. Is de doorloop opgehouden, dan kan men nog een' tijd lang, tot versterking, op ieder voeder 1/2 lood poeder van gentiaanwortel geven.

Is de doorloop het gevolg van een' algemeenen ziekelijken toestand, dan is die dikwijls hardnekkig en moeilijk te genezen. De behandeling des paards moet dan aan eenen veearts worden toevertrouwd.

Verstoppingen.

§ 138. Kan het paard geen mest maken, dan zette men het een klisteer 1) van

1) Kan men geene klisterspuit bekomen, dan neme men eene varkensblaas met een stuk van ongeveer 1 1/2 duim sterk uitgehold vlierhout, of eene andere buis, doe het klisteer in de blaas, binde dien met hare opening aan het eene einde der buis zorgvuldig vast; brenge het andere einde van de laatste, met wat olie of vet besmeerd, in den aars, en drukke nu de blaas met beide handen allengs te zamen, totdat zij van de vloeistof is ontlast. Ook kan een walddhoorn, of een koehoorn, waarvan men de punt heeft afgezaagd, de plaats eener klisterspuit vervangen, wanneer men deze zoudanig met de punt in den aars brengt, dat het wijde einde naar boven staat en zoo het klisteer daaringiet. Het paard zal dadelijk deze vloeistof inzuigen. Een eenvoudig middel, om

- 1 kan Laauwwarm water,
- 1 lood Zeep.
- 2 lood Keukenzout,
- een weinig Lijnolie.

Helpt dit niet, dan kan men met de hand, die men hiertoe met lijnolie bestrijkt, in het darmkanaal gaan, en dezen van den daarin opgehoopten mest bevrijden. Dit mag echter niet te dikwijls geschieden, en in het algemeen moet hiermede zeer voorzigtig te werk worden gegaan, anders zal door dit middel meer na- dan voordeel worden te weeggebragt. Somwijlen is het paard aan het mesten te brengen, doordien men eene zachtgemaakte vetkaars met peper bestrooit en in den aars steekt.

Bestaat de ziekte-toestand enkel daarin, dat het paard niet genoegzaam mest maakt, maar slechts zelden en met inspanning mest en deze klein gebald, hard en met slijm overtrokken is, dan geve men het paard zes tot acht dagen lang op ieder kortvoeder een tot twee eelepels-vol glauberzout. Dikwerf doen rauwe aardappelen goede dienst; men geeft daarvan voor- en namiddags, tusschen de gewone voedertijden, een maatje vol, schoon afgewasschen en aan stukken gesneden. Ook groen voeder, evenzoo tarwezemelen of lijnkoeken, de laatste in het drinkwater gedaan (§ 77.), zijn doelmatige middelen. Onder vele omstandigheden moet op de verbetering der spijsverteering gewerkt worden, doch de hiertoe vereischt wordende middelen moeten aan de keus van den veearts worden overgelaten.

Opstopping der pis.

§ 139. Het paard is onrustig en angstig, stampet met de achterbeenen, zet zich als of het moest waten, doch kan daartoe niet geraken. Dit gebrek is gevaarlijk en kan eenen spoedigen dood ten gevolge hebben. Het ontstaat het meest door het over het water te rijden en is meestal met kolijk verbonden;

---

een klisteer te zetten, bestaat daarin, dat men het paard tabaks-rook laat inzuigen. Men neemt hiervoor eene aarden of eene andere pijp, vult die met tabak, steekt deze aan, en brengt nu de pijp, die aan den steel met linnen is omwonden, in den aars, waarop het paard den tabak in de meeste gevallen rookt. Ontstaat daarop een belangrijk persen, dan moet met het rooken worden opgehouden en het gevolg afgewacht.

daarvoor zijn ook dezelfde middelen aan te wenden als bij deze. Dikwijls wordt dit verholpen, wanneer men het paard in een' schaapsstal plaatst en den zich daarin bevindenden mest opgraaft, opdat het van de daardoor opgewekte scherpe dampen worde aangedaan. Bij merriën komt dit gebrek slechts zeldzaam voor, en is het persen op de schaamdeelen meestal het gevolg van kolijk of verstopping der darmen. In het laatste geval is het dikwijls van goede uitwerking, wanneer men een stuk peperwortel in den aars brengt. Helpen de opgegeven middelen niet, dan moet zoo spoedig mogelijk een veearts ter hulp geroepen worden.

Kolijk.

§ 140. Het kolijk is eene veelvuldig voorkomende, zeer gevaarlijke ziekte, die, bij gebreke van spoedige hulp, in weinige uren den dood kan ten gevolge hebben.

Het paard is treurig, eet niet, krabt met de voorbeenen en ziet naar den buik om. Bij het toenemen der ziekte werpt het zich neder, wentelt zich en steunt daarbij; blijft echter niet lang liggen, maar springt weder op en trappelt onrustig heen en weder. De ooren zijn afwisselend koud en warm, mond en tong heet en droog, of sterk met slijm overdekt. Eindelijk zet de buik op, breekt een hevig zweet uit, en treedt een versneld ademen en flankenslaan in, hetgeen de voorboden van den dood zijn.

De oorzaken dezer ziekte zijn: het vallen van koude, slecht stoffig voeder, te koud drinken, overlading met voeder, vooral met zulk voeder, dat sterk opzet en in de maag tot gisting overgaat — koren, wanneer het niet behoorlijk geweekt of met groen voeder te zamen gevoederd wordt; nieuw hooi; klaver, voor dat die in den bloet staat —; opstopping der pis, wormen, enz.

Zoodra men de ziekte heeft onderkend, moet men zoo spoedig mogelijk het paard een klisteer van laauwwater — of een aftreksel van kamillen — met lijnolie vermengd geven, en zulks alle half uren zoo lang herhalen, tot dat de ziekte wijkt. Bovendien wrijf men onophoudelijk den buik, de flanken en de ruggegraat met stroowisschen. Wanneer het kolijk het gevolg is van overlading der maag, verstopping, ophooping van

winden of dergelijke oorzaken, in het algemeen wanneer geen ontstekingsstoestand aanwezig is, dan wrijf men de ruggegraat in den omtrek der lenden met terpentijnolie in, en wrijf het hierop duchtig met stroo-wisschen. Worden de kolijkaanvallen hevig, dan geve men een' drank, bestaande uit eene kan laauw aftreksel van kamillen met 2 maatjes lijnolie vermengd, en ga daarmede voort, zoo lang als het noodig is.

Bij hevige kolijkpijnen, en na de inwrijvingen van terpentijnolie, moet het paard aanhoudend in beweging gehouden worden, zelfs bij ongunstig weder.

Kan het paard niet mesten, en brengen de klistereen geen ontlasting te weeg, dan moet men met de hand in het darmkanaal gaan en dit van den daarin opgehoopten mest bevrijden. (§ 138.)

Het nederwerpen en wentelen, waartoe het paard gewoonlijk zeer geneigd is, moet men trachten te verhinderen — het best daardoor dat men het paard in de vrije lucht rond leidt —, omdat het anders gemakkelijk kronkelingen of verscheuring der darmen tengevolge heeft.

Volgt na 8 tot 12 uren geene verbetering, dan gaat de kolijk gewoonlijk in darmontsteking over, in welk geval slechts een veearts hulp kan verleenen 1).

Gebrek aan eetlust.

§ 141. De oorzaken van dezen toestand zijn zeer verschillend, en kunnen in beledigingen of ziekten van de tong, de lagen, de tanden, of van het gehemelte, evenzoo in een' algemeenen ziekte-toestand, slecht voeder, overeten, overgroote vermoeljenis, enz. liggen. Men trachte daarom de oorzaak van het gebrek te vinden en weg te nemen, en de eetlust zal spoedig wederkeeren.

Is zwakte en verslijming der maag de oorzaak — hetgeen daaraan onderkend wordt, dat de tong droog en slijmerig, evenzoo de mest klein, vast, met slijm overtrokken, stinkend en met onverteerde voederkorrels vermengd is —, dan late men het paard een dag honger lijden en geve het alsdan het voeder in kleine

1) Wanneer de kolijkaanvallen zeer hevig zijn, niet spoedig wijken, en de hulp van eenen veearts niet dadelijk kan worden ingeroepen, zal men wel doen, het paard eene aderlating uit den hals te doen van 4 à 5 ponden. Verr.

hoeveelheden met een weinig peperwortel of zout. Dikwijls is het van goed gevolg, wanneer men een handvol zuurdeeg in het drinkwater doet.

Eet het paard weder, dan kan men tot versterking van de maag, het bij den droes opgegeven poeder geven.

Is uitputting of verhitting de oorzaak, dan late men het paard in rust; geve het eene pint warme rooden wijn met een' eetlepel gember in; en voedere, in plaats van kortvoeder, goede tarwezemelen. Heeft men geen wijn, dan neme men in plaats hiervan $\frac{1}{2}$ pint brandewijn.

Kolder.

§ 142. Men onderscheidt stille- en razende kolder.

De stille kolder is eene koortsvrije, meest slepende ziekte en openbaart zich in den beginne slechts door eene ongewone neerslagtigheid en slaperigheid van het paard. Het staat met den kop nedergebogen op den stal, geeft weinig of in het geheel geen acht op de stem der oppassers, staat strak voor zich uit te zien en schijnt geen acht te geven op hetgeen rondom hem voorvalt. Later hangt het met den kop onder de krib of leunt met denzelfde er in; plaatst de voeten dicht bij elkander, soms den een over den anderen; gaat ook wel in den stand zoo ver als mogelijk is achteruit staan en leunt met geweld in den halster. Bij het eten loopt het dier haastig naar het voeder, neemt den bek vol, maar kaauwt het zeer langzaam en met tusschenpoozen, of laat het reeds opgenomen voeder weder vallen. Het hooi neemt het liever van den grond dan uit de ruif, draait het meest in lange bossen, die het een' tijd lang in den bek houdt, en grijpt, terwijl het den laatste nog vol heeft, op nieuw daarnaar. Men kan hem in de ooren grijpen of op de kroon van den hoof treden, zonder dat het daarvan gevoel te kennen geeft 1). Het toont weinig of in het geheel geen gevoel van het bit te hebben, en bij het gaan heft het de beenen hoog op, even alsof het door het water

1) Deze aanwijzingen zijn bedriegelijk, want zeer zwakke en phlegmatische paarden, laten 't zich ook in gezonden toestand welgevallen, dat men hun in de ooren voelt en op de toonen treedt.

waadt. De ademhaling is langzaam, de pols mat en vol, meest slechts 20—30 slagen in de minuut, de urine wordt zeldzaam gemaakt, de ontlasting is vertraagd en de mest zelf is klein en vast gebald.

Bij den razenden kolder voegen zich, bij den beschreven toestand, aanvallen van razernij.

De oorzaak van den kolder ligt in eene gestoorde werkzaamheid van de hersenen. Aanleiding daartoe kan geven: te veel rust met te veel en te voedzaam voedsel verbonden; sterke inspanning bij groote zonnwarmte; bij tuigpaarden het te sterk opzetten; een bedompte, zeer warme stal; onbevredigde geslachtsdrift, enz. Dikwijls heeft dit gebrek zijn' grond in erfelijke voorbeschiktheid, in werktuigelijke gebreken der hersenen of in eene andere voorafgegane ziekte.

De genezing van den stillen kolder zal, wanneer die zich geheel ontwikkeld heeft, zelden gelukken. Daarentegen kan de ziekte, wanneer zij nog in hare ontwikkeling is, in vele gevallen hersteld, of ten minste tot staan gebracht worden. De behandeling moet echter in ieder geval door eenen veearts plaats hebben.

Bestaat de stille kolder slechts in geringe mate, dan kan het paard nog tot veel dienstwerk, vooral tot langzaam trekken gebezigd worden. Bereikt dezelve een' hoogen graad, dan wordt het onbruikbaar. Een paard met razenden kolder is in het geheel niet te gebruiken, en zelfs wanneer de aanvallen van razernij slechts na lange pauzen wederom komen, mag men het niet wagen, het tot eenig dienstwerk te bezigen.

Een stilkolderig paard mag niet te veel en niet te voedzaam voedsel, dus geen korenvoeder hebben. Tarwezemelen en hooi, even als groen voeder, vooral in het voorjaar, leeuwentand, zijn voor hem het beste.

De razende kolder is meestal het gevolg van den stillen kolder, en is zelden volkomen te genezen. In de meeste gevallen is het reeds als een gelukkig resultaat van de behandeling — die, wel te verstaan slechts door eenen veearts kan worden ondernomen — te beschouwen, wanneer de toestand van stillen kolder terug keert of gevolgelijk ontstaat. Zijn de aanvallen van razernij hevig, en heeft men geen geschikten, koelen stal — kolderstal —, dan is het raadzaam het paard te doodden.

Nog moet opgemerkt worden, dat de razende kolder gemakkelijk met eene hevige hersenontsteking kan verwisseld worden, die dikwijls zeer spoedig ontstaat, maar door den daarmede gepaard gaanden koortstoestand te onderkennen en door eene spoedige gepaste veeartsenijkundige behandeling geneesbaar is.

Niet zelden bestaat er twijfel en zelf twist, of een paard stilkolderig is of niet, en veelal is een onderscheid in de eerste periode der ziekte zeer moeilijk. Want vele der gewone kenteekenen zijn bedriegelijk, daar zij ook bij andere ziekten voorkomen, of in een traag temperament hunnen oorsprong vinden, of soms eene bijzondere oorzaak hebben, die te herstellen is. Er zijn gevallen voorgekomen, dat paarden, die voor rijpaarden gebruikt werden, door stillen kolder schenen overvallen te worden, en nadat zij een' tijd lang niet gereden, maar ingespannen werden, zich als volkomen gezond voordeden; evenzoo, dat van twee gelijk bevoegde veeartsen de een pligtmatic verklaarde, dat een paard den stillen kolder had, terwijl de andere dit in gemoede ontkende.

Dampigheid.

§ 143. De dampigheid, ook wel longziek of hartziek genoemd, is evenzoo eene ziekte zonder koorts, bestaat in een' ziekelijken toestand der longen en doet zich door moeilijk, hoorbaar ademhalen en een' droogen hoest kennen, die vooral des morgens wordt waargenomen. Laat men het paard na eenen korten draf stil staan, dan hoort men een hevig kugchen, en ziet in het oogvallende, intrekkende bewegingen der flanken, die snel op elkander volgen. Heeft het gebrek reeds een' hoogen graad bereikt, dan wordt het haar vaal en ruw en aan de zijvlakte van den buik, van de ware ribben tot in de flankenstreek, ziet men bij het uitademen eene rolvormige verhevenheid die de zoom genoemd wordt. Noopt men het dier door het drukken op den strot tot hoesten, dan is dit kort en stootend en er volgt in het geheel geen of slechts een mat proessen.

Een dampig paard kan dikwijls nog langen tijd, vooral tot langzaam trekken, gebruikt worden.

De meest gewone oorzaken van dit gebrek zijn: schimmelig, stoffig voeder, verkoeling na plaats gehad hebbende verhitting, bijzonder door koud water, werktuigelijke gebreken, voorafgegane borstziekten, als longontsteking, influenza, enz.

De herstelling van het gebrek kan als onmogelijk beschouwd worden. Wil men daarmede eene proef nemen, dan moet dit door een' veearts geschieden.

Wat de voeding van een dampig paard aanbelangt, zoo geve men het veel haver en weinig doch goed hooi. Beter nog dan hooi is gersten- of haverstroo. Groen voeder en vooral in het voorjaar jonge leeuwendand (*Molsta*) zijn bijzonder aan te bevelen, evenzoo lijnmeel, wanneer het versch en rijk aan olie is. De gewone lijnkoeken, die weinig of geen olie bevatten, zijn niet voldoende 1).

Kwade droes. Worm.

§ 144. Beide ziekten hebben hetzelfde karakter, en onderscheiden zich dikwijls slechts in de wijze van uitbreken. Het kwaad droezige paard, werpt uit een der neusgaten — zelden uit beiden — eene taaije, etterachtige, met bloed vermengde stof. Tevens vindt men tusschen de kaken één of meer harde, kogelvormige kliergezwellen, en op het inwendig neusvlies sjankerachtige zweren. Het worm zieke paard, krijgt aan verschillende plaatsen zijns ligchaams, vooral aan den hals en aan de binnenste vlakke der achterbeenen, kleinere of grootere huilt, die in het verdere verloop der ziekte in etterende zweren overgaan en die eenen stinkenden etter ontlasten.

Meestal ontstaan beide ziekten door aansteking, doch kunnen ook andere oorzaken hebben, waaromtrent de geleerden het niet volkomen eens zijn. Gewoonlijk worden als oorzaken aangenomen: gebrek aan voeding, slechte en ongezonde voedsels, aanhoudende vermoeijenissen, onderdrukte huiduitwaseming.

1) Van de dampigheid onderscheide men wel den zoogenoemden piependen damp, ook wel snuivers of blazers genoemd. De zitplaats van deze laatste is meestal het strottenhoofd, het begin van de luchtwegen. De oorzaken zijn verschillend, en gelegen of in ontsteking of in werktuigelijke vernauwing van dat deel. De herstelling is even twijfelachtig als van de dampigheid en kan evenzoo slechts door eenen veearts worden ondernomen.

De kwade droes is in het geheel niet, de worm slechts in hoogst zeldzame gevallen te genezen, en de eene even als de andere aanstekend, waarom ook, zoodra zich sporen der ziekte bij een paard voordoen, dit dadelijk van de andere paarden moet afgezonderd en de grootste voorzigtigheid in acht genomen worden om eene verdere verspreiding te voorkomen. De daartoe betrekkelijke voorzigtigheidsmaatregelen zijn bijna in alle landen onderwerpen van bijzondere politieverordeningen, waarmede zich iederen eigenaar van paarden bekend moet maken, opdat hij niet in voorkomende gevallen daartegen zondige en in straf vervalle.

Zoodra bij een paard het bestaan van kwaden droes zeker bewezen is, of de worm zich op ongemeenselijke wijze heeft ontwikkeld, moet het gedood worden.

Alle voorwerpen, die met het zieke paard in aanraking zijn gekomen en waartoe ook de kleedingstukken behooren, die de oppasser in den stal heeft gedragen, moeten zorgvuldig gezuiverd, en wanneer dit niet op voldoende wijze mogelijk is, vernietigd — verbrand — worden. IJzeren voorwerpen, — halsterkettingen, ruiven, het beslag der kribben, enz. — worden uitgedoeld; de staldekken gewasschen en berookt, lederwerk met sterke loog herhaaldelijk goed gewasschen en dan met traan of manenvet ingesmeerd; het houtwerk met heete, sterke loog afgewasschen, de stal gelucht en gewit 1).

De oppasser van een kwaaddroezig of wormziek paard, moet voorzigtig zijn, daar het zeer gevaarlijk is, wanneer iets van den etter in een open wondje geraakt, al is dit ook nog zoo onbeduidend. Er mag dus niemand, die eenige verwonding of verzwering heeft, tot het oppassen van zulk een paard worden toegelaten. De ziekenoppasser mag bij geen gezonde paarden komen en ook niet de daarmede in aanraking komende voorwerpen aanraken. Met het stroo en den mest van het zieke paard moet evenzoo voorzigtig worden omgegaan, en beiden verbrand worden.

1) Niet genoeg kan worden aanbevolen de vloer der besmette stallen op te breken, de grond 3 à 4 palmen uit te graven, met nieuw zand te vullen, en nieuwe steenen te bestraten; omdat deze met urine en andere focale stoffen doortrokken zijnde, nog jaren lang het vermogen van besmetting kunnen bewaren. VANR.

NEGENDE HOOFDSTUK.

HOEFBESLAG.

Inleiding.

§ 145. Daar de hoeven van het paard, wanneer het aanhoudend op een oneffen, harden of steenen bodem gaan moet, spoedig afslijten en beschadigd worden, beschut men deze door het beslag, d. i. door het opspijkeren van hoefijzers. Bij tuigpaarden mag dit nimmer ontbreken, vooral wanneer zij voor zwaar trekken bestemd zijn. Bij rijpaarden kunnen de ijzers aan de achtervoeten nog wel ontbreken, doch aan de voorvoeten slechts in hoogst zeldzame gevallen, wanneer een paard bijzonder vaste hoeven heeft, maar ook uitsluitend op zachten bodem gebruikt wordt, b. v. in de manege, in hooge sneeuw, in zandige plaatsen. Vele ruiters willen, uit zuinigheid of uit liefhebberij, hunne paarden, zoo mogelijk, zonder beslag — blootsvoets — laten gaan en meenen, dat het paard, zoo lang als de wanden van den hoef niet beleedigd worden, d. i. noch zich van den zool scheiden, noch kloven of splinters krijgen, de ijzers niet noodig heeft. Dit is eene dwaling, want het kan gebeuren, dat de wanden hoegenaamd niet beleedigd zijn, maar nochtans zoo afslijten, dat zij den hoef niet meer tot eene behoorlijke beschutting dienen en het paard bij het stappen pijn gevoelt. Zoodra dit het geval mogt zijn, moet het paard dadelijk beslagen worden, niet alleen om het de verdere pijn te besparen en hoefgebreken te voorkomen, maar ook omdat de pijn in de hoeven zich aan de pezen en beenderen mededeelt, en deze daardoor verzwakt worden.

§ 146. Het hoefbeslag heeft eenen wezenlijken invloed op den toestand der hoeven en dus ook op de geschiktheid voor de dienst van het paard. Is het met zorg en doelmatig ingerigt, dan bewaart het de hoeven en verbetert zelfs hunne gebreken; in het tegenovergestelde geval, bederft het dezelve en geeft niet zelden aanleiding, dat een paard langen tijd niet kan gebruikt worden. Zelfs op den stand der beenen en op den gang strekt zich de inwerking van het beslag

uit, en kan in dit opzigt zeer voordeelig, maar ook even zoo nadeelig zijn.

Hieruit volgt, dat het hoefbeslag een onderwerp van groot belang is, en ieder eigenaar van paarden eene zoo veel mogelijk naauwkeurige kennis daarvan hebben moet. Nogtans wordt hieraan bijna algemeen niet de noodige opmerkzaamheid gewijd. Ook is in Nederland de uitoefening van het hoefbeslag op verre na nog niet tot de noodzakelijke en gewenschte hoogte van volkomenheid gekomen, zoodat wij in dit opzigt tegenover andere landen, vooral bij Engeland, ver ten achteren staan. Het hoefbeslag wordt bij ons, helaas meest slechts als *handwerk*, maar niet als *kunst* gedreven. Op het land zijn het meerendeel der hoefsmeden nog verregaande onbekwaam en onwetend in alles wat tot het hoefbeslag behoort; en zelfs in de steden laten deze dikwijls nog veel te wenschen over. Het gevolg daarvan is, dat duizenden paarden door slecht beslag bedorven worden, en voor een' tijd niet te gebruiken zijn.

De in de voorrede opgegeven, in het duitsch vertaalde werken van den Engelschen MILES, bevatten juiste op theorie en praktijk gegronde beschouwingen over het hoefbeslag, en geven een doelmatig onderrigt over dit zoo hoogst gewigtige onderwerp.

§ 147. Het hoefbeslag moet, al naar dat de hoedanigheid van den hoef dit vordert, en deze min of meer spoedig groeit, alle vier tot zes weken vernieuwd worden. Wacht men daarmede langer, dan neemt de hoef ligt eene gebrekkige gedaante aan, en de ijzers verliezen hunne juiste ligging, zoodat zij dan het paard drukken, beleedigen, en het eenen ongeschikten, onzekeren gang bezorgen. Zijn de ijzers na verloop van den opgegeven tijd nog bruikbaar, dan kunnen zij verlegd, d. i. afgenomen, op nieuw gerigt en na het besnijden der hoeven weder ondergelegd worden.

Voorbereiding van den hoef voor het beslag.

§ 148. Wanneer het paard beslagen moet worden, dan moeten de hoeven 24 uren te voren in koemest, of

in klei en water worden ingeslagen (§ 98), waardoor zij de voor hunne bewerking noodige weekheid verkrijgen. Gewoonlijk is dit alleen maar aan de voorvoeten noodig, omdat aan de achtervoeten de hoeven van zelve week genoeg blijven. In het algemeen mag men niet toelaten, dat harde hoeven, om hunne bewerking te verligten, door het branden met een gloeiend ijzer worden zacht gemaakt. Heeft men den tijd niet gehad, de opgegeven inslagen aan te wenden, en is de hoof zeer hard, dan moet men een weinig boter, vet of smeer door een warm ijzer in de zool laten indringen, en dit volhouden tot dat de hoorn de noodige weekheid heeft.

§ 149. Alvorens het ijzer kan worden ondergeslagen moet de hoof besneden worden, d. i. moet hem dien vorm gegeven worden, waardoor hij aan het ijzer eene doelmatige ligplaats aanbiedt, en die met zijne natuurlijke hoedanigheid, even als met den gang des paards, overeen komt. Er moet derhalve niet het veegmes den dooden, en ook zoo veel van den gezonden hoorn worden afgenomen als noodig is, om dien vorm te verkrijgen. Hoe veel tot dit doel moet worden weggenomen, laat zich in het algemeen niet bepalen, en wordt in elk geval door de bijzondere omstandigheden aangewezen. Wordt er te veel weggesneden, dan ontleemt men de inwendige weeke deelen van den hoof hunne beschutting en veroorzaakt het paard in het gaan eene onaangename, ja zelfs pijnlijke gevoeligheid. Wordt er te weinig weggenomen, dan bereikt men zijn doel niet, en het beslag moet reeds in korten tijd worden vernieuwd. Een gezonde, regelmatig gevormde hoof moet in zijn' natuurlijken vorm behouden, een gebrekkige, bedorven hoof daarentegen allengs verbeterd en in den natuurlijken vorm gebragt worden.

De volgende algemeene regelen dienen tot rigtsnoer voor de bewerking van den hoof, en bij de aanwending van dezelve is voor alles de regel vast te stellen, dat nimmer een hoof naar het opteleggen ijzer, maar altijd dit naar de gedaante van den hoof moet gevormd worden.

1) Van de zool mag slechts zoo veel worden weg-

- genomen, als werkelijk dood en noodig is, om haar weder hare natuurlijke zachte welving te geven.
- 2) De straal, wanneer deze gezond is, moet onaange- roerd blijven, en slechts dan, wanneer hij bo- ven het ijzer uitsteekt, zoo ver worden weg- gesneden, dat hij met de grondvlakte van hetzelfde gelijk is. De geheel doode en losgeraakte hoorn- stukken mogen insgelijks worden weggenomen. Is de straal ziek en verkeert hij dientengevolge in verzwering (§ 15 onder 10), dan moet daar- van zoo veel worden weggenomen, dat niet al- leen de zieke hoorn weggenomen, maar ook aan den etter gelegenheid tot afvloeijen wordt gege- ven en het mogelijk wordt de ingevreten gaten te zuiveren. Maar ook onder deze omstandighe- den mag niet meer worden weggenomen dan vol- strekt noodzakelijk is. Wordt de straal onnoodig besneden, dan schrompelt hij te zamen en kan aan zijn doel, de inwendige deelen van den hoof als een kussen te beschutten en den laatste in zijn' natuurlijke vorm, van achteren breed te houden, niet meer voldoen. De hoof trekt zich alsdan tot een klemhoef te zamen, de inwendige deelen nemen eene verkeerde gedaante aan, en het paard kan noch gaan, noch staan, zonder pijn te gevoelen. Tot het besnijden van den straal moet zich de smid van het hoefmes, maar niet van het veegmes bedienen.
  - 3) De steunsels, mogen niet te veel worden wegge- sneden en nog veel minder op de zijden geheel worden weggesneden, anders ontstaat een even zoo te zamengeschrompelde hoof, die allengs tot klemhoef overgaat. De hoeken der steunsels daarentegen moeten uitgesneden worden, want deze behooren tot de zool, en deze mogen niet door het ijzer worden aangeraakt.
  - 4) De wand, moet langs de grondvlakte volkomen effen en lijnregt, doch de toon iets meer weg- gesneden worden dan de zijwanden. De laat- sten moeten de eene juist zoo hoog zijn als de andere. De draagrand schuin te snijden, en daar- door deze naar de zool toe een' afloop te geven, is hoogst verkeerd, want dan zal het ijzer slechts

met zijn' buitensten rand aanliggen en de last des paards dragen, waardoor spoedig de wand van de zool zal loslaten of scheuren en kloven bekomen. Bovendien is het niet mogelijk, het ijzer eene behoorlijke ligging te geven.

Het lager snijden van den toon is een wezentlijk vereischte; het paard verkrijgt daardoor een' heteren en zekerder' gang, ondergaat minder hevige schudding, en slijt het ijzer aan het toongedeelte niet zoo spoedig af. In welke mate dit moet geschieden, hangt van omstandigheden — vorm en grootte van den hoof, gang des paards, enz. — af. Meer dan $\frac{1}{4}$ duim mag dit niet bedragen.

- 5) Het besnijden van den toon, van de zijwanden en de dragten moet zoo geschieden, dat deze deelen in eene juiste wederzijdsche verhouding gebragt en hierbij alle daarop betrekking hebbende bijzondere omstandigheden, vooral de vorm en de hoedanigheid des hoefs, als ook de gang van het paard en de stand zijner beenen in aanmerking worden genomen. Veronachtzaming in dit opzigt, of gebrek aan het noodige inzicht en zaakkennis, strekken niet alleen den hoof, maar ook den gang des paards, ja zelfs den stand zijner beenen tot een wezenlijk nadeel. Wilde men b. v. den toon te lang laten en de dragten te ver weg snijden, dan zal het achterste gedeelte van den hoof te veel belast worden, en het paard een' onzekeren, strompelenden gang verkrijgen. Wanneer men daarentegen de dragten hoog laat, en den toon onevenredig inkort, dan zal de geheele last op den laatsten nederkomen, deze daardoor eene altijdurende pijnlijke beleediging ondervinden, de buigpeesen zich langzamerhand verkorten, en het paard met der tijd in de kooten een steilen, en in de knieën een' lossen of krommen stand verkrijgen. Bij een regelmatig gevormde hoof staat de tusschenruimte van de kroon tot aan de ondervlakte van den toon, tot de hoogte van de dragten = 2 tot 1.

Bij vele hoeven groeijen niet alle deelen gelijkmatig, maar één deel meer dan het andere voort. Dit moet

insgelijks in het oog gehouden worden, en er kunnen dus gevallen voorkomen, waarin men van den toon weinig of niets durft af nemen, terwijl men de dragten fiks moet wegsnijden; of omgekeerd, dat men den toon meer dan gewoonlijk inkort, doch de dragten onaan-geroerd laat.

De bewerking der voorhoeven verlangt in alle opzichten eene grootere opmerkzaamheid en zorg, dan die der achtervoeten, daar de voorvoeten meer te dragen hebben, bij de beweging des paards eene grootere schudding ondergaan, en aan het uitdrogen meer zijn blootgesteld.

Moeten de oude ijzers worden afgenomen, dan mag dit niet met geweld geschieden, omdat anders zeer gemakkelijk de wanden beleedigd worden. De nieten moeten ieder door middel van den houwkling losgemaakt en dan de nagels evenzoo ieder met de tang, niet door het afrukken van het ijzer, worden weggenomen. Om de nagels met de tang te kunnen aanvaften, wordt het ijzer een weinig geligt, en dan weder door een zacht tikje met den hamer op de einden der takken in zijne vorige ligging terug gebracht, waarop dan de koppen der nagels uit de nagelgaten te voorschijn komen.

Enkele punten, die soms zijn blijven zitten, moeten met zorg worden weggenomen, want zij kunnen, wanneer zij in den wand blijven steken, door het inslaan van een' nieuwen nagel worden opgeschoven, zoodanig, dat zij drukken en het paard pijn veroorzaken. Ook geven dergelijke nagels, die zijn blijven steken, dikwijls aanleiding, dat een paard vernageld wordt, daar de nieuwe nagel, wanneer die bij het inslaan op zulk een punt drukt, zijne rigting verandert, en in de zachte deelen van den hoof dringt. Wanneer nu welligt bij het wederuittrekken van dezen nagel de punt van denzelfden afbreekt en blijft steken, dan kan het paard voor langen tijd kreupel gemaakt worden.

Vorm, hoedanigheid en ligging des ijzers.

§ 150. Aan het hoefijzer onderscheidt men de volgende deelen:

- 1) Het loonstuk: dat gedeelte van het ijzer,

dat zich tusschen de beide voorste nagelgaten bevindt.

- 2) De armen of zijstukken; zij strekken zich uit op iedere zijde van het ijzer van het toonstuk tot aan de achterste nagelgaten.
- 3) De takken- of kalkoeneinden; zij vormen op beide zijden de voortzetting der armen en beginnen bij de laatste nagelgaten.

Verder noemt men de vlakke, waarmede het ijzer op den hoof gelegd wordt, de hoofvlatte; die waarmede hetzelfde, wanneer het onder den hoof is geslagen, den grond aanraakt, de grondvlatte; de randen dezer vlakten, de buitenste en de binnenste rand. Het gedeelte der hoofvlatte, van den buitensten rand tot aan den binnenkant der nagelgaten, waarmede het ijzer op den hoof ligt, heet de draagrond.

Eindelijk komen aan ieder ijzer nog de nagelgaten voor, en aan de gewone duitsche ijzers ook de kalkoenen, die zich aan het einde der takken bevinden en daar eene dobbelsteenvormige verhevenheid hebben.

§ 151. Het hoefijzer moet van goed, niet bros ijzer vervaardigd, en met de meeste zorg en naauwkeurigheid bearbeid zijn, anders kan het onder den hoof noch eene juiste noch eene betrekkelijk vaste ligging verkrijgen. Aan het toonstuk, hetwelk het spoedigste wordt afgesleten, kan, om het ijzer een' langeren duur te geven, een stuk staal worden ingesmeed.

De vorm en grootte des ijzers hangt in het algemeen van de gedaante van den hoof af, en het is, gelijk reeds in § 149 is opgegeven, de grootste fout, wanneer men dit niet in acht neemt, of wel den hoof naar den vorm des ijzers wil besnijden.

De breedte en sterkte van het hoefijzer, rigt zich naar de omstandigheden. Rij- en in het algemeen ligt gebouwde paarden, geeft men lichtere ijzers dan een zwaar- of een tuigpaard; evenzoo kan men paarden, die weinig of slechts op een' zachten grond moeten gaan, dunnere ijzers onderleggen dan zulke, die aanhoudend en op harde wegen moeten gaan.

De breedte van het ijzer moet in evenredigheid tot

de grootte van hetzelfde staan, en kan, wanneer het gevorderd wordt, naar het einde der takken eenige lijnen afnemen. Hoe grooter het ijzer is, des te breeder moet het ook zijn; doch ook hierbij moet de hoedanigheid en het werk van het paard in aanmerking worden genomen. Ligte en zulke paarden, wier hoeven weinig aan belediging zijn blootgesteld, kan men smallere ijzers geven dan groote, zware en zulke paarden, bij wie het er op aankomt, de zool van den hoof zooveel als het kan tegen mogelijke beledigingen te beschutten. Daarom moeten tuigpaarden altijd bredere ijzers hebben dan rijpaarden.

Het gewigt van een gewoon voor rijpaarden bestemd ijzer, bedraagt 18 tot 24 lood; de breedte daarvan, aan het toonstuk: 1 tot $1\frac{1}{8}$ duim, aan de dragteinden, $\frac{3}{4}$ tot 1 duim; de dikte, $\frac{1}{4}$ tot $\frac{3}{8}$ duim.

Het toonstuk van het ijzer moet overeenkomstig het in § 149 onder 4 opgegeven wegsnijden van den toon, opwaarts gerigt zijn, en wordt met een dun lipje voorzien, hetwelk ten doel heeft, het ijzer eene vastere ligging onder den hoof van het paard te verzekeren, maar mag slechts $\frac{3}{8}$, hoogstens $\frac{1}{2}$ duim hoog zijn. De overige deelen van het ijzer, moeten naauwkeurig in eene vlakke liggen.

Dat gedeelte van de hoofvlatte, dat den draagrand vormt, moet volkomen lijnregt zijn, zoodat de hoof met de geheele draagvlakte van zijnen wand gelijkmatig daarop kan rusten. Daarentegen moet de hoofvlatte van de binnenste lijn van den draagrand af, die naar omstandigheden eene breedte van $\frac{3}{8}$ tot $\frac{1}{2}$ duim bezit, eene flauwe helling hebben, opdat de zool door het ijzer niet worde aangeraakt, maar tusschen deze beiden eene vrije ruimte overblijft. Deze helling mag zich echter niet tot aan het uiterste einde der takken uitstrekken, zoodanig, dat de dragten daar, waar zij met het ijzer in aanraking komen, wanneer de hoof bij het gaan des paards zich uitzet, zich mede kunnen geven en niet tusschen twee schuine vlakten zijn ingeklemd, hierdoor den hoof aan de ballen te zamen drukken en de veërkrachtige uitzetting van denzelfden verhinderen. Bij paarden, die eene volle, weinig gewelfde zool hebben, is de opgegeven helling onontbeerlijk, en moet des te steiler zijn, hoe minder de

welving van de zool is. Is de zool sterk gewelfd, dan zal zij, om de ligging des ijzers, niet onbepaald noodig zijn, doch heeft echter nog dit groote voordeel, dat de tusschen de zool en het ijzer overgebleven ruimte daardoor zoo veel aan ruimte wint, dat eene behoorlijke zuivering van denzelfden door middel van den hoefruimer (§ 93) mogelijk wordt. De hoofvlakte dadelijk van den buitensten rand af eene afhelving te geven, zou eene der grootste fouten zijn, die een ijzer konde hebben, en dezelfde nadeelen hebben, als het in § 149 onder 4 beschreven gebrekkige besnijden van den hoef.

§ 152. Aan de in de meeste streken van Duitschland gebruikelijke ijzers bevindt zich meestal aan het einde van iederen tak een kalkoen. Deze kalkoenen komen eigenlijk niet overeen met de natuurlijke eigenschap van den hoef, zoomin als met de plaatsing en beweging van de voeten des paards, doch men houdt die voor noodzakelijk, om het paard op eenen gladden weg eenen zekeren gang te verschaffen, en bovendien den straal en de ballen eene meerdere beschutting te verzekeren. Zij hebben eenen vierhoekigen vorm, en staan $\frac{1}{4}$ duim — bij zeer groote en zware ijzers iets meer — boven de grondvlakte des ijzers uit. Hoe hooger zij zijn des te nadeeliger — vooral aan de voorvoeten — is hun invloed op den stand der voeten en den gang des paards. Zijn zij echter te laag, dan wordt het beoogde doel niet bereikt, daar zij in weinige dagen zullen afgeloopen zijn. De hoogte der kalkoenen moet aan de beide voorijzers naauwkeurig dezelfde zijn; evenzoo aan de beide achterijzers 1).

Soms gebruikt men ook, vooral bij rijpaarden, ijzers zonder kalkoenen, of laat deze ten minste aan de voorijzers ontbreken, en behoudt ze slechts aan de achterijzers, alwaar zij minder nadeelig zijn. Hebben de kalkoenen geene andere bedoeling, dan den voet in den omtrek der dragten eenigermate van de grondvlakte op te heffen, dan kan dit ook zonder kalkoenen daardoor worden verkregen, dat men het

1) In het algemeen kan men als een' vasten regel aannemen, dat de kalkoenen dezelfde dikte moeten hebben als de takken van het ijzer.

paard ijzers geeft, die naar het einde der takken toe allengs zooveel dikker worden, als de hoogte der kalkoenen bedraagt.

§ 133. In Frankrijk, België, Zwitserland en Italië evenzoo in Engeland, alwaar de kunst van het hoefbeslag het meest ontwikkeld is, bedient men zich algemeen van ijzers zonder kalkoenen, niet alleen bij rijpaarden, maar ook bij tuigpaarden, die men des noods aan de achtervoeten — en gewoonlijk slechts op de buitenzijde (§ 160.) — kalkoenen geeft. Zulke ijzers zonder kalkoenen hebben, wanneer zij goed gemaakt zijn, wezenlijke voordeelen. Zij liggen vaster dan de Duitsche met kalkoenen voorziene ijzers; de voet behoudt zijne natuurlijke plaatsing en het paard heeft dientengevolge een beteren met den bouw des hoefs overeenkomenden gang. Want een ijzer met kalkoenen raakt den grond in plaats van met de geheele grondvlakte, zoo als het natuurlijker wijze zijn moest, slechts met drie punten, namelijk met de beide kalkoenen en met het loongedeelte of met den daaraan aangebragten stoot, waardoor, op harden bodem, bij iedere schrede des paards eene zwaarmoedige beweging ontstaat, die de nagels losmaakt en den hoef eene nadeelige schudding veroorzaakt. Bovendien wordt de straal door de kalkoenen ver van den grond gehouden, en kan daardoor noch den last des paards mede dragen, noch zijne voornaamste bestemming vervullen en ten gevolge van den uit zijne elasticiteit ontstane veërkrachtigen druk, de uitzetting van den hoef in den omtrek der dragten te weeg brengen.

Om de aangevoerde reden zoude het als eene wenschenswaardige schrede van vooruitgang te beschouwen zijn, wanneer ook in ons land alwaar meestal nog het Duitsche beslag in zwang is, het beslag zonder kalkoenen, en wel in den vorm zoo als het in Engeland gebruikelijk is, algemeen werd ingevoerd. Het beslag met hooge kalkoenen en stooten, zoo als tot nog toe in vele streken van ons vaderland in gebruik is bij het slegers- of karrepaard, is hoogelijk af te keuren; omdat het ijzer door zijne zwaarte niet zelden wordt los- en afgerukt en stukken van den hoornwand medeneemt, waardoor gescheurde en brokkelhoeven ontstaan.

§ 154. De nagelgaten, moeten eene loodrechte rigting hebben, eveneens allen even wijd en zooveel van den buitensten rand der hoofvlakte verwijderd zijn, dat zij, wanneer het ijzer wordt aangelegd, juist op de witte lijn uitkomen (§ 14).

De beide nagelgaten aan den toon moeten 2 tot $2\frac{1}{2}$ duim, de overigen $1\frac{1}{4}$ tot $1\frac{3}{4}$ duim afstand van elkander hebben, al naarmate de grootte van het ijzer dit vereischt. Slaat men de nagelgaten digter bij elkander, dan komen de nagels, waarvoor zij bestemd zijn, op de plaats te zitten, waar de wand het meest is weggesneden (§ 149 onder 4), dus het zwakst is, en kunnen dezen ligt verwonden, of ook het paard pijnlijk drukken. De achterste gaten moeten zoo ver mogelijk van de einden der takken verwijderd zijn, opdat niet de nagels, die daarin worden geslagen, de hoofden omtrek der dragten vast te zamenhouden, en daardoor verhinderen, zich uit te zetten, dus hem zijne natuurlijke elasticiteit ontnemen. Aan de voorijzers is dit nog van meer belang dan aan de achterijzers.

Men noemt de twee voorste nagelgaten de toongaten; de beide achtersten, de dragtgaten; de overigen, de middengaten 1).

Ieder nagelgat moet van een zinkgat voorzien zijn, waarin de kop van den nagel past, zoo dat deze niet spoediger kan afslijten dan het ijzer. Maar men kan ook, en dit is in veel opzigten nog beter, eene rits op de aardvlakte van het ijzer maken, die parallel met den buitensten rand van het ijzer voortloopt en de gezamenlijke nagelkoppen opneemt, welke echter in dit geval, eenen anderen vorm (§ 158.) moeten hebben, dan de voor de zinkgaten bestemde nagels. De ijzers zonder kalkoenen worden meestal van zulk eene rits voorzien.

Het nagelgat mag niet ruimer zijn, dan dat de nagel, zonder klemmen, daar door kan glijden.

De afstand van de nagelgaten van den buitensten rand des ijzers is, zoo als reeds is opgegeven, van de witte lijn, dus van de dikte des wands afhankelijk, en moet daarom te grooter zijn, hoe dikker de laatste is. Zij bedraagt $\frac{1}{4}$ tot $\frac{3}{8}$ duim. Is die afstand te klein, dan

1) De middengaten worden ook wel, naar derzelve plaatsing van het toongat afgerekend, het eerste en tweede hoofdgat genoemd.

liggen de ijzers niet vast en de wand wordt door de nagels gespleten en uit elkander gedreven. Is hij te groot, dan dringen de nagels in de weeke, gevoelige deelen van den hoof, en het paard wordt vernageld (§ 135.)

Het getal der nagelgaten hangt van het aantal der nagels (§ 137) af, waarmede men het ijzer denkt te bevestigen.

§ 135. Met betrekking tot de ligging, die het ijzer onder den hoof des paards hebben moet, valt het volgende op te merken.

- 1) De buitenste rand der hoofvlakte moet, wanneer de voet nedergezet is en de last van het paard daarop rust, tot aan het laatste nagelgat met de aardvlakte des hoefs, evenwel niet te bekrompen, gelijk zijn, aan de dragten, echter $1\frac{1}{2}$ tot 2 lijnen over dezelve uitsteken. Is het ijzer grooter, dan ligt het niet vast en het paard kan het gemakkelijk aftrappen of zich in het gaan strijken. Is het kleiner dan de hoof, dan zal het den wand niet genoegzaam beschutten. Heeft het ijzer geen kalkoenen en aan zijne einden den in Pl. III. Fig. 4 opgegeven' vorm, waar toereikende ruimte voor den straal overblijft, dan mogen de dragteinden slechts 1 lijn buiten den wand uitsteken. De meergenoemde Engelsche *Miles* wil het zelfs naauwkeurig met den buitensten rand des wands gelijk maken. Maar, dan komt de laatste, wanneer hij voortgroeit en de hoof breeder wordt, spoedig zoodanig boven het ijzer naar buiten, dat eene vernieuwing van beslag — door het verleggen der ijzers (§ 147) — noodig wordt. Het is daarom doelmatiger, wanneer het ijzer iets, — maar niet meer dan is opgegeven — vooruitsteekt. Aan de met kalkoenen voorziene ijzers, moeten de takken daarom iets verder van elkander afstaan, dan bij de vorige ijzers, om dat anders door hunnen vorm (Pl. III. Fig. 2), de voor den straal noodige ruimte zoude ontbreken. Vroeger liet men de takken zeer ver buiten den wand vooruitsteken, omdat algemeen het denkbeeld heerschte, dat daardoor aan het paard een' geschikter' gang en gelegenheid tot

- verbreeding van den voet werd gegeven. Tegenwoordig zijn echter de nadenkende en zaakkundige hoefsmeden, van deze doorgaans verkeerde gewoonte afgegaan.
- 2) Het ijzer moet gelijkmatig op de draagvlakte van den wand, tot aan de witte lijn, liggen, zoodat nergens holle plaatsen zijn op te merken.
  - 3) Het moet noch de zool, noch den straal aanraken. De steunsels, en dien ten gevolge ook de steunselhoeken, moet het bedekken, en tegen uitwendige beleediging beschutten, zonder echter te vast op te leggen.
  - 4) De takken moeten daar eindigen, alwaar hunne aanraking met den hoef ophoudt, en slechts wanneer het ijzer met kalkoenen voorzien is, hoogstens $\frac{1}{4}$ duim langer zijn. Te lange ijzers bemoeijelijken den natuurlijken gang des paards, liggen minder vast, en worden ligt afgetrapt. Te korte ijzers zullen den hoef niet voldoende beschutten.

§ 136. Het ijzer moet, vóór dat het ondergeslagen wordt, op den hoef gepast en zoo lang bewerkt worden, tot dat het naauwkeurig den juisten vorm en ligging heeft. Dit oppassen moet met de grootste zorg geschieden, daar een ijzer, dat niet behoortlijk past, nooit eene goede ligging bekomt, den hoef benadeelt, en het paard eenen ongeschikten dikwijls zelfs een' pijnlijken gang veroorzaakt.

Dit oppassen geschiedt, wanneer het ijzer op den hoef wordt gelegd en nu onderzocht wordt, of zijn vorm met die des laatsten naauwkeurig overeen komt. Om zich hierbij te overtuigen, of de draagrand van het ijzer overal op de draagvlakte van den wand ligt, is men gewoon het ijzer heet te maken, alvorens men het op den hoef legt, zoodat de hoorn door de aanraking met deze bruin gemaakt wordt. Is nu dit bruin worden gelijkmatig op de geheele draagvlakte des wands zichtbaar, dan is dit een bewijs, dat het ijzer er zoo op ligt, als men dit verlangt; maar zijn enkele plaatsen sterk, anderen weinig of in het geheel niet bruin, dan heeft het ijzer nog niet de juiste ligging. Ligt de schuld hiervan aan het ijzer, dan moet dit veranderd worden; is de hoornwand ongelijk besneden, en dus de

draagvlakte nog niet volkomen regt, dan moet deze laatste gelijk gemaakt worden, waartoe meestal de rasp voldoende is. Het is echter ongeoorloofd, den wand, wanneer die op enkele plaatsen over den buitensten rand van het ijzer vooruitrekt, met de rasp naar den laatsten te vormen. De buitenvlakte van den hoornwand mag niet met de rasp worden aangeraakt.

Wanneer hier van het heet maken der ijzers sprake is ten behoeve van het oppassen, moet met betrekking daarop nadrukkelijk worden opgemerkt, dat het ijzer geenszins gloeiend, maar slechts zoo heet moet zijn als noodig is om den hoorn bruin te maken, en ook niet langer, dan hertoe noodig is, met den hoef in aanraking mag blijven. Het zoogenaamde opbranden van het ijzer, waarbij hetzelfde gloeiend zoolang opgedrukt wordt, tot dat de geheele draagvlakte van den hoef zwart gebrand is, is hoogst nadeelig en mag niet worden toegelaten.

§ 157. Van vroege tijden af worden tot het onder slaan van een ijzer gewoonlijk 8 nagels gebruikt, omdat men meent, dat daaraan met een geringer aantal nagels geene behoorlijke vaste ligging op de voeten des paards konde gegeven worden. Dit is echter een verkeerd denkbeeld. Niet door de menigte van nagels, maar door eene zorgvuldige behandeling van den hoef, den juisten vorm des ijzers, en het naauwkeurig oppassen er van, wordt het doel bereikt. Daar het bovendien veel tot verschooning van den hoef en zoo doende ook tot eene vaste ligging des ijzers bijdraagt, wanneer de wand zoo weinig als mogelijk is door nagelgaten wordt doorboord, zoo is het doelmatig niet meer nagels te gebruiken, dan hoogst noodig is. Voor bijzonder groote en zware ijzers mogen in het algemeen 8 nagels noodig zijn, doch in de meeste gevallen zullen 7, en wel 4 in den buiten- en 3 in den binnenwand, voldoende zijn. Voor ijzers van gewone grootte en zwaarte zijn 6, en bij ijzers zonder kalkoenen zelfs 5 nagels — 3 op de buiten- en 2 op de binnenzijde — voldoende, ja men heeft in Engeland reeds zulke ijzers, onder de voorvoeten, slechts met 3 nagels ondergeslagen en bevonden, dat zij vast lagen. In de meer aangehaalde voortreffelijke schriften van *Miles* is dit onderwerp zeer grondig en leerzaam behandeld.

§ 158. De hoefnagel heeft eene lengte van $1\frac{3}{4}$ tot 2 duimen. Men onderscheidt daaraan den kop, de kling en de punt.

De kop heeft eene vierhoekige, wigvormige, van boven effen' vorm, en moet in het zinkgat (§ 154) van het nagelgat passen. Heeft het ijzer, in plaats van enkele zinkgaten, eene voor alle nagels gemeenschappelijke rits, (§ 154) dan moet de kop eene langwerpige vierkante wigvormige gedaante hebben. De kling, is plat vierhoekig; zijne lengte en dikte rigt zich naar de zwaarte van het ijzer. Bij een zwaar ijzer moet de nagel niet alleen dikker, maar ook langer zijn; het laatste, omdat hij hooger door den wand moet worden geslagen dan bij een ligt ijzer. Hoe dunner nagels men kan gebruiken, des te meer wordt de wand gespaard, en zoo veel te beter is dit.

De nagel moet vrij van schilfers, en van week, taai ijzer zijn, opdat de kop bij het inslaan er niet afspringe, en de punt zich gemakkelijk en zonder te breken late ombuigen.

Vóór het inslaan wordt iedere nagel gerigt en gewikt. Bij het rigten wordt de kling regt, en naar de punt toe iets smaller gehamerd. De nagel verkrijgt daardoor meer vastheid en drijft beter. Het zwicken bestaat daarin, dat de punt van den nagel breed geslagen en haar daardoor de gedaante van eene kleine wig gegeven wordt, wier eene vlakke regt, de andere schuin is. Bij het inslaan, wordt dan de nagel zoo aangezet, dat de schuine vlakke naar binnen gekeerd is. De schuinte der rigting rigt zich naar de hoogte, waarin de nagel met de punt uit den wand moet te voorschijn komen. Hoe schuiner de rigting is, des te digter bij de grondvlakte van den hoof; hoe regter die is, des te verder van dien rand zal de punt van den nagel weder te voorschijn komen.

Het onderslaan van het ijzer.

§ 159. Moet het ijzer worden ondergeslagen, dan wordt het op den hiertoe opgeheven hoof van het paard gelegd, in de ligging gebragt, die het hebben moet, en door dengene, die den voet ophoudt, met de beide duimen vastgehouden. Hierop wordt op iedere zijde een

nagel ingeslagen; de voet losgelaten, opdat het paard er op zoude staan; de ligging des ijzers onderzocht, en wanneer het noodig is, verbeterd; eindelijk de lip door eenige slagen met den hamer zoo gerigt, dat die vast op den toonwand rust. Is dit geschied, dan wordt de voet weder opgenomen, en daarop volgt nu het inslaan der overige nagels.

De nagels moeten loodregt en met voorzigtigheid worden ingeslagen, opdat zij niet afbreken, niet buigen en met hunne punten op de juiste hoogte boven de grondvlakte uitkomen. Komt een nagel te hoog uit, of in het geheel niet te voorschijn, of geeft het paard bij het inslaan pijn te kennen, dan moet hij er dadelijk weder worden uitgenomen. Bij ligte ijzers en kleine hoeven moet de nagel ongeveer 1 duim; bij zware ijzers en groote hoeven, 1½ duim boven de grondvlakte uit den wand te voorschijn komen. Alle nagels moeten op eene gelijke hoogte er uit komen, zoodat de nielen eene met de grondvlakte parallel loopende lijn vormen.

Zoodra de nagel ingeslagen is en goed zit, wordt het uit den wand komende gedeelte omgebogen. Zijn alle nagels ingeslagen, dan worden de omgebogen stukken omtrent 1 lijn boven den wand afgeknipt en geniet. Het nieten moet goed gedaan worden, anders ligt het ijzer niet vast en wordt spoedig verloren. De niet kan door middel eener niet te groote rasp eenigzins glad gestooten worden. Staan enkele kleine hoornsplinters boven het ijzer uit, dan kunnen deze voorzigtig met de rasp worden weggenomen, doch zonder den wand te beleedigen.

Beslag voor tuigpaarden.

§ 160. In het algemeen gelden voor het beslag van een tot trekken bestemd paard dezelfde regels, als voor dat van een rijpaard. Daar echter de tuigpaarden grooter en sterker zijn; meer op slechte wegen gaan moeten, zoodat het er op aankomt, den hoef voor uitwendige beleedigingen zoo veel mogelijk te vrijwaren; eindelijk ook dikwijls in het geval komen, de voeten met tamelijk geweld op den bodem te moeten zetten, ten einde zich de noodige houding te geven om den last voort te trekken, zoo geeft men hun sterker en breeder ijzers, dan de rijpaarden, en voorziet ze niet alleen met

kalkoenen, maar ook van voren aan den toon met een stoot. De kalkoenen zoowel als de stoot kunnen gerust weggelaten worden, vooral aan de voorijzers, en bij paarden, die slechts voor ligt trekken bestemd zijn. In Engeland hebben de grootste, voor het zware trekken bestemde paarden, aan de voorijzers nimmer, en aan de achterijzers bij uitzondering kalkoenen. Men voorziet echter ook de achterijzers met slechts ééne kalkoen, op de buitenzijde, en verzwaart aan de binnenzijde den tak zooveel, als de hoogte van den kalkoen bedraagt.

Winterbeslag.

§ 161. Wanneer het in den winter glad wordt, gaat het paard op de gewone ijzers, vooral wanneer die reeds eenigermate zijn afgesteten, onzeker, en loopt gevaar uit te glijden en te vallen. Om dit voor te komen, worden de ijzers gescherpt, of men slaat ijssnagels in.

Het scherpen der ijzers bestaat in een puntig maken van beide kalkoenen; of ook wel van een derzelve, en welden buitensten. Zal dit van eenig nut zijn, dan moeten alle vier de ijzers en niet, zoo als dit somwijlen geschiedt, slechts twee derzelve met puntige kalkoenen worden voorzien. Hebben de ijzers stooten, dan worden ook deze gescherpt 1).

Daar tot het scherpen de ijzers in het vuur moeten gebracht worden, zoo herhaalt men het niet gaarne dikwijls; het is derhalve doelmatig, de gescherpte kalkoenen door het insmeden van staal duurzamer te maken.

Staat het paard in eenen bevoerden stal, dan moet men het, wanneer de ijzers gescherpt zijn, het stroo laten behouden, opdat de kalkoenen niet te spoedig op de steenen stomp worden.

Om de ijzers voor het scherpen niet te moeten afnemen, laat men die ook met kalkoenen — en stooten — tot in- en uitschroeven vervaardigen; zoodanig, dat

1) Het scherpen der kalkoenen geschiedt ook doelmatig op deze wijze, dat men den buitenkalkoen van ieder ijzer lijnvormig in de breedte van het ijzer laat uithameren; terwijl dit met den binnenkalkoen in de lengte van het ijzer geschiedt. Door deze voorzorg kan het paard, bij het nederzetten van den voet, niet alleen niet vooruit of ter zijde uitglijden; maar het kan zich, bij het loopen, met de kalkoenen der binnentakken ook niet beleedigen.

men, al naar de omstandigheden dit vorderen, eenen scherp- of gewonen kalkoen of stoot kan inschroeven, desgelijks een' stomp gewordenen door een' scherp kan vervangen. Zulke ijzers zijn zeer doelmatig, maar, om de moeilijke en zorgvuldige bewerking, die zij vorderen, duur, en bovendien niet algemeen te bekomen, daar zij slechts door eenen bekwamen smid kunnen gemaakt worden.

Ijzers zonder kalkoenen worden daardoor gescherpt, dat de rits (§ 154), waarin zich de nagelgaten bevinden, op de eene zijde met eenen vooruitstaanden scherp rand voorzien wordt.

Ijsnagels zijn nagels met verhevene, spitse, geharde koppen. Er worden hiervan in ieder ijzer twee, en wel in de toengaten ingeslagen. Zij zouden doelmatiger algemeen aanwendbaar zijn, wanneer hunne koppen niet snel afsleten.

Vele paardenkenners zijn van meening, dat men het rijpaard niet moet laten scherp, maar er aan gewennen, ook op den gladden bodem te gaan zonder te vallen. Er van afgezien, dat dit moeilijk zal zijn door te drijven, en menig nutteloos offer zal kosten, veroorzaakt men door zulk een maatregel de paarden groote inspanning, die de spieren sterk aangrijpt.

Beslag voor gebrekkige hoeven.

§ 162. Hoeven, waaraan de dragten betrekkelijk te laag zijn, behoeven ijzers met zware takken, of iets hoogere kalkoenen; zulke, waaraan de dragten met betrekking tot den toon te hoog zijn, ijzers zonder kalkoenen en dunne takken.

Bij een' ingetrokken wand, wordt het ijzer op de zijde, waar zich dezelve bevindt, met een' zwaarder en breeder tak voorzien, en de hoogere dragt zooveel als mogelijk is weggesneden.

Aan den klembloef worden de dragten zooveel als mogelijk is weggesneden, waardoor de straal op den grond komt; de ijzers krijgen geen kalkoenen, en wanneer de bestemming des paards het toelaat, worden slechts halve — halvemaanswijze — ijzers ondergelegd, wier takken daar eindigen, alwaar de hoof begint zamen te trekken. Kan het laatste niet geschieden,

dan moeten ten minste de dragt-nagelgaten zoover als mogelijk is vooruit gezet worden, opdat de wand door niets gehinderd wordt, zich van achteren uitzetten. In dit geval is het zeer doelmatig, de ijzers slechts met 5 nagels onder te leggen.

Bij de platte- of volhoeven wordt van den wand zoo min mogelijk weggesneden, een breed ijzer ondergelegd en daaraan de hoofvlakte zoo veel afgesmeed, dat het de zool niet kan aanraken. Dit afsmeden mag echter ook in dit geval, ook al moet dit nog zoo sterk zijn, niet eerder dan bij de witte lijn aanvangen.

Hoornscheuren moeten, voor dat het ijzer wordt ondergelegd, met een klein mes zoodanig besneden worden, dat de randen een' stompen kant verkrijgen en vooral de punt der scheur — gelijk aan een' beugel — in eene ronding eindigt. Daar waar de scheur eindigt, mag het ijzer niet te vast onderliggen; maar evenmin mag de wand op deze plaats zooveel meer worden weggesneden, opdat het in het geheel niet raakt. In de nabijheid der scheur slaat men geen nagel in, en geeft ook wel, door een aldaar aangebragt lipje, het ijzer eene zekerder ligplaats. Heeft het ijzer kalkoenen, dan is het doelmatig op de zijde, waar de scheur zich bevindt, in plaats van den kalkoen, voor zoo veel als de hoogte daarvan bedraagt, het ijzer te verzwaren, omdat op deze wijze de hoof, wanneer het paard gaat, meer beschut wordt. In de uitgesneden scheur wordt was gedrukt, waardoor noch de lucht, noch onzuiverheden daar kunnen indringen.

Moet het paard gereden worden, dan gespe men een' ongeveer 1 duim breeden lederen riem, met de gesp op de buitenste zijde en den strik van achteren, naar voren vast om den hoof. Bevindt zich de spleet op de binnenzijde van den laatste, dan kan deze riem met eene gewatteerde wrong voorzien zijn, opdat het paard zich niet met den anderen voet op de zieke plaats trappe of stoote.

Heeft de hoof een hoornkloof, en is deze zooveel naar beneden gegroeid, dat die bij het beslaan in het oog gehouden moet worden, dan verdeelt men de nagelgaten zoo, dat geen nagel de gekloofde plaats aanrake, en geeft het ijzer, tot beschutting der laatste, een of meer lippen.

Eene loslating van den wand vereischt geen

bijzonder, maar slechts een zorgvuldig, regelmatig beslag. Daar waar de afscheiding zich bevindt, wordt geen nagel ingeslagen.

Brokkelige, harde wanden. De nagels moeten zooveel mogelijk dun zijn en zeer voorzigtig worden ingeslagen. Waar het geschieden kan, moet men de oude nagelgaten weder gebruiken, en in het algemeen slechts 5, hoogstens 6 nagels in slaan, maar vooral de ijzers niet te zwaar maken en hen door een zorgvuldig oppassen en onderslaan zoo vast mogelijk leggen.

Steengallen worden met zorg uitgesneden, zoo dat het ijzer hen niet kan drukken. Dit laatste geeft men geen kalkoenen, en in de nabijheid van het lijdende deel slaat men geen nagel in. Het uitsnijden mag slechts in de steunselhoeken geschieden, en de dragten mogen niet meer dan gewoonlijk worden weggesneden.

In ieder der voorgaande gevallen, waar het er op aan komt, de wanden tegen druk of schudding te beveiligen kan men eene villen zool onder het ijzer laten leggen, een middel, dat dikwijls voortreffelijke diensten doet.

Alle hoeven, die eenen onregelmatigen groei hebben, en daardoor eene gebrekkige plaatsing der ledematen veroorzaken, even als naauwe hoeven, moeten meermalen beslagen worden dan gewone regelmatige hoeven. Daarentegen moet bij plathoeven, even als bij dunne, brosse, brokkelige wanden, het beslag niet te dikwerf vernieuwd worden. Zijn er steengallen aanwezig, dan moet het beslag dadelijk vernieuwd worden, wanneer deze het paard beginnen te drukken.

Beslag voor eenige bijzondere gevallen.

§ 163. Strijkt zich het paard met de takken der ijzers, dan laat men deze zoo kort maken, dat zij niet buiten de dragten uitkomen, op de binnenzijde naauwkeurig met den wand afsmeden, en alle scherpe kanten rond vijlen, of, hetgeen het beste is, halve ijzers, of ijzers zonder kalkoenen onderleggen. Heeft het strijken echter met den toon plaats, dan laat men aan het ijzer van den voet, waaraan het paard zich verwondt, de binnenste kalkoenen iets hooger maken dan de buitenste; en aan die, waarmede het zich verwondt, aan den toon den hoorn aan den rand des ijzers een weinig oversteken.

Wanneer men twijfelt, met welk gedeelte van het ijzer het paard zich strijkt, dan bestrijkt men de plaats, alwaar de belediging plaats heeft, met krijt, laat het paard draven, en onderzoekt dan, waar het ijzer wit geworden is.

Zijn de opgegeven middelen niet toereikende, dan gespe men eenen met eene zachte wrong voorzienen, 1 duim breeden lederen riem, de gespaan de buitenzijde, de lis van achteren naar voren, om den hoof van die voet, waarmede het paard den anderen voet verwondt. Dit is doelmatiger, dan dat men de opgegeven bewerking of eene andere soort van strijklap aan dien voet bevestigd, waaraan het paard door den anderen voet verwond wordt.

§ 164. Paarden, die met de ijzers der achtervoeten in de voorste vangen, worden van voren halve, of wanneer de omstandigheden dit niet veroorloven, zoo veel mogelijk korte, of ook wel zulke ijzers ondergelegd, waaraan de kalkoenen eene voorwaarts gaande scheeve rigting hebben. Evenzoo wordt aan de achtervoeten de toon zooveel mogelijk ingekort. Slaat het paard, hetgeen ook wel eens gebeurt, aan het toonstuk der voorijzers aan, dan kan daar niets aan gedaan worden, dan dat men den toon van den voorvoet zoo veel mogelijk inkort, zonder andere wezenlijke nadeelen te weeg te brengen.

§ 165. Moet, ten gevolge eener belediging of eenige andere oorzaak, de zool of de straal bijzonder beschut worden, dan wordt een plaatijzer ondergeslagen. Zulk een ijzer is met eene plaat van ijzerblik voorzien, die de geheele zool en den straal bedekt. Men kan ook in zijne plaats een deksel van leder, van gutta-percha of van waterdigt vilt op de zool leggen en daar overheen een gewoon ijzer bevestigen.

Opnemen en ophouden der voeten bij het beslaan.

§ 166. Gedurende de bewerking van den hoof en het onderslaan van het ijzer, moet de voet van het paard opgenomen en zoo vastgehouden worden, dat de

smid zijn werk kan verrigten. De hierbij in gewone gevallen gevolgde gewoonte is de volgende:

Om den linker voorvoet op te nemen, gaat de ophouder aan den linker schouder des paards staan, grijpt met de regter hand in de nabijheid der schoft de manen, en strijkt als dan met de linker langs het been des paards van den schouder tot aan de koot zoodanig naar beneden, dat de vier vingers naar voren, de duim naar achteren toe gerigt is. Heeft hij op die wijze de koot aan-gevat, dan drukt hij met de regter hand het paard van zich af, heft te gelijk met de linker hand den voet naar voren op, in de hoogte en buigt dien dan naar achteren. Hierop keert zich de man regtsom en vat met de regter hand de koot aan de hulten — en met de linker hand aan de binnenzijde; zijn linker been brengt hij onder de knie van het paard, en het regter plaatst hij tot steunpunt achterwaarts.

Om den linker achtervoet op te heffen, plaatst zich de man met het aangezicht naar het paard, aan diens linkerheup, legt daar op de linker hand en strijkt met het plat der regter van boven, langs de uitwendige vlakke des beens naar de koot, alwaar hij de hand zoo draait, dat de duim benedenwaarts naar achteren, de pink bovenwaarts naar voren komt te liggen. De linker hand drukt hierop het paard op zijde, te gelijk heft de regter, die de koot omvat houdt, den voet achterwaarts in de hoogte, zonder dien ter zijde te draaijen. De man wendt zich langzaam regtsom en zet zijn linker been tot steunpunt onder het paard. De linker hand omvat de koot tegenover de regter, zoodat beide handen den voet met de duimen boven en naast elkander omvat houden. Om den regter voor- of achtervoet op te heffen, plaats de man zich op de regterzijde des paards, en hetgeen volgens het bovenstaande voorschrift de linker hand en het linker been verrigten, geschiedt dan door de regter hand en het regter been en zoo omgekeerd.

§ 167. Er zijn paarden die het opnemen en ophouden der voeten niet willen toelaten, en zich daarbij angstig, ongeduldig en wederspanning betoonen. Deze ondeugd komt bijzonder bij jonge paarden voor, veroorzaakt vele moeilijkheden en brengt den man, die op-

houdt, en hem, die beslaat, in gevaar; daarom moet men trachten dit de paarden af te leeren. Gestrengheid, of zelfs mishandelingen, doen nooit het doel bereiken, maar maken het paard slechts slimmer; eene zachte behandeling, bedaardheid en geduld, zijn alleen van goed gevolg, omdat het gebrek veelmeer uit vrees, dan uit boosheid ontstaat. Noodstal, praam, nederwerpen en alle andere dergelijke dwangmiddelen, zijn daarom in het algemeen te verwerpen.

Dikwijls brengt men het paard reeds daardoor tot staan en gewillig opheffen der voeten, dat men het niet vast aanbindt, maar door een' helper aan den trensteugel los laat vast houden; hem toestaat ter zijde om te zien, wat men met hem voornemens is, hem streelt, toespreekt en, wanneer het zich gewillig betoont, een weinig voeder of suiker tot belooning geeft. Bereikt men op deze wijze zijn doel niet, dan legge men een capuchon aan, late den beugel van denzelven los, zie het paard voortdurend scherp in het oog, en strijke het van tijd tot tijd met de vlakke hand over het voorhoofd. Zoodra het onrustig wordt, schudde men zacht met den capuchon, en spreke het sterk aan. Is dit nog niet voldoende, dan geve men een ruk met den capuchon, en late het paard eenige schreden achteruit gaan. Wordt het hierop gewilliger, dan beloone men het door liefkozingen en voeder. Bij deze behandeling zal bijna ieder paard reeds de eerste keer kunnen beslagen worden, en spoedig rustig leeren staan. Mogt intusschen een paard blijven wederstreven, dan moet men, alvorens men tot beslaan zelve overgaat, langer tijd, zoo mogelijk op eene eenzame plaats, op de aangegeven wijze, alleen het opnemen der voeten beproeven, daarbij in den beginne met het geringste te vreden zijn en langzamerhand door geduld en volharding vorderingen trachten te maken. De oppasser kan hierbij veel helpen, wanneer hij zich in den stal vlijtig met het paard bezig houdt, en hem de voeten tracht op te ligten.

Eene uitvoerige en zeer doelmatige beschrijving over dit onderwerp bevatten de in de voorrede opgegeven geschriften van Balassa en Korseppa.

TIENDE HOOFDSTUK.

Handelwijze om een paard neder te leggen.

§ 168. Er zijn somwijlen heelkundige operatiën aan een paard te verrigten, waarvoor het noodig is hetzelfde neder te leggen. Hiertoe zijn bekwaamheid en voorzigtigheid noodig, om daardoor het paard geen nadeel te berokkenen; tevens moet er, niettegenstaande het onvermijdelijke geweld, eene vriendelijke en zachte behandeling plaats vinden. De riemen, touwen en dergelijke gereedschappen, die gebruikt worden, moeten behoorlijk sterk zijn, opdat niets daaraan gedurende het gebruik kunne breken. Eindelijk moet eene effene, zooveel mogelijk zachte plaats gekozen worden die men met eene dikke laag stroo bedekke. Steenen en andere voorwerpen, die het paard benadeelen of pijn veroorzaken kunnen, moeten zorgvuldig worden weggenomen. Wanneer het paard ligt, spreidt men een dek onder den kop, opdat deze beschut zij en geen vuil in de oogen of den bek kunne geraken.

Gewoonlijk bedient men zich, om een paard neder te leggen, van het zoogenaamde nederwerpen, hetgeen op de volgende wijze wordt volbragt. Men doet het paard eene gewone trens aan, en brengt het op het gereed gemaakte stroobed. Hier gespt men aan ieder been, om de koot, eene met een' ijzeren ring voorziene lederen kluister, zoodanig, dat de gesp naar buiten gekeerd is en de ringen aan de voorbeenen naar de ringen der achterbeenen gekeerd zijn; bevestigt een 8 tot 10 ellen lang betrekkelijk sterk touw, wanneer het paard op de regter zijde moet gelegd worden, in den aan den kluister van het linker voorbeen zich bevindenden ring en steekt deze eerst door die aan het linker achterbeen, dan aan het regter achterbeen, hierop aan het regter voorbeen en ten laatste weder aan het linker voorbeen, door den ring der kluister. Moet het paard op de linker zijde gelegd worden, dan verbindt men het touw aan het regter voorbeen, en trekt het dan aan het regter achterbeen, aan het linker achterbeen, aan het linker voorbeen en eindelijk aan het regter voorbeen door den

ring van de kluister. Nu vatten drie sterke mannen het touw en plaatsen zich op de tegenovergestelde zijde als waarop het paard moet vallen, met het aanzigt zoodanig naar hetzelfde gekeerd, dat zij op eenen afstand van 3 passen naast diens midden staan. Een vierde man grijpt den trensteugel met de rechterhand onmiddellijk aan de kin des paards en zorgt daarvoor, dat hij, wanneer het paard op de rechter zijde moet gelegd worden, den neus naar de linker zijde drukt, en het paard niet op den kop valle. Een vijfde helper neemt den staart in de hand en drukt hiermede het paard naar de zijde, waarop het moet vallen. Na deze voorbereidingen trekken, op een door den bestuurder dezer bewerking gegeven teeken of bevel, de eerstgenoemde drie mannen gelijktijdig, krachtig en daardoor alle vier de beenen des paards naar elkander toe van den grond af, zoodat hetzelfde op den grond moet vallen, waarbij de vierde en de vijfde man op de opgegeven wijze medewerken. Zoodra het paard ligt, wordt het touw door middel van een strik om de voeten bevestigd, en blijven de aan het touw geplaatste mannen hier, om de beenen stil te houden. De aan den kop gestelde man legt er dadelijk een dek onder; houdt, zoo lang het paard op den grond ligt, den neus in de hoogte, en zorgt er voor dat noch de neus, noch de luchtpijp op eenigerhande wijze gedrukt worden. De man aan den staart, drukt het achterstel neder. Moet ten behoeve der voorgenomen operatie een der beenen losgemaakt en in eene andere ligging gebragt worden, dan moet de aanwezige veearts bepalen, op welke wijze dit moet geschieden, en in dit geval moet het paard met een singel om het lijf voorzien worden.

Moet het paard weder opstaan, dan worden de kluisters bedaard en voorzigtig losgemaakt, den kop en het kruis echter nog zoo lang vastgehouden, tot dat men daarmede gereed is. Zijn de beenen vrij, dan gaan de gezamenlijke helpers terug, met uitzondering van dien die de trens vasthoudt; deze laatste houdt den kop van het paard in de hoogte, waarop hetzelfde dadelijk zal opspringen.

Beter, zekerder en met veel minder gevaar voor het paard verbonden, is de door den bekenden amerikaanschen paardentemmer *Rarey* gevolgde methode, bij

welker aanwending slechts een man en een helper noodig zijn, om het paard neder te leggen, terwijl het ook, nadat het nedergelegd is zonder dat er dwang gebruikt wordt, van zelf rustig blijft liggen, en zich in het algemeen veel gewilliger betoont, dan na het op de voorschrevene wijze gedane nederwerpen. Deze handelwijze is als volgt:

Men legt het paard eene gewone trens aan, en gespt het een' lederen, 3 tot 4 duim breeden riem om het ligchaam, op dezelfde plaats, waar de singel pleegt te liggen; neemt een' anderen ongeveer 1½ Ellen en 2 duim breeden riem met eene gesp en een achter dezen zich bevindende passant voorzien; trekt het einde van dezen riem door de gezegde passant, zoodat er een strik ontstaat, legt dezen strik om de koot van den linker voorvoet; trekt die zoodanig te zamen, dat die vast ligt zonder te drukken; heft den voet op, als voor het beslag; legt den riem over den bovenschenkel heen, en gespt hem zoo te zamen, dat het pijpbeen zooveel als mogelijk is nabij den bovenschenkel gebragt wordt, doch zonder het dier pijn te veroorzaken. Het paard staat nu op drie beenen en kan met de achterbeenen niet slaan. Nu neemt men een' derden riem ongeveer 4 ellen lang en 2 duimen breed, die met eene passant eindigt, waardoor het andere einde gestoken wordt, zoodat er een strik wordt gevormd; legt de laatste om de koot van het regter voorbeen, zoodat zij sluit zonder te drukken; trekt den riem aan den buik van het paard onder den daaronder heengaan den riem door, houdt die met de regter hand zoo kort mogelijk vast; plaatst zich dicht naast den linker schouder van het paard en grijpt met de linker hand de linker trensteugel nabij het gebit. Hierop trekt men met de regter hand den riem sterk aan, zoo dat, nadat hierdoor de regter voorvoet is opgeheven het paard op de knieën zinkt, en houdt hem zoo sterk vast, dat het paard den gezegden voet niet meer kan nederzetten, waarop het, na eenige pogingen om zich op het achterstel op te heffen, zich stil op zijde legt en alles met zich doen laat. Wanneer men, als het paard wil omvallen, zacht tegen den schouder drukt en den linker teugel aantrekt, dan valt het op de regter zijde; trekt men daarentegen den regter teugel aan, dan valt het paard op de linker zijde.

Eene uitvoeriger handleiding, met de noodige teekeningen opgehelderd, vindt men in *«Rarey, die kunst des Pferdebebändigens und der Pferdedressur, Braunschweig 1858, 4 Aufl. pag. 90 etc.»* Nogtans dient opgemerkt te worden, dat de overige inhoud van dit boek voor het grootste gedeelte niet tot navolging kan worden aanbevolen.

ELFDE HOOFDSTUK.

Het inkoopen van Paarden.

§ 169. Het inkoopen van paarden is eene moeilijke bezigheid, die veelzijdige kennis, langdurige ondervinding en een zeer geoefend oog vereischt. Maar ook uitgerust met deze vereischten, kan men nog altijd bedrogen worden, daar zelfs de beste paardenkenner zich soms bedriegt, en in geen tak van handel in het algemeen — uitzonderingen zal niemand betwijfelen — de verkoopers met zoo weinig nauwgezetheid te werk gaan, dan in den paardenhandel. Daar nu de paarden hoog in prijs staan, derhalve het risico niet onbelangrijk is, zoo vereischt deze bezigheid groote voorzigtigheid, kalmte en beradenheid. Wie zelf een goed paardenkenner is — die er, in het voorbijgaan opgemerkt, niet zeer velen zijn — kan het inkoopen alleen doen, en slechts in eenige bijzondere twijfelachtige gevallen, een veearts er bij nemen. Wie echter de noodige kennis en ondervinding in het geheel niet of slechts in geringe mate bezit, neme eenen deskundige ter hulpe. Een enkele veearts voldoet hier niet, want ofschoon deze lieden ook den ouderdom en de lichamelijke ziekten en gebreken van een paard onderkennen, zoo ontbreekt hun toch dikwijls de noodige smaak en een juist oordeel over de overige in acht te nemen omstandigheden. Van een makelaar kan men zich dikwijls met voordeel bedienen, om te weten waar paarden van de soort, die men juist zoekt, te koop staan.

Het moeilijkste is het inkoopen van jonge, nog niet volwassen paarden, omdat bij dezen niet alleen in aanmerking komt wat zij zijn, maar ook wat zij

dan, als hunne ontwikkeling geheel voltooid is, waarschijnlijk worden kunnen. Men moet hier derhalve op het geweten af in de toekomst zien en beoordeelen kunnen, wat zich aan den tegenwoordigen toestand van het paard verbeteren, en wat zich daaraan verergeren kan. In het algemeen, moet bij de beoordeeling van ieder paard wel worden onderscheiden, welke van de aanwezige eigenschappen of gebreken uit gebrekkige natuurlijke evenredigheden voortkomen en daarom meestal niet te verbeteren zijn; en welke derzelve hunnen grond in de jeugd, zwakheid, nog niet volkomene of slechte dressuur, enz. hebben en gedeeltelijk met den tijd van zelf verdwijnen, gedeeltelijk door eene doelmatige behandeling weggenomen kunnen worden.

§ 170. Alvorens men op het koopen van paarden uitgaat, moet men het met zich zelve eens zijn, wat voor paard men eigenlijk noodig heeft en zoekt, zoo ook welken prijs men daarvoor wil besteden. Want het is duidelijk, dat het op de betrekkelijke keuze van wezenlijken invloed is, of men rij- of tuigpaarden, luxe- of werkpaarden noodig heeft; evenzoo dat een cavallerie-officier andere eigenschappen van een paard zal verlangen, dan een burger, en een jonge vlugge ruiter, wederom andere dan een ouden heer. Niet minder zal veel daarvan afhangen, of men 50, of 100 Louis d'or kan uitgeven.

§ 171. Paarden, die dadelijk gebruikt moeten worden, en welligt direct moeten worden ingespannen, mogen niet te jong zijn (§ 6.) Die voornemens is het gekochte paard nog langen tijd te ontzien en allengs, met het oog op zijne krachten aan den arbeid te gewinnen, maar vooral ook met jonge ongedresseerde paarden kan omgaan, kan paarden van 4 tot 5 jaar koopen. In elk geval is echter het risico des te grooter, hoe jonger het paard is; want behalve dat jonge paarden aan veelvuldige ziekten en ongemakken zijn blootgesteld, zoo staat bij hen, wanneer zij niet van zeer edele rassen zijn, te vreezen, zoolang zij niet hun zesde levensjaar hebben volbragt, dat zij tegenvallen, in hunne gedaante zoowel als in hunne bewegingen zwaarvoedig en lomp worden. Bovendien

veroorzaken jonge paarden niet alleen moeite bij het dresseeren, maar ook nog vele andere bezwaren, daar zij in ieder opzigt meer voorzigtigheid, zorg en geduld, en andere voorzorgen vereischen. Eindelijk mag ook niet buiten de rekening gelaten worden, dat men dezelve, wanneer men ze niet bederven wil, geruimen tijd in het geheel niet, of slechts met veel verschooning gebruikt, dus niet volkomen gebruiken kan. Nog meer dan bij tuigpaarden, is dit bij rijpaarden het geval. Wanneer iemand, die noch tijd, noch lust of geschiktheid heeft, paarden toe te rijden, een jong, onbereden rijpaard koopt, dan begaat hij eene groote dwaasheid. Want hij is genoodzaakt, om het voor de dressuur in vreemde handen te geven, waaraan het niet altijd goed is toevertrouwd; voedert het, zonder het te kunnen gebruiken; betaalt den berijder en weet niet eens of het paard voor zijn gebruik volkomen geschikt wordt. Veel beter doen daarom zulke personen, wanneer zij iets meer betalen, en volkomen geschikte, toegereden paarden koopen.

§ 172. Wat de ouderdom aangaat, boven welke men een paard niet meer koopen moet, daaromtrent laat zich geen algemeene regel stellen, maar moeten de omstandigheden beslissen. Er zijn paarden, die op hun 17^e of 18^e levensjaar nog volkomen voor de dienst geschikt zijn, terwijl anderen reeds met het 8^e of 9^e jaar als onbruikbaar moeten beschouwd worden. De deskundige kan uit de algemeene eigenschappen des paards besluiten, hoe lang ongeveer zijne bruikbaarheid duren kan. Wie zijne paarden eene lange reeks van jaren denkt te behouden en veel te gebruiken, mag geene paarden koopen, die ver boven de 6 jaren oud zijn. Wie daarentegen slechts voor korten tijd een paard noodig heeft, en hetzelfde dan, zelfs met eenig verlies, weder wil weggeven, kan dikwijls met een oud paard eene zeer goede zaak maken.

§ 173. Met betrekking tot den ouderdom des paards is de koper dikwijls aan erge misleiding blootgesteld, daar de paardenkopers door kunstmatige middelen jonge paarden, ouder; oude paarden, jonger pogen te maken, dan zij werkelijk zijn. Bij de jonge

paarden wordt door het uitbreken der veulentanden voor den tijd, waarin natuurlijk de tandwisseling plaats heeft, het wisselen bespoedigd, zoo dat het paard, volgens de tanden, ouder schijnt (§ 52). Bij oude paarden poogt men de tanden, door middel van vijlen, hunne jeugdige gedaante terug te geven, en door branden met een gloeiend ijzer, eene nieuwe kroonholte (§ 53.) te vormen. Het gebeurt derhalve niet zelden, dat wie een 5- of 6 jarig paard meent gekocht te hebben, een $3\frac{1}{2}$ of 4, hoogstens $4\frac{1}{2}$ jarig paard in den stal brengt; maar ook even zoo, dat een 15 of 16 jarig paard voor een 7- of 8 jarig verkocht wordt. Het eerste geval is het slimste; want wanneer ook een 15 jarig paard niet de waarde heeft van een 6- of 8 jarig, dan is het in den regel nog bruikbaar en in het algemeen het verschil in den ouderdom ten minste voor korten tijd, niet zoo hinderlijk. Maar wanneer een paard, dat voor 5 of 6 jaren oud gehouden wordt, $1\frac{1}{2}$ of 2 jaren jonger is, dan heeft dit voor den koper veel meer en grooter nadeelen. Want of deze erkent zijne dwaling nog tijdig, en spaart zijn paard tot dat diens leeftijd is gevorderd, of de dwaling duurt voort, en hij verlangt van het dier de diensten, die met den vermeenden ouderdom overeen komen. In het eerste geval, kan hij het paard geruimen tijd niet gebruiken en heeft alle zorgen en onaangenaamheden, die jonge paarden veroorzaken en die hij regtstreeks door het inkoopen van een volwassen paard wilde ontgaan; in het tweede geval, verrigt het paard, uit gebrek aan krachten, zijne dienst gebrekkig en wordt, door de hem opgelegde met zijne jaren niet overeenstemmende inspanning, bedorven. Duizenden van paarden worden voor hun' tijd te gronde gerigt en komen in het geheel niet tot volkomene ontwikkeling, omdat zij ten gevolge van het door de paardenkoopers gepleegde hedrog, voor ouder gekocht worden, dan zij werkelijk zijn, en daardoor bij de behandeling en het gebruik derzelve niet de doorgaans noodige voorzigtigheid en verschooning plaats vindt. Op deze wijze ontstaan talloze verliezen aan materiëel en kapitaal.

§ 174. De eischen met betrekking tot de grootte (§ 4) van het paard zijn, binnen zekere grenzen, van het voorgestelde gebruik, van den smaak, van de mode

en andere dergelijke omstandigheden — bij rijpaarden, van het figuur des ruiters — afhankelijk. Voor tuigpaarden verlangt de tegenwoordige mode eene zooveel mogelijk aanzienlijke grootte. Men dwaalt echter, wanneer men de doelmatigheid en geschiktheid in het gebruik, aan een vooroordeel ten offer brengt, of hetzelve uit vooringenomenheid te duur betaalt.

§ 175. Aan de kleur (§ 3) wordt dikwijls eene groote waarde gehecht, ofschoon zij op de bruikbaarheid van het paard niet den minsten invloed heeft, zoodat de koper in dit opzigt geheel zijn eigen' smaak kan volgen. In het algemeen wordt aan zuiver onvermengd haar de voorkeur gegeven, en witte merkteekenen niet gaarne gezien. Geheel witte schimmels, zweetvossen en paarden met stekelhaar, vinden zelden bijval. Bij de schimmels moet de verandering der kleur worden in het oog gehouden, daar de laatste vooral bij de zoogenaamde appelschimmels, met ieder jaar ligter, en eindelijk geheel wit plegen te worden. Zijn staart en manen van den beginne aan geheel wit, dan heeft deze verandering gewoonlijk nog spoediger plaats, dan wanneer deze eene zwarte of donkergraauwe kleur hebben. Wanneer geene bijzondere omstandigheden dit vorderen, moet men zich bij het inkoopen van paarden nimmer aan eene bepaalde kleur binden; eene beperking in dit opzigt bemoeijelijkt den handel, en brengt in verzoeking, ter wille van de kleur, het eene of andere gebrek over het hoofd te zien, of voor een paard meer te betalen dan het eigenlijk waard is. Bij tuigpaarden vermijde men, wanneer men op gelijkheid van kleur gesteld is, zulke kleuren, die voor het geval, dat een paard later mogt verloren worden, moeijelijk te vervangen zijn. Beter is het, wanneer men zich boven de ongelijkheid in de kleur verheft, en liever op de gelijkheid in de wezenlijke eigenschappen, vooral in de bewegingen en het temperament ziet. Men zal dan gemakkelijker en goedkoper aan goede tuigpaarden komen, dan wanneer men verlangt, dat in een span beide paarden elkander in de kleur volkomen gelijken, en, hierdoor aangetrokken, dikwijls een slecht paard naast een goed koopen.

§ 176. Het ras des paards, verdient bij den handel

in aanmerking genomen te worden; doch men mag niet gelooven, dat hierin alleen de waarde van het paard ligt. In elk ras zijn goede en slechte paarden, en een goed duitsch (*bovenlandsch*) paard, is beter dan een slecht arabisch of engelsch volbloedpaard. Men late zich overigens niet door gebrande merkteekenen van Stoeterijen misleiden, want deze worden bedriegelijk nagemaakt.

§ 177. Hoe meer men voor een paard wil besteden, des te hooger kan men zijne eischen met betrekking tot deszelfs eigenschappen stellen, doch men vergeete daarbij niet, dat er niets volmaakt in de wereld is, en dat juist bij de paarden de onvolmaaktheden en gebreken talrijk zijn, en zeer dikwijls voorkomen. Is men in zijne middelen beperkt, dan moet men kleine gebreken, vooral vele schoonheids gebreken en modevormen voorbij zien, en zijn oog niet op zulke paarden laten vallen, die men niet in staat is te betalen. Men kan des niettemin een bruikbaar goed paard bekomen; een verschil van eenige duimen in de grootte, eene minder gewilde kleur en merkteekenen, een niet zeer sierlijk dragen van den staart, eenige gallen of overbeenen, en andere soortgelijke dingen, verminderen een paard dikwijls belangrijk in prijs, zonder de bruikbaarheid van hetzelfde in het minste te benadeelen. Daarentegen hoede men zich, paarden te koopen, die hoewel fraai, doch ten gevolge van zulk een gebrek goedkoop zijn, die het voorgestelde gebruik hinderlijk zijn, bij rijpaarden, de veiligheid van den ruiter in gevaar brengen. Vooral zij men met ooggebreken, zwakke voorbeenen, slechte hoeven en alle soorten van kreupelheden voorzigtig. Ook luchtzuigers en kribbenbijters (§ 115), vooral luchtzuigers, koope men zoo min mogelijk. Want wanneer ook al dit gebrek geen nadeeligen invloed op het gebruik des paards uitoefent, zoo plaatst men toch een daarmede behebd paard, niet gaarne met andere paarden in eenen stal, en het is, wanneer men het in eenen vreemden stal brengt, altijd een onwelkome gast.

§ 178. Wanneer de vraag zich voordoet, waar men het voordeeligst inkoop, dan hangt dit wederom veel van de omstandigheden af. Die rijpaarden zoekt, welke dadelijk gebruikt kunnen worden of wie de dressuur en

behandeling van een ongedresseerd paard niet verstaat, en uit dezen hoofde paarden noodig heeft die geheel klaar zijn, moet uit privaatstallen trachten te kooplen. Wie jonge of ongedresseerde paarden of tulgpaarden zoekt, vervoege zich bij de handelaars. Paarden uit verkoopinglen te trekken, die de Stoeterijen van tijd tot tijd houden, is eene gewaagde zaak, omdat die niet behoortlijk buiten de stallen gemonsterd en in het geheel niet geprobeerd kunnen worden. Gewone werkpaarden kan men ook op de veemarkten kooplen, die in verschillende streken des lands gehouden worden.

§ 179. Ieder paard dat men wil kooplen, moet men vooraf met opmerkzaamheid monstleren en probeeren. Men ga hierbij naauwgezet, maar onbevangelen en onbevooroordeeld te werk. De handelaar tracht zijne paarden altijd van de voordeeligste zijde aan te bieden en alle gebreken te verduistleren. Daar hij en zijne lieden hierin gewoonlijk eene groote vaardigheid bezitten, is daarbij de grootste voorzigtigheid noodig. Vooral hoede men zich, door eene enkele uitstekende eigenschap van een paard, die de handelaar bijzonder weet te doen uitkomen, misleid te worden. Eene schoone kleur, een fraaije vorm, een schoon dragen van den staart, eene in het oogvallende beweging in den draf, eene vlugge carriere, een bewonderenswaardige sprong, en andere dergelijke zaken, hebben reeds menigen koper zoodanig verblind, dat hij een slecht paard tot te duren prijs kocht. Wie zich naauwkeurig met de in den paardenhandel voorkomende kunstgrepen en bedriegerijen wil bekend maken, leze: *«Mortgen, enthüllte Geheimnisse aller Handelsvortheile und Pferdeverschönerungskünste der Pferdehändler.*

§ 180. De eerste, voorloopige monstlering, geschiedt in den stal. Men onderzoekt hier den ouderdom des paards (3^e Hoofdst.); neemt diens bouw en toestand in oogenschouw, neemt den stand en de hoedanigheid der beenen, het eten en het overige gedrag waar, uit welk laatste men besluit tot het temperament en de gezondheid. Het beste kiest men hiertoe een' tijd, waarin de paarden niet door de zweep van den han-

delaar zijn opgewekt, omdat zich anders geen vertrouwde waarneming laat instellen. Is men over datgene wat men in den stal gezien heeft levreden, dan laat men het paard naar buiten brengen en stil nederzetten, dan voor zich heen brengen, doch geeft wel acht, dat het te voren niet gepeperd wordt. Wanneer het uit den stal komt, beziet men de oogen. Is het paard buiten den stal neêrgezet, dan beschouwt men alle de deelen van hetzelfde op het naauwkeurigst, om ieder mogelijk gebrek te ontdekken. Het paard mag hierbij geen te gestrekte stelling hebben, omdat in dezen minder natuurlijken stand de beenen en in het algemeen de hoedanigheid derzelve niet met zekerheid kunnen beoordeeld worden. Heeft men het paard op de plaats genoegzaam gemonsterd, dan laat men het in den stap en draf rustig en zonder veel gedruisch der zweep voor zich heen brengen, om zich van de hoedanigheid der bewegingen (3^e Hoofdst.) te kunnen overtuigen. Men lette naauwkeurig op de eerste treden, omdat zich hierbij menig gebrek laat waarnemen, dat, wanneer het paard zich eenmaal in beweging bevindt, moeilijk kan gezien worden. De deskundige zal, bij voorkomende gebreken in den gang, weten te beoordeelen, of deze het gevolg van een' gebrekkigen bouw des paards, of reeds plaats gehad hebbende te groote inspanning van hetzelfde, en derhalve onverbeterlijk zijn, of dat zij haren grond in de nog lompe hoedanigheid des paards hebben, en door de dressuur kunnen worden overwonnen. Om de beweging des paards waar te nemen, plaatse men zich niet slechts zoo, dat men het voorbij zich ziet gaan, maar ook voor en achter hetzelfde. Bij de beoordeeling van den gang, moet men acht geven of het paard al of niet beslagen is. De ijzers maken den gang in ieder geval iets zwaarmoediger en stellen dezen bloot aan de onregelmatigheden derzelve. Een onderwerp van bijzondere waarneming is het dragen van den staart. Aan een sierlijk dragen van den staart, pleegt eene groote waarde gehecht te worden, en de handelaars bedienen zich daarom van alle mogelijke kunstgrepen, vooral het peperen, om een gebrekkig dragen van den staart te verbergen. Een geoefend oog onderkent echter het bedrog. Draagt het paard den staart ook in het staan, en is aan den wortel eene sidde-

rende krampachtige beweging waar te nemen, dan leidt het geen twijfel dat er eene kunstgreep is aangewend, en men late het paard later, wanneer de werking van hetzelfde voorbij is, nog eens naar buiten brengen. Bij vele paarden ontstaat een onvoldoend onzeker dragen van den staart, uit gebrek aan krachten, ongewoonheid des zadels, vrees voor de hulp des ruiters, en dergelijke oorzaken, die voorbijgaande zijn, en hersteld kunnen worden. De kooper moet dit kunnen beoordeelen. Wanneer het paard een levendig temperament en een goed gevormd kruis heeft, en de staart goed aangezet is, dan kan men onderstellen, dat het ook den staart goed zal dragen. Er zijn paarden, die den staart scheef dragen, hetgeen een schoonheidsgebrek is, doch in de meeste gevallen door eene operatie aan den wortel kan verholpen worden. Veel slimmer is het, wanneer het paard den staart niet rustig draagt, maar gedurende het gaan onophoudelijk daarmede slaat en kwispelt. Deze ondeugd ontstaat het meest uit kitteligheid en is niet weg te nemen. Zij komt het meest bij paardige merriën, soms ook bij ruinen voor. Bij rijpaarden ontstaat het soms door een verkeerd gebruik, dat de ruiter van zijne beenen en sporen maakt, en gaat in dit geval van zelf weder weg, wanneer het paard een' geschikten ruiter bekomt.

§ 181. Heeft het gemonsterde paard tot hertoe aan de gestelde eischen (4^e Hoofdst.) voldaan, dan laat men hetzelfde, wanneer het een rijpaard is, zadelen en berijden, om te zien, hoe ver het in de dressuur is gevorderd en hoe het zich onder den ruiter gedraagt. Men mag dit niet verzuimen, want vele paarden hebben onder den man een geheel ander — een beter of een slechter — aanzien, dan zij bij het aan de hand monstereen hadden. Men late niet toe, dat dadelijk van de plaats af gedraafd of gegaloppeerd wordt, maar sta er op, om het paard eerst in bedaarden stap, dan in draf, en ten laatste in galop — wanneer het dezen reeds verstaat — te zien. Gedurende het berijden, neme men de gangen en bewegingen des paards waar, zoowel op de regte lijn, als ook in den cirkel, bij de wendingen en paraden. Bij de wendingen en paraden heeft men gelegenheid, de kracht en het gebruik van de achter-

hand te beoordeelen. Is het paard meermalen op en neder gereden geworden, dan late men den ruiter daarmee stil houden, om te zien of welligt eene zwakte in een der beenen, een losse, sidderende stand in de knieën, of iets dergelijks aanwezig is. Ook op de houding des ruiters vestige men zijne opmerkzaamheid. Neemt deze bij het opstijgen, en gedurende het rijden, bij de wendingen, bij het aanrijden, enz. bijzondere voorzigtigheid in acht, dan staat te vreezen, dat het paard ongemaniërd en wederspannig is.

Ten laatste, eindelijk, bestijge men het paard zelf, en rjde het, maar rustig en voorzigtig — hetgeen ook den geoefenden ruiter op vreemde paarden is aan te bevelen — en niet slechts eenige malen voor den stal op en neder, maar zoo mogelijk een eind bij den weg. Heeft men een paard niet zelf gereden en beproefd, hoe het zich houdt, dan is men niet in staat te beoordeelen of diens gangen geschikt, aangenaam en zeker zijn; of het genoegzame krachten en een geschikt temperament bezit; en hoe het met de dressuur gesteld is. Niet zelden gebeurt het, dat zich een paard voor het oog zoo voordoet, dat men meent, dat het een lust moet zijn er op te zitten; wanneer men het echter bestijgt, dan voelt het zich zoo onaangenaam en ongunstig, dat men blijde is dat men weder kan afstijgen. Hoeveel hierbij op rekening van eene onvolkomen en gebrekkige dressuur te plaatsen, en daarom voor verbetering vatbaar is, kan slechts een geoefend en bekwaam ruiter onderscheiden. Evenzoo schijnt dikwijls een paard, wanneer het bij den handelaar gereden wordt, volkomen toegereden te zijn, maar zoodra men zelf daarop zit, overtuigt men zich, tot niet geringe verwondering, dat het zoo goed als geheel onbeschaafd is. Het rijden en de dressuur der roskammers is van een geheel anderen aard en door andere lieden als huns gelijken, meestal in het geheel niet te gebruiken.

Eene bijzondere opmerkzaamheid wijde men aan het temperament van het paard. Want voor vele ruiters en velerlei gebruik zijn frage paarden even min geschikt, als zeer vurige, en er komen gevallen voor, dat paarden om hun vurig temperament ten eenenmale onbruikbaar zijn. Werkelijk kan de waarde van een paard door het temperament verhoogd of verminderd worden.

Evenzoo voorzigtig zij men met betrekking tot het karakter des paards. Een boosaardig, wederspanning paard, is voor de meeste ruiters onbruikbaar en heeft slechts eene geringe waarde. Eene verbetering kan slechts een zeer geoefend ruiter ondernemen, en ook dezen gelukt zij niet altijd. Wie zich zelve daartegen opgewassen gevoelt en een ongebonden paard koopen wil, betale het ten minste niet duur, en houde in het oog, dat paarden die bekend staan ongebonden te zijn, of ook slechts geweest te zijn, uiterst moeilijk te verkoopen zijn.

§ 182. Tuigpaarden worden in den regel niet bereden, maar, nadat zij aan de hand zijn gemonsterd, ingespannen en gereden. Bij dezen moet voornamelijk daarop gelet worden dat zij mak en niet schuw, noch netelig tegen de strengen zijn. Bovendien moeten paarden die te zamen zullen worden ingespannen in vorm, grootte en beweging, maar vooral ook in humeur met elkander overeen komen. Met elkander toegereden rijpaarden geven dikwijls, wanneer zij onverwacht voor het tuig geschikt zijn, de beste wagenpaarden, vooral voor ligt en snel trekken. Over het algemeen is het bij eenige paarden zeer aan te bevelen, hen, vóór dat zij worden ingespannen, eenige maanden te laten berijden opdat zij gehoorzaam en opmerkzaam op het bit worden, en daarbij eenige buitzaamheid en meerdere geschiktheid in alle hunne geledingen en bewegingen verkrijgen. Zij zullen dan niet alleen beter gaan, maar er ook schooner uitzien. Eene dressuur als voor het rijpaard wordt, zoo als van zelve spreekt, niet gevorderd.

§ 183. Heeft men een paard gevonden, dat men tot het voorgestelde gebruik geschikt rekent, en daarom besloten heeft te koopen, dan late men dit den handelaar niet bemerken, en het minste verrade men dit, wanneer men voor een paard eene bijzondere genegenheid gevoelt, of gelijk men gewoon is te zeggen, daarop gebrand is: men zal alsdan zekerlijk daarvoor eenen hooger prijs betalen moeten. Men blijve bedaard en zich zelve gelijk en vrage naar den prijs. Gewoonlijk doet nu de handelaar een' grooten mond open, en er

ontstaat een langwijlig heen- en wederbieden, dat voor den soliden koper de onaangenaamste bezigheid van de gansche geschiedenis is. De zaakkundige, voorzigtige, niet angstvallig knibbelende en daarbij spoedig gedecideerde koper kan echter dezelve zeer bekorten, wanneer hij in den beginne dadelijk een met de waarde van het paard overeenkomend bod doet; voor zoo verre de handelaar daarop niet toegeeft en de zaak tracht te middelen, nog zoo veel hijlegt, als hij meent te kunnen doen; maardan, wanneer het paard hem niet gelaten wordt, zich gereed maakt den koop af te breken. Zoo ver zal de handelaar het niet ligt laten komen, maar, wanneer het hem eenigzins mogelijk is, den koop toeslaan. Doet hij dit niet, en de koper heeft het paard noodig, of meent hij op geene andere wijze voordeeltiger te kunnen koopen, dan blijft hem wel niets overig dan de vordering van den handelaar in te willigen en meer te betalen, dan hij het paard waard schat.

Bij luxe-paarden wordt gewoonlijk de prijs bij Louis d'or of Friedrichs d'or bepaald, die men of in dezelfde of naar den cours in andere gangbare muntspecie betaalt.

Het is altijd voordeeltiger contant te betalen, dan op crediet te koopen, daar de handelaar in het laatste geval in den regel vrij hoogen interest bij den koop-prijs in rekening brengt.

§ 184. Op de vraag, wat een goed paard waard is, laat zich eigenlijk geen bepaald antwoord geven, omdat de bepaling der waarde zeer betrekkelijk is. Men kan voor 40 Louis d'or een goed, volkomen bruikbaar paard koopen; men kan echter ook 100 en meer Louis d'or voor een paard betalen, zonder bekocht te zijn. Er zijn vele eigenschappen, die de eene aan een paard zeer hoog, de andere zeer gering schat, en dikwijls is de eene volkomen over een paard tevreden, dat de andere geen aanzien waard is. In het algemeen verhoogen de waarde van een overigens gezond paard dat vrij van gebreken is: een ouderdom van niet beneden de zes, en niet boven de acht jaren; edel ras; fraai figuur; schoone kleur; eene aanzienlijke grootte; volkomen gangen; makheid;

volkomen dressuur. Te jeugdige leeftijd daarentegen, even als te hoogen ouderdom, eene onbeduidende grootte, gebrek aan dressuur; een boosaardig karakter; verminderen de waarde van ieder, ook van het schoonste en beste paard.

Op den prijs der paarden zijn dikwijls uitwendige omstandigheden van grooten invloed, en hebben voorbijgaande eene stijging of daling daarvan ten gevolge, zoo b. v. gebrek aan paarden, duur voeder, oorlog en andere openbare gebeurtenissen, ongewone aanvoer van paarden, enz.

§ 185. Volgens oude gewoonte, geeft de koper van een paard aan de stalbedienden van eenen verkooper een halstergeld, welks bedrag van zijne edelmoedigheid afhangt, en gewoonlijk naar de hoogte van den koopprijs wordt afgemeten. Bij luxe-paarden, tot een prijs van 40 tot 60 Louis d'or zijn 3 Thaler voldoende. Bij duurdere paarden, wordt meestal een Louis d'or gegeven. In later' tijd is het mode geworden, dat ook de verkooper aan den bediende des koopers een dergelijk, doch meestal geringer drinkgeld geeft. Natuurlijk berekent dit de verkooper mede op de koopsom des paards, en alzoo heeft ook dit de koper te betalen.

§ 186. Dikwijls heeft de koper het voornemen hij den koop een paard in te ruilen. In de meeste gevallen zal men daarmede geene zoo goede rekening maken, dan wanneer men uit de vrije hand koopt. Wil men echter desniettemin zulk een ruilhandel aangaan, om zich van een paard te ontlasten, dat men op geene andere wijze kan kwijt worden, dan late men echter den koper van dit voornemen niets bemerken, dan na dat men naar den prijs van het in te ruilen paard gevraagd heeft, daar het laatste anders belangrijk hooger wordt aangeboden.

§ 187. Somwijlen garandeert de handelaar voor gebreken of ziekten, waarover men staande den handel in onzekerheid verkeert. In zulk een geval moet de wederzijdsche overeenkomst schriftelijk of voorvertrouwde, geldige getuigen voltrokken worden of ook

een deel van de koopsom worden ingehouden of bij eenen derden gedeponceerd, tot dat de zaak beslist is. Zoodra bij den koop een paard niet nadrukkelijk voor vrij van gebreken en volkomen bruikbaar wordt opgegeven, is het, wanneer men daarmede ingeloopt is, meestal te vergeefs, den verkooper wegens het gepleegde bedrog geregteeljk te vervolgen. Slechts dampigheid, kwade droes, steegsheid en staarblindheid doen naar de wetgeving der meeste Staten den handel onbepaald te niet. Maar dikwijls is de aanwezigheid van gebreken moeilijk te constateeren, en daarover ontstaan altijd nog tegenstrijdigheden, waarvan de afloop niet te voorzien is. In het algemeen is het raadzaam, processen over den paardenhandel te vermijden. Zij zijn meestal zeer langwjljk en ingewikkeld, daarbij kostbaar en van twijfelachtigen uitslag, zelfs wanneer men het regt volmaakt aan zijne zijde heeft. Wanneer het derhalve eenigzins mogelijk is, kome men ze door een minnelijk vergelijk voor, ook wanneer het een offer mogt kosten.

§ 188. De opgegeven wenken en regelen hebben voornamelijk betrekking op het geval, dat er van eenen handelaar — Roskammer — gekocht wordt. In hoe verre deze ook op den handel tusschen particuliere personen van toepassing zijn, zal ieder, die niet allen tact ontbreekt, zelf gevoelen en weten te beoordeelen; en ook, dat niet alle handelaars even eens, maar met het oog op hunne personaliteit moeten behandeld worden (1).

(1) De handelwijze en gebruiken bij het inkoopcn van paarden opgegeven, zijn in het algemeen op alle markten dezelfde. Wat de Luxe-paarden betreft, daar deze tegenwoordig in verre de meeste gevallen uit Duitsche stoeterijen worden getrokken, is het *ELFEN* Hoornsruk onveranderd gebleven, omdat aldaar in den regel gerekend wordt bij Louis d'or of Pistolen en bij Friedrichs d'or als betaals-waarde, die verschillende waarden in Ned. Gl. hebben, als:

Pistolen of Louis d'or	f 9,83	in Hannover,
"	"	" 9,83 à f 10,14 in Brunswijk,
"	"	" 8,26 in Beijeren,
"	"	" 9,95 " Saksen,
"	"	" 11,24 " Zwitserland.
Friedrichs d'or	f 9,85 à f 10,27	in Pruisen,
"	"	" 9,85 in Keulen,
"	"	" 9,95 à 10,13 in Denemarken.

Op de Nederlandsche markten berekend men bij *Ponden*, het pond tegen f 6,— Ned. VERT.

TWEEDE AFDEELING.

RIJKUNST.

EERSTE HOOFDSTUK.

BEPALING EN ALGEMEENE GRONDREGELN.

Inleiding.

§ 1. De rijkunst splitst zich in twee deelen; in de kunst om bereden paarden te rijden, en in de kunst om jonge paarden toe te rijden of te dresseeren. Het laatste gedeelte is het moeilijkste, om dat daartoe niet alleen eene groote vaardigheid, maar ook eene groote mate van omzigtigheid en nadenken vereischt wordt.

Onder een toegereden of bereden paard, verstaat men in het algemeen zulk een, dat gehoorzaam is voor de hulp des ruiters; alle gangen zuiver en regt maakt; in het algemeen datgene bezit, wat het gebruik vordert, waarvoor het dienen moet.

Met betrekking tot de volkomenheid der dressuur zijn er verschillende graden, zoowel op zich zelve als met betrekking tot de behoeften van den ruiter; daarbij zijn niet alle paarden geschikt, daarin evenveel vorderingen te maken, daar hij velen gebreken in den bouw onoverwinnelijke hinderpalen in den weg stellen. Hoe beter een paard toegereden is, des te aangener is dit voor den ruiter, des te meer heeft de laatste het in zijne magt, des te meer durft hij het vertrouwen. Maar bovenal komt hierbij de geschiktheid van den ruiter in aanmerking; want voor een' ongeschikten ruiter is een zeer fijn bereden paard onbruikbaar, daar het eene kunstmatige behandeling verlangt en mislagen daartegen gewoonlijk zeer kwalijk neemt.

De hoogere rijkunst, ook schoolrijden genoemd, is hier niet behandeld, omdat het voor den leek geen practisch nut heeft. Zij wordt slechts door

zoogenaamde Schoolpaarden in de rijsschool uitgevoerd, en vordert inspanningen, waartoe weinige paarden, gewoonlijk slechts hengsten, de geschiktheid hebben. In tegenoverstelling van het schoolrijden, noemt men de wijze van rijden, die wij hier bespreken, veldrijden, en een hiertoe afgerigt paard, een campagne-paard.

§ 2. Wie een paard wil bestijgen en zich hiervan met bevalligheid en zonder gevaar voor zijn' eigen' persoon tot voortkomen wil bedienen, moet ten minste de voornaamste regelen der rijkunst kennen en weten uit te voeren. Daarom is het iedereen die voor zijn genoegen, of tot het uitoefenen zijner beroepsbezigheden rijden wil, zeer aan te raden, het noodige onderrigt te nemen. Hoe ver zich dit moet uitstrekken, is in het algemeen niet te bepalen, maar veel meer afhankelijk van het bijzondere doel en de bijzondere behoeften van ieder op zich zelve. In welken tijd dit onderrigt kan geëindigd worden, hangt vóór alles van het doel af, dat de schoolier zich heeft voorgesteld; maar vooral ook van de fysieke krachten en natuurlijke geschiktheid des laatsten, als ook van de eigenschappen van den leeraar en de hoedanigheid der paarden. Een jong sterk man, met lust en een' gelukkigen aanleg, kan, wanneer hij dagelijks een uur rijdt, bij eenen goeden meester en op geschikte paarden in 5 tot 6 maanden zoo veel leeren, dat hij zich bevallig in den zadel weet te gedragen en op gewone, niet moeilijke paarden rijden kan. Wordt er meer verlangd, of zijn de omstandigheden minder gunstig, dan wordt een betrekkelijk langer tijd gevorderd. Er behoort, zelfs bij eenen middelmatigen ritter, meer toe dan men gewoonlijk gelooft, en hij, die na eenige dozijnen rijlessen, zich reeds voor een' volkomen ritter houdt, gelijk meestal gebeurt, verkeert in eene schromelijke dwaling en toont, dat hij nog geen begrip van den omvang en het wezen der kunst heeft, en dus nog op den ondersten trap derzelve staat. Bij de keus van eenen meester, ga men van de stelling uit, dat het beste onderrigt altijd het goedkoopste is, en wachte zich uit verkeerde zuinigheid een' knoeijer in handen te vallen, die de zaak niet verstaat en het

onderwijs op ellendige, afgereden en slecht toegereden knollen geeft. Op zulke dieren is niets te leeren, en wanneer men dan later op krachtige, geestige, fijn gedresseerde paarden komt, zal men ondervinden, dat men tijd, moeite en geld nutteloos heeft weggeworpen, en weder van voren af kan beginnen.

§ 3. Tot het uitoefenen der rijkunst behoort kracht, moed en vastberadenheid, vereenigd met bedaardheid, volharding en geduld; bovendien eene zekere mate van paardenkennis, met een gezond verstand en een juist oordeel. Want de ruiter moet niet alleen eenen vasten zit, en werktuigelijke vlugheid in het gebruik der handgrepen hebben, maar hij moet ook bij ieder paard, dat hij bestijgt, de bijzondere betrekkingen juist begrijpen en overeenkomstig deze handelen kunnen. Alle paarden kunnen niet over eene lijst worden gereden, maar ouderdom, kracht, temperament en bouw moeten mede in aanmerking worden genomen, en daarnaar de eischen worden ingerigt. Heeft dit geen plaats, dan wordt dikwijls het onmogelijke van het paard gevorderd en hetzelfde door eene verkeerde behandeling nutteloos gepijnigd, bedorven en wederspanning gemaakt. De ruiter moet weten, wat hij van zijn paard redelijker wijs kan verlangen en hoe hij zijne hulpen in ieder geval moet toepassen; van de fouten, die het paard maakt, de oorzaak kennen en dienovereenkomstig de middelen tot verbetering kiezen. Hij moet derhalve niet alleen hand en been, maar ook het hoofd gebruiken.

§ 4. Een der voornaamste vereischten der rijkunst bestaat daarin, dat de ruiter naauwkeurig voelt, wat zijn paard onder hem doet. Wie dit gevoel — hetwelk in de rijkhand, in de dijen en in de beenen van den ruiter ligt, waarmede hij sluit (§ 16) — niet bezit, mag niet gelooven, dat hij rijden kan; want zonder dit is het onmogelijk, het paard juist te beoordeelen en de wijze van behandeling overeenkomstig de omstandigheden af te meten. De ruiter moet iedere, zelfs de onbeduidendste beweging des paards voelen; hij moet voelen, hoe het zijne voeten zet en of de gang regelmatig of onregelmatig is; of het paard

verzameld is of niet; of het zich in die deelen, waarin men het verlaagt, buigt; of het eene sterke of zwakke achterhand heeft; of het in het algemeen sterk is of niet; of de van hem gevorderde diensten hem moeilijk vallen of niet, en wanneer dit het geval is, waar de oorzaak daarvan ligt; of het paard op den teugel rust of achter de hand staat, of slechts eene teugel weigert, enz. De ruiter moet verder voelen, wanneer het tijd is, te gemeet te komen of te straffen, in welke mate en in welken graad dit noodig is, en welke uitwerking dit te weeg brengt. De meeste van deze dingen zijn voor den toeschouwer of in het geheel niet of slechts onvolkomen waar te nemen, waarom het onderrigt in vele opzichten zich slechts tot algemeene regelen kan bepalen. De leerling moet door eene onverdeelde oplettendheid op zijn paard, en door eene naauwkeurige waarneming van hetzelfde, vooral de uitwerkingen, die zijne hulpen te weeg brengen, zich allengs diens gevoel zoeken eigen te maken. De onderwijzer beijvert zich, hem daarin te ondersteunen, daar hij hem de fouten zegt, die het paard maakt, of de gebreken, die bij hetzelfde te verbeteren zijn; de vereischte hulpen aangeeft en hun doel verklaart; de werking daarvan op het paard begrijpelijk tracht te maken; de gevolgen der gebrekige hulpen dadelijk onder het oog brengt; eindelijk den ruiter er op opmerkzaam maakt, wanneer het paard datgene wat verlangd wordt opvolgt, opdat hij zich het daaraan verbonden gevoel inprente.

§ 5. Het aanleeren der rijkunst vereischt bovenal een' volhardenden wil, lichamelijke en geestelijke inspanning. Er behoort veel tot een' goed' ruiter, in den waren zin des woords, en men wordt het eerst na eene veeljarige oefening en rijke ondervinding. Van het grootste gedeelte dergenen, die zich voor goede ruiters houden, verheffen zich inderdaad slechts zeer weinigen boven het middelmatige, en menigeen, die in het werktuigelijke eene tamelijke vaardigheid, welligt een graad van meesterschap verworven heeft, ontbreekt desnietteenstaande het verstandig element, namelijk de voorzigtigheid en het oordeel. Geen kunstenaar heeft daarom meer aanleiding tot bescheidenheid, dan de

ruiter. Daarom mag hij, wanneer zijn paard niet zoo loopt als hij het verlangt, fouten maakt of zich verzet, zulks nooit dadelijk op het dier schuiven, maar zich altijd afvragen, of hij welligt niet zelf, door verkeerde en ongepaste hulpen, of door een uit gebrek aan oordeel voortspruitende ongepaste behandeling, daarvan de oorzaak zij. Het komt, helaas! oneindig dikwijls voor, dat het onnoozele dier niet weet, wat zijn ongeschikte ruiter van hem verlangt, of door diens hulpen in dwaling gebragt, voor zijne gewaande ongehoorzaamheid gestraft en mishandeld wordt. Het bewijs voor de waarheid dezer bewering, levert de daadzaak, dat onder een' werkelijk goeden ruiter ieder paard, in zoverre zijne krachten en den graad zijner vorming het toelaten, gewillig en gaarne datgene volbrengt, wat van hem verlangd wordt, en bijna nooit ongehoorzame of wederspannige voorkomen.

Op- en afstijgen.

§ 6. Het op- en afstijgen moet met bevalligheid en geoefendheid worden volbragt. De ruiter mag daarbij het paard op geenerhande wijze verontrusten, opdat het rustig staan blijve en moet het verschuiven des zadels zoeken te vermijden, hetgeen daardoor kan geschieden, dat hij zich met vluheid, en voornamelijk met behulp der linker hand, opheft en nederlaat.

Het paard moet bij het op- en afstijgen des ruiters, regt en gelijkmatig op zijne vier beenen staan. Een te gestrekte stelling is tegennatuurlijk en niet doelmatig, omdat men genoodzaakt is het paard, voor het aanrijden, of voor het wegrijden eerst weder te verzamelen.

Wanneer het paard gezadeld opgetoomd en vorgebragt is geworden door eenen anderen, dan door den- genen, die het rijden moet; dan nadert de laatste altijd hetzelfde van voren en onderzoekt, alvorens hij opstijgt, of, met betrekking tot het zadelen en optoomen, alles in orde is, en of de stijgbeugels de voor hem geschikte lengte hebben. Valt hieraan iets te verbeteren of te veranderen, dan geschiedt dit vóór men opstijgt.

§ 7. Om op te stijgen, treedt de ruiter op de

linker zijde naar het paard toe, grijpt met de linker hand, met behulp der regter, de teugels en een sterken bos manen, welker einde hij om den duim 1) wikkelt; zet den linker voet in den stijgbeugel en vat met de regter hand, den duim naar binnen, de overige vingers naar buiten, den lepel van den zadel; heft zich 2), de linker knie tegen het blad van den zadel drukkende, met behulp der linker hand, op den linker voet, met een regt bovenlijf en eenigzins ingetrokken lenden in de hoogte; trekt den regter voet tegen den linker aan, zoodat de hielen elkander hoorbaar aanraken; slaat het regterbeen, met eenigzins gekromde knie 3) over het kruis van het paard heen en laat zich doordien hij met de regter hand op den zadelknop steunt, langzaam in den zadel neder; zoekt met den regter voet den regter stijgbeugel op, laat met de linkerhand de manen los, en brengt de teugels in orde.

Het nederzetten in den zadel moet met ligtheid geschieden; heeft dit met logheid plaats, dan ontvangt het paard een' stoot op den rug, waardoor het verschrikt, onrustig gemaakt en hem vrees voor den opstijgenden ruitser wordt ingeboezemd, hetgeen tot groote stoornissen aanleiding geeft.

§ 8. Om af te stijgen grijpt de linker hand weder, als bij het opstijgen, een' bos manen; de regter voet verlaat den stijgbeugel; de regter hand steunt op den zadelknop en de ruitser verheft zich met behulp van deze in den zadel; trekt het regter been, op dezelfde wijze als bij het opstijgen, terug, en vat met de regter hand den lepel van den zadel; raakt met den regter hiel den linker aan; zet den regter voet langzaam neder; laat den linker voet volgen, laat met de regter hand den zadel en met de linker hand de manen en teugels los, en grijpt, wanneer het paard niet door eenen anderen wordt aangenomen, met de regter hand den trensteugel achter de kin van het paard, om het vast te houden of weg te brengen.

1) Doelmatiger is het, de manen om den wijsvinger te wikkelen.

2) Om dit opheffen goed te volbrengen, beweegt zich de ruitser veërende op de toonen van den regter voet.

3) Hoe gestrekter de ruitser het regter been over het paard brengt, des te bevalliger en aangenamer zal hij zich in den zadel kunnen nederzetten.

§ 9. In den regel wordt op de linker zijde des paards en met behulp van beide handen op- en afgestegen. Het is echter goed, wanneer de ruiter in staat is, beiden ook op de regter zijde, met eene hand, even als met een' losgesingelden zadel te ver- rigten even zoo in het op- en afstijgen vaardigheid bezit.

Vele paarden staan niet stil bij het op- en afstijgen, en niet altijd is er tijd, dit zoo lang uit te stellen, tot dat het paard volmaakt in rust en in eene juiste stel- ling gebragt is. In dergelijke gevallen moet de rui- ter met vastheid en vlug op het paard en weder van hetzelfde af weten te komen. Geoefendheid en per- soonlijke vlugheid zijn alsdan vereischten; want bij- zondere hulpmiddelen laten zich niet aangeven.

Bij het op- zoo wel als bij het afstijgen moeten de teugels los gehouden worden, zijn deze te lang dan blijft het paard niet stilstaan, maar gaat vooruit; zijn zij daarentegen te kort, zoodat zij strak staan, dan gaat het paard achteruit of steigert.

§ 10. Wordt het paard bij het opstijgen door eenen anderen vastgehouden, dan moet deze naast den reg- ter schouder des paards, met het aangezicht naar den laatsten toegekeerd staan, en met de regter hand de trens aan het hoofdstel onmiddellijk boven het mond- stuk, met de linker hand den regter stijgriem, onge- veer eene handbreed boven den stijgbeugel, aanvatten. Terwijl de ruiter het opstijgen volbrengt, houdt de rijknecht het paard los aan de trens, en ligt diens kop zachtjes op; met de linkerhand drukt hij krachtig nederwaarts, opdat de zadel niet door de zwaarte van den ruiter op de linker zijde worde getrokken. Wan- neer de ruiter in den zadel zit, den voet in den reg- ter stijgbeugel gezet en de teugels geregeld heeft (§ 7), laat de rijknecht stijgbeugel en trens los. Bij onrus- tige paarden, die ongeduldig voorwaarts dringen, moet de rijknecht voorzigtig en met geschiktheid te werk gaan, anders wordt het paard angstig en dikwijls we- derspannig.

Bij het afstijgen gaat de rijknecht op gelijke wijze te werk. Hij vat de trens, zoodra de ruiter naar de manen grijpt, den stijgbeugel, wanneer deze met den regter

voet den stijgriem verlaten heeft. Zoodra de ruiter het afstijgen heeft volbragt, laat de rijknecht den stijgriem los; grijpt de trens met de linker hand, gaat vóór den kop des paards om op de linkerzijde des laatsten en vat hier beide trensteugels onmiddellijk achter het mondstuk.

Eer het paard uit den stal op de plaats, waar opgestegen moet worden, of, na het afstijgen weder naar huis gebragt wordt, trekt men de stijgbeugels aan de stijgriemen naar de hoogte of legt dezelve over den zadel heen, opdat het paard, wanneer het met de achterbeenen slaan mogt, niet in de stijgbeugels kan blijven hangen. Ook worden vele paarden beangst en onrustig, wanneer in het gaan de stijgbeugels zich bewegen en het ligchaam aanraken. Springt het paard veel, zoodat de geleider het door middel van de trens niet langer in zijne magt heeft, dan neemt hij den stangteugel mede in de hand.

Zitten.

§ 11. Een juiste, vaste en rustige zit is de grondslag der rijkunst en verleent te gelijk aan het ligchaam des ruiters eene bevallige houding. Bij een losse onzekere zit, is de ruiter niet in staat zijne hulpen met zekerheid en vastheid te geven, en derhalve geen meester over zijn paard.

§ 12. Het ligchaam des ruiters wordt met betrekking tot den zit te paard in drie deelen, namelijk in twee bewegelijke en een onbewegelijk verdeeld. Bovenligchaam en onderbeenen moeten bewegelijk, het gedeelte van de heup tot de knie, moet onbewegelijk zijn. Bij de eerstgenoemde deelen mag dan slechts eene beweging plaats grijpen, wanneer de hulpen of andere bezigheden des ruiters het vorderen.

§ 13. De ruiter moet, op de kloof en de zitbeenderen gezeten, het boven ligchaam, zoo lang eene beweging van hetzelfde niet noodzakelijk is (§ 12), regt houden, het noch in de schouders of heupen draaijen, noch voorwaarts, achterwaarts of ter zijde buigen,

het hoofd oprigten en de kin intrekken. De rechter arm hangt, wanneer de hand niet tot besturing van den teugel of tot eenige andere bezigheid gebruikt wordt, natuurlijk af. De linker bovenarm, wordt los tegen het boven ligchaam aangelegd; de ellebogen zoo veel gekromd, dat, wanneer het paard met de stang 1) getoemd is, de vuist voor het midden des onderlijfs, ruim eene handbreed van de laatste verwijderd, geplaatst is; de onderarm ligt, daar waar hij het dikst is, boven de linker heup, zacht tegen het bovenlijf. De dijen worden zoodanig in het gewricht omgedraaid, dat zij in eene zooveel mogelijk loodregte rigting, met hunne binnenste vlakke tegen den zadel liggen, de knieën moeten eenigzins gekromd worden; de onder beenen van de laatsten af regt neder hangen, zoo dat zij den zadel dekken; en de punten der voeten twee duim hooger slaan dan de hielen; de voeten in hunne natuurlijke rigting, noch binnenwaarts noch in het oogvallend buitenwaarts gewend, met de ballen in de stijgbeugels rusten. Bij dezen zit moeten oogen, heupen en hielen des ruiters in eene loodregte lijn vallen.

De ruiter moet breed in de kloof zitten, opdat hij zich behoorlijk in den zadel kunne zetten. De onderbeen moeten niet van het paard verwijderd, maar zoodanig hetzelfde naderen, dat zij tot de daarmede te geven hulpen gereed zijn; de enkelgeleding niet stijf gemaakt, maar veel meer losgehouden worden.

De zit moet in het algemeen ligt, natuurlijk, vrij en ongedwongen zijn, en de ruiter zich met de bewegingen des paards, gelijkmatig medegeven, hem met het ligchaam volgen, hetgeen zeer goed kan geschieden, zonder in dit opzigt de vereischte houding te verliezen of eenig deel uit de voorgeschreven rigting te brengen. Een ligte zit, bestaat daarin, dat de ruiter zijn gewigt zoo min als mogelijk is doet gevoelen. Dit kan verkregen worden, wanneer hij door de houding zijns ligchaams, een deel zijner zwaarte als het ware zelf draagt, en deze niet geheel op het paard doet rusten. Daaruit ontstaat het voordeel, dat de ruiter aan 't laatste zijne diensten verligt, en eene hulp wint, welke daarin bestaat, dat

---

1) Canthare.

hij zijne zwaarte meer dan gewoonlijk het paard doet gevoelen (§ 21.)

Een der grootste gebreken met betrekking tot den zit, die vooral zorgvuldig moet worden vermeden, is het terug trekken der heupen en het daarmee verbonden intrekken van den buik. De ruiter verliest daardoor de geheele houding van zijn boven ligchaam, brengt de boven beenen uit hunne juiste ligging, wordt lossier in den zadel, en kan niet meer met zekerheid en vastheid eene hulp geven.

§ 14. De lengte der beugels, rigt zich naar de beenen des ruiters, en moet met den te voren beschreven zit overeenstemmen, zoodanig dat de ruiter, zonder dezen te veranderen, dus zonder de punten der voeten te doen zinken of de knieën meer te krommen, dan hij moet, met de ballen in de beugels kan komen. De voeten moeten in de beugels rusten, maar er niet ingedrukt worden, daar hierdoor de kniegeleding stijf en onbewegelijk zoude worden, en dus de voorgeschreven zit zoude verloren gaan.

§ 15. De ruiter moet in den zadel zijn ligchaam in evenwigt — in balance — houden, en niet van de eene zijde naar de andere waggelen, of zijne zwaarte voortdurend grootendeels op eene zijde brengen. Zijn zit zal daardoor onzeker en het paard lastig worden, ja het zelfs beleedigen door den zadel veroorzaken. Het bewaren van het evenwigt hangt voornamelijk van de plaatsing der heupen af, omdat deze van wezenlijken invloed is op de houding des ligchaams.

§ 16. De vastheid van den zit berust op het evenwigt en op de zoogenaamde sluiting des ruiters. De sluiting ontstaat door het vaste aandrukken der knieën en dijen tegen den zadel. Het is niet noodig, dat de ruiter voortdurend vastsluit: hij zal daardoor zijne krachten noodeloos verspillen en het paard bezwaren. Hij sluit dan vast aan, wanneer hij voelt, dat zijne zekerheid het vereischt. Ook mag het aandrukken van de knieën en dijen niet overmatig sterk geschieden, en een sterk man daartoe niet zijne volle kracht bezigen. Vele paarden zullen dit niet verdra-

gen en daardoor beangst, onrustig, veelligt zelfs ongebonden, anderen daarentegen allengs zoo gevoelloos tegen den druk der beenen worden, dat een minder sterk ruiter zijne beenhulpen in het geheel niet meer voelbaar kan maken. De tot sluiten aangewende druk der knieën moet altijd nog zulk eene versterking toelaten, dat door deze hulpen kunnen worden gegeven.

Er zijn ruiters, die of uit gemakkeilijkheid of uit gebrek aan krachten in het geheel niet sluiten, maar zich enkel en alleen door middel van het evenwigt in den zadel houden. Deze handelwijze kan voor enkelen, bij toereikende geoefendheid, aanwendbaar zijn, maar niet voor eenen vasten regel gelden.

Nooit mag een ruiter tot ondersteuning van zijnen zit eene ondersteuning in den teugel zoeken — zich aan den teugel vasthouden — omdat hij hierdoor een in den bek gevoelig paard onrustig maakt, en de mogelijkheid van eene juiste besturing (§ 35) daardoor wordt benomen.

§ 17. Even zoo gewigtig als de vastheid, is de rust van den zit, om dat gevoelige, levendige paarden, door iedere beweging des ruiters in den zadel schrikken en gestoord worden. Ook gaat bij eenen onrustigen, ongestadigen zit de rust en bepaaldheid der hulpen, zoowel als het sijne gevoel (§ 4) verloren, dat de ruiter in de zitbeenderen moet hebben.

§ 18. De juiste zit moet in alle gangen, en zoo mogelijk ook dan behouden worden, wanneer het paard ongebonden sprongen maakt. Het moet om zoo te spreken den ruiter tot eene tweede natuur worden.

Hulpen en Straffen.

§ 19. Wanneer het paard de wil van den ruiter volgen zal, dan moet hem dit medegedeeld, d. i. begrijpelijk gemaakt worden. De middelen, waardoor dit geschiedt, noemt men hulpen; zij worden verdeeld in vuist- of teugelhulpen, beenhulpen, en hulpen met de sporen. Bovendien zijn er nog hulpen met de tong, bestaande in een hoorbaar klappen met dezelve, en hulpen met de kar-

wats, doordien deze hoorbaar heen-en weder wordt bewogen, of het paard zacht daarmede wordt aangeraakt. De laatst aangevoerde hulpen, even als die met de sporen, komen zelden, en in den regel slechts bij het dresseeren in aanmerking.

§ 20. De teugelhulpen, werken direct op den bek van het paard. Zij worden door bepaalde bewegingen van de hand des ruiters (§ 37 enz.) voortgebracht, die zich aan de teugels en door deze aan het mondstuk mededeelen. Door dergelijke bewegingen worden of beide teugels of een derzelve alleen aange trokken of losgelaten.

§ 21. De beenhulpen bestaan in het drukken met het bovenste gedeelte der kuiten tegen het lichaam des paards. Bij het gebruik derzelve mag het bovenbeen niet van zijne plaats komen en noch de knie noch de hiel in de hoogte getrokken, even min, wanneer slechts een been gebruikt wordt, het lichaam naar de zijde gebogen worden, waarop de hulpe moet geschieden. Bij volkomen toegereden paarden kunnen deze hulpen in den regel zoo voltrokken worden, dat de beenen zooveel mogelijk in hunne natuurlijke plaatsing tegen het zadelblad blijven. Er komen echter, vooral bij minder goed toegereden of nog te dresseeren paarden, zeer dikwijls gevallen voor, waarin de beenen onmiddellijk achter of ook voor het zadelblad moeten worden aangedrukt. De druk heeft deels met beide beenen te gelijk, deels met een derzelve alleen plaats, en in het eerste geval of met beide de beenen even sterk, of met het eene sterker dan met het andere. Hoe verder naar achteren de beenen gebruikt worden, des te grooter is de invloed op de achterhand; voor den singel werken zij op de voorhand; eene span van den singel verwijderd, is het uiterste punt, waar het been mag worden aangelegd. Wordt het nog verder terug gebracht dan verliest de ruitser den juisten zit en het paard kan gemakkelijk kittelig gemaakt en tot het slaan met den staart aanleiding gegeven worden.

Bij zeer fijn toegereden paarden is de druk met de knieën toereikend, om de vereischte hulp te geven,

en vele paarden zijn zoo gevoelig, dat deze werking reeds door een sterker drukken op den stijgbeugel, door het terugnemen van het bovenlijf, of door een vaster nederzitten in den zadel verkregen wordt. Soms tijds is echter ook de druk met de kuit niet genoegzaam, en de ruitser is genoodzaakt deze stootend te gebruiken.

§ 22. Van de sporen kan men zich als hulp bedienen, wanneer een paard zoo ongevoelig is tegen den druk der beenen, dat het daarnaar niet luistert, en men drukt die in dit geval, met buitenwaarts gedraaiden voet, aan de plaats tegen het ligchaam des paards, waar men het been zonder gevolg heeft aangelegd. Bij kittelige paarden moet deze hulp met voorzigtigheid worden aangewend, opdat zij daardoor niet tot slaan, kwispelen met den staart of pissen worden aangezet; in het algemeen is het gebruik derzelve slechts voor bekwame ruiters geschikt, die het doel beter door straffen met de sporen kunnen bereiken.

§ 23. De teugelhulpen werken voornamelijk en het naaste, maar geenszins bij uitsluiting op de voorhand des paards; de beenhulpen meer op de achterhand. Daar nu bij iedere verrigting van het paard de voor- en achterhand gemeenschappelijk werkzaam zijn, zoo moet ook de ruitser door zijne hulpen op beiden te gelijk werken, derhalve vuist- en beenhulpen vereenigd en zoo gebruiken, dat zij in eene behoorlijke overeenstemming met elkander staan en elkander wederkeerig ondersteunen. Hierbij zullen voorzeker dan de eene, dan de andere het belangrijkste moeten zijn, al naar dat de hoedanigheid des paards het vordert. Want, terwijl men op vele paarden veel en sterke beenhulpen gebruikt, kan men anderen bijna op den teugel alleen rijden. De plaatsing van den hals en den kop kan slechts door de teugel worden verkregen; daarentegen kan het opwekken en voortdrijven van het paard niet anders dan door de beenen geschieden.

§ 24. Het is een voornaam vereischte, dat alle hulpen bepaald en ondubbelzinnig, d. i. zoodanig gegeven worden, dat het paard deze verstaat en niet

in tweestrijd kan zijn, wat van hem verlangd wordt. Even zoo gewigtig is het, dat dezelve met de behoorlijke indeeling, namelijk zoo aangewend worden, dat iedere hulp op zich zelve niet alleen in de overeenkomstige soort en wijze, maar ook ter regter tijd en met de juiste kracht plaats hebbe.

De ruiter moet voelen (§. 4.), wanneer en in welken graad de hulp noodig is; verzuimt hij het geschikte tijdstip, dat dikwijls op oogenblikken berust, of de juiste mate, dan wordt het doel niet bereikt en dikwijls zelf het tegendeel van datgene te weeg gebragt, hetgeen bedoeld werd.

Zoodra het doel van eene hulp bereikt is, moet deze eindigen, opdat het paard niet in dwaling gerake en deze wanneer daartoe noodzakelijkheid bestaat kan vernieuwd worden. Daarom moet niet slechts de hand na een volbragt aanhouden te regter tijd wedertoegeven, maar ook de druk met de beenen niet langer duren dan de omstandigheden het vorderen.

§ 25. De kracht der hulpen, moet naar het temperament en naar de meerdere of mindere gevoeligheid des paards geëvenredigd zijn; want dikwijls werkt eene hulp, die het eene paard naauwelijks opmerkt, op het andere als eene straf. De ruiter moet voelen, hoeveel er noodig is; geen onderwijzer is in staat hem dit te zeggen.

Wanneer men het paard niet kent, dan beproeft men eerst de zachtste hulp, en versterkt deze allengs, zoolang tot dat die het gewenschte gevolg heeft. Eene te zachte hulp is onschadelijk en ligt te versterken; doch eene te sterke, kan niet weder teruggenomen worden en heeft dikwijls zeer nadeelige gevolgen. Door ruwe, ongeschikte hulpen, kan een gevoelig paard zeer spoedig bedorven en tot ongehoorzaamheid aangezet worden.

§ 26. Straf geeft men paarden die uit valsheid of kwaden wil de hulp des ruiters niet opmerken of zich daartegen verzetten. Men gebruikt daartoe de sporen, naardien men daarmede, zonder de beenen op te ligten, het paard nadrukkelijke slooten tegen het lijf geeft; of de karwats, waarmede men hem slagen, naar gelang van omstandigheden, op de schouders, op

het ligchaam — onmiddellijk achter de beenen van den ruiter —, of op de achterbeenen toebrenge. Wanneer de omstandigheden het vorderen, neemt de ruiter hier toe de karwats in de linker hand, nadat hij eerst de teugels in de regter genomen heeft.

Zeer gevoelige paarden, straft men in plaats met de sporen, slechts door stooten met de beenen. Met het mondstuk, door rukkende aan den teugel te trekken, mag de ruiter in den regel niet straffen, deels omdat den paarden daardoor gemakkelijk de lagen kunnen worden beleedigd, deels omdat dergelijke straffen in de meeste gevallen niet geschikt zijn, om het paard begrijpelijk te maken, waarin de door hem begane fout bestaat, dus tot niets helpen. Daarentegen kan het dikwijls zeer doelmatig zijn, het paard door herhaling eener gebrekkig uitgevoerde 'es, door terugtreden, het verlaten van de plaats, ter zijde treden, of door eene andere tot verbetering van de fout voerende oefening, te straffen. Ook gebeurt het, dat het paard met de zweep gestraft wordt, hetgeen door den onderwijzer of door eenen helper des ruiters moet geschieden, dus slechts in de rjtschool uitvoerbaar is en bovendien zaakkennis en voorzigtigheid eischt.

§ 27. De straffen moeten, even als de hulpen, ter regter tijd, op de juiste wijze, en met de vereischte soort en kracht — waarbij immer het temperament en de mate van gevoeligheid des paards de sterkte moet aangeven — voltrokken worden, opdat het paard altijd wete, waarom het bestraft wordt, en door de straf van de herhaling der fout worde terug gehouden. De ruiter moet daarom met overleg, nooit uit ongeduld of drift straffen, en geene straf mag in eene mishandeling ontaarden. Wordt dit niet in het oog gehouden, dan doet de straf geen nut, maar schaadt.

§ 28. Uit het voorafgaande volgt, dat het geenszins gemakkelijk is, maar veelmeer eene niet geringe mate van omzigtigheid, oordeel en geschiktheid vordert, om een paard op de juiste wijze en met goed gevolg te straffen. Want het is b. v. een wezenlijk verschil, of eene straf met de karwats, op de regter of linker zijde des paards, op de voor- of op de achterhand van het-

zelve gegeven wordt. Stooten met de sporen en sla-
gen met de karwats op goed geluk, zijn derhalve geen
straffen zoo als de kunst die verlangt en waarvan de
ruiter verwachten kan, dat zij tot het doel zullen leiden.

Besturing.

§ 29. Onder besturing, verstaat men de houding
en bewegingen der hand, waardoor de ruiter de wer-
king van het mondstuk bepaalt en de teugelhulpen te
weeg brengt.

§ 30. Een toegereden, met de stanggetoomd paard,
wordt met eene hand en wel door middel van den stang-
teugel bestuurd; de trens dient slechts tot ondersteu-
ning en in tijd van nood voor bijzondere gevallen.
Nogtans kan de andere hand, ook zonder den trensteu-
gel te vatten, tot hulp gebruikt worden, zoodanig, dat
de ruiter met deze eene der stangteugels grijpt, om
dezen te verkorten, of iets hooger of lager te houden
dan de andere, of ook eene sterkere hulp daarmede
te geven.

Jonge paarden, worden in de eerste tijdperken der
dressuur, in den regel op de werktrens gereden, en
omtrent de besturing der laatste is in § 138 het noo-
dige te vinden.

§ 31. Tot besturing van den stangteugel, is de lin-
ker hand bestemd, en deze wordt derhalve de teu-
gelvuist genoemd, zij houdt dezen teugel zoodanig,
dat deze met den vierden of met den kleinen vinger
gescheiden worden, door de volle hand gaan en met de
einden op de regter zijde afhangen. Daar waar zij
op het tweede lid van den wijsvinger liggen, wordt de
duim er vast opgedrukt, opdat zij niet door de hand
kunnen glijden en zich tegen den wil des ruiters ver-
lengen. De trensteugel ligt in de volle hand, zoo dat
zij op beide zijden even lang over den stangteugel af-
hangt. De vuist wordt gesloten.

Wanneer volgens het vorenstaande de stangteugel
in den regel in de linker hand moet worden gehou-
den, moet niettegenstaande dat de ruiter toch geoe-
fend zijn, dit ook met de regter hand te doen; deels

omdat er gevallen voorkomen, waarin dit noodig is te doen, deels omdat het bij een nog niet geheel toegereiden paard bij vele omstandigheden nuttig kan zijn wanneer hij het doet, als hij de linker hand tot eene straf met de karwats (§ 26.) noodig heeft; en hem niets overig blijft dan de teugelvuist te verwisselen.

§ 32. De stangteugels moeten los, en voor zoo verre niet met de eene of andere derzelve eene bijzondere hulp gegeven wordt, gelijkmatig aanliggen. Om het laatste te verkrijgen, moet de regter teugel iets meer door de hand worden getrokken dan de linker.

Zijn de teugels te kort, dan zijn zij te veel gespannen, of de ruiter is gedwongen de teugelvuist te ver van zijn onderligchaam te verwijderen en naar voren te schuiven, waar dan deze eene valsche plaats inneemt. In het tegenovergestelde geval, kan de ruiter geene werkdadige hulp daarmede geven, zonder zijn onderarm meer als uitvoerbaar is terug te trekken, en met de teugelvuist het onderligchaam aan te raken.

Staan de teugels niet aan, dan gaat ook het gevoel van het mondstuk verloren, die het paard hebben moet. (§ 35.) en men zegt dan, dat de ruiter zonder teugel rijdt. Dit is een gebrek, en wanneer niet zelden van de zijde des onderwijzers het komando komt, dat hij zijn paard lucht geven en met lossen teugel rijden moet, dan wil dit niet zeggen, dat de teugels zoo veel verlengd moeten worden, dat zij in het geheel niet aanstaan, en het boven aangegeven gevoel verloren gaat. Even zoo is het met den bij het onderwijs dikwijls gehoorde roep "korte teugel" niet zoo gemeend, dat de laatste strak moet aanstaan, waardoor het paard in den gang gestoord en gedwongen wordt zich in de hand te leggen, maar er wordt slechts verlangd, dat de teugel eene lengte moet hebben, waarbij de ruiter het paard verzameld en in zijne magt kan behouden.

§ 33. Heeft de ruiter den trensteugel noodig, dan wordt de linker zoo veel door de teugelvuist doorgetrokken, dat hij aanstaat; maar de regter, met de regter hand zoodanig gegrepen, dat hij tusschen den kleinen en den vierden vinger doorloopt van daar in de volle hand

ligt, tusschen den duim en den wijsvinger te voorschijn komt, en evenzoo aanstaat. De regter hand wordt onmiddellijk naast de linker, overigens even als deze, bestuurd.

§ 34. De teugelvuist moet zich, in eene natuurlijke, ongedwongen houding, in de verlenging van den onderarm, ruim eene hand breed van het ligchaam des ruiters verwijderd (§ 13.) boven den zadelknop bevinden, en zoo gerigt zijn dat de knokkels in eene loodrechte lijn staan, de duimen boven en van de andere vingers de bovenste geledingen naar de kam des paards zijn gekeerd. De afstand van den zadelknop moet zich naar de stelling, die men den hals des paards wil geven, en andere bijzondere omstandigheden rigten. Paarden die den neus in den wind steken of zich in den nek niet gemakkelijk huigen, moeten dieper, — zulke daarentegen, die den kop te diep dragen en daarom afgerigt moeten worden, hooger bestuurd worden. In den regel zal de vuist op eene gelijke hoogte met den ellehoog worden gehouden, zoodat de onderarm eene lijnrechte rigting verkrijgt en met den bovenarm eenen rechten hoek vormt.

§ 35. Het paard moet steeds los in den teugel staan, d. i. het moet voortdurend zacht op het mondstuk steunen, en den ruiters dit evenzoo als een aan den teugel hangend matig gewigt, in de hand voelen. Neemt het paard dezen steun niet aan, zoodat de ruiters niets van den teugel voelt, dan zegt men dat het achter den teugel — achter de hand — staat; wanneer het denzelfden te veel aanneemt, zoodanig, dat de ruiters zijne hand door den teugel bezwaard voelt, dan noemt men dit in den teugel — in de hand — liggen. Beiden zijn gebrekkig.

De stand achter den teugel, is het gevolg van eenen zeer gevoeligen bek, eene te sterke optooming, eene gebrekkige dressuur, eene weifelende, te strenge of dikwijls ongeoeffende hand van den ruiters; of ook het niet gebruiken van de beenen die het paard — bijzonder wanneer het zich gaarne achter de hand houdt — naar den teugel moeten drijven. Het liggen in den teugel, is in vele gevallen het gevolg van

de onbekwaamheid des ruiters, die of zijne vuist, zonder van tijd tot tijd te geven, onophoudelijk strak staan laat, of niet verstaat om het paard behoorlijk te verzamelen en in evenwigt te behouden, somwijlen ook van eene ondoelmatige optooming, van eenen ongevoeligen bek, van eene zwakke achterhand, of eindelijk van eene onvolkomene dressuur. Men moet daarom, wanneer men het gebrek wil verbeteren, de oorzaak daarvan doorgronden en daarna de middelen kiezen. Hier komt mede de noodzakelijkheid op den voorgrond, dat de ruiter om zigtigheid en oordeel moet bezitten, wanneer hij zijn doel wil bereiken.

§ 36. Uit het voorgaande blijkt, dat de besturing van het paard in de hand des ruiters ligt, en daarom moet de laatste zekere eigenschappen bezitten, om de van hem gestelde eischen behoorlijk te kunnen vervullen. Deze eigenschappen, die gezamenlijk met den naam, "eene goede hand" bestempeld wordt, en die ieder ruiter moet bezitten, zijn de volgende:

- 1) Rust of vastheid. De hand is rustig of vast, wanneer zij in den natuurlijksten stand blijft, en de ruiter dezen slechts, wanneer eene te geven hulp het vereischt, niet maar doelloos of geheel onwetend verandert. Ontbreekt deze eigenschap, dan wordt het paard, dat iedere beweging van de teugelvuist in den bek gevoelt, onrustig gemaakt en op het dwaalspoor geleid, daar het niet weet, of die bewegingen hem gelden en hij daaraan zal gehoorzamen of niet. Daardoor gaat eindelijk de opmerkzaamheid en gehoorzaamheid voor de hulpen verloren. Hoe levendiger en gevoeliger het paard is, des te meer treden die nadeelen te voorschijn, ja er zijn paarden, die met eene onrustige hand in het geheel niet te rijden zijn, en alzoo de gehoorzaamheid geheel weigeren. Eene vaste vuist is het gevolg van eene vaste, rustige zit, en is zonder deze niet mogelijk.
- 2) Ligtheid en zachtheid. De hand moet, gelijkmatig zwevende, in de voorgeschreven houding blijven, zoodat het paard die niet onaangenaam gevoelt, doch daarbij in de vuistgele-

ding, zooveel buigzaamheid bezitten en alle bewegingen zoo vast uitvoeren, dat geene hulp eene pijnlijke werking heeft. Door deze eigenschap der hand, wordt het paard vertrouwen op den ruitser ingeboezemd en hem het fijne gevoel in den bek behouden, welke het geschikt maakt de zachtste vuisthulpen te verstaan. Eene onbuigzame harde hand — ook eene zware of harde hand genoemd —, brengt eenen onophoudelijken pijnlijken druk van het mondstuk op de lagen, die of het paard bevreesd voor de vuisthulpen maakt, het achter den teugel brengt en tot wederstreven aanzet, of hem het gevoel in den bek verstompt en het daardoor noodzaakt, zich geweldig in den teugel te leggen.

- 3) **Juist en fijn gevoel.** De hand moet naauwkeurig gewaar worden, welk gevoel het paard van het mondstuk heeft, desgelijks welke werking hare hulpen te weeg brengen en hoe dezelve daarna moeten worden verdeeld, om het doel te bereiken.
- 4) **Standvastigheid.** Onder eene standvastige hand, verstaat men zulk eene, die zich zonder nadeel voor de onder 1. aangegeven eigenschap, zeker op zijn standpunt bewaart en niet door willekeurige bewegingen des paards met den kop, van zijne plaats laat rukken.

§ 37. De bewegingen, die de teugelvuisst heeft uitvoeren, om de vereischte hulpen te geven, zijn in het algemeen de volgende:

- 1) **Tot aanhouden of nemen.** Het vuistgelid wordt zoodanig zacht gedraaid, dat de hand met den kleinen vinger het ligchaam des ruiters naderd en hierdoor beide stangteugels gelijkmatig aantrekt. Zal dit trekken niet alleen inhoudende, maar tegelijk oprigtend of ook verzameland op het paard werken, dan wordt het in het eerste geval iets opwaarts, in het tweede geval iets benedenwaarts volbragt.
- 2) **Tot geven.** De tot het aanhouden ontstane ronding van het vuistgewricht, wordt opgegeven, zoodat de hand weder in hare natuurlijke stel-

ling terug keert. Bevindt zij zich reeds daarin, en moet dan nog gegeven worden, dan wordt de hand zooveel naar voren gewend, dat de knok links, de nagels regts gekeerd zijn. Op die wijze worden beide stangteugels gelijkmatig gegeven.

- 3) Tot wending (§ 47, enz.) regts. De vuist maakt eene aanhoudende beweging, doch zoo, dat daarbij de kleine vinger in de rigting naar de linker heup des ruiters iets verheven naar het ligchaam wordt gerigt, waardoor de rechter stangteugel sterker wordt aangetrokken dan de linker.
- 4) Tot wending links. De hand maakt de zoo even opgegeven beweging, doch met dit onderscheid, dat de kleine vinger de rigting naar de rechter heup aanneemt. Hierdoor wordt de linker stangteugel sterker aangetrokken dan de rechter.

A a n m. Hoe de opgegeven beweging der handen moet volbragt worden, wanneer het paard met de werktrens getoomd is, vindt men in § 139 beschreven.

De onder 3 en 4 opgegeven bewegingen der hand, zijn slechts bij een zeer fijn paard voldoende om de wending van den kop (§ 47, enz.) te verkrijgen, die bij vele gelegenheden verlangd wordt. In den regel moet hiertoe de wendende teugel met behulp der rechter hand (§ 30) verkort worden. De verkorting des rechter teugels, kan ook zonder medewerking der rechter hand en wel op die wijze geschieden, dat de ruiter den wijsvinger van de linker hand uitstrekt en daarmee den gedachten teugel aanvat en aantrekt.

§ 38. De arm des ruiters mag aan de bewegingen van de hand in den regel geen deel nemen, maar moet gedurende dezelve onveranderd op zijne plaats blijven. Er zijn echter uitzonderingen, daar er gevallen voorkomen, waar de hand eenigszins verheven of gezonken, zoo ook eenige duimen teruggenomen voorwaarts of zijwaarts geschoven moet worden; het laatste b. v. wanneer met den eenen of anderen teugel een' druk aan den hals des paards moet worden volbragt. Het aangevoerde verheffen of zinken van de hand ver-

leent dikwijls eene zeer voordeelige hulpe, daar het wezenlijk op de stelling van hals en kop des paards invloed heeft.

§ 39. Alle bewegingen der hand moeten met losse vuistgeleding bijna schroefvormig, nooit met rukken, plaats hebben. Het aanhouden en geven des teugels, moet niet plotseling, maar allengs geschieden. Nooit mag een der teugels geheel buiten werking gelaten worden; ook dan wanneer bij vele gelegenheden de eene teugel bij voorkeur en daarom sterker werken moet dan de andere, moet toch de tegenovergestelde eenigzins aanstaan. Een teugel alleen te laten aanstaan — op e e n teugel te rijden —, is eene groote fout.

§ 40. Ofschoon beide de teugels altijd gemeenschappelijk moeten werken, en bij geene les de eene zonder ondersteuning van de andere gebruikt mag worden, zoo moet nogtans in vele gevallen ieder derzelve eene bijzondere werkzaamheid ontwikkelen. Terwijl h. v. de eene het paard den kop zijwaarts wendt, werkt de andere voornamelijk op den buitenschouder of op de achterhand. Er is derhalve ook later, bij de beschrijving der bijzondere oefeningen, dikwijls voor iederen teugel eene andere bewerking aangegeven, hetgeen echter niet zoo moet worden verstaan, als of iedere teugel, zonder den anderen in aanmerking te nemen, eene taak op zich zelve te volbrengen had, of onvoorwaardelijk slechts de bedoelde werking kan volbrengen; maar veel meer alleen moet aanduiden, welke hulpen met de teugels ten dienste staan, om van de paarden de gevorderde diensten te verkrijgen. Dikwijls zal de ruiter alle deze hulpen niet noodig hebben, en even zoo dikwijls zal hij die, door bijzondere eigenschappen van het paard of andere omstandigheden gedrongen, met verschillende wijzigingen in werking moeten brengen. Onder geenerlei voorwendsel mag echter de wederkerige ondersteuning der teugels ontbreken.

Hetgeen in het voorgaande van de teugels en de daarmede te verleenen hulpen gezegd is, geldt ook voor het gebruik der beenen. Want, ofschoon voor de natuurlijke werking derzelve, gelijk bij de teugels, zekere wetten bestaan, en hiervan algemeene regels

zijn afgeleid, zoo ondergaan deze loch evenzoo in de uitvoering door de omstandigheden gevorderde beperkingen.

Eindelijk bestaat er ook met betrekking tot het gemeenschappelijk gebruik der teugel- en beenhulpen, een dergelijk verband. Er bestaat namelijk noch voor de eene, noch voor de andere eene zelfstandige, scherp begrensde werkkring, gelijk het welligt door de beschrijving van hunne aanwending den schijn heeft; maar zij grijpen steeds in elkander, ondersteunen elkander wederkeerig en verwisselen soms hunne rollen zoodanig, dat datgene wat bij het eene paard met de beenen wordt bewerkstelligd, bij een ander voorwerpeene teugelhulp is, en omgekeerd.

Uit dit alles volgt, dat het volstrekt onmogelijk is, voor iedere les of zelfs voor ieder voorkomend geval algemeen geldige hulpen vast te stellen, die den ruiter alleen op de voorgeschreven wijze kan aanwenden, om zijn doel te bereiken, en dat daarom in iedere handleiding tot uitoefening der rijkunst, de bedoelde hulpen slechts aangewezen worden, om den ruiter op de middelen opmerkzaam te maken, door welke hij, wanneer hij zich van hen met geschiktheid en omzigtigheid en in iedere bijzondere omstandigheid weet te bedienen, zijn paard tot de verschillende diensten kan aansporen.

De gangen in het algemeen.

§ 41. De verschillende gangen des paards zijn in het algemeen reeds in de eerste afdeeling § 30, enz. beschreven geworden, en moeten derhalve hier slechts nog van het bijzondere standpunt der rijkunst beschouwd worden.

De rijkunst beschaaft de natuurlijke gangen des paards, en volmaakt die, zoodat deze regelmatig, schoon, en aangenaam voor den ruiter worden. Doch niet alle paarden zijn in dit opzigt geschikt de diensten te bewijzen, waarop bij de te stellen eischen moet gelet worden.

§ 42. De stap is of de gewone of schoolstap, bij welke het paard volkomen verzameld gehouden wordt en geen te groote stappen maken mag, of de

zoogenaamde landstap, waarbij hetzelfde minder verzameld pleeg te zijn en grootere stappen maakt.

De draf vervalt in den korten, den gewonen, of middendraf, en den gestrekten draf. In den korten draf, neemt het paard de minste ruimte in, en is het meeste verzameld; het wordt op de wijze, zoo als de kunst dit verlangt, slechts bij de dressuur en op de rijbaan gereden, maar niet gebruikt als middel om vooruit te komen. De middendraf is diegene, welke het meest in gebruik is, daar hij bespoedigt zonder het paard te veel te vermoeijen en de laatste toereikend verzameld kan blijven. De gestrekte draf is het meest bespoedigend; het paard kan daarbij echter niet in die mate verzameld zijn, als bij de kortere tempo's en wordt meer aangegrepen, zoodat hij niet aanhoudend kan gereden worden.

De galop heeft zeer verschillende graden. Hoe korter dezelve is, des te meer moet zich daarbij het paard verzameld houden en zijne zwaarte op de achterhand nemen, en des te moeilijker is hij daarom uit te voeren; hoe gestrekter hij gereden wordt, des te meer komt het paard daarbij uit elkander, hetgeen noglans niet in die mate het geval mag zijn, dat de ruiter de heerschappij over hetzelfde verliest. De korte galop is een parade-gang, om het paard in zijne volle schoonheid te vertoonen. Voor het praktisch gebruik, wanneer het om een spoediger voortkomen dan de draf verzekert te doen is, bedient men zich van een' rulmen, tot een snel voortkomen, van den gestrekten galop.

Bij den renloop (*carrière*) welke als de hoogste graad van den gestrekten galop te beschouwen is, hangt de snelheid van de geschiktheid des paards af en kan daarom zeer verschillend zijn. Het paard is daarbij nog minder verzameld dan bij den gewonen gestrekten galop, doch moet desniettemin in de magt des ruiters blijven.

Evenwigt van het paard.

§ 43. De meeste paarden hebben de natuurlijke neiging, het grootste deel van den last des ligchaams, op de voorhand te schuiven, en de achterhand zoo veel mogelijk daarvan te bevrijden; ook trachten zij,

bij vele van hen verlangde diensten, den hun door de hulpen des ruiters opgelegden dwang daardoor te ontgaan, dat zij zich met hunne zwaarte op ééne zijde overgeven, en deze daardoor meer belasten dan de andere. Zoo lang dit geschiedt, is het paard lomp in zijne bewegingen, onaangenaam voor den ruiter en niet volmaakt in diens magt; het legt zich in den teugel, zijne gangen zijn noch regelmatig, noch sierlijk, en hem ontbreekt de noodige vlugheid. Om dit kwaad weg te nemen, moet het paard in het evenwigt gebracht, d. i. daartoe gedrongen worden, dat het zijnen last gelijkmatig op de voor- en achterhand verdeelt, en het zoodanig op alle vier de beenen draagt, dat de eene niet meer dan de andere belast wordt, behalve wanneer eene bijzondere dienst, b. v. de galop het vordert. Deze geschiktheid kan het paard slechts allengs, door de dressuur, worden gegeven. Heeft het deze echter eenmaal verkregen, dan moet de ruiter daarvan gebruik maken en zijn paard nooit toestaan, het evenwigt te verbreken.

Verzamelen van het paard.

§ 44. Wanneer het paard zich volkomen in de magt des ruiters bevinden, en zijne diensten niet slechts met gemak, juistheid en zekerheid, maar ook schoon en naar alle de regelen van de kunst volbrengen zal, dan moet het verzameld zijn, d. i. het moet den last zijns ligchaams ten minste op de vóór- en achterhand gelijkmatig, maar ook naar gelang van omstandigheden voor het grootste deel, ja zelfs geheel op de laatste dragen, den hals oprigten en terugnemen; den nek buigen en den kop zooveel toegeven, dat het voorhoofd loodregt staat; de achterhand bijbrengen en alle bewegingen derzelve met buiging in de heupen en spronggewrichten uitvoeren.

Het paard kan zoowel op de plaats, als gedurende den gang verzameld zijn. Voor het aanrijden, moet het in ieder geval verzameld worden, wanneer dit niet reeds vroeger geschied is.

§ 45. Het verzamelen — men noemt het ook tezamen nemen —, heeft verschillende graden, al

naar dat het paard slechts in het evenwigt (§ 43) gezet of gedwongen wordt, zijne zwaarte voornamelijk op de achterhand te nemen en dit dientengevolge meer dan gewoonlijk te bulgen en onder te schuiven. Niet alle paarden zijn echter voor deze beweging even volkomen geschikt; zulke, die slecht gehalsd, lang en zwak van rug, of onderbouwd zijn, evenzoo zulke, die eene zware voorhand of eene minder krachtige achterhand hebben, kunnen niet in die mate verzameld worden dan andere, die voordeelig gebouwd en krachtig zijn.

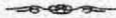
§ 46. Wanneer de ruiters zijn paard voor het aanrijden verzameld heeft, dan zal het gedurende den gang een' tijd lang, zonder vernieuwde hulpen, verzameld blijven, en dit te langer, hoe volkomener het toegereeden is en hoe minder gebrekkige natuurlijke hoedanigheden het daarbij hinderlijk zijn. Allengs zal het echter trachten iedere kunstmatige stelling te verlaten, zijn' natuurlijken gang aan te nemen en zijne zwaarte op de voorhand over te brengen. Zoodra de neiging hiertoe wordt opgemerkt, en het paard begint, gelijk men gewoon is zich uit te drukken, lang te worden, of uit elkander te komen, moet het dadelijk — door halve paraden (§ 68) — weder verzameld worden.

Stelling.

§ 47. In den regel wordt het paard, zoo lang als het regtuit gaat, ook den hals en kop regtuit geplaatst. Bij velerlei gelegenheden, moet het echter stelling nemen, d. i. zich in den hals zoodanig bulgen dat de kop zijwaarts gewend is. De graad dezer stelling is verschillend; bij vele lessen wordt slechts weinig, bij anderen meer verlangd.

Zal deze stelling aan de eischen van de kunst voldoen, dan behoort daartoe, dat het paard opgerigt in den hals, in het algemeen verzameld is; zich in de bovenste halswervelen en in de kaken buigt; de neus bijgeeft; zich niet op den uitwendigen schouder legt, noch den hals noch den nek gebruikt; en wanneer het op de regte lijn gaat, met de achterhand daarvan niet afwijkt.

Hoeveel de kop zijwaart kan gesteld worden hangt van de hoedanigheid van den hals en de kaken af. Paarden met zware halzen of zeer breede kaken, kunnen zich niet in die mate buigen als anderen, die door eenen gunstigen bouw der genoemde deelen ondersteund worden. De buiging moet echter ten minste zooveel bedragen, dat de ruiter op de binnenzijde oog en neusgat ziet; de hoogste graad derzelve komt met eene vierde-wending des kops overeen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

RIJDEN VAN EEN TOEGEREDEN PAARD.

Stap.

§ 48. Wanneer het paard van de plaats af in den stap gezet moet worden, dan wordt het door den ruiter verzameld — in zoo verre dit niet reeds te voren is geschied —, doordien hij beide de teugels gelijkmatig aanhoudt en te gelijk de beenen aandrukt; geeft dan met de hand een weinig, zoodanig dat het paard tot het voorwaarts gaan de noodige vrijheid verkrijgt, en geeft het gelegenheid door eenen gelijktijdigen druk der beenen, den gang te beginnen. Gedurende den gang, blijft hij met de vuist en de beenen rustig, tot eene vernieuwde hulp noodig is.

§ 49. In welken graad het paard gedurende den stap (§ 42) verzameld moet zijn, hangt van de omstandigheden af. Op de rijbaan wordt het meer te zamen gehouden, dan bij het rijden op den weg. Het geheel uit elkander te laten, is even zoo gebrekkig, als het zoo zeer te verzamelen, dat het niet vrij en ruim kan voortgaan. Hoe meer het paard verzameld is, des te korter stappen zal het maken; hoe meer men het vrijheid geeft, des te wijder stapt het uit.

§ 50. Vele paarden moeten door herhaalden druk der beenen tot het voorwaarts gaan worden aangezet; anderen blijven zonder aansporing in eenen levendigen

gang of overhaasten zich zelf. Op een paard van de laatste soort, moet de ruiter de beenen weinig, bijna in het geheel niet gebruiken, en wanneer hetzelfde zich overhaast, het door herhaald zacht aanhouden met de teugels, of ook, al naar omstandigheden, door eene onbewegelijke maar nogtans zachte besturing der hand terughouden, ook wel zelfs tot straf eenige stappen terug laten gaan. Zeer vurige paarden, willen dikwijls geen regelmatigen stap gaan, dringen onstuimig voorwaarts en maken korte, naar den draf zweemende stappen, hetgeen men trappelen noemt. Zulk een gang is vermoeijend voor het paard en ongeschikt voor den ruiter. Om dit te verhinderen moeten de ruiters zeer rustig zitten; de teugels gelijkmatig en zoo laten aanstaan, dat het paard dezelve voelt, zonder door te veel aanhouden opgewekt te worden; de beenen aanleggen zonder daarmede te drukken; alle hulpen met de grootste indeeling en voorzigtigheid geven; en in het algemeen alles vermijden, wat het paard kan veronrusten. Het is verkeerd het paard, wanneer het begint te trappelen, door sterk aanhouden der teugels in te houden; in den regel zal het daardoor nog onrustiger worden, daarentegen gemakkelijk rustig worden, wanneer de ruiter met de hand iets geeft en met de beenen zacht aandrukt. Is het paard aan zich zelve overgelaten, dan spreke hij het paard op welwillende wijze toe, of het houde dit door eene doelmatige les bezig, hetgeen steeds van een goed gevolg zal zijn. Het slechtste wat de ruiter doen kan, is wanneer hij het geduld verliest en het paard met de teugels of de beenen straft.

§ 51. Paarden; die achter den teugel blijven (§ 35) moeten zeer voorzigtig bestuurd en onafgebroken met de beenen, naar gelang van omstandigheden, ook soms door een paar krachtige spoorstooten, voorwaarts worden gedreven. Heeft dit laatste plaats, dan moet de hand geven, opdat het paard daardoor niet in het voorwaarts gaan worde gehinderd, of onwillekeurig in den bek gerukt, waardoor het doel gemist en de vrees voor het mondstuk vermeerderd zal worden.

§ 52. Legt zich het paard in den teugel (§ 35), dan

kan dit verschillende oorzaken hebben. Is krachteloosheid of gebrek in den bouw de oorzaak, dan moet de ruiter inschikkelijk zijn, en zich daarmede vergenoegen, dat het paard door halve paraden (§ 68) ten minste in zoo verre het evenwigt tracht te verkrijgen, dat de voorhand niet te veel belast en het inliggen niet te erg wordt. Legt zich het paard in de hand, omdat het zich niet verzamelen wil, of omdat het hem ten gevolge eener ontoereikende dressuur moeilijk wordt zich te verzamelen, dan moet het hiertoe door krachtige halve paraden, aangespoord, herhaaldelijk op de plaats of in den gang afgebogen, ook soms eenige schreden terug gebragt worden, opdat het gedweeër worde en ontzag voor het mondstuk verkrijge. Ontstaat het liggen op het mondstuk uit een te vurig temperament, dan moet de ruiter het paard zoo mogelijk trachten tot rust te brengen en door herhaald aanhouden en geven der teugels, het mondstuk in den bek des paards bewegelijk houden. In het algemeen gelove men niet door sterk trekken of wel door straffen met de teugels het paard lossen in den bek te maken. Hoe vaster en strenger de hand des ruiters is, des te meer zal het paard leunen. Het beste middel, onder alle omstandigheden, is, dat de hand het paard geen steunpunt op het mondstuk toelate, en, wanneer het dit zoekt, telkens geve. In het algemeen behoort er eene hooge mate van vaardigheid toe, om dit met goed gevolg ten uitvoer te brengen.

Draf.

§ 53. Het paard kan van de plaats af, of uit den stap in den draf gezet worden. De hulpen daartoe, zijn dezelfde als tot het aanrijden in den stap (§ 48), zij moeten alsdan alleen sterker gebruikt worden.

Hoe korter het paard draven moet, des te meer moet het door de teugels aan te houden en door halve paraden verzameld worden; hoe langer het draven moet, des te meer vrijheid moet hem de hand des ruiters geven, en des te minder kan het verzameld zijn (§ 42), waarom het ook gewoonlijk in den gestrekten draf een' sterkeren steun in het mondstuk zoekt, dan in den korten en midden draf.

§ 54. Bij iedere soort van draf, moet op eene regelmatige, niet overijlde beweging der beenen van het paard, even als op een gelijkmatig tempo gelet worden. Vurige paarden, overijlen zich gaarne en treden dan ongelijk, of vallen in den galop, hetgeen het beste door een' rustigen zit, vaste hand en voorzigtige hulpen kan vermeden worden. Dergelijke paarden moeten in den draf even als in den stap, met weinige en zachte, phlegmatieke daarentegen met dikwijls herhaalde en krachtige beenhulpen gereden, zoo ook door vele halve paraden, verzameld worden gehouden.

§ 55. Wanneer het paard ten gevolge van zijn temperament, in plaats van te draven, galoppeert, dan late de ruiter het eenigen tijd ongestoord in galop, en trachte slechts het daarin rustig, in het tempo, op regte lijn en zacht aan den teugel te behouden; het zal hem dan te eerder gelukken, het weder in den draf te zetten. Vele paarden vallen ook in den galop, omdat zij niet aan het mondstuk willen, of omdat de ruiter een ruimer tempo in den draf verlangt, dan zij, ten gevolge van hunnen bouw, of verkregen schouder-vrijheid, of hunne krachten kunnen volbrengen. In het eerste geval late men het paard een eind wegs los voort galopperen en zette het daarna weder in den draf; in het tweede geval, matige men het tempo van den draf in zoo verre, als de omstandigheden het vorderen. Somwijlen kan het ook doelmatig zijn, het paard, zoodra het begint te galopperen, dadelijk te pareren en eenige passen terug te laten gaan.

§ 56. De draf is die gang, welke het meest storende op den zit des ruiters inwerkt en het ligchaam des laatsten uit de voorgeschreven houding brengt. Om dit te vermijden, moet de ruiter niet de bewegingen des paards daardoor zoeken tegen te werken, dat hij zich in al zijne ledematen stijf houdt, maar zich met deze medegeven; zich door deze in den zadel laten opheffen en met zachtheid en elasticiteit weder regt in hetzelfde nederlaten; maar vooral moet hij zorg dragen, het bovenligchaam niet voorover te geven, hetgeen hem inmer, bijzonder bij hoogdravende paarden, eene verligting geven, maar voor de houding en de

vastheid van den zit zoo ook bij het volbrengen der hulpen hinderlijk zijn zal.

Vele ruiters hebben de gewoonte, de regelmatige drafbeweging door een overeenkomstig de maat ligt heffen en zinken van het bovenligchaam te ontwijken, zoodanig, dat zij van twee stooten eene vermijden. Men noemt dit engelsch draven. Deze handelwijze is tegen de regels van de kunst, maar heeft geene wezenlijke nadeelen, en verleent in het algemeen den ruiter, vooral op hoogdravende paarden, eene niet onbelangrijke verligting.

§ 57. Paarden, die zeer kort gebouwd, of ook krachteloos zijn, vangen niet zelden gedurende het draven in de ijzers. De ruiter kan dit te gemoet komen, wanneer hij het paard behoorlijk verzameld houdt, het niet te zeer laat uitdraven en, wanneer moeheid de oorzaak is, het niet te veel vermoeit.

Galop.

§ 58. Een toegereden paard moet in den galop (§ 42) op beide handen — in den regtschen en in den linkschen galop — geoefend zijn, en kan van de plaats, uit den stap en uit den korten draf aanspringen.

Niet alle paarden kunnen den galop in gelijken graad van volkomenheid volbrengen, en vooral de korte galop is met moeilijkheden verbonden, omdat deze eene krachtige en buigzame achterhand vordert. Hoe korter en verhevener de galop is, d. i. hoe meer verzameld het paard zich daarbij houdt en hoe meer het daarbij de achterhand buigt en onderschuift, de voorhand echter verheft, des te schooner is het en des te meer voldoet het aan de eischen van de kunst. Zulk een galop kan echter slechts van regelmatig gebouwde paarden met ligte voorhand, goeden rug en krachtige achterhand gevorderd worden, ook veronderstelt het eene grondige dressuur. Paarden met eene zwakke onbuigzame achterhand, langen, zwakken rug of andere gebreken in den bouw, kunnen dezen niet volbrengen; men moet tevreden zijn, wanneer zij slechts in evenwigt (§ 43) galoperen, en mag geen te kort tempo van hen eischen. Een korte galop is overigens niet altijd

tevens een verzamelde, verhevene; veelmeer kan het paard zeer kort galopperen en nogtans zijne zwaarte, in plaats van op de achterhand, op de voorhand overdragen, hetgeen men »op de schouders galopperen» noemt. Zulk een galop is echter, niettegenstaande de korte tempo's, geheel gebrekkig; de ruiter mag zich daarom door het laatste niet laten bedriegen, en moet, wanneer hij een' kunstmatigen gang volbrengen wil, zijn paard niet korter galopperen laten, dan de bestaande evenredigheden het toelaten.

Wordt een ruimer tempo dan dat van den korten galop aangenomen, dan kan iedere opklimming tot aan den gestrekten galop plaats hebben, en de ruiter kiest dan dat tempo hetgeen aan zijne bedoeling beantwoordt.

§ 59. Om het paard in den galop te zetten — aan te springen —, moet de ruiter het dadelijk zooveel verzamelen, dat de achterhand ondergeschoven, de voorhand verligt en het paard daardoor in staat gesteld wordt, zich tot den sprong op te heffen. Hierop stelt hij het op de binnenzijde 1), den kop zooveel naar binnen (§ 47.), als eene achtste wending bedraagt; geeft eenen aangename en te gelijk heffenden trek aan de teugels; neemt het bovenligchaam iets terug en drukt beide beenen — het buiten in den regel iets sterker dan het binnen — aan. Bij een volkomen toegereden paard, kan het aandrukken der beenen geschieden, zonder de laatste uit hunne plaats te brengen; waar dit echter niet toereikend is, moet het buitenbeen achter, het binnen aan, somwijlen zelfs voor den singel gebragt worden. Zoodra zich het paard tot den galopsprong verheft, geeft hem de hand zooveel vrijheid, dat het behoorlijk voorwaarts kan gaan.

Wanneer de galop niet als oefening of tot ontwikkeling, maar als middel tot voortkomen gereden wordt, dan geeft men het paard geene stelling met den kop,

1) Men verstaat onder binnenzijde, die, naar welke het paard gewend wordt; waarheen het bij de les zijwaarts overtreft; in den galop, de zijde op welke het paard met de beenen voorgrijpt; op den cirkel of vierhoek dezen het middelpunt toekeert. De tegenovergestelde zijde noemt men in alle deze gevallen de buitenzijde. Deze benaming wordt ook op het ligchaamsdeel van den ruiter en het paard, op den stijgbeugel, teugel enz. overgebragt, zoodat men derhalve ook van den binnen en buiten schouder enz., van de binnen en buitenteugel, stijgbeugel, enz. spreekt.

maar laat dezen regtuit staan en zorgt slechts, dat het paard hem niet naar de buitenzijde wendt.

Vele ruiters zijn van meening, dat men het paard tot het aanspringen de achterhand iets naar de binnenzijde moet stellen, opdat het den galop juist aanvangt. Dit is echter bij een toegereden paard niet noodzakelijk en derhalve ook niet raadzaam, omdat het paard zich daardoor ligt gewendt dwars te galopperen, hetgeen ongeoorloofd is en het paard ruïneert. Want, zoodra het met de achterhand de regte lijn verlaat en het op de binnenzijde stelt, dan draagt het zijne en des ruiters last niet meer op beide achterbeenen, maar op de binnenzijde alleen, en spant deze te ongelijkmatiger in.

§ 60. Gedurende den galop, moet de binnenteugel de stelling van den kop behouden, maar de buitenste, door het aanhouden naar de buitenheup des ruiters, het paard verhinderen zich op den buitensten schouder te leggen, en daarbij op de regeling der tempo's en op de buiging der achterhand inwerken. De beenen wekken het paard op, behouden het in galop en noodzaken het, de achterhand behoorlijk te gebruiken. Vorige paarden zal de ruiter slechts weinig met de beenen ondersteunen en slechts zelden door halve paraden mogen verzamelen; bij phlegmatieke en zulke paarden, die het galopperen moeilijk valt, zal men het laatste dikwijls herhalen en ook met de beenen sterker kunnen drukken. De ruiter moet voelen, wanneer zijn paard eene ondersteuning behoeft, en deze ter regter tijd en op de juiste wijze geven, anders wordt hetzelfde lang, of het houdt op te galopperen, of eindelijk, wanneer de hulp te sterk is, wordt het onrustig en neemt een levendiger tempo aan. Zoo lang eene vernieuwing der hulpen niet noodig is, blijft de ruiter rustig, en laat zijn paard ongestoord voortgalopperen.

§ 61. Hand en beenen des ruiters bepalen het tempo van den galop. Hoe meer vrijheid de eerste geeft en hoe meer de laatsten het paard voorwaarts drijven, des te snellere en ruimere sprongen maakt hetzelfde, en des te gestrekter galoppeert het derhalve. Hoe

meer daarentegen de hand, vooral met den buitenteugel, aanhoudt en de beenhulpen daaraan beantwoorden het paard te verzamelen, des te korter zal de galop worden. Het aanhouden met de hand, mag niet in een vasthouden ontaarden, waardoor het paard verhinderd zoude worden zijne sprongen vrij en regelmatig te volbrengen.

§ 62. Wendingen en cirkels, worden in den regel in den regtschen galop, regts; in den linkschen galop, links uitgevoerd. Heeft het tegendeel plaats, hetgeen slechts mogelijk is, wanneer de cirkel niet te klein of de wending niet te bekrompen of te fijn behoeft te wezen, dan ontstaat de zoogenaamde verkeerde galop, waarbij het paard wel is waar onveranderd voortgaloppeert, maar met de achterhand eenen eenigzins grooteren boog beschrijft dan met de voorhand, zonder zich echter hierbij, als bij de renvers (§ 91.), op twee hoefslagen zijwaarts te bewegen. De ruiter moet tot dezen galop de voorhand door den naar zijne buitenheup gerigten teugel aanhouden, en met het buitenbeen, dat hij sterk achter den singel aanlegt, de achterhand naar buiten drukken, doch in het algemeen zijne hulpen met grooter omzigtigheid gebruiken, opdat het paard niet wissele, en de voorhand niet terug blijve, maar steeds de achterhand vooruit ga.

§ 63. Gedurende den korten galop, kan men het paard laten wisselen, d. i. uit den regtschen galop in den linkschen, en omgekeerd, overgaan. De ruiter geeft hiervoor eene halve parade, en in hetzelfde oogenblik, waarin zich het paard tot eenen vernieuwden sprong verheft, de hulpen voor een' tegenovergestelden galop. De laatsten moeten met vastheid, maar met omzigtigheid gegeven worden, opdat de overgang niet slechts dadelijk, maar ook bedaard en vloeiend, zonder eene verandering in het tempo plaats hebbe. Het is verkeerd, wanneer het paard zonder den wil des ruiters wisselt. Dikwijls is deze daarvan zelve de schuld, doordien hij niet rustig genoeg zit, of den buitenteugel verkeerd gebruikt.

§ 64. De galop is bij de meeste paarden de aange-

naamste gang, die den zit des ruiters weinig sloort, en de krachten des laatsten niet verslindt. Doch wanneer het paard, ten gevolge van eene onvolkomene dressuur, eenen gebrekkigen bouw, of de onhandigheid des ruiters, met stijven rug en achterhand galoppeert, of ook onregelmatige, overijde sprongen daarbij maakt, wordt de gang stootend en onaangenaam. Onder alle omstandigheden, moet zich de ruiter in den galop vast in den zadel zetten, zijn bovenligchaam iets meer dan in den stap en draf terug nemen, en zijne zwaarte, vooral op de binnenzijde, het paard laten gevoelen. Daardoor werkt hij op de achterhand van hetzelfde en noodzaakt het zich te buigen.

Carrière.

§ 65. De hulpen voor de carrière zijn dezelfde, als bij den galop, alleen moet de druk met de beenen — bij vele paarden tot een krachtigen stoot — versterkt en de paarden meer vrijheid in de hand gegeven worden. Daar hiertoe eene toegevende beweging in het vuistgewricht niet toereikende is, zoo wordt de linkerarm een weinig vooruitgeschoven; dit moet echter zonder den elleboog te ontspannen en in het algemeen niet zooveel geschieden, dat men, zoo als men gewoon is dit uit te drukken, met lossen teugel rijdt. Want de ruiter moet het paard, ook in den sneisten loop, in zijne magt houden en daarom hetzelfde aan de teugels houden. Het bovenligchaam wordt eenigermate voorover gebogen, maar de zit niet lossen.

Het paard kan uit iederen lageren gang in de carrière gezet worden; maar het beste geschiedt dit uit den galop. Van de plaats af, is een onmiddellijke overgang in de carrière niet uit te voeren, maar alsdan moeten eenige ruime galopsprongen plaats hebben.

§ 66. Het paard strekt zich in de carrière zooveel als mogelijk is; het kan daarom ook niet verzameld zijn en den hals oprigten, maar moet veelmeer, om snel, zeker en aanhoudend te kunnen loopen, met hals en kop dieper gaan dan gewoonlijk; ook moet hem de ruiter een' eenigzins sterken steun op het mondstuk toestaan. Wordt deze steun te sterk, of

schuift het paard een te groot gedeelte van zijnen last op de voorhand, dan verheft de ruitser de teugelvuist eenigzins en drukt de beenen aan. Slechts lujje paarden, die niet voorwaarts willen, worden door spoorstolen aangedreven; bij vurige paarden, zijn zachte beenhulpen, verbonden met de noodige vrijheid in de hand, toereikende, om hen in de carrière te zetten en daarin te houden. Het is gebrekkig, wanneer de ruitser onnoodig veel en sterke beenhulpen geeft.

§ 67. Bijzondere voorzigtigheid en verdeeling der hulpen vereischen zulke paarden, die zich gedurende de carrière gaarne in den nek vast maken en dan het mondstuk niet meer gehoorzamen, hetgeen het gevolg eener gebrekkige dressuur, of van een zeer vurig temperament pleegt te zijn, maar ook somwijlen door de onhandigheid van den ruitser wordt veroorzaakt. Ligt de oorzaak in het paard, dan moet de ruitser, buiten de opgegeven voorzigtigheid en verdeeling bij het gebruik der hulpen, niet dadelijk uit eenen lagen paardegang, maar allengs, uit eenen steeds meer en meer verlengden galop en niet eerder in de carrière overgaan, dan wanneer hij het paard volkomen in zijne magt gevoelt; hetzelfde ook niet met de volle, maar veel meer met zulk eene snelheid laten loopen, dat hij het onder zijne gehoorzaamheid kan houden. Mogt het paard geneigd zijn, die te weigeren, dan moet het dadelijk verzameld en weder in den korten galop gezet, naar omstandigheden ook gepareerd, afgebogen of eenige schreden teruggenomen worden, om het op zijne fouten opmerkzaam te maken en het daarvoor te straffen; iedere andere straf is in zulk een geval ondoelmatig.

Halve Parade.

§ 68. De halve parade wordt gebruikt, om het paard in den gang te verzamelen (§ 44), en is aangewezen deels wanneer het noodig wordt het ten behoeve eener bijzondere dienst — b. v. voor den korten galop, voor eene korte wending enz. — meer dan gewoonlijk te zamen te nemen, deels tot het verkrijgen of herstellen van het evenwigt (§ 43.)

Hoe meer het paard geneigd is, de achterhand te gebruiken, en hoe meer het tracht zijne zwaarte op de voorhand te schuiven en zich in den teugel te leggen, des te menigvuldiger zullen de halve paraden herhaald moeten worden.

§ 69. Om eene halve parade uit te voeren, trekt de ruiter de teugels gelijkmatig aan, neemt het bovenligchaam terug, zet zich vast in den zadel, en geeft tegelijk een' druk met beide beenen aan of achter den singel. Dikwijls zal het doelmatig zijn, de hand bij het aanhouden der teugels iets op te heffen of te doen dalen (§ 38.), al naar dat het noodzakelijk is den hals des paards op te rigten, of den kop bij te buigen.

§ 70. Wanneer de halve parade aan haar doel zal beantwoorden, dan moeten de vuist- en beenhulpen naauwkeurig naar de behoeften geëvenredigd worden, in eene juiste wederkeerige betrekking staan en elkander behoorlijk ondersteunen. Het kan daarom gebeuren, dat nu de eene, dan de andere hulp moet voorafgaan. Hoe meer men het paard op de achterhand wil zetten, en hoe meer hetzelfde de bulging van het laatste weigert, des te overwegender en krachtiger gebruikt men de beenen. Komt het er slechts op aan om het paard in het evenwigt te zetten, en zijn daarbij geene bijzondere moeilijkheden te overwinnen, dan zullen meestal vuist en beenen gelijktijdig kunnen werken. Bij zeer vurige paarden, die voorwaarts dringen en de achterhand uit eigene beweging toereikend, dikwijls te veel gebruiken, zal men voornamelijk, meestal uitsluitend, met de hand werken, en in plaats van met de beenen te drukken, zich slechts, met een weinig teruggenomen bovenlijf, vast in den zadel nederzetten (§ 11.)

§ 71. De halve paraden zijn een zeer belangrijk geheel onontbeerlijk hulpmiddel voor den ruiter, en wanneer deze zich daarvan met omzigtigheid weet te bedienen, dan bewijzen zij hem de grootste diensten. Zij vestigen de opmerkzaamheid des paards op den ruiter, verplichten het tot gehoorzaamheid en ondersteunen bij iedere les.

Overgang uit hoogere in lagere gangen.

§ 72. De overgang uit eenen hoogerem in eenen lageren gang moet vloeiend geschieden en geene storing in den gang veroorzaken. Het paard wordt, om dit te bewerkstelligen, even als bij eene halve parade verzameld, doch zooveel aangehouden, dat het den langzameren gang moet aannemen. Wil men het slechts met de teugels aanhouden, zonder het tegelijk, met medewerking der beenen, te verzamelen, dan zal het bij dien overgang met zijne zwaarte op de voorhand vallen, zich in de hand leggen en strompelen, ook door eene stootende beweging den ruiter uit den zit brengen. Hier ontstaan dus dezelfde nadeelen als bij de parade op de schouders (§ 75.) Hoe gestrekter de gang is, uit welken men in eenen langzameren wil overgaan, des te krachtiger moeten de beenen gebruikt worden, des te meer moet de overgang trapsgewijze geschieden, en zooveel te meer moet de ruiter daarbij de zwaarte van zijn bovenligchaam terugnemen, opdat hij daarmee niet voorovervalle. Overigens komen hier, met betrekking tot het gebruik der hulpen, dezelfde oplettendheden te pas, welke, overeenkomstig het in § 70 opgegevene, bij de halve paraden in acht te nemen zijn.

De overgang uit den galop in den draf, ondervindt bij levendige paarden somwijlen moeilijkheden, omdat zij liever galopperen dan draven. De ruiter moet daarom zijne hulpen met groote inschikkelijkheid gebruiken.

Parade.

§ 73. Om het paard te pareren, d. i. uit den gang tot den stilstand te brengen, geeft de ruiter dezelfde hulpen, als bij de halven paraden, doch in zulke sterke mate, dat het paard daardoor genoodzaakt wordt te blijven staan. Ook hier moeten de beenen werkelijk medewerken, en wel te meer, hoe gestrekter de gang is, waaruit men pareren wil, en hoe meer het paard ten gebruike van zijne achterhand wil aangedreven zijn. Het hoofdzakelijk of wel uitsluitend gebruik der teugels, is, behalve bij zeer vurige en in

hooge mate gewillige paarden, steeds verkeerd, en heeft de zoogenaamde paraden op de schouders (§ 73.) ten gevolge, in vele gevallen kan het doelmatig zijn, de vuist bij het aanhouden der teugels iets op te heffen, of ook — bij stugge nekken — te doen dalen; dit mag echter niet als regel worden aangenomen.

Wanneer het paard niet reeds, b. v. in den korten galop in de vereischte mate verzameld is, dan moet de ruiter het zoo mogelijk door eene of meerdere halve paraden tot de parade voorbereiden, anders kan de laatste noch met gemakkelijheid en vastheid, noch met de noodige verschooning voor het paard worden uitgevoerd.

§ 74. Uit korte gangen, waarbij het paard reeds volkomen verzameld is, als ook uit den stap, kan men het oogenblikkelijk — dadelijk — pareren. In gestrekte gangen, is dit slechts door de aanwending van meer of minder gewelddadige hulpen mogelijk, die het paard tot nadeel verstrekken; in de carrière is het in het geheel niet mogelijk en kan hier de parade niet anders dan na meerdere, allengs verkorte sprongen plaats hebben.

§ 75. Bij de parade moet het paard, in zoo verre zijne krachten dit toelaten, zijne zwaarte op de achterhand nemen. Hoe meer dit geschiedt en hoe meer het laatste daarbij gebogen en ondergeschoven wordt, des te volkomener, fraaijer en geschikter voor den ruiter heeft de uitvoering plaats. Hierbij kan echter ook te veel van het paard gevergd, en het daardoor nadeel berokkend worden. De voorzigtige ruiter zal beoordeelen, wat hij van zijn paard in dit opzigt kan verlangen. Zwakke paarden kunnen slechts in het evenwigt geparceerd worden, daarentegen mogen paraden op de schouders, d. i. zulke, waarbij het paard zijne geheele zwaarte op de voorhand neemt, en de achterhand in het geheel niet onderschuift, zich dus niet eens in het evenwigt bevindt, onder alle omstandigheden niet gedoogd worden. De daarmede verbonden stootende bewegingen brengen den ruiter uit zijnen zit, en vernielen de spieren en geleedingen aan de voorbeenen des paards; zij kunnen zelfs

eene verlamming te weeg brengen. Men mag overigens in het minst niet gelooven, dat door dergelijke paraden de achterhand verschoond wordt; deze heeft daarbij in hare geledingen veel gewelddadiger en gevoeliger schuddingen door te staan, dan bij eene regelmatige parade, waar het paard die op de aangegeven wijze buigt en onderschuift, derhalve geene stooten plaats vinden.

§ 76. Het paard moet op regte lijn pareren. d. i. niet met de achterhand naar de eene of andere zijde uitwijken. Dit wordt in den regel vermeden, wanneer de ruiter niet alleen beide teugels, maar ook beide beenen gelijkmatig gebruikt. Toont echter het paard desniettemin neiging om uit te wijken, dan kan het noodig zijn, een' der teugels, of ook een der beenen sterker te laten werken dan de andere. Wil het paard b. v. met de achterhand regts uitwijken, dan moet de regterteugel, of het rechterbeen, of ook beiden sterker gebruikt worden, dan de tegenovergestelde teugels of beenen.

Nooit mag eene parade gedurende eene wending of op eenen kleinen cirkel worden uitgevoerd, omdat, wanneer dit geschiedt, daardoor op het binnenachterbeen de geheele last valt, en deze daardoor te zeer wordt aangegrepen.

Na volbrachte parade, moet de hand dadelijk geven, opdat het paard niet terugtrede; de beenhulpen houden eerst op, nadat het geven met de teugels heeft plaats gehad.

De zit des ruiters moet bij de parade standvastig blijven, en het bovenligchaam mag niet naar voren gebogen worden.

§ 77. Het moeilijkst is de juiste uitvoering van de parade in den galop. De ruiter moet hier zijne hulpen zoo verdeelen, dat zij plaats hebben, wanneer het paard zich tot den galop verheft en het linkerbeen behoorlijk laten medewerken, opdat de achterhand op de regte lijn blijve. Geschiedt dit laatste niet, dan moet de buitenvoet den geheelen last des paards alleen dragen en wordt alsdan overmatig ingespannen.

Teruggaan.

§ 78. Het teruggaan is geene natuurlijke beweging, en daarom den meesten paarden onaangenaam. Nogtans brengen de omstandigheden het dikwijls mede, dat de ruiter daarvan gebruik moet maken; ook is het eene zeer werkzame straf voor zulke paarden, die de achterhand niet willen buigen, onstuimig voorwaarts dringen, of zich sterk op het mondstuk leggen.

Het teruggaan kan slechts van de plaats af geschieden, en daarom moet het paard, wanneer het zich in den gang bevindt, te voren gepareerd worden.

§ 79. Tot een regelmatig teruggaan behoort: dat het paard de voeten op de regte lijn, langzaam en gelijkmatig terugzet, den neus bijbuigt, den hals terugneemt, de rug inbuigt, zijne zwaarte op de achterhand draagt en deze laatste in de heupen en de spronggeledingen buigt. De voorhand moet het begin maken, zoodanig dat telkens eerst de voorvoet en dan de over het kruis tegenovergestelde achtervoet wordt teruggezet.

Wil de ruiter zijn paard op deze wijze laten terugtreden, dan verzamelt hij hetzelfde eerst en plaatst het regt, namelijk zoo, dat het op alle vier de beenen gelijkmatig staat — d. i. noch een voor-, noch een achtervoet verder vooruit- of terugzet dan een ander —; zich noch strekt, noch de voeten onderschuift; en met de voorhand, ligchaam en achterhand, dus over zijne geheele lengte, op eene regte lijn zich bevindt. Hierop neemt hij de zwaarte zijns bovenligchaams eenigzins terug, zet zich in den zadel neder en trekt door eene allengs versterkende, aanhoudende beweging der vuist, beide teugels zoolang aan, tot het paard toegeeft, zijne zwaarte op de achterhand neemt, deze buigt en een' stap terug doet. Zoodra dit laatste plaats heeft, geeft hij met de hand, en verhindert het paard door eenen druk met beide beenen, verder terug te gaan, dan dit bij een vernieuwd aanhouden der teugels gevorderd wordt. Dezelfde hulpen herhaalt hij voor iederen verderen stap, doch op die wijze, dat daardoor het teruggaan niet gestoord wordt en tusschen de enkele stappen geene pauzen ontstaan. De teugelhulpen moeten de krachtigste zijn, omdat

zij de voornaamsten zijn waardoor het paard tot het teruggaan bewogen wordt. Bij vele paarden, kunnen de heenhulpen geheel ontbeerd worden of dienen alleen, om het paard op de regte lijn te houden; ook komen er gevallen voor, waarbij de opgegeven herhaling van het aanhouden niet is aan te wenden, maar veelmeer de hand eenen vasten druk op het mondstuk moet uitoefenen.

In den regel moeten beide teugels even als beide beenen gelijkmatig werken; het kan echter, om het paard op de regte lijn te houden, noodig worden, de hulpen — als bij de paraden (§ 76) — op de eene zijde krachtiger te gebruiken, dan op de andere. Of het paard door de teugels, of door de beenen, of door teugels en beenen te gelijk, verhinderd moet worden om van de regte lijn af te gaan, hangt van omstandigheden af, en blijft derhalve aan de beoordeeling des ruiters overgelaten.

§ 80. Men moet, zonder noodzakelijkheid, nooit een paard meer dan zes of acht stappen onafgebroken achteruit laten gaan, en altijd daarbij de noodige voorzigtigheid gebruiken, daar door gewelddadige, ongeschikte hulpen de achterhand zeer benadeeld kan worden. Overigens meene men niet, dat eene verschooning daarin bestaat, wanneer men het paard toelaat zonder behoorlijke bulging van de achterhand terug te gaan; het lijdt, wanneer het de beweging met stijve, onbuigzame geledingen uitvoert, veel meer, dan wanneer het zich in de heupen, even als in de sprong- en kootgeledingen, zooveel bulgt, als tot een regelmatig achteruitgaan noodzakelijk is.

Het afbuigen op de plaats.

§ 81. Een toegereden paard buigt men op de plaats slechts tot straf af, wanneer het zich niet gewillig genoeg aan het mondstuk betoont, de juiste stelling in hals en nek weigert, enz., of, opdat de hem in de dressuur gegeven buigzaamheid van den hals niet weder verloren ga.

§ 82. Wanneer de ruiters zijn paard op de plaats

wil afbuigen, dan moet hij het eerst verzamelen, evenzoo regt en zoo stellen, als het in § 79 voor de voorbereiding tot het terugtreden is aangegeven. Hierop grijpt de regterhand, boven de op hare plaats blijvende linker, den binnenstangteugel, en verkort dezen doordien hij dien langzaam door den laatsten doortrekt — allengs, totdat het paard de in § 109 beschrevene stelling met den kop aanneemt. De buitenteugel geeft hierbij zooveel, als ten gevolge van het aanhouden des binnenteugels wordt toegelaten, doch moet desniettemin voortdurend aanstaan, en in tijd van nood het paard verhinderen zich op de buitenschouders te leggen of den hals op eene gebrekkige wijze af te keeren. Toont het paard neiging terug te gaan, dan wordt het door eenen druk met de beenen daarvan teruggehouden; poogt het met de achterhand naar de buitenzijde af te wijken, dan moet het buitenbeen, aan of achter den singel gebruikt, hem tegenwerken. Al naarmate de hals des paards opgerigt of gezonken moet worden, kan de teugelvuist eenigermate rijzen of dalen.

Moet het paard de stelling opgeven, dan laat de ruiter den binnenteugel allengs zooveel door de teugelvuist doorglijden, dat deze weder gelijke lengte met den buitenteugel verkrijgt, en beiden op de gewone wijze aanstaan.

§ 83. Geeft het paard op het aanhouden van den binnenstangteugel niet gewillig toe, dan kan de binnentrensteugel ter hulp worden genomen. Deze mag echter in dergelijk geval niet nu en dan alleen, maar moet steeds met den stangteugel gemeenschappelijk werken, zoodat de werking van dezen niet afgebroken, maar ondersteund wordt.

Bovendien zijn er nog meer handgrepen, door welke aanwending de ruiter zich het verrigten der noodige hulpen kan verligten en de werkzaamheid derzelve verhoogen. Hij kan b. v. met de regterhand den binnenstangteugel tusschen de teugelvuist en den teugelring aanvatten, waardoor de mogelijkheid ontstaat, dezen teugel hooger of dieper te voeren dan den buitensten, en daarmede naar alle rigtingen aan te houden. Verder kunnen, wanneer het paard links afgebogen moet worden, de teugels in de regterhand genomen worden, zoodat de linkerhand voor het gebruik

der trens of des binnenstangteugels vrij wordt. Eindelijk strekt het ook tot gemak voor den ruiter, inzonderheid in die gevallen, waarin hij de trens gebruiken wil, wanneer hij de teugels verdeelt (§ 202). Alle deze middelen zijn echter slechts noodig, wanneer het paard zich tegen de verlangde buiging verzet; bij een goed bereden en gewillig paard, is de in § 82 beschreven handelwijze voldoende.

Cirkel.

§ 84. Er kunnen groote en kleine cirkels gereden worden. Hoe kleiner de cirkel is, des te meer moet het paard daarbij verzameld zijn, de kop en de achterhand naar binnen brengen en zich in de ribben zoowel als in de heupen en spronggeledingen buigen, zijnen last op den binnenachtervoet dragen, met de buitenbeenen verder grijpen dan met de binnenste. Hieruit volgt, dat kleine cirkels in gestrekte gangen niet uitvoerbaar zijn; evenzoo dat de volkomen regelrechte uitvoering derzelve een volkomen toegereden paard, onderstelt, en zelfs dan, voornamelijk in den galop, niet van alle paarden kan geëischt worden. Bij niet volkomen toegereden, en evenzoo bij zwakke of gebrekkig gebouwde paarden, moet men den kop minder binnenbrengen, en zich ook met eenen minderen graad van buiging in de ribben en de achterhand vergenoegen, en toestaan, dat de laatste een weinig naar de buitenzijde afwijkt; dit geldt vooral voor den galop.

De doorsnede van eenen kleinen cirkel wordt gewoonlijk op acht ellen genomen; die van eenen grooten kan twintig en meer ellen bedragen.

Men noemt een' cirkel regts, wanneer de rechterzijde, links, wanneer de linkerzijde des paards de binnenste, d. i. naar het middelpunt toegekeerd is.

In den galop regts worden eigenlijk slechts cirkels regts; in den galop links slechts dergelijke links gereden. Doch ook bij uitzondering, en wanneer de cirkel niet te klein is, kan door middel van den zoogenaamden verkeerden galop (§ 62.), ook het tegendeel plaats hebben.

§ 85. Wanneer een cirkel gereden zal worden, dan

wordt de kop van het paard op de binnenzijde gebragt en de laatste door middel van de in § 88 voor de wending aangegeven beweging der hand, in schuine rigting van de rechte lijn af en zoo bestuurd, dat het door zijn hoefslag de figuur van een' kring beschrijft. Terwijl het paard zich op den cirkel bevindt, onderhoudt de binnenteugel de stelling en de buitenste verhoedt, dat zich het paard met zijne zwaarte op den buitenschouder legt. Het binnenbeen draagt er voornamelijk toe bij, het paard in het evenwigt te houden, hetzelfde voorwaarts te drijven en de binnenschouder levendig te houden; de buitenste bewaart de achterhand, opdat deze niet meer uitwijkte dan de ruiter wil toelaten (§ 84.) De laatste neemt de zwaarte zijns ligchaams iets meer op de binnenzijde, doordien hij zich op deze vaster in den zadel zet, doch verandert overigens zijnen zil niet.

Wendingen.

§ 86. Wendingen kunnen op de plaats en in den gang worden uitgevoerd. De wendingen op de plaats volbrengt het paard op de achterhand, op het midden, of op de voorhand.

Bij de wendingen op de achterhand, is de binnen achtervoet het draaipunt, en de voorhand beschrijft om zich zelve een gedeelte van eenen kring. Bij de wendingen op de voorhand strekt deze tot draaipunt, en de achterhand beschrijft den kring. Moet de wending op het midden plaats hebben, dan kan het draaipunt onder de zitbeenderen des ruiters worden aangenomen. Meestal wordt op de achterhand gewend,

§ 87. De wendingen op de plaats worden in een langzaam of snel tempo — waar zij korte wendingen heeten — volbragt. In het eerste geval treedt het paard gestadig, stap voor stap, met de voor en achtervoeten ter zijde; in het laatste geval, waarin echter de wending slechts op de achterhand kan plaats hebben, volbrengt het dezelve door middel van eene of meerdere snel op elkander volgende sprongen.

Tot iedere wending op de plaats moet het paard verzameld zijn, maar vooral tot de korte, daar het bij

deze zijne gansche zwaarte op de achterhand moet nemen om met gemakelijkheid de voorhand te kunnen opheffen en de zijsprongen te volbrengen. Daarom kunnen slechts paarden met eene sterke achterhand de korte wendingen met zekerheid en behendigheid volbrengen. Zwakke, gebrekkig gebouwde paarden, voeren deze slechts onvolkomen uit, en worden door eene menigvuldige herhaling derzelve gemakkelijk in de kooten en sprongeledingen bedorven.

§ 88. Om het paard op de achterhand te wenden, verzamelt de ruiter het in de vereischte mate en voert met de teugelvuist eene zachte, een weinig opheffende beweging naar de zijde uit, waarheen het paard moet gewend worden, zoodanig, dat de pink naar de binnenheup gedraaid wordt en beide de teugels aangehouden worden, de binnenste eerst en iets meer, om het paard de wending aan te geven, de buitenste zoo, dat hij aan den hals drukt, en de werking des binnenteugels ondersteunt, doch ook tegelijk het tempo der wending regelt en de maat daarvan bepaalt. De beenen behouden het paard gedurende de wending in het evenwigt, en het buitenste, sterker dan het binnenste drukkende, ondersteunt nog hovendien de teugelhulpen, wanneer hij het paard als het ware omschuift. Tracht het laatste met de achterhand uit te wijken, dan moet het buitenbeen, achter den singel aangelegd, dit tegenwerken; overijlt het paard zich bij de wending, dan wordt de druk van het buitenbeen verminderd, en daarvoor die van het binnenste, aan den singel, versterkt. De hand moet zeer los en voorzigtig bestuurd worden, want is het aanhouden met de teugels te sterk, of wordt het paard te vast gehouden, dan kan het de wending niet regelmatig volbrengen, trapt zich daarbij op de voeten, of kruipt terug. De ruiter neemt zijne zwaarte op de binnenzijde, even als op den cirkel (§ 85).

Op een volkomen toegereden paard, kan de vuist bij de beschreven teugelhulpen op zijne plaats blijven; doch is het paard niet gevoelig genoeg voor zijne hulpen, dan moet het een weinig zijwaarts, naar de zijde waarheen gewend wordt, bewogen worden, opdat de buitenteugel sterker aan den hals drukke. De binnen-

teugel mag evenwel daarom niet onwerkzaam worden, want het is onder alle omstandigheden gebrek-
kig, om eene wending met den buitenteugel alleen te
willen uitvoeren.

Voor de korte wendingen, moeten dezelfde hulpen
worden aangewend, doch in zoo verre in versterkten
graad, als het paard, gelijk is opgemerkt, meer verza-
meld en het buitenbeen nadrukkelijker moet gebruikt
worden. De teugelhulpen verlangen eene nog grootere
voorzigtigheid dan bij de gewone wending, want is
de hand des ruiters te hard, dan wordt het paard ach-
teruit gerukt, tot stelgeren gedrongen, en bovendien
verhinderd, de zisprongen met de behoorlijke gemak-
kelijkheid te volbrengen. De ruiter moet met de zwaarte
zijns bovenligchaams, de bewegingen van het paard
volgen, anders kan hij gemakkelijk, vooral wanneer
het paard zijne sprongen snel en hevig volbrengt, zoo-
danig uit den zit komen, dat hij er aan de buitenzijde
afvalt.

Moet eene wending ten einde worden gebragt, dan
laat de ruiter de vereischte werking der teugels en
van het buitenbeen ophouden, en verhinderd het paard
door eenen druk van het binnenbeen en een evenredig
aanhouden met den buitenteugel met de voorhand ver-
der voorwaarts te treden.

§ 89. Voor de wending op het midden geeft de
hand dezelfde hulpen als bij de wending op de ach-
terhand, de beenen worden echter zoodanig gebruikt,
dat het binnenste, achter den singel aangedrukt, de
achterhand tot zijwaarts treden uitnoodigt, en de hui-
tenste, aan den singel, het paard op de plaats en in
het evenwigt behoudt.

Bij de wending op de voorhand heeft de hand ver-
der niets te doen, dan het paard los aan den teugel
te houden en hem den kop een weinig naar de bin-
nenzijde te brengen; het binnenbeen, achter den sin-
gel gebruikt, schuift de achterhand om de voorhand
heen en wordt hierbij door het aanhouden des binnen-
teugels — ten behoeve van de zoo even aangevoerde
stelling — ondersteund; het buitenbeen, aan den sin-
gel gelegd, behoudt het paard in het evenwigt en ver-
hindert het, zich te overijlen.

§ 90. De wendingen in den gang vormen een gedeelte van een' cirkel en kunnen, als deze, beperkt en ruim worden volbragt. Hoe beperkter die verlangd worden, des te meer moet daarbij het paard verzameld zijn. Zeer beperkte wendingen kunnen daarom slechts in korte gangen uitgevoerd worden; in gestrekte gangen moet ruimer gewend worden, dat is op een' boog, die tot eenen grooten cirkel behoort. Korte wendingen zijn, gelijk reeds uit § 87 volgt, in zoo verre in den gang niet mogelijk, als het paard hiertoe telkens gepareerd moet worden. In den galop wendt men in den regel slechts naar de binnenzijde, dus regts in den regtschen galop, links in den linkschen galop. Maar eene eenigszins ruime wending kan ook door middel van den verkeerden galop volbragt worden (§ 84).

De hulpen voor de wendingen in den gang, worden op dezelfde wijze gegeven, als voor den cirkel, waarop ook het paard zoo lang wordt voortbewogen, tot dat het zich in de rigting bevindt, die het na de wending moet hebben, waarop de cirkel verlaten en weder regt-uit gereden wordt. Zulk eene wending moet geene verandering in het tempo van den gang des paards te weeg brengen.

○ overtreden, Travers, Renvers.

§ 91. Het overtreden, even als het traverseren en renverseren, hebben dat met elkander gemeen, dat zich het paard, zonder van front te veranderen, zoodanig op twee hoefslagen zijwaarts beweegt, dat de voor- en achtervoeten op twee verschillende, aan elkander evenwijdige lijnen, worden neder gezet. Wanneer deze beweging in den stap wordt volbragt, dan draagt zij den naam van overtreden; heeft zij door middel van korte, verhevene, drafvormige stappen, in korten draf of in korten galop plaats — in gestrekte gangen is zij niet uit te voeren —, dan heet zij travers of renvers. Dit laatste onderscheid komt slechts op den cirkel, op den vierhoek en bij wendingen uit; is het paard hier met de voorhand de buiten-, en met de achterhand de binnenzijde toegekeerd, dan bevindt het zich in travers, in het tegenovergestelde geval in renvers. Op den gang zelven heeft

dit echter slechts invloed bij den cirkel en bij de wendingen, daar deze een gedeelte van den cirkel vormen (§ 90.). Hier beschrijft het traverserende paard met de achterhand een' kleinen, en met de voorhand een' grooten kring; bij het renverserende paard is het omgekeerd, daar dit met de voorhand een' kleinen, en met de achterhand een' grooten kring te beschrijven heeft.

Het overtreden, even als het traverseren, kan ook zoo geschieden, dat het paard zich daarbij niet alleen zijwaarts, maar zijwaarts en tegelijk voorwaarts beweegt. Wanneer deze laatste beweging traverserend wordt volbragt, is men gewoon die met den naam van halve travers te bestempelen. Zij kan slechts op de regte lijn voorkomen.

§ 92. Bij het overtreden, zoowel als bij de travers en renvers, moet het paard den kop naar die zijde gericht worden, waarheen het zich beweegt; de voorhand de beweging aanvangen en ook gedurende dezelve de achterhand steeds een stap vooruitgaan: de buitenste voor- en achtervoet zijwaarts voor den binnensten, zonder dien aan te raken, voorbij stappen.

§ 93. Het overtreden heeft een practisch nut; de travers en renvers daarentegen, die slechts geheel toegereeden en voordeelig gebouwde, sterke paarden kunnen volbrengen, dient tot niets anders, dan om de bekwaamheid van den ruiter en het paard te laten zien.

§ 94. Moet het paard overtreden, dan moet de ruiter het eerst behoorlijk verzamelen. Hierop brengt hij den kop naar binnen en stuurt door middel van dezelfde teugelhulpen, die in § 88, voor de wending zijn aangegeven, de voorhand ter zijde; dringt de achterhand, door het aan of achter den singel aangelegde buitenbeen, evenzoo zijwaarts te stappen, en gebruikt het binnenbeen om, naar omstandigheden, de voorhand op te wekken, of het paard in evenwigt te houden, of te verhinderen zich te overijlen. De teugelhulpen moeten de beenhulpen voorafgaan, en het buitenbeen moet in den regel sterker werken dan het binnenste. De ruiter moet de zwaarte zijns lichaams, op de vroeger aangegeven wijze, naar die zijde wenden, naar welke het overtreden plaats heeft.

Gedurende het overtreden moet de ruiter de vereischte hulpen zoo dikwijls herhalen, als noodig is, maar vooral daarop letten, dat de voorhand niet tegen de achterhand terug blijft, daar zulk een terugblijven de bewegingen des paards dadelijk in wanorde brengt en derhalve als een der grootste gebreken is aan te merken.

Om het paard voorwaarts ter zijde te laten overtreden (§ 91), wordt met de hand iets meer vrijheid gegeven en het binnenbeen evenredig sterker gebruikt.

Wanneer de ruiter het overtreden wil doen eindigen, dan houdt hij met de daartoe noodige hulpen op, drukt het binnenbeen aan, en pareert het paard of stuurt het weder regt uit.

§ 95. Voor de travers worden dezelfde hulpen aangewend, als voor het overtreden, alleen moet het paard in hooger grad worden verzameld en daarom meer tusschen de beenen gehouden worden. Op den cirkel en bij de wendingen is groote opmerkzaamheid noodig, om de voorhand behoorlijk voorbij de achterhand te brengen.

§ 96. Bij de renvers op regte lijn, waar zich het paard geheel op dezelfde wijze beweegt als bij de travers, heeft ook, met betrekking tot de aangewende hulpen geen onderscheid plaats. Doch op den cirkel, en bij de wendingen, moet de voorhand, door het aanhouden met de teugels naar de buitenheup des ruiters, naar evenredigheid ingehouden en de achterhand, door het buitenbeen, krachtig ter zijde geschoven worden.

Schouder binnenwaarts.

§ 97. De schouder binnenwaarts is eene les, die slechts tot beschaving (§ 194) van het paard dient, en bij het gebruik van hetzelfde niet gebezigd wordt. Het kan in den stap, in eene drafvormige beweging — als de travers (§ 91.) — en in den korten galop worden uitgevoerd. Het paard moet daarbij met den kop naar de binnenzijde en met de voorhand ongeveer een pas van den hoefslag binnenwaarts geplaatst zijn, maar met de achtervoeten daarop blijven; met

de voorvoeten zijwaarts, en wel met den binnenvoet voor den buitensten voorbij schuiven; met den binnen-achtervoet op die wijze voorwaarts treden, dat het dezen op de lijn van den buitensten nederzet. Bij dat alles moet het paard goed verzameld zijn en zich in de heupen en spronggewrichten, zoowel als op de binnenzijde in de ribben, behoorlijk buigen.

§ 98. De hulpen, waarvan zich de ruiter voor deze les te bedienen heeft, zijn de volgende: nadat het paard genoegzaam is verzameld geworden, stelt de binnenteugel den kop binnenwaarts, en beide teugels, op dezelfde wijze gebruikt, als wanneer een cirkel moet worden begonnen, sturen de voorhand zooveel als noodig is van den hoefslag af; zoodra dit geschied is, beproeft het binnenbeen, aan den singel drukkende, de voorhand ter zijde te brengen, en het buitenbeen, aan of achter den singel gebruikt, drijft, in verbinding met den binnensten, het paard voorwaarts, behoudt het in evenwigt en verhindert het, met de achterhand van de rechte lijn af te wijken. Toont het paard neiging zich op den buitenschouder te leggen of eene valsche buiging in den hals aan te nemen, dan moet de buitenteugel dit verhinderen. Gedurende den gang, moet de hand de voorhand in de haar gegeven rigting behouden, hetgeen in het algemeen eene zeer opmerkelijke en geschikte besturing vereischt. De beenen ondersteunen haar hierbij door herhaling der aangegeven hulpen, die echter met die der teugels in de volmaakte overeenstemming moeten staan.

Springen.

§ 99. Men kan het paard over slooten, zoowel als over hekken en andere verhevene voorwerpen laten springen. Hoe ver en hoe hoog dergelijke sprongen mogelijk zijn, hangt van zijne kracht en vlugheid af. Een gewoon maar eenigermate geoefend paard, springt 3 tot 4 ellen in de breedte en $1\frac{1}{2}$ tot 2 ellen hoog.

Het paard wordt, behoorlijk verzameld, in den stap, draf of galop naar de voorwerpen toegereeden, waarover het moet springen. Voor dezelve gekomen, geeft de ruiter met de hand de voor den sprong noodige

teugelvrijheid en met beide de beenen eenen druk of stoot, al naardat het temperament van het paard het vordert, zet zich daarbij vast in den zadel, en neemt, de houding der lendenen zooveel mogelijk bevestigende, zijn bovenligchaam eenigzins terug. Zoodra de sprong volbragt is, wordt het paard weder verzameld en in den vorigen gang verder gereden. De ruiter mag voor den sprong noch de teugels geheel geven, noch zich aan deze vast houden, maar moet het paard, als bij alle andere gelegenheden, eenen zachten steun aan het mondstuk verleen; hiertoe behoort gewis eene zekere mate van geoefendheid, en wie dit niet bezit, doet beter het paard te veel vrijheid met de teugels te laten, dan het te vast te houden. Want ontvangt het paard voor den sprong niet de noodige vrijheid, of wordt het gedurende denzelfden door een ongeschikt gedrag van den ruiter gestoord, dan kan het dien niet op de vereischte wijze uitvoeren, blijft hangen, en beleedigt zich of valt. Bijzondere voorzorg is bij het ten einde brengen van den sprong noodzakelijk, opdat het paard niet door geweldige teugelhulpen beleedigd wordt. De door dergelijke hulpen te weeg gebragte pijn in den bek en in de achterbeenen, zouden het een tegenzin in het springen geven, en bovendien lijdt de achterband daarbij. Maar in het algemeen moet de ruiter ook, door een tijdig en overeenstemmend gebruik zijner been- en teugelhulpen, het paard verhinderen zijnen ganschen last op de schouders te schuiven, daar de hierdoor ontstane schudding der voorhand, voor deze evenzoo nadeelig is, ja zelfs dadelijk kreupelheid kan veroorzaken, en in het algemeen zeer hinderlijk op den zit des ruiters inwerkt.

Behandeling van kwade paarden.

§ 100. Een paard kan van natuur boosaardig en weerspannig zijn of het door de schuld des ruiters worden. Het laatste is meestal het geval. Een volkomen toegereden paard, zal in den regel en wanneer niet geheel bijzondere omstandigheden plaats hebben, de gehoorzaamheid aan eenen slechts eenigermate geschikten ruiter niet ontzeggen. Doch daar er meer ongeschikte dan geschikte ruiters zijn, gebeurt het helaas

niet zelden, dat ook goed toegereden, en van natuur onbedorven paarden, kwaad en wederspanning worden. Want weinige, en wel paarden met bijna geen temperament, verdragen met geduld de verkeerde of geheel redelooze behandeling van eenen ongeschikten ruiter; vurige en gevoelige paarden nemen dit zeer ligt kwalijk. Het paard merkt het spoedig op, wanneer de ruiter niet tegen hem is opgewassen, en heeft het eens zijnen wil gevolgd, dan zal het spoedig die des ruiters in het geheel niet respecteren en met iederen dag ongehoorzamer worden.

§ 101. De verbetering van een wederspanning paard eischt, behalve eenen vasten zit en ligchamelijke behendigheid, ook eene meer dan gewone mate van geoefendheid en ondervinding maar bovenal ook rust en geduld. Uitvallen van drift mogen doorgaans niet plaats hebben; in het algemeen komt men hier met goedheid en geduld veel verder dan met gestrengheid. Doch het laatste kan somwijlen noodzakelijk worden, en dan moet dit met allen nadruk geschieden; want de ruiter moet tegenover het paard steeds de bovenhand behouden, en halve maatregelen voeren niet tot het doel.

§ 102. Nooit moet een ruiter zijn paard tot kwaadheid aansporen, maar veelmeer met de grootste opmerkzaamheid iedere ongehoorzaamheid van hetzelfde trachten te voorkomen. Er behoort eene veel hoogere mate van ware kunst toe, het paard niet zoo ver te laten komen, dat het zich tegen den wil des ruiters verzet, dan het te kastijden en met geweld tot gehoorzaamheid terug te brengen. Ook wordt het door zulke gewelddadige behandeling, wanneer het dikwijls wordt herhaald, zeer ligt bedorven; en wat helpt de volkomenste verbetering, wanneer spatten, gallen, kromme beenen, enz. daardoor worden voortgebracht en het paard alsdan een gedeelte van zijne waarde en bruikbaarheid verloren heeft.

§ 103. Eer men begint met een wederspanning paard te verbeteren, moet men trachten de oorzaken dezer wederspanningheid te doorgronden en deze niet dadelijk

in het paard zelve zoeken. Vele paarden verzetten zich alleen uit vrees of uit pijn, die zij bij de van hun verlangde dienst ondervinden. Verlangt b. v. de ruiter dingen van zijn paard, waarloes diens krachten niet toereikend zijn of die het ten gevolge eener gebrekkige dressuur, of gebrekkigen bouw, enz. zwaar vallen, dan is het niet te verwonderen wanneer het zich uit pijn en vertwijfeling te weer stelt. Evenzoo kan ook eene bijzondere uitwendige aanleiding aanwezig zijn; zoo gaat b. v. een paard niet aan den teugel en steigert bij het geringste aanhouden deszelven, omdat hem de kaak beleedigd is, en het daardoor bij den zachtsten druk van het mondstuk de hevigste pijn gevoelt; of het legt zich in de hand en gaat door, omdat hem het mondstuk, ten gevolge eener onverstandige optooming, de vreeselijkste smart veroorzaakt; of eindelijk is het bij het opzitten en aanrijden kwaad, omdat het ergens door den zadel gevoelig wordt aangeraakt, of omdat de buikriemen al te vast zijn aangesept en te ver naar achteren liggen, enz. Hoe wreed en onverstandig zoude nu in alle zulke gevallen de ruiter handelen, wanneer hij zijnen wil met geweld wilde doorzetten, daar hij toch eenig en alleen zelf, door zijne uit gebrek aan voorzigtigheid en juist oordeel ontstane onverstandige eischen de schuld draagt.

§ 104. Eene uitvoerige handleiding tot verbetering van kwade paarden kan hier niet gegeven worden, daar dit niet alleen te veel plaats innemen maar ook van te weinig nut zoude zijn. Want de verscheidenheid der voorkomende en bestaande bijzondere gevallen, is te groot, dan dat zich algemeen geldige regelen daarvoor laten vaststellen. Middelen, die bij een paard het beste gevolg hadden, brengen bij een ander welligt juist de tegenovergestelde werking te weeg. De ruiter moet daarom zelf waarnemen, beoordeelen, beproeven en vinden, en hierbij uit de bron van eigen ondervinding putten; steeds een kwaad paard met onafgebroken opmerkzaamheid rijden, hetzelfde voortdurend aan de teugels en tusschen de beenen houden, en voor alles daarop werken, het gehoorzaam aan de hulpen te maken. Het strekt tot eene wezenlijke ondersteuning, wanneer het paard eenen

kaptoom wordt aangedaan en met eene geschikte hand, door middel der lijn, aan dezen bestuurd wordt.

Slechts voor eenige gewone gevallen, mogen de belangrijkste regelen hier eene plaats vinden.

§ 105. Vele paarden hebben de hoogst onaangename gewoonte, dat zij den ruiter niet willen doen opstijgen, en wanneer hij hen nadert, naar hem slaan, of zich omdraaijen, terug dringen, steigeren, springen, enz. Is de ruiter nu niet zeer handig en vlug, dan komt hij in het geheel niet op het paard, of hij loopt gevaar daarbij een ongeluk te krijgen. Men moet daarom trachten het paard deze ongebondenheid af te leeren. Dit kan het best daardoor geschieden, dat hem een kaptoom wordt aangedaan, waaraan het gedurende het opstijgen wordt vastgehouden. De vasthoudende plaatst zich voor het paard, ziet het strak in de oogen, en strijkt het met de vlakke hand over het voorhoofd. Wanneer het stil staat, nadert de ruiter langzaam en voorzigtig en begint op te stijgen. Zoodra het paard daarbij onrustig wordt, straft het den vasthoudende met den kaptoom, spreekt het sterk aan, en dreigt het met de hand, laat het ook, naar gelang van omstandigheden, eenige stappen terugtreden. Geeft het paard meer vrees dan boosheid te kennen, dan straft men nog niet, maar het wordt vriendelijk aangesproken. De ruiter vernieuwt zijne poging om op te stijgen niet eerder, dan wanneer het paard weder geheel rustig staat. Is hetzelfde nog altijd wederspannig, dan wordt de opgegeven handelwijs zoo lang voortgezet tot het het opstijgen toelaat. Heeft het dit gedaan, dan wordt het door liefkozingen en door een stuk suiker — die de meeste paarden bijzonder beminnen — beloond. Wanneer men zes tot acht dagen met deze behandeling voortgaat, dan zal het paard in de meeste gevallen volkomen verbeterd worden.

§ 106. Paarden, die zeer gevoelig voor den zadel zijn, maken na het opstijgen, en wanneer zij aangereden worden, eenen krommen rug, ook wel eenige sprongen. Men laat het, om dit te voorkomen, een half uur vroeger zadelen dan men het wil rijden; voor men opstijgt zes tot acht passen terug treden, en

na het opstijgen eenige minuten staan. Het aanrijden moet met bedaardheid en voorzigtig geschieden, de beenen mogen niet te sterk werken, en de hand maar iets hooger dan gewoonlijk bestuurd worden.

§ 107. Wanneer het paard steigert, moet de ruiter, als het zich begint op te heffen, dadelijk met de hand toegeven en hem een' duchtigen stoot met de beide sporen of een krachtigen slag met de karwats op de achterhand geven, waardoor het zal worden gedwongen, in plaats van te steigen een sprong voorwaarts te maken. Gevoelt zich de ruiter hiertoe niet vast genoeg in den zadel, of heeft hij zich in het juiste tijdstip vergist, dan moet hij wel is waar het steigen toelaten, maar daarbij het bovenligchaam vooruit buigen, en zich hoeden de teugels aan te houden, daar het bij het geringste trekken daarmede zou kunnen omver slaan. Het laatste is voor ruiter en paard gevaarlijk, voor den eersten vooral dan, wanneer hij geene genoegzame geoefendheid bezit om ter juistere tijd er af te springen. Het steigen is eene groote ondeugd, omdat zich het paard zoo goed als geheel aan de magt van den ruiter onttrekt, dat echter dikwijls enkel door ongepaste vuisthulpen, of door eene gebrekkige optooming wordt veroorzaakt. Een paard, dat neiging heeft om te steigen, moet diep en zoo bestuurd worden dat het den kop bijbuigt en toegevend in den nek blijft. De ruiter kan somwijlen het kwaad ook daardoor voorkomen, dat hij op het oogenblik, waarin het paard dit wil beginnen, met de rechterhand in den regter stangteugel grijpt, en met dezen den kop naar beneden drukt en tegelijk zijwaarts plaatst.

§ 108. Bij vele paarden gebeurt het ook, dat zij, vooral wanneer hun de beenhulpen van den ruiter onaangenaam worden, met de achterbeenen slaan. De ruiter kan dit voorkomen, wanneer hij het paard bij alle zulke gelegenheden, als het poogt te slaan, behoorlijk verzameld houdt en hierbij de vuist iets hooger dan gewoonlijk stuurt, waardoor het in den hals opgerigt moet blijven en den kop niet naar beneden kan nemen. Gelukt het hem niet, het slaan te verhinderen, dan straffe hij het paard door krach-

tige stooten met de sporen, of door duchtig ekarwatslagen op de schouderbladen, waarbij hij echter de teugelvuist hoog besturen en zijn bovenligchaam terug nemen moet, om niet door de bewegingen des paards op diens hals te worden geslingerd.

§ 109. Het doorgaan van het paard laat zich zoowel door eene opmerkzame besturing, als ook daardoor verbeteren, dat men het onafgebroken verzameld houdt en, zoodra het begint de gehoorzaamheid te weigeren, dadelijk pareert, afbuigt, laat terugtreden, in het algemeen hem niet toelaat de teugelhulpen te veronachtzamen. Is het nogtans eens begonnen door te gaan, dan kan de ruiter in den regel niets doen, dan zijnen zit standvastig behouden; zich voorbereiden vlug er af te springen, ingeval het paard vallen mogt of naar eene gevaarlijke plaats toeloopt; en tracht door voortdurend aanhouden en geven met de hand, of wanneer dit niet helpt, door sterk rukken met den teugel, het weder in zijne magt te krijgen. Veroorloven het de plaatselijke omstandigheden, dan laat hij het paard, indien het doorgaan werkelijk het gevolg van wederspanning is, tot moe wordens toe voortloopen en waneer het dan van zelf daarmede wil ophouden dan dwinge hij het den loop, nu tegen zijnen wil, nog zoolang voort te zetten, tot eene hulp tot ophouden gehoorzaamd wordt. Niet zelden is het doorgaan enkel en alleen het gevolg van eene ongeschikte stugge hand, die voortdurend de teugels vasthoudt, zonder ooit te geven, en daardoor het paard de gevoeligste pijn in den mond veroorzaakt; of ook eene gebrekkige, te straffe optooming.

§ 110. Er zijn paarden, die schichtig zijn, d. i. zich voor vele voorwerpen bang maken en die niet voorbijgaan, maar willen omkeeren. De opmerkzame ruiter bemerkt dit reeds vooruit, wanneer het vreesverwekkend voorwerp het paard niet te plotseling in het oog valt, aan het opgewekte angstige gezigt en den dralenden gang van hetzelfde. Hij moet dan het paard verzamelen en het behoorlijk tusschen de beenen en aan den teugel houden, zoo ook op de zijde, waarnaar het dringt of poogt om te keeren, het been sterker

aanleggen, en met den teugel aan den hals drukken.

In de nabijheid van het gevreesde voorwerp blijft hij stil houden, laat het paard hetzelfde zien, en tracht door liefkozingen en toespraak het te doen naderen en er voorbij te gaan. Dikwijls zal dit tijd en geduld kosten; men komt echter hierdoor en met goedheid eerder tot zijn doel dan met ongeduld en gestrengheid, waardoor de vrees vermeerderd en het kwaad erger wordt gemaakt. Heeft men geen tijd zich lang op te houden, dan rijdt men het paard met verkeerde stelling voorbij het voorwerp zijner vrees, d. i. men plaatst hem den kop op de tegenovergestelde zijde als waar zich het voorwerp bevindt, om hem het niet te doen zien. Bij paarden, die zich dikwijls en voor gewone voorwerpen bang maken, is het van het beste gevolg, wanneer de ruiter zoo min mogelijk notitie van zijne vrees neemt, vooral geene bijzondere voorbereidingen maakt, wanneer hij voorwerpen nadert, waarvoor zij gewoon zijn zich bevreesd te maken, hen noch meer dan gewoonlijk verzamelt, noch hen uitnoodigt, nader bij zulke voorwerpen te komen, of daarbij op te houden om ze naauwkeurig te bezien, maar veel meer rustig blijft, het paard alleen vrijheid geeft er voorbij te gaan, zoo als het goed vindt, dus ook eenige passen ter zijde af te wijken, het alleen met de beenen voorwaarts drijft en zich gereed houdt om het omkeeren te verhinderen, wanneer het dit mogt beproeven. Het paard verliest op deze wijze allengs de vrees, en gewent er zich aan, ook van zijne zijde geene notitie te nemen van de vroeger gevreesde voorwerpen.

§ 111. Beproeft het paard tegen den wil van den ruiter om te keeren, dan plaatst de laatste hem den kop naar de zijde, waarheen het zich keeren wil, drukt op die zijde het been sterk aan den singel aan, om het keeren te verhinderen, en houdt met den buitenteugel aan. Wanneer een straf noodzakelijk wordt, dan heeft die op deze zijde plaats, door stooten met de sporen en door karwatsslagen op de schouders. Is het niettegenstaande dat het paard gelukt zich om te keeren, dan moet het gedwongen worden dadelijk weder terug te keeren.

§ 112. Weigert het paard eene wending, dan plaatst de ruiter hem den kop naar de tegenovergestelde zijde van die, waarheen de wending moet plaats hebben, legt op dezelfde zijde het been aan den singel, en drukt met vuist en been daarheen, waarheen hij wenden wil. Geeft het paard niet toe, dan straft hij het op de buitenzijde met de sporen of door slagen met de karwats op den schouder. Of, men plaatst den kop naar de binnenzijde en beproeft of het paard den daardoor veroorzaakten dwang door uitwijken met de achterhand zoekt te ontgaan; geschiedt dit, dan wordt het daarin door het binnenbeen versterkt, zoodanig, dat het allengs meer zijwaarts gaat en er op die wijze eene wending op de voorhand (§ 89.) ontstaat.

Gedrag des ruiters in eenige bijzondere gevallen.

§ 113. Buiten de rijbaan moet de ruiter steeds op den weg opmerkzaam zijn en zijn paard daar laten gaan, waar het het beste is. Dit dient tot zijne eigene veiligheid, vermindert de vermoeijing des paards en vrijwaart het voor beleedigingen. Op slechte wegen geeft hij het paard genoegzame vrijheid om voor zich uit op den weg te zien, en zijne schreden naar de hoedanigheid van deze te kunnen inrigten; houdt desniettegenstaande de teugels zooveel aan, dat hij het in voorkomende gevallen kan ondersteunen en voor vallen behoeden. Dezelfde voorzorgen moeten in de duisternis van den nacht worden genomen.

§ 114. Op gladden, glibberigen bodem, even als op het ijs, moet de ruiter het paard een' vrijen gang laten en het weinig of in het geheel niet verzamelen, doch daarbij altijd bereid zijn het met hand en beenen te ondersteunen, wanneer het uit mogt glijden of in gevaar komen van te vallen. Het paard gaat, aan zich zelve overgelaten, veel zekerder, dan wanneer het door den ruiter gestoord wordt. Op het ijs hebben de meeste paarden, in eenen korten — doch niet verzamelen — draf, een' zekerder gang dan in den stap. Glijdt het paard uit, dan houdt de ruiter, om het te

ondersteunen, de teugels heffende aan, drukt met de beenen achter den singel en houdt zich los en ligt in den zadel; komt het te vallen, dan laat hij den stijgbeugel los, grijpt met de regter hand in de manen en zorgt, dat hij geen ongeluk krijgt. Hevige rukken met de teugels en dergelijke stooten met de beenen verleenen het paard geen ondersteuning, maar vermeerderen het gevaar.

Met bijzondere voorzigtigheid en oplettend gebruik der hulpen, moet de ruiter op gladden bodem de noodige wendingen en paraden uitvoeren, en dezen niet te snel, de eersten niet te naauw volbrengen; het paard mag daarbij niet te veel verzameld worden, en vuist en beenen moeten slechts beveiligend werken.

§ 113. Loopt de weg bergop, dan moet de ruiter het paard meer vrijheid geven dan op den effen weg, en wanneer de weg steil is, met het bovenligchaam zich voorover geven, als ook met de regter hand de manen grijpen; hij verligt daardoor het paard den last, en voorkomt het terugschuiven des zadels.

Wordt berg af gereden, dan moet het bovenligchaam terug genomen, en het paard ook zooveel mogelijk vrijheid gegeven, desgelijks hetzelfde slechts zooveel aan de teugels en tusschen de beenen gehouden worden, als noodig is, om het in de vereischte gevallen te kunnen ondersteunen. Er zijn wel ruiters, die van meening zijn, dat men het paard bij deze gelegenheid scherp aan de teugels houden en de achterhand met de beenen moet aanrjden, om de voorhand te verlichten en de noodige zekerheid te verkrijgen, Dit is echter niet juist; men maakt het den paarden daardoor veel zwaarder, vermoet hen meer en grijpt de achterhand noodeloos aan. Hoe meer het paard klimmen, in het algemeen ongewone diensten verrigten moet, des te meer moet aan de natuur speelruimte gelaten en den paarden vrijheid gegeven worden. De ondervinding en het voorbeeld van alle volken, bij welke het rijden volksgebruik is, bevestigen dit.

Wil de ruiter zijn paard verschoonen, dan geleide hij hetzelfde — waar het van hem afhangt — op of langs steile bergen; doch nooit rjde hij bergop of bergaf — ook wanneer de berg matig is — zonder nood-

zakelijkheid anders dan in den stap. Gaat de weg aanhoudend, en tamelijk steil bergop, en is de ruiter niet afgestegen, dan blijve hij ten minste van tijd tot tijd eenige oogenblikken stilstaan, om het paard weder tot adem te laten komen. Is de ruiter genoodzaakt glibberige gladde hoogten te passeeren, dan rijde hij zoo veel mogelijk regt op en af. Moet hij langs een stijlen afgrond rijden, dan houdt hij het gewigt des hovenligchaams naar de hoogte toe, buigt zich daarbij in den zadel iets naar deze zijde over en laat de tegenovergestelde stijgbeugel los. Het paard geeft hij de vrijheid, doch stuurt het naar de helling toe.

§ 116. Over smalle, brokkelige paden te rijden, is altijd met gevaar voor ruiter en paard verbonden; waar het kan geschieden mag het nogtans vermeden en eenen kleinen omweg niet gevreesd worden. Moet de weg gepasseerd worden, dan stijge de ruiter ten minste af, en geleide het paard daar over.

§ 117. Bij het rijden door het water, neemt de ruiter, om regt aan den tegenovergestelden oever te komen, eene naar evenredigheid van den stroom meer of minder schuine rigting, den stroom te gemoet; houdt zijn paard los aan den teugel en tusschen de heenen, om het te kunnen ondersteunen en voor vallen te behoeden, wanneer het onder het water op de steenen of oneffenheden staat; vermijd zoo veel als mogelijk is op den waterspiegel neder te zien, om niet duizelig te worden; en houdt gedurig het punt in het oog, waar hij aan den anderen oever wil aankomen.

Is het water zoo diep, dat de ruiter gedwongen is met het paard te zwemmen, dan maakt hij, voor dat hij in het water rijdt of springt, kinketting en neusriem lossen, doordien hij de eerste in het laatste geleding hangt en de laatste eenige gaten lossen gespt. Gedurende het zwemmen brengt hij de zwaarte zijns lichaams naar voren, houdt zich met de rechterhand aan de manen vast, en ziet, om het duizelen voor te komen, niet in het water. De teugels mogen niet aanslaan, omdat het aanhouden daarmede ligt het overslaan des paards zou ten gevolge hebben. De noodige

teugelhulpen moeten met de trens en zeer voorzigtig gegeven worden, opdat de strooming des waters den ruiter niet uit den zadel ligte. Hij moet het paard zooveel als mogelijk is aan zich zelven overlaten en het op geene wijze, ook niet door onnoodige hulpen storen.

§ 118. Op ritten over land mag men het paard niet zoo verzamelen als op de rijbaan of bij het onderwijs; men zal het daardoor onnoodig aangrijpen. Evenmin mag men het geheel losrijden, omdat het dan zijne geheele zwaarte op de voorhand zal schuiven, deze onevenredig vermoeijen, en daardoor onzeker in den gang worden. Ook zou de ruiter buiten staat zijn het bij eenigen mistred te ondersteunen en voor vallen te bewaren. Het is voor den ruiter steeds het zekerste, en voor het paard het heilzaamste, wanneer het paard in evenwigt gehouden wordt.

Alle gangen moeten zuiver en gelijkmatig gereden worden, omdat het paard daarbij veel minder wordt aangegrepen, dan door overijlde, onregelmatige gangen.

Wil men spoedig voortkomen, dan is op grooten afstand een matige draf de doelmatigste gang; hij brengt voorwaarts, en het paard houdt dien het langst uit, zonder daardoor te veel aangegrepen te worden. Snellere gangen zijn slechts op kortere afstanden aan te wenden. Men moet, ook bij grooten spoed nooit het paard geheel buiten adem rijden, maar het met verstandige verdeeling zijner krachten gebruiken, anders waagt men, dat het halverwege blijft liggen en niet verder kan. Bij grootere toeren rijde men van huis af eenigen tijd in den stap; evenzoo wanneer men onder weg gevoederd heeft.

In welken tijd men een' zekeren afstand kan afleggen, hangt van de hoedanigheid des paards en van de omstandigheden af. Met een gewoon paard en onder gewone omstandigheden, kan men, bij een afstand van een tot twee uren, het uur in 20 minuten afleggen, bij een afstand van vijf tot zes uren, in 30 tot 35 minuten; bij nog grooteren afstand moet men 40 tot 45 minuten daartoe aanwenden. Wordt er grootere snelheid vereischt, dan gaat het ten koste des paards.

Hoe ver men in éenen dag rijden kan, laat zich in

het algemeen niet bepalen, maar hangt eveneens van de plaats hebbende omstandigheden, vooral echter ook van de geschiktheid van het paard af. Een afstand van zeven tot acht uren, is onder gewone omstandigheden, een matige dagreis, die men verscheidene dagen achter elkander van het paard kan vorderen. Wanneer het noodig is, kan men echter ook tien, twaalf en meer uren afleggen, in zoo verre de weg niet te slecht en de het paard opgelegde last niet te groot is. Dergelijke marschen kunnen evenwel, zonder nadeel voor het paard, niet dikwijls achter elkander herhaald worden.

Op dagreizen van zeven tot acht uren, is het niet noodig het paard een' langen rusttijd te gunnen; bij grootere reizen moet men het des middags 1½ tot 2 uren laten rusten en voederen. Op aanhoudende reizen wordt zooveel mogelijk na drie tot vier reisdagen een rustdag gehouden.

§ 119. Met een bezweet paard mag men, waar het vermeden kan worden, niet lang halt houden, vooral bij koud en winderig weder, omdat het dan ligt bevangen wordt.

Is men genoodzaakt met een bezweet paard door water te rijden, dan late men het dadelijk weder sterk gaan, opdat het zweeten niet gestoord worde, en geen bevangenheid ontsta.

§ 120. Voelt de ruiter dat zijn paard wil wateren, dan houdt hij stil en laat zulks geschieden. Het voort te laten gaan 1), is gevaarlijk, daar hierdoor ziekte kan worden veroorzaakt.

1) Het zogenaamde over het water rijden, dat niet zelden doodelijke gevolgen heeft. VENT.

DERDE HOOFDSTUK.

DE DRESSUUR VAN JONGE PAARDEN.

Algemeene grondbeginselen.

§ 121. Het paard is in zijnen natuurlijken toestand tot rijden niet te gebruiken, en moet dit eerst door de dressuur worden.

Het onbewerkte paard draagt den kop diep, strekt den hals vooruit, legt zijne zwaarte op de voorhand, en bezit in zijne ledematen niet die mate van buigzaamheid en bewegelijkheid, die men van een rijpaard verlangt. Zijne gangen en bewegingen zijn daarom onregelmatig, lomp en voor den ruiter ongeschikt. De hulpen van teugels en been verstaat het in 't geheel niet, en de gehoorzaamheid is hem ten eenenmale vreemd.

Door de dressuur, leert het paard zijnen hals oprigten en terug hulgen; zijne zwaarte gelijkmatig op de voor- en achterhand verdeelen, of, naar omstandigheden, op de laatste alleen dragen; in den gang zijne ledematen vrij en regelmatig gebruiken; zich in den nek, den hals, den rug, de ribben, de heupen, de sprong- en kootgeledingen hulgen, even als de hulpen des ruiters verstaan en die gehoorzamen. Hierbij zijn vele zwakheden te overwinnen, die moeite en tijdverlies veroorzaken en de bekwaamheid des ruiters dikwijls in hooge mate vereischen.

§ 122. Wie jonge paarden wil dresseeren, moet niet alleen de noodige mate van bekwaamheid, maar ook vooral veel geduld, bedaardheid en volharding bezitten. Strengheid en geweld zijn hierbij in de meeste gevallen geheel op de verkeerde plaats, maar het verderfelijkt is het toegeven aan drift en toorn, waardoor niet slechts niets verkregen, maar meestal het paard voor langen tijd bedorven wordt. De ruiter moet steeds bedenken dat het onbewerkte paard zijne hulpen nog niet verstaat, gevolgelijk dikwijls niet weet wat het doen moet; dat dikwijls diens krachten tot de verlangde diensten niet toereikend zijn, of een ge-

brekkige bouw hem deze in hooge mate bemoeijelijkt, ja somwijlen geheel onmogelijk maakt. Wil hij daarom gebreken, die in vrees, onwetendheid of zwakte des paards, dikwijls zelfs in zijne eigen onbekwaamheid kunnen grond hebben, bestraffen, dan zal hij onverstandig en ruw handelen. In het algemeen moet de ruiter bij de behandeling van een jong paard op diens eigenschappen en natuurlijken aanleg, d. i. op ouderdom, krachten, bouw en temperament het meest acht geven. Hij moet deze in hunne evenredigheden juist weten te beoordeelen, opdat hij het paard niet meer oplegge, dan deze veroorloven, en zijne eischen, zowel als de soort en wijze der dressuur, daarnaar inrigten. Zondigt hij hiertegen of ontbreekt hem het noodige oordeel, dan zal hij zijn doel in het geheel niet, of slechts door omwegen bereiken; het paard tot wederspanningheid en hoosheid aanzetten, en het lichamelijke gebreken bezorgen. Spatten, gallen, kromme voorbenen, steile kooften, en vele andere gebreken, zijn gewoonlijk de gevolgen eener onverstandige dressuur. De volmaaktste dressuur verliest nogtans hare waarde, wanneer het paard daarbij heeft geleden.

Het meest wordt het paard daardoor benadeeld, dat de ruiter op diens jeugd en de daarin gelegene krachteloosheid niet behoorlijk acht geeft. Uwendige gebreken, die de dressuur in den weg staan, zijn zigthaar en kunnen een eenigzins geoefend oog niet ontgaan; het gebrek aan kracht echter laat zich slechts voelen, (§ 4.), en hiertoe behoort een zeer ervaren en goed gevormde ruiter, inzonderheid in zoo verre eene dwaling ligt mogelijk is, wanneer dikwijls datgene, wat als een bewijs van kracht toeschijnt, slechts de uitwerking is van een levendig temperament. Daar nu de meeste jonge paarden, ten gevolge der door de paardenhandelaars aangewende kunstgrepen (1° Afd. § 173.) voor ouder gekocht worden, dan zij werkelijk zijn, zoo geloof menig ruiter op een vijf- of zesjarig paard te zitten en zijne eischen overeenkomstig dezen ouderdom te kunnen stellen, terwijl het dier welligt 1 tot 1½ jaar jonger is en daardoor veel te veel van hem verlangd wordt. Men mag overigens de krachten van het paard niet enkel naar diens ouderdom taxeeren en gelooven, dat een volwassen paard

ook altijd volkomen bij kracht moet zijn. Want de ontwikkeling der krachten is nog van vele andere omstandigheden afhankelijk en heeft bij het eene paard spoediger, bij het andere langzamer plaats, zoodat soms een paard op het vijfde jaar sterker en volwassener is, dan een ander op het zesde, en vele paarden zelfs na het volbragte zesde jaar nog de grootste verschooning behoeven. De ruiter moet daarom zorgvuldig onderzoeken en in het algemeen aan deze onderwerpen eene bijzondere opmerkzaamheid wijden, wanneer hij zijn paard en zijn geld lief heeft.

§ 123. De ruiter make het zich tot eene wet, de oorzaak der fouten, die zijn paard maakt, niet onbepaald in het laatste te zoeken, maar onderzoekte onbevooroordeeld of hij zelf niet daarvan de schuld draagt; hij ga van de overtuiging uit, dat ieder paard in den regel gehoorzamen wil, wanneer het slechts kan, en dat het weigeren van gehoorzaamheid in tien gevallen negenmaal daardoor wordt veroorzaakt, dat de ruiter zijnen wil niet duidelijk genoeg aan het paard kan mededeelen, of dingen van hem verlangt, die hij niet kan volbrengen.

§ 124. De ruiter moet de verschillende oefeningen, waardoor hij zijn paard wil ontwikkelen, in eene juiste volgorde doen plaats hebben; d. i. telkens met de lichtste beginnen, slechts allengs tot de zwaardere overgaan, en geen nieuwe beginnen, wanneer het paard niet door voorafgegane daartoe is voorbereid. Van de hoedanigheid des paards, en de overige bijzondere omstandigheden moet het afhangen, welke oefeningen hij bij voorkeur in werking brengt, want voor het eene paard is deze, de andere die les nuttig.

§ 125. Nimmer verlange de ruiter eene dienst dadelijk volkomen, maar zij tevreden, wanneer het paard in den beginne slechts toont, dat het hem verstaat en bereid is zijne hulpen te gehoorzamen. Eenige weinige juiste passen, eenige oogenblikken de verlangde huijing of stelling, en hij vergenoege zich, geve weder toe en toone het paard door liefkozingen zijne tevredenheid. De meeste paarden zijn zeer gevoelig voor dergelijke

bewijzen van goedkeuring, zoo ook in het algemeen voor eene goede behandeling, en in den regel is daarmede meer te verkrijgen dan door strengheid. Derhalve moet er steeds op gewerkt worden, het paard vertrouwen in te hoezemen voor den ruiter, hetgeen zeer goed vereenigbaar is met de gehoorzaamheid die het moet bezitten.

§ 126. De enkele oefeningen mogen niet te lang, maar moeten in korte tijdperken op elkander volgen, waar tusschen het paard eenige minuten rust gegund wordt. Op deze wijze wordt het bij krachten en goedwillig gehouden, en kan meer en volkomener dienst doen, dan wanneer het onafgebroken tot vermoeijing en vervelens toe gepijnigd wordt. Hoe meer het paard behoefte heeft om ontzien te worden, des te dringender is zulk eene handelwijze aan te bevelen.

§ 127. Jonge paarden moeten met eene onafgebroken opmerkzaamheid gereden worden, vooral wanneer zij veel temperament of neiging tot verzet hebben. De ruiter moet daarom zijn paard geen oogenblik aan zich zelf overlaten, het steeds waarnemen, steeds besturen, nimmer hem eene eigenzinnigheid toestaan. Zelfs sprongen, die slechts uit dartelheid geschieden, mag hij niet dulden. Het paard moet aan de strengste gehoorzaamheid gewend worden; het moet voortdurend op de hulpen des ruiters acht geven en geen pas leggen diens wil doen.

§ 128. Voor de dressuur van jonge paarden laten zich geene alles omvattende, maar slechts algemeene regelen aangeven; want de verscheidenheid der voorkomende bijzondere omstandigheden is te groot. De ruiter moet dus trachten, de algemeene regelen voor de bijzondere omstandigheden passend te maken, en waar die niet toereikende zijn, zelfs zoeken, beproeven en uitvinden. Nimmer zal hij het eene paard op dezelfde wijze als het andere kunnen rijden; want de middelen, die bij het eene tot het doel leiden, missen veelal hun doel geheel bij een ander. Dikwijls moet men bij een en hetzelfde paard, voor dezelfde les, op de rechterhand geheel andere hulpen bezigen dan op de linker.

§ 129. Uit het voorafgegane volgt, dat de tijd, waarin de dressuur van een paard volbragt kan worden niet te bepalen is, en zeer verschillend kan zijn, al naardat men met meer of minder moeilijkheden te kampen heeft en spoedig en met nadruk, of slechts allengs en met grooter verschooning en voorzigtigheid te werk durft gaan. Wat men van het eene paard in weken verkrijgt, daartoe heeft men bij het andere maanden noodig. De dressuur te overijlen, is niet goed; zij kan dan niet grondig plaats hebben en strekt gewoonlijk ten nadeele des paards. Wanneer daarom de omstandigheden er niet toedwingen, moet men zich daarvoor wachten.

§ 130. Het strekt tot ondersteuning, wanneer men een jong paard in eene overdekte rijbaan (*manege*), of in eene door een rasterwerk omsloten baan kan rijden, daar de muur of het gezegde rasterwerk het eene aanwijzing tot regtuit gaan geeft; de hoeken met voordeel gebruikt kunnen worden en het paard meer in de magt des ruiters is. Wanneer echter geene ongewone moeilijkheden te overwinnen zijn, is ook eene opene rijplaats voldoende.

Loopen aan de lijn.

§ 131. Paarden, die men om hunne jeugd en kracheloosheid nog niet wil rijden, laat men, om ze te ontzien, aan de lijn — longe — loopen. Zij hebben hierbij beweging, en ontvangen tegelijk eene goede voorbereiding voor de verdere dressuur, daar zij in de schouders los worden; buigzaamheid in de achterhand, in de ribben, zoowel als in den nek en den hals verkrijgen, en reeds eenigermate gehoorzaam worden.

§ 132. Om het paard aan de lijn te laten loopen — te longeren — wordt het een werktrens; een onderlegrens met een opzetteugel, zoo als aan de tuigen der koetspaarden; een kaptoom (§ 235.) en een zoogenaamde longeersingel aangedaan. Een zadel op te leggen, is voor het longeren niet noodig, nogtans doelmatig, om het paard daaraan te gewennen en ook omdat daarmede de zadelliging zich vormt. De

longeersingel wordt over den zadel, en, wanneer het paard niet gezadeld is, daar vastgegespt, waar de zadel moet liggen. Hij is 8 tot 10 duimen breed; zoo ver met sterk leder overtrokken, dat het op beide zijden tot op de helft der ribben reikt; heeft daar, waar het over de ruggegraat ligt, een' ijzeren haak tot inhaken van den opzetteugel, en op iedere zijde verscheidene op verschillende hoogte aangebragte ijzeren ringen tot bevestiging der overige teugels en wordt door middel van 3 of 4 gespen, zooveel aangetrokken, dat het vast ligt zonder het paard het lijf zamen te persen.

De opzetteugel moet den hals van het paard oprigten en het verhinderen den kop naar beneden te steken; hij wordt in den opgegeven haak gehaakt. De teugels der werktrens worden met hun einde, op beide zijden des singels op gelijke hoogte, in een' der ringen vastgebonden, zoodat beide gelijkmatig aanstaan. Eindelijk wordt op iedere zijde een aan het eene einde met eene gesp voorziene teugel door den buitensten ring des kaptooms en een' ring van den longeersingel doorgetrokken, en hierop zoo te zamen gesespt, dat hij met de teugel der werktrens gelijkmatig aanstaat. De gezamenlijke teugels moeten, wanneer het paard met den hals en den kop de stelling heeft, die het gedurende den gang moet behouden, in evenredige lengte, gelijkmatig en los staan. Staat de eene meer dan de andere aan, dan is de niet aanstaande werkeloos en de alleen aanstaande oefent eene valsche werking uit; zijn de teugels te lang, dan wordt het doel niet bereikt en het paard heeft te veel vrijheid; zijn zij te kort, dan veroorzaken zij het paard te veel dwang, zoodat het niet behoorlijk voorwaarts kan gaan, en wanneer het door de zweep daartoe wordt aangedreven, leidt het ten gevolge der overmatige inspanning schade. De lijn wordt met de aan het eene einde derzelve zich bevindende gesp in den middelsten ring van den kaptoom vastgegespt en, wanneer de regter zijde des paards naar den geleider is toegekeerd, met de regterhand, in het tegenovergestelde geval, met de linkerhand bestuurd, doch het te zamen geslagen einde, in de andere hand genomen.

§ 133. Het paard moet aan de lijn een' cirkel be-

schrijven; de geleider dezer lijn beschrijft in het midden van dezen cirkel eenen kleinen cirkel, en wel zoo, dat hij zich steeds voor den kop des paards bevindt. Tusschen hem en het paard, achter de lijn, gaat een helper — drijver — met de zweep, welke laatste voorwaarts drijft en het dringen naar het midden des cirkels verhindert. Hij moet de zweep, al naar de omstandigheden dit vereischen, nu eens toonen, dan eens sterker of zwakker doen hooren, of ook laten voelen. Zijne hulpen hebben een' wezenlijken invloed, doch vereischen opmerkzaamheid en bekwaamheid. Hij moet het paard geen oogenblik uit het oog verliezen om het juiste tijdstip waar te nemen, waarin eene ondersteuning noodig wordt.

In het begin neemt men den cirkel niet te groot, om het paard beter in zijne magt te hebben; zoodra hetzelfde echter eenigermate gewillig is, vergroot men dien, want hoe grooter hij is, des te minder wordt het paard vermoeid.

De eerste maal moet het paard aan den teugel worden geleid, opdat het den weg, dien het gaan moet, leere kennen. Heeft het begrepen wat men van hem verlangt, dan kan men met het rondleiden ophouden.

§ 134. Men bewerkt het paard aan de lijn zoowel in den stap als in den draf, en wel afwisselend op de rechter- of linkerhand; doch steeds in korte tijdruimten, waartusschen men hem eenige minuten rust geeft. Eene doelmatige, zorgvuldige leiding, is hierbij evenzoo noodzakelijk en van evenveel invloed, als bij het rijden. Het paard moet onafgebroken de lijn en zijne afhankelijkheid van den geleider voelen, maar noot om zoo te zeggen, alleen loopen.

§ 135. Het paard moet den cirkel zoo groot maken, als de lengte der lijn het hem toelaat, zoodanig dat deze laatste zacht aanstaat, en de door den geleider daarmede gegeven hulpen snel en bepaald werken. Deze hulpen bestaan in aanhouden, die of opheffende, wanneer het den kop te diep draagt, of nederdrukkende, wanneer het den kop te veel in de hoogte neemt; of achterwaarts, wanneer het moet ophouden, gegeven worden, en dienovereenkomstig moet de ge-

leider zijne hand nu eens hooger dan eens dieper, doch in den regel op de hoogte van zijnen schouder voeren. Neemt het paard de hulpen niet behoorlijk in acht, dan scherpt men zijne opmerkzaamheid door een zacht schudden aan de lijn; zijn straffen noodzakelijk, dan hebben deze door rukkend aantrekken plaats. Dergelijke straffen vereischen nogtans groote voorzigtigheid, daar men door ongepaste aanwending van dezelve het paard zeer ligt schade berokkent.

§ 136. Is het paard zoo ver geoefend, dat het gehoorzaam aan den cirkel blijft, en niet meer naar het midden dringt, dan bindt men de teugels allengs korter, en de binnenste strakker dan de buitenste, om het te noodzaken den kop naar de binnenzijde te plaatsen.

§ 137. Moet het paard pareren, dan blijft de geleider staan, laat den drijver de zweep verbergen, roept een gerekt »halt," geeft daarbij aanhoudende rukjes met de lijn, verkort dezelve allengs, en trekt het in den cirkel naar zich toe; hier streelt hij het, bindt den teugel lossen, en laat het eenige minuten rusten. Spoedig zal het zich gewennen op het enkele toeroepen te blijven staan en naar den geleider te komen. Paarden, die geneigd zijn om ongeroepen in den cirkel te komen en den lijnvoerder te naderen, pareert men op den cirkel, en laat deze niet in het midden van denzelfden komen.

Besturing van den trensteugel.

§ 138. Jonge paarden worden eerst op de werktrens (§ 208.) gereden. De ruiter bestuurt met iedere hand een' teugel, en wel zoo, dat hij tusschen den vierden en vijfden vinger doorloopt, dan in de volle hand ligt, tusschen den wijsvinger en duim te voorschijn komt, en door den laatsten wordt vastgehouden, doch het einde, over de hand buitenwaarts afhangt. De teugels der onderlegtrems neemt hij boven den werktrensteugel in de volle linkerhand, zoodanig, dat zij onder genen afhangen. Den bovenarm laat hij natuurlijk langs het ligchaam hangen, zonder de ellebogen vast te drukken

of af te buigen; de vuisten houdt hij, beiden op gelijke hoogte, en ruim eene handbreed van elkander verwijderd, in de stelling, welke naar § 34. de teugelvuist moet hebben. Hoe hoog de vuist bestuurd moet worden, hangt van de omstandigheden, voornamelijk echter van de stelling af, die men den hals des paards wenscht te geven; gewoonlijk worden zij iets hooger bestuurd dan de ellebogen, doch er komen evenzoo dikwijls gevallen voor, waarin men ze hooger, dan waarin men genoodzaakt is ze lager te besturen. Dergelijke uitzonderingen hebben ook plaats met betrekking tot den opgegeven afstand, waarin de vuisten naast elkander moeten staan, en deze moet bij vele gelegenheden groot, bij andere verkleind worden.

§ 139. Wat vroeger over de besturing in het algemeen is gezegd geworden, is grootendeels ook op het gebruik van de trens van toepassing, doch de bewegingen van de handen wijken voor de teugelhulpen eenigermate af, en worden op de volgende wijzen uitgevoerd:

- 1) Tot aanhouden; de vuistgeleding worden zoodanig gedraaid, dat de pinken de borst naderen.
- 2) Tot geven; de door het aanhouden ontstane ronding van de vuistgeleding wordt opgeheven, en wanneer deze niet plaats heeft, maar de stelling van de vuist de natuurlijke is, de laatste op de in § 37 onder 2 beschrevene wijzen naar voren gevoerd.
- 3) Tot wenden; de wendende hand rondt de vuistgeleding, en wel zoo, dat zich de kleine vinger naar de buitenste heup des ruiters beweegt.

De aanhoudende en gevende bewegingen kunnen door beide de handen te gelijk, of door eene derzelve alleen, even zoo ook door de eene hand sterker of zwakker dan door de andere worden uitgevoerd.

Moet eene aanhoudende beweging te gelijk oprigtend werken, dan wordt de kleine vinger bij het aanhouden opgeheven. In bijzondere gevallen moeten eene of beide vuisten voor de teugelhulpen opgeheven, gezonken of ook zijwaarts bewogen worden, wanneer dan in het algemeen deze eene grootere vrijheid in de bewegingen is toegestaan dan de hand, welke den stangteugel be-

stuurt. Ook zijn, bij een onbewerkt paard, de bewegingen der vuistgewrichten niet altijd voldoende voor de hulpen, en derhalve moet dikwijls de arm mede bewogen worden. Eindelijk zal het in den beginne niet te vermijden zijn, soms enkel met ééne teugel te werken, zonder den tegenovergestelden mede te laten aanstaan; in het vervolg echter, en zoodra het paard aan den teugel staat, geldt het ook voor de besturing der trens als eene der eerste regels: om bij alle gelegenheden beide de teugels te laten werken, Zagen- de rukken moeten vermeden worden, en zijn zelfs als straffen niet aan te bevelen, daar zij eene onbepaalde tweeslagige werking te weeg brengen, den bek des paards gemakkelijk verwonden en het laatste wantrouwen jegens het mondstuk inboezemen.

Besturing der Roede.

§ 140. De hulpen met de roede (*karwals*) (§ 19.), zijn bij de dressuur van groot nut, wanneer de ruiter het verstaat zich hiervan goed te bedienen.

De roede moet zoo gehouden worden, dat de ruiter die bij de hand heeft, wanneer hij die gebruiken wil. Moet hij tot niets meer dienen, dan het paard door hoorbare bewegingen daarmede op te wekken en tot voorwaarts gaan aan te zetten, dan houde hij die met het dikke einde, met de punt naar boven, in de regter hand. Is hij echter voornemens daarmede andere hulpen te geven, door ligte slagen achter de schouders, achter den singel, of op eene der dijen, dan moet hij die met de punt naar beneden en op die zijde houden, op welke hij te voren zien kan, dat hij de aanwending van die hulpe noodig kan hebben, dus naar omstandigheden in de regter of linker hand. Diensvolgens wisselt hij met de besturing der roede zoo dikwijls als het noodig is.

Opstijgen en aanrijden.

§ 141. Een paard, dat voor de eerste maal bestegen moet worden, wordt door eenen helper, die zich voor hetzelfde stelt en met de regter hand het linker, met de linker hand het regter wangstuk der trens aanvat,

vastgehouden; een tweede helper stelt zich regtsnaast het paard, grijpt den regter stijgriem en geeft den ruiter, zoodra hij zich in den zadel nederzet, den regter stijgheugel. De ruiter nadert het paard langzaam maar niet schroomvallig, en van voren, streelt het en stijgt dan met voorzigtigheid en bedaardheid op. Hij zorgt hierbij wel, het paard door niets te verschrikken of te verontrusten, en laat zich daarom zoo zacht als mogelijk is in den zadel vallen. Zit hij, dan stapt hij dadelijk in den regter stijgheugel en verdeelt spoedig de teugels.

Gedraagt het paard zich bij het opstijgen rustig en zonder vrees, dan is in het vervolg één helper genoegzaam, die het op de in § 10 opgegeven wijze vasthoudt. Zoo spoedig als mogelijk is, moet het paard gewend worden bij het opstijgen stil te staan, zonder dat het door iemand wordt vastgehouden.

§ 142. Nadat opgestegen is geworden, en het paard eenige minuten rustig gestaan heeft, wordt aangereden.

Een helper geleidt het hierbij op de linker zijde, met de regter hand, aan den teugel der onderlegtrems; de ruiter geeft zich in den beginne geheel aan den helper over en zit steeds rustig, zonder het paard met de beenen voorwaarts te drijven of de teugels te laten aanstaan. Weigert het paard voorwaarts te gaan, dan wordt het door eene wending daartoe bewogen, of door eene zachte aanraking met de roede, en niet door spoorstooten. Dikwijls wordt zulk eene weigering slechts daardoor veroorzaakt, dat de zadelsingel te ver naar achteren ligt en te vast is aangehaald, hetgeen altijd, en vooral bij onbewerkte paarden, die den zadel nog niet gewoon zijn, een groot gebrek is. Heeft het paard zich gewillig eenige malen op den vierhoek laten rond geleiden, dan laat de geleider, ofschoon hij nog altijd naast het paard gaat, de teugels los, en de ruiter beproeft nu het zelf te leiden. Is het paard eenen tijd lang op iedere hand rond gereden geworden, dan wordt afgestegen — hetgeen met dezelfde voorzigtigheid moet geschieden als het opstijgen — en hetzelfde naar huis geleid, waarbij het afwisselend op de regter en linker zijde los gebonden moet zijn.

Paarden, die zich tegen den rutter verzetten en on-

gebonden sprongen maken, veelal zelfs stampen, worden, zoo lang tot dat zij zich allengs onder de magt van den ruiter bevinden, aan een oud, mak paard, dat een helper berijdt, gekoppeld, of ook aan de longe geleid. Het laatste is niet zonder bezwaren, en zelfs niet zonder gevaar voor den ruiter, die, wanneer het paard zich draait, in de longe gewikkeld, en uit den zadel gerukt kan worden. Dit mag dus alleen door eenen zaakkundigen geschieden.

Oprigten van den hals.

§ 143. Zoodra het paard de hulpen van den ruiter eenigermate heeft leeren kennen, vangt deze aan, hem den hals op te rigten. Dit geschiedt gedurende den stap, maar met nog heter gevolg, gedurende den draf.

In welke mate een paard den hals kan opgerigt worden, hangt van de hoedanigheid des laatsten, zoo-wel als van de kracht en buigzaamheid van de achterband af. In dit opzigt mag het paard niet meer opgelegd, ook niet spoediger met het werk voortgegaan worden, dan de omstandigheden dit gedoogen. Er zijn paarden, bij wien de hals van nature zoo gesteld is, dat de ruiter dien niet eerst behoeft te buigen en terug te werken (§ 162.), hetgeen altijd de dressuur zeer verligt. Daarentegen vindt men ook dikwijls paarden, die het zeer moeilijk is zich op te rigten en bij wien het veel tijd en moeite kost, den hals een' afgemeten stand te geven. Een goed opgezette hals, wiens lengte en sterkte in eene juiste evenredigheid staat, rigt zich gemakkelijker op dan een betrekkelijk kortere, dikkere en dieper aangezette. Nogtans veroorzaken somwijlen ook lange en dunne halzen moeilijkheden, wanneer zij niet goed aangezet, zeer stijf of te bewegelijk zijn.

Gelijk reeds is opgemerkt, komt het niet alleen op den vorm van den hals, maar ook op de hoedanigheid van den rug en de achterband aan. Zijn deze krachtig en buigzaam, dan kan het paard, zelfs bij eenen niet voordeelig gebouwen hals, meer opgerigt worden, dan wanneer de rug de noodige kracht ontbreekt en de achterbeenen zwak en zoo gesteld zijn, dat zij weinig verdragen kunnen en eene bijzondere verschooning behoeven. Want hoe meer het paard wordt op-

gerigt, des te meer is het genoodzaakt zijne zwaarte op de achterhand te nemen en zich in alle gewrichten van hetzelfde te buigen, waarom het oprigten van den hals ook tevens een middel is, de achterhand te bewerken en gemakkelijk te maken.

Hoe grooter de moeilijkheden zijn, waarmede de ruiter bij het oprigten van zijn paard heeft te kampen, des te voorzigtiger moet hij te werk gaan, des te langzamer kan hij slechts voortwerken. Vele paarden verkrijgen eenen terughoudenden, slechten gang en worden op de achterhand geruineerd, ook wel wederspanning gemaakt, alleen omdat men hen met geweld, en meer dan de bestaande hoedanigheden toelaten, tracht op te rigten, of te spoedige vorderingen verlangt.

§ 144. Om den hals van het paard op te rigten, houdt de ruiter beide handen op eene afgemeten gelijke hoogte; houdt zoo dikwijls als het noodig is, met beide teugels gelijkmatig opheffende, aan; en drijft met de beenen voorwaarts, zoodat het gedwongen wordt aan het mondstuk te gaan, en de achterhand aan te nemen. Hoe hoog de handen bestuurd moeten worden, hangt van de omstandigheden, vooral echter daarvan af, in welken graad het paard opgerigt moet worden. In de meeste gevallen zal het toereikende zijn, wanneer de ruiter die zoo bestuurt, dat de teugels te halver hoogte van den hals des paards staan.

Stap.

§ 145. Niet bij alle paarden is eene even volkomene ontwikkeling van den stap mogelijk, omdat ook hierbij de natuurlijke aanleg van wezenlijken invloed is; nogtans kan zelfs een van nature slechte stap door eene zorgvuldige dressuur veel verbeterd worden.

Vele ruiters houden de bewerking van het paard in den stap voor onvoegzaam, verleenen dezelve daarom geene bijzondere opmerkzaamheid, en gebruiken dezen gang slechts, om het paard te laten uitrusten. Doch dit is een verkeerd inzicht, want de pas is niet alleen op zich zelve een zoo gewigtige gang, dat hij de zorgvuldigste opmerkzaamheid verdient, maar biedt ook veelvuldige gelegenheid tot oefeningen, die de dressuur in hooge mate bevorderlijk zijn.

§ 146. Tot een volkomen regelmatige stap behoort, dat het paard den hals opgerigt draagt, de achterhand behoorlijk laat volgen, zich in het evenwigt houdt, zoodanig op de regte lijn voortgaat, dat de achterhand naar geene zijde uitwijkt, zijne beenen gelijkmatig en met behoorlijke buiging beweegt, uit de schouders vooruit grijpt, en noch terug gehouden, stotende, noch onverijde stappen maakt. Deze geschiktheid wordt niet slechts door de bewerking des paards in den stap, maar ook vooral door den draf verkregen.

§ 147. In den beginne moet men het paard zijn' natuurlijken stap laten gaan, en alleen trachten, hem vertrouwen tot den ruiter in te boezemen en het met zijne hulpen bekend te maken. Eerst bij opvolgende dressuur, wanneer het paard zich leert oprigten en verzamelen en de noodige buigzaamheid in zijne ledematen verkrijgt, kan de ruiter allengs eene volmaking van den stap bereiken, en eindelijk eene regelmatige uitvoering van denzelfden verkrijgen. Het oprigten van den hals en het afgemeten nadrijven der achterhand werken voornamelijk daartoe mede; niet minder die oefeningen, welke de schouders vrij maken, dus de cirkel, kop en kruis buitenwaarts, en later schouder binnenwaarts.

§ 148. Wanneer het jonge, nog tamelijk onbewerkte paard in den stap gezet moet worden, dan tracht de ruiter het eerst den kop en den hals iets in de hoogte te rigten, geeft het alsdan met de teugels de noodige vrijheid, en drijft het met de beenen, of, ingeval het dezen niet volgt, door ligte slagen met de karwats achter den singel voorwaarts. Gedurende den gang moet de opgerigte stelling van den hals door van tijd tot tijd herhaald opheffend aanhouden en de achterhand door vernieuwde beenhulpen ondersteund worden. Legt het paard zich in de hand, dan moet een voortdurend nemen en geven der teugels plaats hebben, om den bek levendig te houden. Blijft het paard achter den teugel, dan laat de ruiter zijne handen rustig staan, en drijft het door krachtige, dikwijls herhaalde beenhulpen voorwaarts.

§ 149. In den beginne rigt het paard zich met stijven nek op, en daardoor heeft zijn kop geene loodrechte, maar eene scheeve stelling, waarbij de neus meer of min verheven is. Wanneer deze zóó hoog staat, dat het voorhoofd eene tamelijk regte lijn vormt, dan zegt men, het paard steekt met den neus. De ruiter kan van de plaats af hiertegen niets doen, en mag zich niet eens daardoor laten verleiden, de handen minder hoog te houden, dan tot het oprigten van den hals noodzakelijk is. Dit laatste moet in de eerste periode der dressuur zijn hoofdoogmerk zijn; later, wanneer de hals zich in de verlangde stelling bevindt en de nek door de betrekkelijke oefeningen reeds eenige buigzaamheid heeft verkregen, kan hij ook op de loodrechte stelling — het bijbuigen — van den kop werken, in zooverre deze op den trens te verkrijgen is, en hierbij de handen zoo diep als noodig besturen. Vele ruiters kunnen dit tijdstip niet afwachten, en willen reeds vroeger hun paard den neus doen buigen. Zij bedienen zich hiertoe van den springteugel (§ 236.) de zoogenaamde martingal (§ 237.) de bijzetteugel (§ 238.), of de kaptoom (§ 235.). Dit zijn dwangmiddelen, die, met de noodige omzigtigheid en zaakkennis aangewend, in eene geoefende hand wel nuttig kunnen zijn; doch in eene ongeefende hand, en zonder de noodige zaakkennis gebruikt, de grootste nadeelen te weeg brengen en het paard ruïneeren. Mannen van het vak mogen zich hiervan bedienen; den leek wordt het ernstig aanbevolen daarvan af te zien.

Draf.

§ 150. De draf draagt het meest tot vorming van het jonge paard bij, daar dezelve het in het evenwigt brengt en het een zekeren stand in den hals even als het juiste aanstaan aan het mondstuk geeft, het de achterhand leert gebruiken, de schouderen los maakt en in het algemeen de ledematen bewegelijkheid en buigzaamheid verleent.

§ 151. Met den gewoonen of middendraf (§ 42) wordt een aanvang gemaakt. Is het paard daarin zoo-

ver geoefend, dat het daarbij opgerigt, in het evenwigt en los in de hand blijft, zijne beenen gelijk en regelmatig beweegt, zich met gemakkelijke pareren en wenden laat, dan gaat men tot den gestrekten draf over, welke voornamelijk het paard leert, zijne ledematen vrij en levendig te gebruiken, uit de schouders vooruit te grijpen, zoowel op de beenhulpen voorwaarts als aan den teugel te gaan. Het tempo mag echter slechts allengs tot de voor den gestrekten draf vereischten graad versterkt worden, omdat anders zeer ligt een overijde, onregelmatige gang ontstaat, waarbij het paard zijne zwaarte naar de voorhand toeschuift, van achteren hoog wordt en geweldig in den teugel dringt.

Eindelijk gaat men tot den korten draf over. Deze is de moeilijkste, omdat zich het paard daarbij het meest verzamelen en buigen moet, maar daarom ook voor zijne vorming van het grootste nut is. Hij brengt het paard op de achterhand, geeft het een' opgerigten, schoonen stand in den hals, en eenen lossen steun aan het mondstuk, maakt de geledingen en pezen smedig en buigzaam en bereidt het voor tot alle volgende lessen, vooral ook voor den galop. Het terugwerken van den hals, waarbij het paard den nek leert krommen en den kop bijbuigen, geschiedt het doelmatigst en met het beste gevolg gedurende den korten draf.

§ 152. Het hangt van de bijzondere eigenschappen des paards af, welke soort van draf bij voorkeur met hem moet worden uitgeoefend; voor den eenen is de korte voor de andere de gestrekte nuttiger. Paarden die zich op de hand leggen, de achterhand ongaarne gebruiken, zich niet willen verzamelen, hunne gangen overijlen, moeten veel kort gedraafd; zulke welke achter den teugel staan, niet gaarne voorwaarts gaan, of zeer gebonden in de schouders zijn, veel uitgedraafd worden.

§ 153. De verrigtingen in den draf hangen, even als alle anderen, van de hoedanigheid des paards af; doch ook bij den voordeeligsten ligchaamsvorm des laatsten moet de gang door de kunst des ruiters gere-

geld en gevormd worden. De middendraf geeft in dit opzicht de minste moeilijkheden, en hierin kan zelfs een paard met middelmatigen aanleg genoegzame dienst bewijzen. De gestrekte draf eischt reeds meer, en de korte draf den meest natuurlijke aanleg, om eenige volkomenheid daarin te bereiken.

§ 154. Om het paard in den gewonen draf te zetten, hetgeen in den beginne niet van de plaats af, maar door den overgang uit den stap moet geschieden, geeft de ruiter iets met de teugels en drijft het paard met de beenen voorwaarts. Gedurende den gang houdt hij het door herhaalde been- en teugelhulpen opgerigt en in het evenwigt, maar ook voor al in een gelijkmatig tempo. Daarbij tracht hij den hals eenen opgerigten en zekeren stand te geven, zoowel als eenen lossen steun aan het mondstuk te bewerken. Later, wanneer het paard reeds zoover is, dat het de hulpen kent en opvolgt, worden hem de halve paraden geleerd, waartoe de draf bij voorkeur is geëigend.

§ 155. In den gestrekten draf, die allengs uit eenen meer en meer versterkten middendraf ontstaat (§ 151.), worden dezelfde hulpen als tot dezen gegeven, doch het paard moet een weinig meer teugelvrijheid hebben en met de beenen krachtiger voorwaarts gedreven worden. Het zal in den beginne geneigd zijn den hals uit te strekken, zijnen last op de voorhand te nemen en zich op de hand te leggen. De ruiter kan dit door halve paraden, maar vooral ook daardoor voorkomen, dat hij een tempo kiest, geëvenredigd aan de krachten des paards. Is het tempo te snel, zoo dat het paard zich niet in evenwigt kan houden, dan ontstaat de in § 151 opgegeven gebrekkige gang, die voor de vorming des paards zonder nut is, maar veel meer het benadeelt en eindelijk ruïneert. Eerst dan wordt de gestrekte draf volkomen, wanneer het paard door den korten draf, den cirkel en schouder binnenwaarts, volkomen verzameld, in den hals teruggewerkt, in de schouders ontbonden en in al zijne geledingen buigzaam is geworden.

§ 156. In den korten draf gaat men, om het

paard dien te leeren, uit den midden draf over, door-
dien men hetzelfde altijd meer en meer aanhoudt en
door halve paraden verzameld, zoodanig, dat het ge-
noodzaakt is, korte, verhevene, levendige passen te
maken, en hierbij het grootste gedeelte zijner zwaarte
op de achterhand te nemen.

Halve Parade.

§ 157. Even zoo onontbeerlijk als op een toegere-
den paard (§ 71) zijn de halve paraden bij de dressuur
van jonge paarden. De ruitser verkrijgt daardoor zijn
paard eerst volkomen en zijne magt, leert het aan de
fijnere been- en teugelhulpen gehoorzamen, zich ver-
zamelen in den hals terug nemen, vormt het voor de
regelmatige paraden, tot de vloeiende overgangen uit
den draf in den stap, even als tot alle verder met
hem te ondernemen oefeningen. Hij moet daarom zoo
spoedig als mogelijk is aanvangen het paard de halve
paraden te doen aannemen; dit kan echter niet eerder
geschieden, dan wanneer hetzelfde daartoe allengs voor-
bereid, d. i. zoo ver is, dat het de hulpen van den
ruiter verstaat en aan deze gehoorzaamt.

§ 158. In het eerst zullen de halve paraden zeer
onvolkomen uitvallen, en de ruitser moet zich verge-
noegen, wanneer het paard slechts op het heffende
aanhouden met de teugels (§ 48.) den hals iets meer
opheft, en op den druk der beenen, zonder zijnen
gang te bespoedigen, met de achterhand iets meer
toetreedt, zelfs wanneer de laatste hierbij nog een
weinig gebogen wordt en hals en nek stijf blijven. Hij
mag ook niet ongeduldig worden en zich tot het bezi-
gen van strenge hulpen of straffen laten verleiden,
wanneer het paard zich ongeschikt toont, en lang-
zame vorderingen maakt; maar moet door voortdurende
oefeningen en juiste verdeeling der hulpen allengs het
doel trachten te bereiken. Hetgeen van het paard ver-
langd wordt, is niet gemakkelijk en valt het bijzonder
dan zwaar, wanneer het niet door een' natuurlijken
aanleg wordt ondersteund.

De draf, vooral in een verkort tempo, is bij uitne-
menheid geschikt om het paard in de halve paraden
te volmaken.

Parade.

§ 159. Het onbewerkte paard is onvermogen om eene parade (§ 73 enz.) snel en juist te volbrengen, want het heeft nog niet geleerd zich te verzamelen en zijnen last op de achterband te nemen. Daarom dringt het, wanneer de hulp tot pareren gegeven wordt, in den teugel, maakt hals en nek stijf, buigt de achterhand niet, en schuift zijnen last op de voorhand. Maar hierdoor wordt ook de parade onbestemd, zwaarmoedig, voor den ruiter ongeschikt, en voor het paard nadeelig, om dat daardoor stootende schuddingen in de gewrichten en spieren worden veroorzaakt, vooral wanneer die in hoogere gangen moet worden uitgevoerd. Door eene zorgvuldige dressuur wordt het paard allengs in staat gesteld, de paraden regelmatig te volbrengen. Dit is daarom niet eerder mogelijk, dan wanneer het reeds volkomen verzameld, in de achterband gebogen en met de halve paraden bekend is.

§ 160. In den beginne pareert men slechts in den stap, en ook dan nog slechts trapsgewijze. Later, wanneer de bewerking van het paard langzamerhand is voortgegaan, voert men de paraden korter uit, en oefent het ook om die in hoogere gangen te volbrengen. Men moet echter hierbij met inschikkelijkheid en verschooning te werk gaan, want door niets leiden de spronggeledingen en koten zooveel, dan door ongeschikte of gewelddadige hulpen bij de paraden, en des te meer, hoe minder het paard nog in de dressuur gevorderd is.

§ 161. Om de parade uit te voeren, neemt de ruiter, nadat hij het paard zoo veel verzameld heeft als de omstandigheden het toelaten, de zwaarte van zijn bovenligchaam iets terug, zet zich vast in den zadel; houdt met de teugels aan, waarbij hij te gelijk het paard oprigt en drukt de beenen aan. De hulpen moeten zoo verdeeld worden, dat het paard bij de parade niet terug kan gaan, en daarom mag het aanhouden met de teugels in evenredigheid tot den druk met de beenen, niet te sterk zijn, ook moeten de lasten, nadat het geven met de teugels heeft plaats ge-

naa, nog eenige oogenblikken tot behoud blijven aanliggen.

In den regel moeten beide teugels, even als beide beenen even sterk werken, opdat het paard op eene regte lijn (§ 76) pareere. Want wanneer het met de achterhand ter zijde uitwijkt, dan onttrekt het zich daarmede aan de verlangde buiging en de binnen achtervoet krijgt den last, dien de achterhand toebehoort alleen te dragen, waardoor hij te overmatig wordt aangegrepen. Daarom moet, wanneer het paard met de achterhand tracht uit te wijken, met den binnen teugel, door naar de binnenheup des ruiters gerigt aanhouden, of door middel van het binnenbeen, door eenen sterkeren druk met hetzelfde achter den singel, of ook door het vereenigd gebruik van den binnen teugel en het binnenbeen, al naar dat de omstandigheden dit gedoogen, dit gebrek worden tegengewerkt. Been en teugel der tegenovergestelde zijde mogen echter hunne werkzaamheid niet verliezen, anders komt het paard bij de parade uit het evenwigt en legt zich met zijne zwaarte op den buitenschouder.

Toont zich het paard, wanneer de dressuur zoo ver gevorderd is, dat men de parade reeds in eenige volkomenheid van hem kan verlangen, daarbij weder spannend en ongenegen de achterhand te gebruiken, dan laat men het, nadat de parade volbragt is eenige passen terug gaan, rijdt weder aan, en herhaalt dan dezelve.

**Buigen en oprigten van den hals: Buigen
van den nek;
Afbuigen van de kaken.**

§ 162. Het is een der gewigtigste eischen der dressuur, het paard de vereischte stelling en buigzaamheid in den hals, in den nek en in de kaken te geven. Zoo lang dit ontbreekt, verkrijgt het noch eenen loszen stand aan het mondstuk en eene volkomene toegevendheid aan de teugelhulpen; noch is het in staat den kop in de verlangde loodregte stelling te dragen — hij te brengen —, zich behoorlijk te verzamelen, de wendingen en paraden met snelheid en geoefendheid uittevoeren. Zijn nek en hals stijf, en is de laalste

niet behoorlijk terug gebragt, dan kan de ruiter met zijne hand geen invloed op de achterhand des paards uitoefenen; want de werking der teugelhuipen wordt door die stijfheid ten eenenmale gebroken, zij strekt zich niet over den hals uit en zet zich derhalve niet tot aan de achterbeenen voort.

Dien overeenkomstig, kan geen paard voor toegere- den gelden wanneer het niet, in zoo verre als zijn na- tuurlijke aanleg het toelaat, in hals en nek gebogen en de eerste opgerigt is.

§ 163. Vooreerst moet de hals in het algemeen ge- bogen worden; is men daarmede tot op zekeren graad gevorderd, dan kan het afbuigen in de kaken begin- nen; de bewerking van den nek maakt het besluit, doch dit wordt reeds door de buiging van den hals en het afbuigen in de kaken voorbereid. De daartoe noo- dige oefeningen worden in den beginne op de plaats, later ook in den gang ondernomen. De oefeningen op de plaats kunnen met goed gevolg aan de hand, d. i. zoodanig plaats vinden, dat de ruiter daarvoor is af- gestegen. Ook kan zich de ruiter, wanneer hij op het paard is blijven zitten, door eenen bekwamen helper te voet laten ondersteunen. Een zeer doelmatige hand- leiding tot het buigen van den hals en den nek aan de hand vindt men in *Baucher: Methode der Reit- kunst nach neuen Grundsätzen; aus den Franzosischen übersetzt von Willisen.*

§ 164. De buiging van den hals heeft plaats in de halswervelen en is eene drievoudige, namelijk op- waarts, nederwaarts en zijwaarts.

De buiging opwaarts komt voor bij het oprigten van den hals (§ 143. enz.) en heeft voornamelijk plaats in de onderste het digst aan de schoft staande hals- wervels.

De buiging nederwaarts heeft bij het bijbrengen van den kop plaats, en geldt vooral de bovenste, in de nabijheid van den nek zich bevindende wervelen.

De buiging zijwaarts, die steeds bedoeld wordt wanneer in het algemeen van de buiging van den hals sprake is, strekt zich over de gansche wervelkolom van den nek tot de schoft uit.

§ 165. Het zoogenaamde buigen in de kaken, is eene buiging zijwaarts, welke in de bovenste drie tot vier halswervelen, dus het naast bij den nek en in de onmiddellijke nabijheid van de kaken plaats heeft. Eene buiging der laatste zelve, die uit een been bestaat kan natuurlijk niet plaats hebben, en daarom wordt door deze uitdrukking slechts eene bijzondere wijze van buiging der hals bedoeld. Nogtans is de vorm der kaken op deze buiging van wezenlijken invloed, daar breede, scherpe of zeer vergroeide kaken, die bij de wending van den kop op de binnenzijde eenen pijnlijken druk op de spieren, die den kop met den hals verbinden, uitoefenen, of op de buitenzijde de uitrekking derzelve bemoeijelijken, daarbij hinderlijk zijn.

§ 166. Het buigen van den nek heeft niet alleen plaats in den nek, d. i. daar waar de kop met den bovensten halswervel verbonden is, maar strekt zich ook uit op den volgenden halswervel; het paard moet den laatste, bij behoorlijk opgerigten hals, zoover benedenwaarts (§ 164.) bulgen, dat hij eene zooveel mogelijk rechte lijn vorme en de kop eene loodrechte stelling verkrijge. Van deze buiging hangt zeer veel af, en nooit zal een paard, zonder dit, aangenaam voor den ruitser, gewillig aan het mondstuk en volkomen in het gehoorzamen zijn. Een stijve nek maakt de fijnere teugelhulpen van den ruitser geheel werkeloos, en vermindert zelfs de voordeelen die uit de buigzaamheid van den hals ontspringen. Daarom moet bij de dressuur, de grootste zorg daaraan worden besteed, om het paard de vereischte buigzaamheid in den nek te geven.

§ 167. Het oprigten van den hals heeft ten doel eene zooveel mogelijk opgerigte stelling van de aan de schoft grenzende halswervelen te bekomen, waarbij de volgende wervelen eene met de natuurlijke hoedanigheid van den hals overeenstemmende bogt, de bovenste echter, de in de vorige § bedoelde tamelijk rechte lijn moeten vormen. Daardoor wordt voornamelijk de verbinding der halswervels met de schoft, vrij en bewegelijk gemaakt, opdat de teugelhulpen hier geene verandering vinden, maar hunne werking zich

tot op de achterhand kunne voortzetten. Tegelijk werkt deze stelling van den hals op de buigzaamheid van den rug, hetgeen voor het gemak van den ruiter zeer noodzakelijk is.

§ 168. Wanneer het paard op de plaats in de te voren beschreven buigingen zal onderwezen worden, dan moet de ruiter het regt plaatsen (§ 79.), en gedurende de bewerking in deze stelling houden; evenzoo bij de buigingen zijwaarts trachten, dat het zich met zijne zwaarte niet op de buitenzijde legge en dus niet uit het evenwigt gerake. Het zijn voornamelijk de zijwaartsche buigingen, die het paard op de plaats geleerd worden; doch men kan het ook stil en staande zoowel oprigten, als in den nek, dus nederwaarts buigen. De bewerking van den nek kan zeer doelmatig aan de hand (§ 163) geschieden.

§ 169. Om het paard den kop zijwaarts te leeren buigen, tracht de ruiter reeds in de eerste periode der dressuur, na iedere parade, door een los naar de binnen heup gerigt aanhouden met den binnenteugel, het te bewegen den kop naar de zijde te wenden, op welke de evengenoemde hulpe plaats heeft. Hij geeft hierbij met den buitenteugel zoo veel, dat deze bijna in het geheel niet werkt, rigt den hals slechts weinig op en doet het paard zoo min mogelijk geweld aan, opdat het rustig in de naar § 168, gegeven stelling blijve en geen weêrzin tegen de oefening opvatte. Bij de wending van den kop moet het paard den hals buigen; dit mag nogtans slechts in de middelste wervels geschieden en de nek moet daarbij onbewegelijk blijven. De ruiter moet in den beginne daarmede te vreden zijn en ook slechts eene geringe wending met den kop verlangen, doch zich daarentegen beijveren, het paard in de gebogen stelling eenige oogenblikken en zoo lang mogelijk te behouden, tot dat hij zelfs door zijne hulpen het aanspoort, deze op te geven. Later wordt de hals allengs meer opgerigt, de werking der buitenteugel versterkt en met beide teugels gewerkt, zoo dat hals en kop de juiste stelling bekomen, waar de hals volkomen op- en terug gerigt is, het paard dezen los in de bovenste wervels zijwaarts huigt en den kop met

een loodregt voorhoofd, een vierde naar de binnenzijde gewend heeft, zoodanig dat de kin slechts eenige duimen van het schouderblad is verwijderd. Deze buiging, waarin nu ook de nek eene genoegzame huigzaamheid heeft verkregen, kan in hare volkomenheid niet van alle paarden geëischt worden. Paarden, die eenen korten, dikken, of diep aangezeten hals, ongunstig gevormde (§ 163.) kaken, of een zeer sterken nek hebben, zal het moeilijk zijn zich op de opgegeven wijze te buigen, en wanneer deze eigenschappen in hooge mate voorhanden zijn, en eene zekere grens te hoven gaan, wordt hun dit geheel onmogelijk. De ruiter moet dergelijke hinderpalen opmerken, en niet meer verlangen, dan het paard in staat is uit te voeren, in het algemeen moet hij bij de daarop betrekking hebbende oefeningen met zachtheid en geduld te werk gaan, vooral bij vurige paarden, die niet gaarne stil staan en voor iederen hun opgelegden dwang zeer gevoelig zijn. Met gestrengheid is hier niets te verrigten, maar wel veel te bederven.

§ 170. De besturing der teugels kan zeer verschillend zijn, en moet overeenkomstig de omstandigheden worden ingerigt. Als algemeene regel kan aangenomen worden, dat beide handen op gelijke hoogte bestuurd moeten worden evenzoo, dat de buitenhand hare rigting naar de buitenheup, de binnenhand die naar de binnenheup, later naar het onderlijf des ruiters moet houden. Dit kan echter vele wijzingen ondergaan, en in bijzondere gevallen zal de ruiter zich verplicht zien, de eene hand hooger dan de andere te bestuuren, met den binnen teugel in de rigting naar de buiten heup of schouder, of ook geheel terzijde, te werken; met den buitenteugel aan den hals des paards te drukken; of deze naar den buitenschouder te rigten. Evenzoo moet het aanhouden met beide teugels, of ook slechts een derzelve nu eens heffende, dan eens nederwaarts drukkende, ingerigt worden. Verder kan de binnenhand niet slechts naast, maar ook vóór of achter den buitensten staande, haar werk volbrengen. Eindelijk kan ook de ruiter beide teugels in de buitenhand nemen en dan met de andere de binnenteugel in de nabijheid van het mondstuk aanvatten, om nog

sterker en zekerder de werking van hetzelfde te bepalen. Beide handen naar de huitenzijde te schuiven en de teugels daarheen te rigten, is gebrekkig, omdat daardoor het paard uit het evenwigt gebragt, en gedrongen zal worden, zich met zijnen schouder op den buiten-teugel te leggen.

Alle teugelhulpen moeten met groote voorzigtigheid worden gegeven, opdat het paard niet ten gevolge daarvan achteruit ga.

§ 171. De beenen werken bij de besproken oefening niet onmiddellijk mede, en bij vele paarden kunnen zij geheel werkeloos blijven, bij anderen echter, is de druk derzelve noodig om het achteruit gaan te verhinderen het evenwigt te behouden, of het uitwijken van de achterhand te voorkomen. Daarnaar is ook het gebruik derzelve verschillend, zoodanig dat nu eens een been, dan beide te gelijk moeten worden aangelegd en in het laatste geval of beiden even sterk drukken of het eene eenen sterkeren druk dan het andere uitoefent.

§ 172. Moet het paard de buiging opgeven, dan moet de ruiter met den binnenteugel geven, de buiten-teugel meer aanhouden en met beiden hals en kop weder regtuit plaatsen. Nimmer mag hij alleen met den binnenteugel geven en het alsdan aan het paard overlaten, zonder verdere hulp, zijne natuurlijke stelling weder aan te nemen.

§ 173. Bij meer gevorderde dressuur buigt men het paard den hals ook in den gang, en wel in den stap en in den korten draf. Dit kan nogtans niet in dien graad geschieden, als op de plaats, omdat anders de binnenschouder niet behoorlijk kan vooruitgrijpen, dus eene stremming en onregelmatige gang zoude ontstaan.

De hulpen, om de verlangde stelling te verkrijgen, zijn in het algemeen dezelfde als op de plaats; daarbij is echter eene nog grootere verdeeling en voorzigtigheid noodig, en de beenen zijn niet slechts ononthoorlijk, maar moeten ook, bij de meeste paarden, vrij krachtig werken.

Buigen van de achterhand.

§ 174. Niet minder belangrijk dan de beschreven

bewerking van den hals, is de buiging van de achterhand. Deze moet in de heupen en in de spronggewrichten, en in geringe mate ook in de koten, plaats hebben, en daaruit ontstaat die sterkte en veërkracht der achterste ledematen, die het paard bij al zijne diensten, meer of minder behoeft, en die noodzakelijk is, zal het niet door het gebruik spoedig versleten zijn. Want zoo lang het paard de noodige buigzaamheid van de rechterhand niet bezit, veroorzaakt hem iedere zijner bewegingen eene grootere inspanning, en bovendien gevoelt het iedere hulp des ruiters, waardoor het gedrongen wordt zijne achterhand te gebruiken en deze een grooter deel van zijnen last op te leggen, op eene pijnlijke wijze; maar bijzonder is iedere parade, iedere overgang uit een hooger en in een lageren gang, iedere galopsprong met eenen schok verbonden, die alle geleidingen der achterbeenen aandoet.

§ 175. Wanneer overeenkomstig het bovenstaande, de ruiter, bij de dressuur van het jonge paard in het bijzonder, moet trachten dit den meest mogelijken graad van buigzaamheid in de achterhand te geven, dan mag hij daarin evenwel niet te ver gaan; maar moet met voorzigtigheid te werk gaan, en zoowel de krachten als den natuurlijken aanleg van het dier in aanmerking nemen, daar juist de achterste ledematen de gevoeligste zijn, en door te vroege en overmatige inspanning zeer gemakkelijk zoodanig kunnen bedorven worden, dat het paard onbruikbaar wordt.

Niet alle paarden zijn voor dezelfde buigzaamheid in de achterhand geschikt; want er kunnen niet alleen door zwakte en gebrekkigen bouw der achterbeenen maar ook door andere gebreken in den bouw, door eene zware voorhand, eenen langen en zwakken rug, een onderbouwde kroup, enz. — moeilijkheden ontstaan, die bezwaarlijk of in het geheel niet te overwinnen zijn. Het hinderlijkste is eene steile plaatsing van de achterbeenen, omdat deze het onmogelijk maken voor het paard, zich in de heupen en spronggewrichten te buigen.

§ 176. De buigzaamheid van de achterhand, wordt reeds door het oprigten van den hals, door de aandrijvende beenhulpen gedurende den stap en draf, en door

de halve paraden bevorderd. Maar bijzonder dienen, om dit te verkrijgen, in het algemeen de achterhand te bewerken, de oefeningen op den cirkel, de korte draf, het terugtreden, den schouder binnenwaarts. Ook kan men op de plaats het paard oefenen de achterhand te buigen en onder te schuiven, wanneer men het zoo veel als mogelijk is verzamelt; met de teugels zoodanig inhoudt, dat het niet voorwaarts kan gaan; maar met de beenen, door herhaalde korte, krachtige drukken opwekt, zoodat het de voor- en achtervoeten als bij den korten draf, kunstmatig beweegt, zonder echter daarbij van de plaats te gaan. De ruiter kan tot opwekking van het paard ook de tong en de karwats doen hooren. (§ 19)

Bij paarden, die buitengewoon lui en ongevoelig voor de hulpen des ruiters of door andere omstandigheden ongenegen zijn de achterhand te buigen en iedere aansporing daartoe wederstreven, wendt men ook wel een dwangmiddel aan, namelijk de pilaren. Dit zijn twee ongeveer $2\frac{1}{2}$ ellen 1) van elkander verwijderde, vast in de aarde staande palen, waarin op eene bepaalde hoogte eenige ijzeren ringen, tegenover elkander, tot het ingespen van een teugel zijn aangebragt. Het paard wordt, zonder ruiter, tusschen deze zuilen geplaatst en met een sterken halster voorzien, die aan iedere zijde een teugel heeft. Deze teugels worden in de opgegevene ringen vastgegespt, en wel in het begin zoodanig, dat, wanneer het paard vooruit wil gaan en zij daardoor aanstaan, de pilaren zich naast de schouders van hetzelfde bevinden; doch de teugels der werktrens, zijn aan het bovengedeelte des singels zoo bevestigd, dat die los aanstaan. Nu wekt men het paard op met de tong en met de karwarts en zoekt het door zachte slagen met de laatste op de kroep daartoe te brengen dat het de achterhand onderschuift, zich met de voorhand opheft en de beenen op de plaats in korte, verheven treden stelselmatig beweegt. Wanneer het paard na eenige lessen hierbij gehoorzaamheid betoont, dan moeten de teugels van den halster des te langer gespt worden, opdat, wanneer zij aanstaan, de pilaren zich naast het midden des ligchaams bevinden.

1) = 1,40 Ned-Ellen.

Verzet zich het paard daartegen, dan wordt het ook wel een kaptoom aangedaan en in dezen eene lange vast gemaakt, die door eenen nagenoeg twee ellen van het paard staanden helper wordt vast gehouden en naar omstandigheden gebruikt. Deze algemeene aanwijzingen zullen voldoende zijn, om een begrip van de werkzaamheid der pilaren te geven; eene naauwkeurige aanwijzing daartoe zou hier niet op de regte plaats zijn, daar deze wijze van dressereren zoo moeilijk en in eene ongeoeffende hand zoo gevaarlijk voor het paard is, dat die slechts door eenen volkomen zaakkundigen en zeer bekwamen ruiter kan toegepast worden. Voor zulke ruiters is nogtans dit werk niet geschreven.

Terugtreeden.

§ 177. Het terugtreeden is eene der nuttigste oefeningen, om het paard in den rug, in de heupen en in de spronggeledingen buigzaam te maken; het aan te sporen zich te verzamelen, zijne zwaarte op de achterhand te nemen, en aan het aanhouden van de leugels te gehoorzamen. De ruiter moet daarbij met groote verschooning, nooit met geweld te werk gaan, opdat de koten en spronggewrichten niet lijden; in den beginne met zeer weinig, dikwijls met eene enkele schrede te vreden zijn, en met zijne eischen slechts uiterst langzaam opklimmen, vooral wanneer zwakte of een gebrekkige bouw van het paard in den weg staan.

Het is eene wezenlijke verligting, zoowel voor het paard als voor den ruiter, wanneer het eerste onderwijs in het terugtreeden aan de hand kan plaats hebben (§ 180). Men laat het paard in den beginne twee tot drie, later vijf tot zes, en in den regel nooit meer dan zes tot acht passen achterwaarts doen.

§ 178. Daar het achterwaartsgaan eene tegen natuurlijke stelling is, valt het allen paarden, zelfs de voordeeligst gebouwden, in den beginne moeilijk; maar het moeilijkst is het echter voor paarden met eene zwakke achterhand of met eene zware voorhand, met stijve halzen en nekken lange ruggen en onderbouwde kroepen. Zulke paarden zoeken gewoonlijk de met een regelmatig terugtreeden (§ 79.) verbonden moeilijkheid daardoor te ontgaan, dat zij, gelijk men gewoon

is zich uit te drukken, achter de hand terugkruipen, d. i. met eene hooge achterhand en stijve gewrichten der achterbeenen, de voorbeenen over de grond sleepende, onophoudelijk achteruit tuimelen, of ook met de achterhand ter zijde uitwijken. Op deze wijze wordt echter het doel gemist, en de ritter mag zulk een gebrekkige uitvoering van zijnen wil niet dulden; hij moet het paard dadelijk door krachtige beenhulpen, en zelfs door middel der sporen of karwats, aansporen weder voorwaarts te gaan, het zooveel mogelijk verzameld pareren en dan de oefening met dubbele voorzigtigheid en indeeling zijner hulpen van voren af beginnen. Vele paarden weigeren het terugtreden geheel, drukken zich op de achterbeenen, maken zich in den hals en den nek vast, en gehoorzamen aan geen aanhouden der teugels. De achterbeenen staan hierbij achter de kroep terug, en het paard heeft eene gestrekte stelling. In zulk een geval moet het paard behoorlijk verzameld en dan de hulpen tot terugtreden vernieuwd worden. Somwijlen kan men het paard daardoor tot terugtreden bewegen, dat men het in den hals afbulgt (§ 16), daar het bij deze oefening zeer geneigd is, den hem opgelegden dwang achterwaarts te ontwijken; zoodra het dit doet, wordt oogenblikkelijk de stelling opgegeven, en door zacht aanhouden van beide teugels het verdere terugtreden bevorderd. Er zijn ruiters die meenen het paard daardoor tot terugtreden te kunnen aansporen, dat zij het met geweld oprigten en hun aanhouden nog bovendien heffende inrigten. Dit is echter een verkeerd inzicht; want door eene dusdanige handelwijze wordt de achterhand nog meer belast, de gevorderde dienst bemoeijelijkt, en daardoor de weërzin tegen dezelve vermeerderd. Met diep geplaatsten hals en gebogen nek treedt het paard veel gewilliger en beter terug.

Een geheel regelmatig, volmaakt terugtreden kan van het paard niet vroeger worden verlangd, dan wanneer de dressuur volkomen geeindigd en dien ten gevolge de achterhand reeds voldoende gebogen, hals en kop in de juiste stelling gebragt, en eene onbepaalde gehoorzaamheid aan alle hulpen bereikt is.

Ook bij deze les dient eene geschikte hulp te voet met goed gevolg tot ondersteuning.

§ 179. De hulpen, die de ruiter bezigt om het paard tot het terugtreden te bewegen, blijven in het wezen der zaak, dezelfde als die welke § 78 voor een toegereden paard aangeeft, alleen met dit onderscheid, dat beide handen het aanhouden met de teugels volbrengen in het algemeen die afwijkingen zijn in acht te nemen, welke de nog niet volbragte maar eerst aangevangen dressuur, overeenkomstig het voorafgegane, noodig maakt, die zich echter niet in algemeene regelen laten te zamen vatten, maar door den ruiter zelven moeten worden beproefd.

§ 180. Wil de ruiter zijn paard aan de hand laten terugtreden, dan plaatst hij zich vóór hetzelfde, vat met iedere hand een teugel onmiddellijk achter het gebit en drukt, nadat het paard goed geplaatst is, met beide handen gelijkmatig en zacht achterwaarts. Tracht het paard bij het terugtreden met de achterhand van de rechte lijn af te wijken, dan moet op de zijde, naar welke het uitwijkt, de druk met den teugel eenigermate versterkt worden.

Wendingen.

§ 181. Regelmatige wendingen, volgens de regelen der kunst (§ 86 enz.) kan het paard niet vroeger volbrengen, dan wanneer het reeds de been- en teugel-hulpen volkomen heeft leeren gehoorzamen, zich in het evenwigt bevindt, los in de schouders, en in den hals, zoowel als in de ribben en in de achterhand gebogen is. Deze eigenschappen worden in des te hoogere mate gevorderd, hoe naauwer de wending verlangd wordt, in den hoogsten graad bij de korte wendingen. Hieruit volgt, dat men met de ruimste wendingen moet aanvagen, eerst later tot de naauwere, en het laatst tot de kortere moet overgaan. Ook wendt men het paard in het begin slechts in den gang, en gaat niet eerder tot de wendingen op de plaats over, dan wanneer het hiertoe door de dressuur in het algemeen genoegzaam is voorbereid.

§ 182. Een volkomen ombewerkt paard wendt de ruiter bij uitsluiting met den binnenteugel, dien hij in de

rigting naar zijne binnenbeup, meer nog naar de binnenzijde, aanhoudt. In het vervolg, en naar evenredigheid dat het paard in de dressuur vorderingen maakt, gebruikt hij daarbij ook den buitenteugel even als het been, en handelt in het algemeen bij het aanwenden zijner hulpen naar de regelen, die in de §§ 87. enz. zijn opgegeven.

§ 183. Om het paard de wendingen te leeren, bedient men zich van den kleinen cirkel dien men gesta dig verkleint, tot dat die zoonauw wordt, dat hij de gedaante van eene wending aanneemt. Ook verleenen de hoeken van een gesloten rijbaan een goed hulpmiddel daar hier het paard door den muur of de barrière tot de wending gedwongen is. Men moet echter dit laatste niet aan het paard alleen overlaten, maar het immer door middel van de vereischte hulpen door de hoeken brengen. In den beginne rondt de ruiter in alle gangen die hoeken sterk af, zoodat zijn paard in ieder derzelve het vierde deel van eenen tamelijk grooten cirkel beschrijft en daardoor eene zeer ruime wending ontstaat. Later rijdt hij in den stap en in den korten draf — nooit in gestrekte gangen — altijd meer in dezelfde in, zoodanig, dat de bedoelde cirkelboog altijd kleiner wordt en eindelijk, wanneer het paard daartoe genoegzaam is voorbereid, in eene werkelijke wending overgaat. Hoe meer het paard den hoek moet ingaan, des te sterker moeten de buiten teugels en het binnenbeen werken, opdat het niet door eene te vroegtijdige, eigenmagtige wending, zich aan de verlangde dienst onttrekke.

Cirkel.

§ 184. Een voortreffelijk middel, om het paard buigzaamheid en den hals, de ribben en de achterhand te verschaffen, de schouders los te maken en het te verzamelen, is de cirkel (§. 84. enz.). Men bewerkt hetzelfde daarop in den stap, in den draf en in den galop maar voornamelijk in den korten draf. Ook hebben de oefeningen in kop binnen-kroep buitenwaarts en in schouder binnenwaarts, op den cirkel eene nog betere uitkomst dan op de regte lijn.

De cirkel moet eene doorsnede van 25 tot 30 passen hebben; is hij kleiner, dan hebben de door dezelve verlangde wendingen enz. met te veel geweld plaats en het paard wordt te veel ingespannen.

§ 185. De bewerking van het paard op den cirkel, mag niet te vroeg, d. i. niet eerder beginnen dan nadat het reeds eenigermate in het evenwigt is en de hulpen des ruiters opvolgt, anders wordt het voorgestelde doel niet bereikt en het paard benadeeld.

§ 186. Op den cirkel wordt het paard in den regel den kop naar de binnenzijde geplaatst, omdat daardoor de buitenschouder vrij, maar de hals en de binnenschouder buigzaam worden. Deze stelling mag echter in den begiune slechts gering zijn, anders veroorzaakt dit het paard te veel dwang, verhindert het om voorwaarts te gaan en geeft het aanleiding, zich op den buitenschouder te leggen, als ook met de achterhand uit te wijken. Later kan men daarmee verder gaan, in zoverre de krachten en andere hoedanigheden des paards het toelaten. Zwakke paarden moet men den kop altijd slechts weinig naar binnen stellen en niet te veel met de achterhand laten uitwijken, hetgeen wel eenig meerder bezwaar voor de voorhand ten gevolge heeft, maar hem in het algemeen eene verligting bezorgt en zeer tot zijne versooning verstrekt. In het algemeen geloove de ruiter niet, dat het noodig is, door een sterk, onophoudelijk gebruik van het buitenbeen achter den singel, de achterhand streng op den cirkel te houden of wel daarin te brengen. Men zal daardoor, geheel nutteloos, zelfs de sterkste paarden hunne diensten zeer bezwaren en ligt een tegenzin tegen deze opwekken. Wordt het paard met de teugels juist bestuurd en met beide de beenen gelijkmatig voorwaarts en aan het mondstuk gedreven, dan blijft ook de achterhand, zonder dat een angstig vasthouden met den buitenteugel plaats vindt, in zoverre op den cirkel, als noodig is en overeenstemt met de bestaande evenredigheden.

§ 187. De hulpen, waarvan men zich op den cirkel bedient, komen in het algemeen met de in § 85. op ge-

gevene overeen, en gedoogen slechts die wijzigingen welke door de tooming met de werktrens en door de nog onvolkomene dressuur worden bepaald. In dit opzigt moet zich de ruiter naar de omstandigheden richten, en dien overeenkomstig handelen. Het kan daarom gebeuren, dat de binnenband nu eens dieper dan eens hooger dan de buitenste bestuurd moet worden, dat nu eens binnen- dan weder buitenteugel of been bij voorkeur gebruikt wordt, enz. Alles hangt daarvan af waar het het paard nog ontbreekt, en welke gebreken aan hetzelfde zijn te verbeteren.

Wijken voor de eenzijdige werking der beenen.

§ 188. Het paard moet op den druk der beenen niet slechts voorwaarts, maar ook wanneer het verlangd wordt, z i j w a a r t s gaan. Dit laatste noemt men z i j w a a r t s w i j k e n . Dit zijwaarts wijken is, even als het terugtreden, eene onnatuurlijke beweging, en veroorzaakt vele paarden belangrijke moeijelikheden, waarom ook de meesten daartegen in den beginne een' grooten tegenzin beloonen. Het is echter tot ontwikkeling des paards noodzakelijk, want het maakt het vaardig in de beweging zijner beenen, volmaakt de gehoorzaamheid aan de beenhulpen en dient tot eerste voorbereiding voor het overtreden, de travers en renvers.

§ 189. Het onderwijs in het zijwaartswijken begint, zoodra het paard in het evenwigt gebragt is en daardoor de bewerking op den cirkel eenige buigzaamheid in den hals, in de ribben en in de achterhand heeft verkregen. Het eerste onderrigt heeft het beste door middel van den kleinen cirkel plaats, doordien de ruiter daarop het paard den kop iets meer dan gewoonlijk binnen plaatst en het binnenbeen alleen laat gevoelen. Het paard zal door de vermeerderde stelling gedrongen worden, met de achterhand uit te wijken; het been, a a n o f a c h t e r den singel aangelegd, ondersteunt het hierin, en zoo gewend het zich, den druk van hetzelfde zijwaarts te gehoorzamen. Op gelijke wijze kunnen ook de hoeken van de rijbaan gebruikt worden, wanneer bij de wending in dezelve, het binnenbeen de

achterhand naar buiten drukt, en de binnenteugel daarbij door eene vermeerderde stelling van den kop ondersteunt. Eindelijk kan men ook, wanneer men door wisselen of wederwisselen van de eene hand op de andere gaat, gelegenheid nemen het paard, eenige passen te laten uitwijken, indien men hetzelfde, zoodra het den muur of de barrière nadert, met de buitenteugel aanhoudt, maar te gelijk met het buitenbeen de achterhand zijwaarts drukt; daar het paard meestal geneigd is, langs den muur of de barrière te gaan en deze dus tracht te bereiken, zoo zal het de hulpen des ruiters des te gewilliger volgen.

Bij alle de even genoemde oefeningen, welke strekken om het paard de verlangde diensten zooveel mogelijk te verlichten, en het eenigermate aanleiding te geven zich uit eigen beweging daaraan over te geven, moet de kop niet naar de zijde geplaatst worden, waarheen het paard zijwaarts moet uitwijken, maar naar die, op welke het been werkt, voor welke het wijken moet.

In den beginne laat de ruiter slechts één been, namelijk dat, waarop het paard moet wijken, gevoelen. Later, wanneer het laatste reeds de hulp van dit been opvolgt, moet ook het andere been medewerken, en allengs ontstaat dan de les kop binnen - kroep buitenwaarts (§ 192.).

Dikwerf zal zich de ruiter met voordeel van de karwats kunnen bedienen, wanneer hij deze, op de zijde waar hij de hulp tot zijwaarts wijken gebruikt, en het paard deze niet opvolgt, door zachte slagen achter het been laat voelen. Ook kan een helper met de karwats zeer ondersteunen.

§ 190. Wanneer men bij het onderwijs in het zijwaarts wijken op moeilijkheden stuit, en het paard verschooning behoeft, zoodat men geene strenge hulpen durft aanwenden, dan is het zeer doelmatig het zijwaarts wijken aan de hand te leeren. Dit kan zoo wel op de plaats als in den gang plaats hebben.

Op de plaats, waar slechts de achterhand zijwaarts treedt, wordt op de volgende wijze behandeld. De man plaatst zich, wanneer het paard met de achterhand regts moet wijken, op de linkerzijde, naast den schouder, met het aangezicht naar het paard; legt de met de

einden aan elkander geknoopte teugels op den hals, vat met de linkerhand den linkerteugel in de nabijheid van het mondstuk, om daarmede den hals op te rigten en den kop links te plaatsen; bestuurt in de rechterhand de karwats en dringt door zacht aanraken met deze de achterhand ter zijde, om de voorhand om te wenden, zoodanig, dat eene wending op de voorhand ontstaat (§ 86). Moet het paard met de achterhand uitwijken, dan heeft de tegenovergestelde handelwijze plaats.

Om de oefening in den gang uit te voeren, waarbij de voorhand mede ter zijde moet uitwijken, moet zich de man op dezelfde plaats bevinden en ook de teugels en karwats op dezelfde wijze besturen, als in het voorafgaande is aangegeven, maar met het paard voorwaarts gaan en met de teugels het paard ter zijde drukken. Het kan hierbij op de rechte lijn langs de barrière blijven, of, hetgeen nog beter is, zich op een' matig grooten cirkel bewegen. Ook moet de buitenteugel aan den singel worden aangebonden, zoo dat hij, wanneer het paard aan den binnenteugel bestuurd wordt, los aanstaat.

Een grondig onderrigt omtrent deze dressuur aan de hand, geeft het in § 163 aangehaalde werk van *B a u c h e r*.

§ 191. Er zijn paarden, die in plaats van ter zijde uit te wijken, daaraan wederstand bieden, d. i. met de achterhand naar die zijde dringen, op welke de hulp plaats heeft, hetgeen men noemt «tegen het been dringen.» Zulke paarden moeten door de teugelhulpen en vooral door middel eener vermeerderde stelling van den kop, op de beenhulp behoorlijk worden voorbereid; dit laatste moet echter zeer zacht beginnen en allengs versterkt worden. Weigert het paard desniet-tegenstaande te gehoorzamen, dan mag eene straffe met de sporen of met de karwats plaats hebben. Door eene ter rechter tijd plaats hebbende hulp wordt in de meeste gevallen de tegenkanting van het paard voorgekomen.

Andere paarden vlugten voor het been, zoodanig dat zij, zoodra zij den druk van hetzelfde gevoelen, overhaast ter zijde tuimelen, daarbij ook wel driftig worden, het evenwigt verliezen en zich op de voeten treden. In dergelijke gevallen, moet de ruiter de teugelhulpen laten voorafgaan, weinig stelling geven, en het

been zeer los aan, niet achter den singel, veelmeer slechts een kniedruk gebruiken, zoo ook het tegenovergestelde been beschermend aanleggen. Ook is het raadzaam, zoodra het paard de opgegeven fouten maakt, het alsdan te pareren, en de les van nieuws aan te beginnen.

Kop en kroep buitenwaarts.

§ 192. Bij deze les moet het paard met de achterhand op den hoefslag, met de voorhand ongeveer twee ellen van dezen verwijderd, dus op twee hoefslagen, ter zijde gaan; op de binnenzijde den kop rigten en zich in den hals even als in de ribben buigen; met de binnen voor- en achtervoeten over den buitensten voortstappen. Het doel daarvan is, het toegeven aan de beenhulpen, even als de buigzaamheid in de ribben en de vrijheid in de schouders, te vermeerderen. Dit kan op de rechte lijn of op den cirkel, en niet slechts in den stap, maar ook in den korten draf, waar dit van veel nut is, plaats hebben.

§ 193. De hulpen voor deze les zijn de volgende. De ruiter plaatst den kop van het paard, geeft den hals de vereischte buiging, en bestuurt de voorhand op de wijze, als of hij eenen kleinen cirkel wilde beginnen, van den hoefslag af; is deze ver genoeg van de laatste verwijderd, dan houdt hij met den buitenteugel aan en drukt het paard met het aan of achter den singel aangelegde binnenbeen ter zijde. Gedurende de les wordt de voorhand door den buitenteugel, die in de rigting van de binnenheup des ruiters wordt aangehouden, in de gebogen houding en op den vereischten afstand van den hoefslag gehouden; de buitenteugel ondersteunt hierbij en verhindert het paard zich op den buitenschouder te leggen; het binnenbeen herhaalt zooveel als noodig is de hulp tot het ter zijde treden; de buitenste, aan den singel gebruikt, draagt bij tot het behouden van het evenwigt en voorkomt het uitwijken van de achterhand, waardoor de buiging in de ribben zoude verloren gaan. Beide beenen vereenigd moeten de achterhand aandrukken, opdat het paard dezelve toereikend buige, verzameld blijve en

zich niet op de voeten trappe; want werken de beenen niet voldoende, dan kruipt het paard achter den teugel, valt met zijne zwaarte op de voorhand, verliest het evenwigt, en voert in het algemeen de les zoo gebrekkig uit, dat het doel daarvan wordt verijdeld.

Ook bij deze les kunnen de hulpen met de karwats, op de binnenzijde gebruikt, nuttig zijn; eveneens kan eene hulpe met de roede zeer ondersteunen.

Schouder binnenwaarts.

§ 194. De reeds in § 97 beschreven les schouderbinnenwaarts, is voor het paard eene der moeilijkste, doch eene der gewigtigste voor de dressuur van hetzelfde, en die zij in eene zekere mate voltooit. Zij verschafft het paard den hoogsten graad van schouder-vrijheid en buigzaamheid, waarvoor het vatbaar is, even als de volmaaktste gehoorzaamheid aan de hulpen des ruiters, en maakt het meer dan alle anderen geschikt voor den galop, voor de travers en de renvers, terwijl zij tevens ook de pas en den draf verbetert.

§ 195. De juiste uitvoering dezer les vereischt eenen bekwamen ruiter. Want heeft het paard daarbij niet de juiste stelling, blijft het niet verzameld, buigt het zich niet behoorlijk in de ribben en de achterhand, legt het zich op den buitenschouder, dan mist zij haar doel en heeft meer na-dan voordeel. Daarom mag men ook niet te vroeg, d. i. niet eerder daartoe overgaan, dan wanneer het paard door de voorafgaande lessen, vooral door de bewerking op den cirkel en in den kop en kroep buitenwaarts, genoegzaam is voorbereid.

§ 196. Het eerste onderrigt heeft op de regte lijn en in den stap plaats, de verdere vorming op den cirkel, zoo ook in den korten draf en in de in § 91 voor de travers en renvers opgegeven drafvormige beweging. Wat de aan te wenden hulpen betreft, daartoe kan de in § 98 opgegeven handleiding worden gevolgd.

Galop.

§ 197. Zoodra het paard door de te voren beschreven oefeningen genoegzaam is voorbereid, wordt hem den

galop geleerd, waarbij men dan ook meestal geene zwarigheden ontmoet. Wilde men daarentegen hiermede vroeger beginnen, dan zoude men bij de meeste paarden op hinderpalen, ja zelfs op tegenstand stooten en zeer gemakkelijk spatten, gallen, zwakte in de koten, enz. veroorzaken.

Vele deskundigen zijn van meening, dat het paard eerst galopperen moet, nadat het getoomd is, en in het algemeen zal dit, in veel gevallen, zeer doelmatig zijn; als algemeene regel mag dit echter niet worden aangenomen, daar het tijdstip, waarop het is aangewezen om met den galop te beginnen, niet voor alle gevallen te bepalen is, omdat het bij vele paarden vroeger, bij anderen later intreedt.

§ 198. De hulpen voor den galop zijn reeds in § 59 en verv. aangegeven, en met betrekking hierop valt nog het volgende op te merken.

In het begin springt men het paard uit den korten draf aan, omdat het bij dezen volkomen verzameld en daardoor tot den galop voorbereid is; ook neemt men wel, om het juiste vooruit grijpen der beenen te verligten, eene wending of den cirkel te baat; stelt den kop weinig of in het geheel niet, om den binnenschouder zooveel mogelijk vrijheid te laten, of plaatst de achterhand iets op de binnenzijde. Later heeft het aanspringen uit den stap plaats en eindelijk ook van de plaats uit. Zoodra het paard galoppeert, moet de kop op de binnenzijde geplaatst worden, en de achterhand op de rechte lijn blijven.

Het tempo van den galop, wordt in den beginne niet te kort gevergd, veelmeer het paard eenen ruimen galop toegestaan en dezen eerst langzamerhand zooveel verkort, als de omstandigheden het toelaten. Evenzoo moeten naauwe wendingen vermeden worden en daarna de hoeken van de rijbaan sterk worden afgerond.

Wanneer het paard zich in het begin in den teugel legt en, zoo als men zich uitdrukt, lang wordt, moet het door halve paraden verzameld, ook wel gepareerd, eenige passen terug genomen en dan op nieuw aansprongen worden. Wordt het dan nog lang, omdat hem de krachten ontbreken, dan moet men met den galop ophouden en dezen eerst herhalen, nadat men

het paard de noodige rust heeft gegeven. De ruiter dwaalt grootelijks, wanneer hij zijn paard daardoor in den galop meent te kunnen bevestigen, dat hij hem door zeer lange herhalingen oefent. Het paard wordt op deze wijze tot wederstand aangespoord, kan uit vermoeijenis aan de eischen van den ruiter niet voldoen, en vat een' tegenzin tegen de les op. Het best bevestigt men het paard in den galop door korte herhalingen op den cirkel, doch men moet, wanneer het doel zal bereikt worden, daarop letten, dat het zich niet op den buitenschouder legt, een gebrek waartoe de meeste paarden, zoo lang zij niet volkomen in den galop zijn bewerkt, zeer geneegen zijn. Kleine cirkels mag men echter niet eerder rijden, dan wanneer het paard daartoe door bewerking op den grooten cirkel genoegzaam is voorbereid en, moet niet even als de achterband streng op den cirkel gehouden worden, doch liever eene geringe afwijking van dezelve toestaan.

Wil de ruiter den galop doen ophouden, dan bedient hij zich hiertoe eerst van den overgang in den korten draf, later kan uit den galop in den stap overgegaan, eindelijk ook gepareerd worden.

Men leert den paarden gelijktijdig de galop op twee handen, en bewerkt het in de linksche, even als in de rechtsche.

Overtreden. Travers. Renvers.

§ 199. Deze lessen zijn niet zoo zeer als hulpmiddelen der dressuur, dan wel als resultaten derzelve te beschouwen, en zullen, in zoo verre deze grondig heeft plaats gehad, in de uitvoering geene moeilijkheden veroorzaken, wanneer de ruiter overeenkomstig de in § 91 tot en met 96 vervatte regelen handelt, en het paard in het algemeen, uit hoofde zijner natuurlijke eigenschappen, tot de bedoelde diensten geschikt is. Het wordt slechts daarom behandeld, opdat het leere verstaan, wat men van hem verlangt, en door eenige oefening de noodige zekerheid in de uitvoering verkrijge.

Optooming en besluit der dressuur.

§ 200. Het tijdstip, wanneer het paard getoomd kan worden, kan in het algemeen niet bepaald worden;

want dit treedt bij het eene paard vroeger, bij het andere later in, al naardat er bij de dressuur meer of minder hinderpalen zijn te overwinnen of zich andere bijzondere omstandigheden voordoen. Gewoonlijk toomt men het paard, wanneer het de voorafgegane oefeningen op de trens goed en gewillig uitvoert. Evenwel kan men zulke paarden, die veel natuurlijke aanleg en goeden wil hebben, ook vroeger toomen en op de stang verder bewerken. Evenzoo kan het in vele gevallen doelmatig zijn, het paard gedurende de dressuur eenigen tijd te toomen, maar dan verder op de trens te rijden. De bekwame en voorzigtige ruiter kan beoordeelen, welken weg hij moet inslaan om het zekerste en met de grootste verschooning voor zijn paard tot het doel te geraken; bepaalde en algemeen geldige voorschriften kunnen daaromtrent niet worden gegeven.

§ 201. De optooming moet in den beginne zoo ligt mogelijk zijn, de kinketting los liggen en de neusriem niet te vast gesespt worden, opdat het paard niet dadelijk eenen te grooten dwang ondervinde.

§ 202. Is het paard opgetoomd geworden, dan wordt het niet dadelijk op de stang alleen, maar eerst met behulp der trens bestuurd, zoodanig, dat of de teugels verdeeld worden, of de eene hand de stang-, de andere hand de trensteugels houdt. In het eerste geval bestuurt iedere hand een' stang- en een trensteugel, derwijze, dat de eerste tusschen den vierden en vijfden, de laatste tusschen den derden en vierden vinger doorloopt; de trensteugels in het begin meer aanstaan dan de stangteugels, doch deze allengs meer gebruikt worden, tot zij eindelijk alleen werken en de trens niet meer gebruikt wordt, wanneer het tijdstip is gekomen de gewone besturing (§ 31) te beginnen. In het tweede geval bestuurt de linker hand den stangteugel zoo, als of het paard met eene hand gereden werd, en de regter, naast gene, beide trensteugels, op de wijze als de stangteugels. Hierdoor verkrijgt men het voordeel, dat de ruiter zijne hulpen veel bepaalder kan geven, en het meer in zijne magt heeft, den eenen of den anderen teugel uitsluitend, of slechts ondersteunend te laten werken.

Bij verdeelde teugels wordt de regter hand even als

de linker, en onmiddellijk naast deze bestuurd, doch wanneer de omstandigheden het vereischen, kan de eene hand hooger of dieper dan de andere bestuurd worden.

§ 203. Op de stang wordt het paard den nek volkomen gebogen, den kop bijgebragt en hem een zekeren stand in den hals gegeven, waarna het alsdan, tot besluit der dressuur in den gestrekten galop, in de korte wendingen, in de carrière en in het springen wordt geoefend. De carrière moet allengs uit den gestrekten galop ontstaan en evenzoo in den beginne met eenen overgang in dezen eindigen.

Gewennen aan vreemde voorwerpen.

§ 204. Wanneer men het paard aan het schieten, aan de trommel, aan het gedruisch der wapenen of andere hem vreemde voorwerpen wil gewennen, dan rijde men in eenen grooten kring om het vreesverwekkende voorwerp — verondersteld dat dit op eene en dezelfde plaats blijft —, en houde het paard daarbij door eene of andere oefening bezig, die zijne opmerkzaamheid van het gevreesde voorwerp afleidt. Allengs, naar mate de vrees des paards vermindert, verkleint men den cirkel, tot men eindelijk het voorwerp geheel kan naderen. Zoodra dit gelukt is, streelt men het paard, beloont het door een weinig suiker, en wanneer de oefening op de rijbaan plaats heeft, zit men af en laat het wegbrengen. Toont het paard zich zeer angstig en heeft men een' afzonderlijken helper, die het vreesverwekkend voorwerp draagt, dan late men dezen, wanneer men op hem toerijdt, terug gaan, even als of hij voor het paard wilde vlugten. Het laatste zal, wanneer men den helper narijdt, spoedig de vrees verliezen en er moedig op afgaan. Heeft men dezen bereikt, dan moet men het paard liefkozen en het suiker geven.

Hoe gehoorzamer het paard aan de hulpen des ruiters is, des te spoediger zal men zijn doel bereiken.

§ 205. Als algemeene regel geldt, dat men, om het paard de vrees voor eenig voorwerp te benemen, het laatste — verondersteld dat het bewegelijk is — nooit op zich laat afkomen, maar het veel meer zoo trachte

in te rigten, dat men hetzelfde volgt. Bij gedruisch, dat het paard angstig maakt, moet men het bovendien nog vermijden om dit achter zich te laten.

VIERDE HOOFDSTUK,

OPTOOMING.

Bepaling en algemeene regelen.

§ 206. Men verstaat onder optoomen, in het algemeen, het ijzeren gebit, hetwelk het paard in den mond wordt gelegd, in vereeniging met dien uit leder bestaanden toestel — den toom of het hoofdstel, benevens de teugels —, die het de vereischte ligging in den mond even als de noodige bevestiging aan den kop geeft, en den ruiter het middel verschaft, door zijne hulpen met de hand, de werking van hetzelfde te bepalen.

Naar de hoedanigheid van het gebit, onderscheidt men: het toomen met de werktrens, en het toomen met de stang, (*kanthare*) doch bestempelt dezelaatste bij voorkeur en in eenen beperkter zin van het woord, met den naam toomen, zoodat, wanneer van een opgetoomd paard sprake is, altijd een met de stang getoomd paard bedoeld wordt. Bij de eene zoowel als de andere wijze van optoomen wordt eene zoogenaamde onderlegtrens gevoegd, die tot hulp voor bijzondere gevallen, soms ook tot ondersteuning bij de hulpen dient.

§ 207. De uitwerking, welke het toomen op het paard te weeg brengt, berust hoofdzakelijk op den vorm van het gebit, en bij de stang bovendien nog op de ligging, welke deze in den bek des paards wordt aangewezen, zoo ook op de rigting (§ 218.) en de lengte (§ 219.) der scharen (*hefboomen*). De ruiter verwekt en bepaalt die werking, door zijne hulpen met de teugels.

Het trensgebit werkt minder sterk en zachter dan de stang, en verleent voor het toomen daardoor aan den ruiter eene ruimere keuze voor zijne hulpen. Daarom gebruikt men deze bij de dressuur van jonge paarden. Een toegereden paard wordt met de stang getoomd.

Toomen met de werktrens.

§ 208. De werktrens bestaat uit het kopstuk, het gebit en de teugels, wier einden met elkander zijn verbonden.

Het gebit (Pl. IV. Fig. 8.) bestaat uit het mondstuk, en de aan de beide einden derzelve zich bevindende ringen tot het ingespen der teugels. Aan iederen teugelring, daar waar hij met het mondstuk verbonden is, bevindt zich een knevel, die verhindert, dat het mondstuk, wanneer een teugel sterker wordt aangetrokken dan de andere, uit den bek kan worden getrokken. Gewoonlijk zijn de beide helften van het gebit onmiddellijk met elkander verbonden, zoo als de opgegeven teekening het voorstelt. Het is echter beter, wanneer de verbinding plaats heeft door middel van een tuschenstuk, zoo als Fig. 16 het voor de onderlegtrens vertoont.

§ 209. Het mondstuk van de werktrens werkt voornamelijk op de lippen van het paard en moet in zijnen bek zulk eene ligging hebben, dat het, op de tong rustend, wanneer de teugels niet aanstaan, een duim 1) van den mondhoek verwijderd is. Het kan van dik of dun ijzer, glad of gegroefd zijn. De dikke en gladde mondstukken werken zachter dan de dunne of gegroefde. Meestal verdienen de zachtwerkende mondstukken de voorkeur. In buitengewone gevallen gebruikt men zoogenaamde zaag- of schaarmondstukken, welke uit verschillende dunne, platte, met scherpe kanten voorziene geledingen bestaan, die door gewrichten verbonden en, bij de zaagtrens, met spitse verhevenheden voorzien zijn. Zulke mondstukken werken zeer pijnlijk, en men moet die slechts in den uitersten nood gebruiken, wanneer de eigenschappen van het paard zulke gewelddadige middelen werkelijk vorderen, maar niet wanneer de ruiter, ten gevolge zijner ongeschiktheid, op den gewonen weg zijn doel niet meent te kunnen bereiken.

§ 210. De onderlegtrens heeft een dun, glad mondstuk (Fig. 16 met weglating van de in het mid-

1) Een duim = 0,024 Ned. El.

den aangebrachte geleding), even als die der werktrens gevormd en op iedere zijde met eenen teugelring voorzien, hetwelk aan een bijzonder hoofdstuk is bevestigd. De teugels zijn in de bedoelde ringen gestoken en aan hun einde door middel eener gesp aan elkander verbonden, ook te zamen genaaid.

Men kan het mondstuk der onderlegtrems onder of boven de werktrens leggen. De laatste methode is de beste, want ligt het onder de werktrens, dan verhindert het de beweging van dezen en de hulpen des ruiters worden onbepaald en twijfelachtig. Alleen wanneer men martingal (§. 237.) rijdt, alwaar de onderlegtrems niet slechts tot noodhulp aanwezig is, maar werken moet, moet het gebit daarvan onbepaald onder dat van de werktrens worden gelegd.

§ 211. Doet het paard bij het aanhouden van de teugels den bek open, schuift het de onderkaak heen en weder, of heeft het het voornemen om de tong op het gebit te leggen, dan bedient men zich van eenen ligten lederen kaptoom, die het doelmatigst werkt, en nooit eene beleediging of verwonding van de lippen kan veroorzaken, wanneer het achterste gedeelte van den neusriem onder den knevel der werktrens heenloopt en in de kinketting groeve ligt. Daar zulk een kaptoom vele voordeelen aanbiedt en nooit eenig nadeel kan veroorzaken, zoo volgen vele ruiters dien, ook zonder bijzondere aanleiding, bij het optoomen op den trems.

Optoomen met de stang.

§ 212. De optooming met de stang bestaat uit het hoofdstel met de teugels; de stang met toebehooren (§. 215.), en de onderlegtrems met kopstuk en teugels. Deze laatste is dezelfde die bij het optoomen met de werktrens gebruikt wordt (§. 210.); haar mondstuk moet onder dat der stang en zoo liggen, dat het los in de mondspleet aanstaat, zonder de lippen in de hoogte te trekken. Veel ruiters houden het voor doelmatig, de onderlegtrems met een gedraaid of naar omstandigheden, zelfs met een schaar- of zaaggebit (§. 209.) te voorzien, om zich daarvan met meer nadruk te kunnen bedienen, wanneer het paard zich te sterk op de

stang legt of de hulpen met dezen niet wil gehoorzamen. Bij een goed toegereden paard, kan zulk een maatregel eigenlijk nooit noodig zijn; en zelfs zal een eenigzins bekwaam ruiter dezen, bij een onvolkomen dressuur, slechts in hoogst zeldzame gevallen noodig hebben.

De vorm en hoedanigheid van het hoofdstel is zoo algemeen bekend, dat eene beschrijving daarvan kan worden weggelaten. Alleen moge hier de opmerking een plaats vinden, dat de mode om den neusriem weg te laten niet doelmatig is.

§ 213. Het optoomen oefent op de meeste paarden een' zeer groote invloed uit en verleent, wanneer die doelmatig is, den ruiter eene wezenlijke ondersteuning. Bij eene met zijne hoedanigheden overeenkomende tooming is het paard bevattelijk voor de hulpen, bereidvaardig voor alle diensten, rustig en gehoorzaam, daarbij gaat het met vertrouwen aan het mondstuk en neemt uit de in §. 35. beschrevene lessen steun. Bij eene gebrekkige tooming, toont zich het paard angstig, onrustig en wederspanning tegen de hulpen, het leunt of niet of te veel op het mondstuk volbrengt; de van hem verlangde diensten ongaarne en onvolkomen; ja het weigert zelfs alle gehoorzaamheid. Er bestaan voorbeelden dat paarden enkel ten gevolge eener ondoelmatige optooming volkomen onbruikbaar waren. Men mag daarom niet gelooven, dat het optoomen alleen in staat is, het goede gaan van een paard te weeg te brengen, of dat door den vorm van de stang gebreken kunnen worden verholpen, die in de natuurlijke evenredigheden des paards, in eene onvolkomene dressuur van hetzelfde of in de onbekwaamheid van den ruiter gegrond zijn. Belangrijker nog dan de vorm en ligging van de stang is het juiste en gepaste gebruik derzelve. Wanneer derhalve aan de eene zijde het optoomen den ruiter ondersteunt, en zelfs de gebrekkige hoedanigheid van denzelfden, even als de ongeschiktheid des paards te hulp komt, zoo kunnen ook aan de andere zijde, door de bekwaamheid des ruiters de nadeelen van eene gebrekkige optooming worden te gemoet gekomen. Men is gewoon te zeggen: onder een' goeden ruiter, gaat een paard op iedere tooming, het geen echter slechts tot eene zekere hoogte waar is.

Vele paarden toonen geene groote gevoeligheid voor de fijnere verscheidenheden in de optooming, zoodat zij zelfs zware vergrijpen tegen de doelmatigheid daarvan geduldig verdragen, en bijna op iedere slang even goed gaan, wanneer deze slechts, wat zijne afmetingen betreft, voor den bek past. Anderen daarentegen zijn in hooge mate gevoelig, en spoedig zeer onhandelbaar en wederspanning, wanneer de tooming slechts in het minst hinderlijk is en niet volkomen aan alle bestaande omstandigheden beantwoordt. Dergelijke paarden zijn dikwijls zeer moeilijk te toomen, zoodat men eerst na menigvuldige proeven zijn doel bereikt. Een weinig meer of minder vrijheid der tong, eene hoogere of lagere zitplaats, eene hoogere of diepere ligging van het mondstuk in den bek, eene kortere of langere kinketting, een vaster of lossere gegespte neusrîem — dit alles zijn dingen, die niet zelden een' wezenlijken invloed uitoefenen.

§ 214. Tot algemeenen regel moet worden aangenomen, dat men ligt, d. i. zoo toomen moet, dat de werking van het mondstuk het paard zoo min mogelijk pijnlijk en onaangenaam wordt. Op welke wijze dit kan verkregen worden, volgt uit hetgeen verder wordt opgegeven.

Vele ruiters gelooven, dat zij hun paard des te scherper moeten toomen, hoe meer het zich op het mondstuk legt, en hoe vaster het daarom in de hand is. Dit is eene dwaling; want niet het mondstuk, maar de besturing en de bekwame vereeniging der heen- en vuisthulpen houdt het paard los aan den teugel, en dikwijls is het inleggen in de hand enkel het gevolg eener gebrekkige dressuur, vooral eener te geringe bulgzaamheid in den nek; onbekwaamheid van den ruiter, of ook eene te scherpe tooming, die het gevoel in den bek van het paard doodt, en het zulk eene hevigen pijn veroorzaakt, dat het zich uit vertwijfeling tegen het mondstuk verzet. Wanneer men daarom het eene paard eene sterkere tooming moet geven dan het andere, moet hierbij nogtans met voorzigtigheid worden te werk gegaan, en het moet eerst naauwkeurig uitgemaakt zijn, wat de oorzaak van het liggen in de hand is, of dit in het algemeen door de optooming kan

worden verholpen en of de toestand van den bek even als de overige omstandigheden van dien aard zijn, dat een scherp mondstuk kan gebruikt worden. Doorgaans, en onder eenen minder bekwaren ruiter, gaan de meeste paarden te beter, hoe ligter zij opgetoomd zijn.

§ 215. De stang is het belangrijkste gedeelte van de tooming, om dat daardoor de vuisthulpen des ruiters voor het paard voelbaar worden en hunne uitwerking verkrijgen. Haar vorm en ligging in den bek van het paard, hebben den belangrijkste invloed op de wijze en op de mate der werking, die zij uitoefent, en verdienen daarom de zorgvuldigste beschouwing.

Iedere stang bestaat uit de scharen en uit het mondstuk. Bovendien behoort daar nog toe het langgelid, de inleghaak en de kinketting.

§ 216. De scharen (Pl. IV. Fig. 1 tot en met 7). waarvan zich aan iedere zijde van het mondstuk een bevindt, zijn die deelen van de stang, door middel waarvan de werking der teugels op het mondstuk plaats heeft. Met deze laatste zijn zij aan beide zijden door de daaraan aangebrachte tappen verbonden.

Dat gedeelte van de schaar, dat zich boven den tap bevindt, heet de *bovenschaar* of *stoel*; dat wat zich onder den tap bevindt, de *onderschaar*. Aan het einde van den stoel is een rond gat aangebragt, hetwelk het oog genoemd wordt; aan het einde van de andere schaar, de zoogenoemde *teugelring*. De laatste dient tot het ingespen des stangteugels, en beweegt zich in eene losse bus (Fig. 1), of, hetgeen beter is, in een vast oog (Fig. 3). Het oog neemt den strop op, door middel van welke de stang aan het hoofdstel is bevestigd. Bovendien wordt door het langgelid en den inleghaak (§ 228) de kinketting daaraan vastgehaakt.

De onderscharen kunnen een' regten of gebogen vorm hebben, het geen voor de werking van de stang hetzelfde is. De bovenscharen zijn in den regel regtlijnig gevormd.

§ 217. In vroeger' tijd had het oog den vorm van een' langwerpigen vierhoek (Fig. 2.) en was alleen voor den stoot bestemd. Onmiddellijk onder hetzelfde, be-

vondt zich een klein rond gat, tot het inhangen van het langgelid of den inleghaak. Later is men hiervan afgegaan, omdat men zich van het voordeel van het ronde oog en de methode om de kinketting daarin te hangen (Fig. 1.), overtuigd had. Hieruit ontstaat het voordeel, dat de stang bewegelijker ligt; dat de leugelhulpen, daar de stremming door de stoten veel geringer is, sneller, bepaalder en sterker werken, en dat iedere gevende beweging met de hand, zich dadelijk aan het mondstuk mededeelt en den druk van hetzelfde opheft, waardoor het fijne gevoel in den bek des paards behouden en dezen de werking van de stang aangenamer wordt gemaakt.

In den laatsten tijd heeft de pruisische generaal von Schreckenstein voorgeslagen, de scharen den in Pl. IV, fig. 4. opgegeven vorm te geven, om, door middel van den aan den bovenarm aangebragten bewegelijken ring tot het ingespen van den stoot, de storenden invloed van den laatsten op de bewegelijkheid van de stang in den bek des paards volkomen weg te nemen en ook de overige boven aangegeven voordeelen van het ronde oog nog te verhoogen. Dit doel wordt echter niet volkomen bereikt en bovendien de verlangde werking van deze tooming daardoor zeer verhinderd, dat de kinketting, volgens de oude wijze, in een bijzonder gat moet worden ingehangen.

Beter, en in ieder opzigt zeer aanbevelenswaardig is het, den scharen de in Fig. 5 voorgestelden vorm te geven, zoo dat de ring, die de plaats van het oog vervangt, op eene gewoon gevormde maar evenredig kortere bovenschaar, niet slechts tot het ingespen van den strop, maar ook tot het inhangen van den kinketting dient. De stang verkrijgt op deze wijze den hoogsten graad van bewegelijkheid; het knijpen van den kinketting en alle overige daardoor ontstane onregelmatigheden (§ 225.) worden volkomen weggenomen, en het mondstuk brengt eene zeer bepaalde en krachtige, daarbij voor het paard zóowel als voor de hand des ruiters veel aangenamer werking te weeg dan iedere andere tooming. Eene uitvoerige beschrijving van deze tooming en grondige omschrijving harer voordeelen, is in de te Darmstad verschijnende Allgemeine Militärzeitung, No. 61 en 62 van het jaar 1859, te vinden.

§ 218. In den regel moeten de scharen op eene regte lijn gerigt (Fig. 1), d. i. zoo gevormd zijn, dat het midden van het oog, het midden van den tap en het einde van den onderarm in eene regte lijn vallen. Soms, doch slechts in enkele gevallen, wijkt men hiervan af, en noemt dan scharen, aan welker einde de onderschaar vóór deze lijn ligt (Fig. 2.), voor de lijn gerigt; zulke, waar bij achter dezen ligt (Fig. 3.), achter de lijn gerigt. De afwijking vóór de lijn mag niet meer dan $\frac{1}{4}$, hoogstens $\frac{3}{8}$ duim 1) bedragen. De voor de lijn gerigte scharen brengen eene sterkere, de achter de lijn gerigte, eene zwakkere werking te weeg dan de op de lijn gerigte. Buitendien toomen de eersten het paard meer af, terwijl de laatsten het meer oprigten. Het doelmatigst onder alle omstandigheden is de rigting op de lijn.

§ 219. Bij eene gewone slang moet, van het midden des taps gemeten, de hoogte van den stoel 2) met inbegrip van het oog of van den in plaats daarvan aangebragten bewegelijken ring (§ 217.), $2\frac{1}{2}$ duim, de lengte van de onderschaar, 4 duim bedragen. 3) Hieruit volgt dat natuurlijk de andere schaar niet volmaakt nog eens zoo lang, als de stoel hoog is. Wanneer de omstandigheden het vorderen, kan men van deze evenredigheid afwijken, en óf de onderschaar verlengd óf de stoel verhoogd worden. Het eene zoowel als het andere geschiedt met $\frac{1}{4}$, hoogstens $\frac{3}{8}$ duim 4). Volgens de wetten van den hefboom, welke op den stang invloed hebben, werkt het aanhouden der teugels des te langzamer maar krachtiger, hoe langer de andere schaar in evenredigheid tot den stoel is; en des te sneller maar zwakker, hoe korter hij met betrekking tot den laatsten is.

§ 220. Het mondstuk is dat gedeelte van de slang, dat onmiddellijk op den bek van het paard werkt, en dit de hulpen van de teugelvuist doet voelen.

Vroeger bediende men zich van zeer verschillend

1) 6 tot 8 millimeters of strepen.

2) Bovenschaar.

3) $2\frac{1}{2}$ duim = 6 centimeters en 4 duim = $9\frac{1}{2}$ centimeters of Ned. duimen.

4) 6—8 millimeters.

gevormde mondstukken, die meestal uit twee, in het midden door eene bewegelijke geleding — gewricht— verbonden helften bestonden, doch er waren er ook met drie door geledingen verbonden deelen. Tegenwoordig is men tot de overtuiging gekomen, dat deze verschillende mondstukken geheel onnoodig, ja velen derzelve zelfs nadeelig zijn, en bepaalt zich dus slechts tot eenige zeer weinige soorten. Evenzoo heeft men zich overtuigd, dat het beter is, het mondstuk uit een stuk te vervaardigen, daar het gewricht het paard in den bek lastig wordt, het houden van de stang bemoeijelijkt en met betrekking tot de werking derzelve geen voordeelen aanbiedt.

Het doelmatigste en voor alle gevallen voldoende mondstuk is het uit een stuk bestaande, gladde, zogenoemde gesloten mondstuk, met of zonder poort, naar de verschillende behoeften dun of dik van ijzer, met veel of weinig tongvrijheid en in zijne afmeting naar den bek des paards vervaardigd. De op plaat IV en V voorkomende figuren 9 tot en met 13 stellen dergelijke mondstukken voor.

§ 221. Ieder mondstuk heeft in het midden eenen meer of minder opwaarts gebogen vorm, waardoor de zoogenoemde tongvrijheid ontstaat. Hoe sterker de buiging is, des te grooter wordt de tongvrijheid. Gaat zij tamelijk steil opwaarts, dan wordt het gebogene deel van het mondstuk de poort genoemd (Fig. 11, 12, 13). Door zulk eene poort, kan aan het mondstuk de meest mogelijke tongvrijheid worden gegeven. De gedeelten tusschen de lappen en de poort heeten de ballen.

De grootte en vorm van de poorten zijn verschillend, en rigten zich naar den graad van tongvrijheid, die het mondstuk moet hebben. De hoogte der poorten mag echter niet te belangrijk zijn, opdat deze het gehemelte van het paard niet aanraken, wanneer de teugels aangehouden worden en ten gevolge daarvan de stang zich met den stoel naar voren buigt. De ballen moeten eene volmaakt lijnrechte rigting hebben, zijn zij scheef opwaarts gerigt (Fig. 19.), dan worden de lagen geklemd en er ontstaat eene gebrekkige werking.

§ 222. De werking van het mondstuk, geeft zich

door den druk te kennen, die het, wanneer de ruiters de teugels aanhoudt, op de lagen van het paard uitoefend. Is deze druk zacht, dan noemt men het mondstuk een ligt, in het tegenovergestelde geval een zwaar of scherpwerkend.

Ligt werkt een mondstuk, wanneer het dik van ijzer is en weinig tongvrijheid bezit, zoodat de te weeg gebragte druk niet slechts de lagen, maar tevens ook de tong aandoet; scherp, wanneer het dun van ijzer en met veel tongvrijheid voorzien is, zoodat de druk op zich zelf niet alleen pijnlijker is, maar ook de lagen, als het gevoeligste deel van den mond, bij uitsluiting treft. De ligte of scherpe werking wordt echter niet alleen door de hoedanigheid van het mondstuk, maar ook door de gevoeligheid van het paard, die voornamelijk in den vorm der lagen berust, bepaald, en dien ten gevolge werkt dikwijls eene en dezelfde stang op het eene paard ligt, op het andere scherp. Eindelijk is ook de ligging van het mondstuk in den bek des paards van invloed. Hoe hooger het mondstuk naar de mondhoecken ligt, des te zachter werkt het; hoe lager het ligt, des te scherper.

§ 223. Het mondstuk moet over de tong en zoo liggen, dat het de lagen tusschen de haaktanden of — bij merriën — de plaats waar dezen zouden zitten, en de voorste kiezen aanraakt. Heeft het eene poort, dan moeten de ballen op de lagen rusten en dezen niet door de poort worden omvat. Uit het volgende zal blijken, in welke gevallen men, binnen de bepaalde grenzen, het mondstuk eene hoogere of lagere ligging geeft.

§ 224. De lengte van het mondstuk van den eenen tap tot den anderen bedraagt in den regel $5\frac{1}{4}$ tot $5\frac{1}{2}$ duim. Er komen echter ook gevallen voor, waar een korter of een langer mondstuk — eene nauwere of wijdere stang — gevorderd wordt. 1)

Door de lengte van het mondstuk, wordt de afstand van de scharen van elkander bepaald; deze moet aan

1) Voor gewone paarden zal men meestal met drie lengten van mondstukken kunnen volstaan, als van $0,11\frac{1}{2}$, $0,12$ en $0,12\frac{1}{2}$ Ned. ellen.

het bovenste einde van hetzelfde even zoo veel bedragen, als aan het onderste.

Het mondstuk moet zoo met de scharen verbonden zijn, dat het, wanneer men de stang loodregt houdt, noch van voren noch van achteren afwijkt, doch zich juist in eene loodregte stelling voordoet. Even zoo moet het, wanneer men de stang van ter zijde beziet, en zoo houdt, dat de eene schaar den andere dekt, noch naar voren, noch naar achteren over de scharen uitsteken, derhalve niet te zien zijn.

§ 225. De kinketting heeft ten doel, de stang in hare natuurlijke ligging te bevestigen, zoo mede bij de hefboomvormige beweging van deze tot steunpunt te dienen, en moet eigenlijk op het paard zelve niet onmiddellijk inwerken. De nu nog bijna algemeen gebruikelijke tooming voldoet niet aan deze laatste opgegeven eischen, maar veroorzaakt niet slechts het paard eenen zeer gevoeligen druk van de kinketting op de kinkettinggroeve, maar maakt ook de werking van de stang daardoor voor hetzelfde pijnlijk, zoodat bij ieder aanhouden van de teugels de onderlip tusschen het mondstuk en de kinketting, even als door eene tang, wordt ingeklemd, hetgeen niet zelden eene verwonding der lagen, der lippen, of van de kin ten gevolge heeft. Eindelijk wordt, ten gevolge van den tegenovergesteld werkenden druk dien het mondstuk en de kinketting te weeg brengen, de werking van de teugelhulpen onbepaald en twijfelachtig. Derhalve is in de meeste gevallen, waar een paard tegenzin betoont tegen de tooming, de oorzaak voornamelijk in de kinketting te zoeken, en het is zeer in het belang van den ruitser, den nadeeligen invloed daarvan zooveel mogelijk weg te nemen. Dit kan reeds daardoor geschieden, dat men aan het achterste gedeelte van den neusriem, over het midden van de kin, eene schuif steekt, die 1 duim 1) breed is en zoo wijd is dat er de kinketting kan worden doorgetrokken; hierop de laatste, voor dat zij ingehaakt wordt boven het trensmondstuk door deze schuif heen steekt, zoo dat zij, in plaats van in de kinkettinggroeve te vallen, tegen den neusriem drukt, en zoo insge-

1) 2 1/2 Ned. duimen.

lijks boven het trensmondstuk in den inleghaak hangt. Volkomener en op nog veel doelmatiger wijze heeft de verbetering van het aangevoerde gebrek plaats door de aan het einde van § 217 beschrevene optooming (Fig. 3) die daarom ook hoogst aanbevelenswaardig is.

§ 226. Men bedient zich van de enkele of de dubbele pantserketting. Wanneer de eerste zorgvuldig bewerkt is, dan doet hij voor de laatste in bruikbaarheid niet onder. Bij de dubbele pantserketting zijn de geledingen zwakker, en het is dus gemakkelijker de geledingen zoo te buigen en in elkander te schuiven, dat zij niet drukken, dan bij de enkele, waar de geledingen om de noodige vastheid sterker moeten zijn. De geledingen moeten glad, naauw in elkander passend en zoo bewerkt zijn, dat zij, wanneer de kinketting ingehaakt is, gelijkmatig vlak ligt en hare randen niet drukken, zoodanig, dat zich de ketting als een band naar de kin van het paard buigt.

De meeste kinkettingen hebben in het midden eenige groote en dikkere schalmen dan naar de zijden. Het verschil mag echter onbelangrijk zijn; want hoe grooter en dikker de schalmen zijn, hoe minder het mogelijk is dat zij glad liggen, en des te ligter drukken zij. De grootste breedte van de kinketting moet $\frac{3}{4}$ duim 1) niet te boven gaan, en minstens $1\frac{1}{2}$ duim bedragen. Te smalle kinkettingen snijden en knellen het paard.

§ 227. Daar, gelijk uit het vorenstaande volgt, de kinketting aan het paard zoo weinig als mogelijk voelbaar moet zijn, kan het doelmatig schijnen, hem door eenen lederen riem te vervangen. Doch dergelijke lederen riemen, afgezien van de geringere sterkte die zij op zich zelven hebben, wanneer sterke hulpen moeten gegeven worden — zoo als b. v. bij de parade uit de carrière —, verleenen niet de noodige zekerheid, daar zij hoofdzakelijk op de kleine zwakke gesp berust, waarmede deze bevestigd wordt, en het los- en vastgespen is, wanneer het leder vochtig is geworden, of de vingers van koude verstijfd zijn, veel moeilijker dan het uit- en inhaken van de ketting.

1) 15 — 17 strepen.

Daarentegen kan bij gevoelige paarden, die eene magere kin hebben, den druk der kinketting te gemoet gekomen en beleedigingen van deze voorkomen worden, wanneer men eenen enkelen of ook eenen gewat-terden lederen riem er onderlegt en dien daarop laat vast naaijen. Bij de in § 225 aanbevolen tooming zijn dergelijke voorzigtigheidsmaatregelen niet noodig.

§ 228. De kinketting wordt op de regter zijde, door middel van het langelid, op de linkerzijde, door den inleg haak met de stang verbonden, en wel zoodanig, dat hij zich, buiten de in § 225 opgegeven gevallen, onder het trensmondstuk bevindt. Het lange lid en den inleghaak zijn in de ooggen van de stang bevestigd, en worden vast toegebogen, opdat zij daar niet kunnen uitvallen. Meestal wordt het langelid ook in de kinketting vast gebogen, zoo dat deze onafscheidbaar met de stang verbonden blijft.

Gewoonlijk neemt men aan dat het langelid en de inleghaak — die beiden van gelijke lengte moeten zijn — zoo lang moeten wezen, dat zij, wanneer zij naar beneden hangen, tot aan het midden van den tap reiken.

§ 229. Wat de hoedanigheid van de stang in het algemeen betreft, deze moet uit goed ijzer bestaan, dat vrij van scheuren, niet bros, maar ook niet te week of buigzaam is. Of hij gepolijst of vertind wordt is hetzelfde. Aan luxe-stangen worden dikwijls de scharen en de kinketting van nieuw zilver of ander fijn metaal vervaardigd; doch ijzer verdient, om de meerdere deugdzaamheid, altijd de voorkeur. Verder moet de stang in alle zijne deelen zorgvuldig en overeenkomstig de opgegeven regelen bewerkt zijn; beide scharen moeten even lang en sterk wezen en nauwkeurig dezelfde rigting hebben, even zoo deugdzaam en goed met het mondstuk verbonden zijn. Het laatste moet tegen de scharen de in § 224 opgegeven stelling hebben, en wanneer men deze in de lengte in twee gelijke helften gescheiden denkt, dan moet de eene helft even zoo gevormd zijn als de andere.

§ 230. Met betrekking tot de ligging van de

stang en het passen der tooming op het paard, is het volgende op te merken.

De stang moet zoo wijd zijn, dat de scharen den bek des paards niet aanraken, maar evenmin mag ook het mondstuk aan beide zijden uit den mond steken.

Het mondstuk moet, wanneer het eene poort heeft, met de ballen op de lagen liggen (§ 223), zoo dat de laatsten niet door de poort kunnen worden gekneld. De poort mag derhalve niet te breed zijn.

De stang moet zoodanig in het hoofdstel worden gespt, dat het mondstuk $\frac{1}{3}$ tot $\frac{1}{4}$ duim 1) boven de haaktanden of de plaats ligt, die door dezen zouden worden ingenomen; op deze wijze verkrijgt men eene ligging juist tegenover de kinkettinggroeve.

De kinketting moet — indien niet aan de ligging, die in § 225 is opgegeven, de voorkeur wordt gegeven — in de kinkettinggroeve liggen, en zoo lang zijn, dat wanneer zij vast gehaakt is, en de teugels los aan staan, een vinger gemakkelijk tusschen haar en de kin des paards kan gelegd worden, en op de zijde, waar zij ingehaakt is een lid over is, om haar daarbij aan te kunnen vallen bij het uit- en inhaken. Is de kinketting te kort, zoo dat zij vast ligt eer nog de teugels worden aangetrokken, dan drukt en knijpt zij het paard, geeft de stang eene stijve, onbewegelijke ligging en maakt de werking derzelve pijnlijk. Indien niet dit ongemak door het in § 217, opgegeven inhangen der kinketting in eenen bewegelijken ring, is voorkomen. Een te lange kinketting kan aan haar doel niet beantwoorden, om de stang in hare juiste ligging te houden, maar heeft het doorvallen van dezelfde ten gevolge, d. i. wanneer de ruiter den teugel aanhoudt, dan neigt zich de stang zoodanig met de hovenschaar naar voren, dat de scharen uit hunne gewone vrij loodrechte, in eene bijna horizontale ligging overgaan. Daardoor verliest het aanhouden des ruiters zijne kracht, de stang verkrijgt eene gebrekkige werking en wanneer het mondstuk met eene eenigermate hooge poort voorzien is, dan verwondt dit het gehele van het paard.

De stangstooten mogen bij eene stang van gewonen

1) 3 tot 6 millimeters of strepen.

vorm noch te breed noch te dik zijn, opdat zij zich niet in de oogen vast klemmen en daardoor de bewegelijkheid van de stang verhinderen. Bij stangen van de in § 217 beschreven soort, met eenen bewegelijken ring aan de bovenschaar komt dit niet te pas, en is het zelfs voordeelig, wanneer de stooten eene zekere stijfheid bezitten.

De neusriem, die het paard moet verhinderen om den bek open te sperren, moet ongeveer 1 duim 1) boven het oog van de stang liggen, vrij door de ruimte der bakstukken gaan, en niet te vast gesespt zijn op dat hij het paard niet verhindere adem te halen en den bek zoover te openen, als in hoogere gangen hiertoe noodig is. Ligt de neusriem te hoog, dan mist hij het doel; in het tegenovergestelde geval bekomt de tooming eene slechte ligging, en het paard wordt te veel bezwaard, omdat de weekere deelen van de neus aan den druk van den riem zijn blootgesteld. De neusriem loopt onder het bakstuk der onderlegtrems heen zoo dat hij niet door dezen omvat wordt, en wordt op de linkerzijde toegegespt.

De keelriem moet zoo gesespt worden, dat hij, wanneer het paard zich oprigt en den kop bijbuigt, geheel los aanstaat.

§ 231. Bij de keus der tooming, d. i. bij de bepaling van den vorm en de ligging, welke de stang, die voor een paard moet dienen, hebben moet, is vooreerst de hoedanigheid van den bek, vervolgens den bouw des paards, benevens zijne kracht, zijn temperament, zijne meer of minder volkomen dressuur, eindelijk ook de bekwaamheid des ruiters in acht te nemen, en in dit opzigt kunnen de volgende regels dienen.

Voor paarden met magere dunne lagen kieze men een mondstuk van dik ijzer en met weinig tongvrijheid opdat de stang niet te sterk op de lagen drukke. Paarden met dikke vlezige lagen, geve men een dun mondstuk met veel tongvrijheid, om een' krachtigen druk op de lagen te verkrijgen. Paarden, die eene dikke tong hebben, moeten steeds een mondstuk met grootere tongvrijheid hebben, dan zulke, wier tong dun is.

Paarden met korten, diep aangezette hals, bij wien

1) 2½ Ned. duimen.

het mondstuk zoo veel mogelijk oprigtend werken moet, bekomen eene slang met hooge boven- en korte onderscharen; paarden daarentegen, die den hals hoog dragen, zich niet gaarne in den nek buigen en daarom bijgetoomd moeten worden, geeft men eene slang met korte boven- en lange onderscharen. Veroorloven het de andere omstandigheden, dan geve men den paarden, die men wil oprigten, een mondstuk met weinig, daarentegen die men bijbuigen wil, een dergelijk met veel longvrijheid. Ook legt men bij de eersten de slang zoo hoog, bij de laatsten zoo laag mogelijk.

Heeft het paard krachtige hulpen noodig, en toont het zich in het algemeen onverschillig voor de werking van het mondstuk, dan toome men het scherp, doch niet scherper dan werkelijk noodig is; maar heeft het een vurig temperament en is het zeer gevoelig, dan kieze men eene zoo veel mogelijk ligte tooming.

Paarden, die eene zwakke achterhand hebben, of in het algemeen krachteloos zijn, moet men eenigen steun meer toestaan dan anderen en ze daarom ligt toomen; ook moet men meer eene bijtoomende dan eene oprigtende werking trachten te bereiken. Is een paard echter overigens krachtig, doch ten gevolge van eene zware voorhand geneigd zich in den teugel te leggen, dan moet het scherper getoomd worden, in zoo verre zulks niet om andere redenen onuitvoerbaar is.

Ontbreekt het paard, ten gevolge van eene onvolkomen dressuur, de noodige geschiktheid tot deze of gene dienst, dan moet men zoo veel mogelijk door de tooming trachten te ondersteunen, en dan zelfs soms van den gewonen regel afwijken. Iets naders hierover kan niet worden opgegeven, doch de vorenstaande regelen bevatten de noodige aanwijzingen, en aan de voorzigtigheid van den ruiter moet het worden overgelaten die in toepassing te brengen.

Voor een onbekwamen ruiter, toome men het paard zoo ligt als het de omstandigheden slechts eenigzins toelaten, al mogt het ook een weinig te veel steunen, Het is beter, dat zulk een ruiter eenige moeijelijkheid in zijne hand ondervindt, dan dat hij het paard martelt en bederft.

§ 232. Wanneer men de in de voorafgaande para-

grafen opgegeven regelen in uitvoering wil brengen, dan moet men bij de beoordeeling der hoedanigheden, niet eene omstandigheid alleen, maar steeds het geheel in het oog houden, men mag dus b. v. niet alleen de hoedanigheid van den bek in aanmerking nemen, maar moet te gelijk ook de stelling van den hals, den bouw van de achterhand enz. in rekening brengen. Om juist te beoordeelen wat voornamelijk in aanmerking dient genomen te worden, en welke tooming in het algemeen het doelmatigste is, moet hij, die dit zal bepalen, het paard rijden; want slechts door het zelf te voelen kan men zich overtuigen, wat het behoeft. Even zoo moet men het paard rijden, wanneer het getoomd is, om te onderzoeken of die tooming aan de vereischten beantwoordt.

§ 233. Vele paarden hebben de slechte gewoonte, de tong onder het mondstuk weg te trekken en daar overheen te leggen, ook wel uit den bek te steken. Anderen laten die onder het mondstuk er uit hangen. Dit is een leelijk gezicht, en heeft meestal eenen storenden invloed op de werking der tooming. Intusschen berust deze kwade gewoonte slechts in een aanwendsel; dikwijls wordt zij enkel door eene gebrekkige optooming of onbekwame besturing veroorzaakt; soms heeft zij echter haren grond in de hoedanigheid der tong — wanneer deze zeer lang en dik is —, of in de pijn, die het paard bij de buiging van den nek of in den rug ondervindt. Kan dit gebrek worden verholpen — door eene veranderde optooming, eene geschikte besturing, of aanhoudende dressuur —, dan moet dit geschieden, en de ondeugd zal, wanneer zij niet reeds eene gewoonte geworden is, ophouden. Wat de optooming aangaat, zoo neemt men gewoonlijk aan, dat men paarden, die de tong uitsteken, een mondstuk met zoo veel mogelijk tongvrijheid moet geven; doch er komen ook gevallen voor, waarin dit niet helpt en men door een mondstuk met de minste tongvrijheid zijn oogmerk bereikt.

Is het doel op de boven aangegeven wijze niet te bereiken, dan grijpt men naar andere middelen, die nogtans ook niet altijd het gewenschte gevolg hebben, en soms nog grootere ongemakken te weeg brengen dan die men wil verhelpen, waartegen zich het paard

verzet en slechter op de tooming gaat, dan wanneer men het toestaat de tong uit te steken. Dergelijke dwangmiddelen zijn de volgende :

Het vastbinden der tong. Men neemt eenen $\frac{1}{2}$ duim breeden met eene gesp voorzienen lederen riem, legt dien over de tong heen, zoo dat hij iets hooger komt te liggen dan het mondstuk, en gespt hem om de kin vast te zamen. De tong wordt daardoor in de tusschen de onderste lagen zich bevindende holte vast gehouden en in iedere beweging verbinderd. Dit is nogtans een wreed middel, hetgeen bovendien de werking der tooming zeer stoort, en veel paarden angstig en onrustig maakt, ook wel tot verzet aanspoort.

Een beter, doch gewis niet altijd toereikend middel, bestaat daarin, dat men aan het gebit der onderlegtrans eenen draad aanbrengt, gelijk in Fig. 16 is voorgesteld. Dit ligt boven op de tong en zal dezen in zijne natuurlijke ligging behouden. Men kan in plaats van dit ook het mondstuk der stang met een' zoogenoemden lepel voorzien (Fig. 17.), die op het midden der poort door eene bewegelijke geleiding bevestigd, aan iedere zijde door middel van een kettingje met de onderscharen der stang verbonden, en zoo ingerigt is, dat hij met zijn onderste breede einde op de punt der tong drukt en deze verhindert tusschen de voortanden heen te komen. Drukt deze lepel te veel, dan beleedigt hij gemakkelijk den bek achter de achterste snijtanden, en bezit hij zoo veel ruimte dat dit vermeden wordt, dan helpt hij dikwijls niets. Dit laatste is gewoonlijk het geval, wanneer het paard de tong ter zijde uit den mond laat hangen.

In plaats van den bedoelden lepel, kan men onder de tong een zoogenaamd tongenspel (Fig. 18.) aanbrengen, dat uit eene met kleine kettingen of bewegelijke kogeltjes voorziene ijzeren plaat bestaat, en het paard zal aansporen, door den hem aangenaamen prikkel, dien het op de tong ondervindt, deze in den mond te houden. Met zekerheid is nogtans op een goed gevolg niet te rekenen.

Soms laat een paard het uitsteken der tong na, wanneer men in het voorste gedeelte van den neusriem een dun ijzerblik legt, op de wijze als bij den kaptoom en nu dezen riem iets vaster dan gewoonlijk aangespt.

Slechts voor het geval, dat het paard de tong in de hoogte trekt en over het mondstuk uit den bek sleeft, is er een middel, dat bijna altijd volkomen hulp biedt; het is een mondstuk met eene omvallende poort. Zulk eene poort is zoo hoog, dat het het paard onmogelijk wordt, de tong daarover in de hoogte te trekken en daarmee over het mondstuk te komen; het moet echter, om bij het aanhouden van de teugels het gebemelte niet te beleedigen, zoo ingerigt worden, dat het altijd op de tong blijft liggen en bij geene beweging van de stang zich opheft. Dit kan op dubbele wijze geschieden. Of de poort wordt met de ballen door eene geleding, en — opdat hij zich niet naar voren kunne opheffen — met den stoel op iedere zijde door een kettingje verbonden (Fig. 14); of aan het gewone mondstuk wordt eene afzonderlijke poort van sterk ijzerdraad bevestigd, zoodanig, dat deze op het mondstuk beweeglijk is, en bij het aanhouden der teugels, zich niet naar het gebemelte opheft, maar op de tong terug valt (Fig. 15).

§ 234. Eindelijk zijn er ook paarden, die de kwade gewoonte hebben, met de lippen, ook zelfs met de tanden, eene der onderscharen van de stang te vatten en vast te houden, waardoor zij de opmerkzaamheid op de hand van den ruitser verliezen en de werking van de stang verhinderen. Men kan dit kwaad voorkomen, wanneer men de scharen eenen rugwaarts gebogen vorm geeft (Fig. 6.), zoo dat het aanvatten daarvan bemoeijelijk wordt, voldoet dit niet, dan laat men een' dubbelen ring van draad op de onderschaar zetten (Fig. 7). Hierdoor wordt het het paard onmogelijk gemaakt, de schaar te vatten.

Opmerkenswaardig is het, dat paarden, die op de wijze als in § 217 is beschreven opgetoomd zijn, zich aan de boven opgegeven ondeugden verre weg zeldzamer overgeven, dan de op de gewone wijze opgetoomden.

Eenige hulpmiddelen voor buitengewone gevallen.

§ 235. De kaptoom. Hij bestaat uit een lederen hoofdstel met neusriem, waarin zich, daar waar deze

den neus omvat, een ijzer beslag bevindt. Aan het laatste zijn drie ringen aangebragt, en wel of onmiddellijk op den neusriem of aan ongeveer 3 duim 1) lange, loodregt op het beslag staande ijzeren armen. Deze ringen en de bedoelde armen hebben eenen afstand van $2\frac{1}{2}$ tot 3 duimen van elkander; de middelste derzelve heeft zijne plaats op het midden van den neusriem en dient slechts tot het ingespen van de longe, wanneer het paard daaraan moct loopen. In iedere der andere ringen wordt een teugel gegespt, die de ruiter, nevens den teugel der werktrens, in de hand houdt.

De werking van den kaptoom is voor het paard zeer gevoelig en geeft den ruiter eene grootere magt over hetzelfde. Wordt dit niet met groote voorzigtigheid en bekwaamheid gebruikt, dan kan het paard zeer gemakkelijk daardoor worden benadeeld. Die niet met den kaptoom weet om te gaan, late dien liever te huis.

Het voornaamste nut verschaft de kaptoom bij de bewerking van den hals en den nek, en bij paarden, die aan de teugelhulpen niet willen gehoorzamen.

§ 236. De springteugel. Dit is een riem van de breedte van eenen gewonen teugel, die met het eene einde, onder den buik des paards, in den singel van den zadel wordt vastgegespt, tusschen de voorbeenen doorloopt, en met het andere einde achter aan den neusriem bevestigd is. Hij heeft ten doel, om het paard te verhinderen met den kop te slaan of den neus in de hoogte te steken; het is echter veel beter, wanneer een ruiter door eene geschikte besturing of zorgvuldige dressuur, of ook door eene overeenstemmende tooming, zijn doel tracht te bereiken, dus liever de aanleiding tot de gebreken poogt weg te nemen, dan door gewelddadige middelen het te voorschijn komen daarvan tegen te gaan. Moet de werking van den springteugel versterkt worden, dan voorziet men den neusriem, daar waar hij op den neus ligt, met een ijzeren beslag. De methode om den springteugel aan het boveneinde in twee riemen te verdeelen en in den ring der onderlegtrens te gespen, is niet aan te bevelen.

De lengte van den springteugel moet zoodanig ge-

1) 7 centimeters of Ned. duimen.

evenredigd zijn, dat het doel bereikt en het paard daarbij in den gang niet wordt verhinderd.

Volkomener en op veel voordeeliger wijze wordt het doel van den springteugel bereikt, wanneer men, zoo als Fig. 20 het voorstelt, een smal riempje met een' daaraan vastgestoken ring in den ring van de onderlegtrens, of in de werktrens gespt, in den eerst genoemden ring een' teugel steekt, en de einden daarvan aan beide zijden van het paard, zoo lang als de omstandigheden het vorderen, aan den singel hevestigt.

§ 237. De martingal 1). Deze bestaat uit een riem die even als de springteugel aan den singel wordt vastgegespt, tusschen de voorheenen van het paard doorloopt, maar zich hier in twee deelen splitst, aan welker einde zich een ring bevindt, waardoor een teugel der onderlegtrens wordt getrokken. Wanneer de lengte dezer deelen nu zoo wordt berekend, dat de ring lager staat dan de lijn, die men zich denkt van het mondstuk tot aan de hand des ruiters, dus de teugel eenen met de punt naar onderen gerigten hoek vormt, dan verkrijgt het aanhouden met de onderlegtrens niet alleen eene vermeerderde kracht, maar ook eene andere meer naar onderen gaande rigting, dan de hand zonder deze voorzorg geven kan. Men gebruikt daarom de martingal bij zulke paarden, die bij het huigen van den hals, den nek en de kaken moeilijkheid ondervinden. Een zeer bekwaam ruiter alleen kan daarvan nut trekken, een onbekwaam ruiter bederft het paard daarmede (§ 149.)

Men kan zich van den martingal zoo wel op een met de werktrens, als op een met den stang getoomd paard bedienen. Maar hij mag eigenlijk slechts bij de dressuur in aanmerking komen, en moet zoodra deze geëindigd is, niet meer noodig zijn.

§ 238. De schuifteugel 2) werkt op gelijke wijze doch verschoonender dan de martingal, en wordt minder met het doel om den nek, dan wel om den hals zijwaarts te huigen, gebezigd. Men gebruikt dien op beide of slechts op eene zijde. Daarvoor zijn ver-

1) Dubbele springteugels. — 2) Bijzetteugel.

schillende vormen; de eenvoudigste en doelmatigste bestaat daarin, dat men op iederen — of, naar omstandigheden alleen — op eene zijde, eenen teugel voor aan den zadel door middel van eene aan den laatsten aangebrachte lus, ongeveer twee handen breed boven het einde van het zadelblad bevestigt, door den teugelring van het gebit der werktrens trekt en nu gelijktijdig met de werktrensteugels in de hand houdt. Vele ruiters binden den schuifteugel, in plaats van hem in de hand te nemen, aan den zadel vast, hetgeen echter, even als alle gewelddadige maatregelen, niet is aan te bevelen en dit nadeel heeft, dat de ruiter niet in staat is, door zijne hand de werking van den teugel te bepalen, en naar omstandigheden te versterken of te verzwakken.

De schuifteugel moet eigenlijk alleen gebruikt worden als het paard met de werktrens getoomd is. Evenwel laat hij zich ook met de betooming op de stang verbinden, en als dan wordt hij door den ring van het gebit der onderlegtrens getrokken.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De zadel en diens ligging op het paard.

§ 239. Tegenwoordig bedient men zich tot zadel van de zoogenaamde Engelsche Pritsche. Haar vorm is overal dezelfde, en de voorkomende afwijkingen hebben alleen op ondergeschikte zaken betrekking.

Het gewichtigste bestanddeel van den zadel, waarvan zijne gedaante, hoedanigheid en bruikbaarheid voornamelijk afhangt en waardoor vooral zijne ligging op den rug des paards even als de geschikte, juiste zit des ruiters bepaald wordt, is de boom. Deze bestaat uit hout, wordt met linnen omgeven en voor en achter met een ijzeren beslag voorzien. Hij moet met de uiterste zorg en grootste naauwkeurigheid bewerkt zijn. In plaats van hout heeft men beproefd halein of ijzer te gebruiken, doch dit heeft geen gunstig resultaat gegeven.

Daar de boom voor den koper van een' afgewerkten

zadel onzichtbaar is, zoo moet men zich met betrekking tot de deugdelijkheid daarvan op de eerlijkheid des verkoopers verlaten. Het schijnt daarom raadzaam, zich tot eenen bekwamen en als vertrouwd bekenden meester te wenden, en dezen liever eenige daalders meer te betalen, dan daar te gaan, waar men schijnbaar goedkoopert koopt. Twintig Thaler 1) is de minste prijs, waarvoor men een bruikbaar zadel kan hebben. Wanneer deze van het beste leder, met gewaterde bladen voorzien en met smaak bewerkt is, moeten 40, 50 en meer Thaler betaald worden.

§ 210. Dat gedeelte des zadels, waarop de ruiter zit, wordt de zitting of wolf genoemd. Deze is met leder overtrokken, moet zacht gewelfd zijn en eindigt naar voren in den zadelknop of voorlepel, naar achteren in den achterlepel of staart. De gewone lengte van de zitting van den zadelknop tot aan den achterlepel bedraagt 17 duimen 2), en alleen voor ruiters met zeer vleezige billen worden 1½ tot 2 duimen toegegeven.

Aan wederzijden van de zitting, bevinden zich de groote zadelbladen, die eene lengte van 16 tot 18 duimen en eene breedte van 11 tot 12 duimen 3) moeten hebben. Zij bestaan uit eenvoudig sterk leder, of zij zijn, tot gemak van den ruiter, geheel of gedeeltelijk gewatteerd.

Aan de zitting zijn bovendien nog de kleine zadelbladen aangebragt, die de plaats bedekken, alwaar de groote zadelbladen met den boom verbonden en de stijgbeugels bevestigd zijn.

Onder den boom bevindt zich het zadelkussen, dat van leder, met wit vries gevoerd, en met koehaar of wol opgevuld is. Het moet den rug van het paard voor beleediging door den zadel bewaren en dezen een' vastere ligging geven.

Bovendien behooren tot een' volkomen' zadel: de stijgriemen benevens de stijgbeugels, de zadelsingel en de bovensingel.

De stijgriemen zijn door middel van ijzeren oogen

1) 1 Thaler doet f 1,80.

2) 49 centimeters of duimen Ned.

3) 35 à 40 Ned. duimen lang en 26 à 28 Ned. duimen breed.

aan beide zijden van den boom bevestigd. Aan vele zadels vindt men in plaats van de oogen, zoogenoemde storthaken, die zoo zamengesteld zijn, dat zich de stijgriemen, wanneer de ruiter van het paard valt of daarmede nederstort en hierbij met eenen voet in den stijgbeugel blijft hangen, van den zadel kunnen scheiden. Er is echter niet met zekerheid op te rekenen, dat zij dit doel vervullen, daar het wel gebeurt, dat bij andere gelegenheden waar dit niet verlangd wordt en den ruiter in verlegenheid zit, de stijgriemen los gaan. Deze maatregel is dus niet aan te bevelen.

De stijgbeugels bestaan in den regel uit vertind ijzer of uit gepolijst staal, doch kunnen ook uit ieder betrekkelijk vast metaal — messing, nieuw zilver, enz. — gemaakt worden. Het meest aan te bevelen is vertind ijzer, daar het de noodige duurzaamheid bezit, er goed uit ziet, gemakkelijk te poetsen en goedkoop is; ook kan de vertinning wanneer die na langdurig gebruik er afgegaan is, met weinig kosten vernieuwd worden. Bij elegante rjequipagiën verlangt men dat de stang en stijgbeugels van hetzelfde metaal zijn. Het meest gewilde, en ook het doelmatigste zijn de stijgbeugels van Engelsch fatsoen. De stijgbeugel mag niet te dun en te naauw zijn. Dat gedeelte waarop de voet van den ruiter rust, moet eene ruwe oppervlakte hebben, opdat de laatste niet uitglijde en uit den stijgbeugel gerake. In den winter is men gewoon, tot beschutting voor het koud worden der voeten, de beugels met zelfkant te omwinden, of ook met leder of vilte stukken te voorzien.

Er zijn stijgbeugels, die zoo ingerigt zijn, dat zij zich zelve openen, wanneer de ruiter, van het paard vallende of met hetzelfde ter neder stortende, met de voeten daarin blijft hangen. Zij zijn echter niet praktisch.

De zadelsingel is aan zijne einden met gespen voorzien, en wordt door middel van de onder de groote zadelbladen aan den boom bevestigde lederen riemen, met den zadel verbonden, dien hij op den rug des paards vast moet houden en in zijne juiste ligging bevestigen. Men bedient zich van gewone garen of wollen singels of van zoogenaamde koordsingels, die uit eenige naast elkander liggende, eenige malen gebonden koorden bestaan, en, wanneer zij met zorg worden aangelegd,

voorzeker het voordeel hebben, dat de zadel zekerder op de hem aangewezen plaats blijft.

Meestal heeft de zadel twee zadelsingels, die dicht bij elkander ingegespt zijn, en waarvan ieder ongeveer 3 duimen 1) breed is. De zadel verkrijgt daardoor eene vastere ligging, en voor het geval dat een singel onder weg breekt, is men in den eersten nood geholpen.

Bedient men zich slechts van een' singel, dan moet deze eene breedte van minstens vijf duimen 2) en aan ieder einde twee gespen hebben.

Het is een aanbevelenswaardige maatregel van voorzigtigheid, aan iedere zijde van den zadel drie tongen tot gespen te laten aanbrengen, op dat wanneer onderweg zulk eene tong breekt, hetgeen ligt gebeuren kan, eene hulp bij de hand is.

De oversingel moet tot de vaste ligging des zadels bijdragen en verhinderen, dat de zadelbladen aan het ligchaam des paards klapperen; een wezenlijk nut bereikt men daarmede niet, waarom hij wel gemist kan worden. Hij heeft eene breedte van drie duimen en bestaat uit niet te dik leder of uit een' witten garen of wollen singel. Aan het eene einde is hij met eene tong voorzien en omsluit den zadel zoodanig, dat hij boven op het midden der zitting beneden over den zadelsingel heen ligt. Het is doelmatiger, wanneer het uit twee deelen — van leder — bestaat, die op beide zijden van den zadel aan de kleine zadelbladen, of, het geen nog heter is, onder dezen zijn vast genaaid.

Vele ruiters voorzien den zadel nog met een voortuig en een' staartriem. Het eerste zal het terugschuiven, de laatste het vooruitschuiven van den zadel voorkomen. De staartriem volbrengt zijn doel in het geheel niet en is gansch nutteloos, ja dikwijls hinderlijk. Het voortuig zou slechts hoogst zelden gebruikt worden, wanneer op een smal, dun paard de zadel naar achteren schuift. Waar dit plaats heeft, is het beter het weg te laten.

Tot de uit leder bestaande deelen van een' niet gewatteerden zadel wordt het best ossenleder gebruikt behalve de zitting, voor welke het varkensleder het geschiktst is. Bij een' gewatteerden zadel moet het

1) 7 Ned. duimen.

2) 12 Ned. duimen of Centim.

geheele overtrek uit varkensleder en slechts de andere vlakten der zadelbladen uit ossenleder bestaan. Ook kan, voor het gemak van den ruiter, onbereid leder genomen worden, doch dit is op verre na niet zoo duurzaam.

§ 241. De zadel moet op het paard passen, d. i. zijn vorm en afmetingen moeten overeenstemmen met den bouw van den rug des paards, zoodanig, dat het over zijne gansche lengte regelmatig ligt, zonder nogtans den schoft of den ruggegraat aan te raken. Boven deze laatste moet eene vrije ruimte van 1 tot $1\frac{1}{2}$ duimen overblijven, die men kamer noemt.

Een met zorg bewerkt zadel, welks vorm en afmetingen naar de natuurlijke gedaante van eenen paardenrug gemaakt is, zal op de meeste paarden goed liggen. Alleen voor buitengewoon smalle of breed geribde paarden, of voor zulken, die een' bijzonder scherp, of meer dan gewoon platte of ook een ingezonken rug hebben, wordt naar evenredigheid een nauwer, wijder, of meer gewelfd zadel gevorderd, en in dit opzigt kunnen er wel gevallen voorkomen, waarin men genoodzaakt is, voor een paard eenen zadel van een' bijzonderen vorm te laten maken.

Wanneer men wil onderzoeken of een zadel past, dan moet men hem op den blooten rug van het paard leggen zonder onderdeken, en het aan alle zijden nazien, of het eene behoorlijke ligging heeft en nergens drukt of klemt. Of de kamer eene behoorlijke ruimte heeft, kan men eerst dan beoordeelen, wanneer de zwaarte van den ruiter op den zadel drukt. Zijn er met betrekking tot de ligging van den zadel onvolkomenheden, dan kan dit, wanneer zij niet te belangrijk zijn, door eene daaraan beantwoordende opvulling van het zadelkussen, of door het opvullen van den boom verholpen worden. Wordt voor een' tegennatuurlijken rug een zadel gemaakt, dan moet de zadelmaker den boom oppassen, alvorens den zadel in elkander wordt gemaakt. Een zadel, die gebrekkig ligt, kan het paard zeer gevaarlijke beleedigingen veroorzaken, wier genezing langdurig en daarbij zeer moeilijk is. Daarom verdient deze omstandigheid de grootste oplettendheid van den ruiter.

§ 242. De zadel moet op het midden van den rug des paards en zóó liggen, dat zich de zadelknop 3 tot 4 duimen 1) achter de schoft bevindt, en tusschen de schouders van het paard en de zadelbladen een afstand van eene handbreedte overblijft. Hem verder achteruit te leggen, zoo als helaas dikwijls plaats heeft, is doorgaans ondoelmatig en hoogst nadeelig voor het paard. Het draagt dan het grootste van den last des ruiters op de achterhand, waardoor deze te overmatig wordt gespannen, en buitendien komt de singel zoo verre naar achteren te liggen, dat de edele organen in het ligchaam van het paard op eene nadeelige wijze worden te zamen geperst (1. Afd. § 19). Dit veroorzaakt aan veel paarden zulk eene pijn, dat zij zich tegen den zadel verzetten en bij het aantrekken van den singel, of wanneer de ruiter opgestegen is, ondeugend worden.

De zadel moet voorzigtig en zacht op den rug van het paard gelegd, maar niet er op geworpen worden. Stijgbeugels en singels mogen daarbij niet afhangen, maar er overheen geslagen zijn en op de zitting van den zadel liggen.

Om den zadel op te leggen, treedt men op de linker zijde van het paard aan en volbrengt ook op deze zijde de overige bij het zadelen voorkomende bezigheden. Nogtans moet toch altijd op de rechter zijde worden nagezien of alles in orde is, vooral of het onderdek en het zadelkussen glad liggen.

De zadelsingel moet zoo vast worden aangetrokken dat de zadel niet kan draaijen en in de hem gegeven ligging blijft, doch niet te vast, zoodat het ligchaam van het paard op pijnlijke wijze wordt te zamen gesnoerd, waardoor zijne gezondheid benadeeld, en het tot wederspannigheid wordt aangezet. Vele paarden verdragen doorgaans een zeer vast aantrekken van den singel niet en dikwijls wordt daardoor de grond tot langdurige ziekten gelegd, zonder dat de bezitter van het paard de ware oorzaak vermoedt. Het aanhalen van den singel moet bedaard en niet met rukken geschieden, vooral bij jonge paarden of zulke, die zich niet gaarne laten zadelen. Heeft de zadel twee singels, dan moeten deze naast elkander liggen en de

1) 7 à 9 Centimeters of Ned. duimen.

eene even vast sluiten als de andere. Bij koordsingels moet er op gelet worden, dat de snoeren glad na a s t elkander liggen en niet de eene of andere snoer zoo is opgeschoven, dat die over de anderen komt te liggen.

Er zijn paarden, die zich bij het aanhalen der singels opblazen en daardoor het opzadelen zeer bemoeijelijken. Men moet hen kort en met den kop hoog aanbinden, hen eene eenigzins gestrekte stelling geven; maar den singel langzaam, met herhaald ophouden, allengs aanhalen. Het beste is, wanneer men het paard een kwartieruurs voor dat het gereden moet worden, los zadelt en eerst na het optoomen den singel nog zoo veel, als noodig is, aanhaalt. De oversingel mag niet vaster dan de zadelsingel worden aangehaald, omdat anders de laatste in plooijen te zamen geperst, en door deze het paard gedrukt zoude worden.

§ 243. Bij jonge paarden, die den zadel nog niet gewoon zijn, en zich uit vrees, uit kittelighed of uit ongebondenheid tegen het zadelen verzetten, of onrustig en ongeduldig daarbij zijn, moet dit met het grootste geduld en de meest mogelijke voorzigtigheid geschieden, daar niet alleen in het tegenovergestelde geval degene, die dat werk doet, zich ligt schaden kan, maar ook het paard nog vreesachtiger of wederspanniger gemaakt wordt. Men moet het paard kort en hoog aanbinden; het onder vriendelijke toespraak voorzigtig, maar niet wild naderen; den zadel zacht op den rug nederlaten en zorgen, dat daarbij noch de stijgbeugels noch de singel het paard aanraken; hierop den singel voorzigtig om het ligchaam van het paard leggen en allengs aanhalen.

Prikkelbare paarden behouden dikwijls een' tegenzin tegen den zadel, en laten den ruiter niet gaarne opstijgen, toonen zich ook wel wederstrevig tegen het aanrijden. Hiertegen is niets te doen, dan het paard als het mogelijk is, een half uur, eer het bestegen moet worden, te zadelen, en bij het opstijgen zoowel als bij het aanrijden met voorzigtigheid te werk te gaan (§ 105 en 106). Er zijn ook paarden, wien de zadel en de singel werkelijk pijn in den rug en in het lijf veroorzaken, en die uit dien hoofde wederspannig blijven. Zulke paarden zijn niet voor het rijden geschikt en

moeten daarmede niet lang geplaagd, maar liever dadelijk tot luigpaarden bestemd worden.

§ 244. Is de zadel goed gemaakt, passende op den rug van het paard, en op de juiste plaats gelegd, even zoo het slingelen met zorg geschied, dan blijft hij, zelfs wanneer het paard lang en hard gereden wordt, meestal op de hem aangewezen plaats liggen, inzonderheid bij zulke paarden, die eene goede zadelligging (1^e. Afd. § 17 en 20) hebben. Bij veel paarden is nogtans de vorm van den rug, van de schoft of de ribben van dien aard, of ook het lijf zoo dik en zoo dun, dat de zadel, zoodra men een klein eind gereden heeft, zijne plaats verlaat en belangrijk voor- of achteruit schuift. Het eene zoowel als het andere is een groot gebrek.

Het terugschuiven van den zadel komt zelden en slechts bij zeer smalle en dunlijvige paarden voor. Dit kan door een aan den zadel aangebragt voortuig (§ 240) verhinderd worden, dat uit drie ongeveer 1 duim 1) breede lederen riemen bestaat, die zich met hun eene einde op de borst van het paard vereenigen, maar met het andere einde zoodanig met den zadel in verbinding staan, dat twee derzelve — op ieder een — in eene voor aan het zadelkussen zich bevindend oog ingegespt zijn; de derde daarentegen, tusschen de voorbeenen des paards doorlopende, aan den singel bevestigd is. Zulk een voortuig moet zoo gepast worden, dat het los aanstaat en het paard niet in den gang kan hinderen.

Om het vooruitschuiven van den zadel weg te nemen, kan de ruitser eerst onderzoeken, of aan de in den aanvang der voorgaande § gedane eischen voldaan is, en het in dit opzigt plaats hebbende gebrek verhelpen. Schuift de zadel dan altijd nog vooruit, dan kan de oorzaak daarvan slechts in den vorm van het paard liggen, en men beproeve de gebrekkige zadelligging daardoor te verbeteren, dat men het paard in den stal dagelijks eenige uren gezadeld laat staan, vooral dadelijk nadat het gereden heeft en daarvan nog warm is, en bovendien onderweg, zoodra de zadel zijne plaats heeft verlaten, afstijgt en op nieuw zadelt.

1) $2\frac{1}{2}$ Centimeter of Ned. duim.

Hierbij moet echter de zadel telkens naauwkeurig op de plaats gelegd worden, waarop hij blijven moet en niet iets verder achteruit. Dikwijls bereikt men door deze handelwijze na verloop van eenige maanden zijn doel, doordien zich eene geschikte zadelligging vormt en alsdan de oorzaak van het gebrek verholpen wordt, hetgeen ontegenzeggelijk het best is. Wanneer men langs dezen weg zijn doel niet kan bereiken, dan moet men het vooruitschuiven door een kunstig gevormden toestel trachten te verhinderen. De meeste ruiters gebruiken in dit geval den zoogenaamden *voorsingel*. Dit is een met eene gewatteerde wrong, of met houten spanen — vorschens — voorziene singel, die voor den zadel wordt vastgegespt, en dit niet toe zal laten zijne plaats te verlaten. Doch dergelijke singels drukken zeer gemakkelijk op de schoft, omdat men ze geen genoegzame kamer kan geven, en wanneer zij niet zeer goed gemaakt zijn, dan geven zij aan het paard een verkeerd aanzien en bereiken niet eens haar doel, daar de zadel over den singel heenglijdt en hierdoor van voren zoodanig in de hoogte stijgt, dat het zeer gemakkelijk drukking veroorzaakt en de ruiter een nog ongeschikter zit bekomt, dan door het eenvoudig vooruitschuiven. Veel doelmatiger is het gebruik van een' *achtersingel*. Deze heeft den vorm van een' gewonen eenvoudigen zadelsingel, en wordt op beide zijden van den zadel door middel van eene schuin daaraan gestoken lus, achter de eigenlijk dubbelen zadelsingel bevestigd, zoodanig, dat hij het lijf van het paard, zoo ver mogelijk naar achteren los omsluit, d. i. wel aanligt maar niet drukt. Zulk een singel bereikt het doel volkomen en bezwaart het paard in het minst niet. De schrijver heeft zich hiervan meermalen, ook bij prikkelbare en gevoelige paarden, ja zelfs bij eene dragtige merrie, met het beste gevolg bediend.

Soms gebeurt het, dat de zadel op eene bepaalde plaats vast ligt, maar dadelijk verschuift, wanneer hij, al zij het nog zoo weinig, verder vóór of achter uit gelegd wordt. Men moet dan, voor zoo verre de ligging, waarin hij blijft liggen, eene eigene is, door het afsnijden van eenige haren aan de schoft of aan den buik, de plaats teekenen, waar de zadel of de zadelsingel liggen moet, en dan bij het zadelen daarop acht

geven, dat de vereischte ligging op het nauwkeurigste worde gegeven.

Nimmer geloove men het vooruitschuiven des zadels door overdreven ver terugzadelen te kunnen verhinderen. Deze middelen zijn vergeefs, en ook bovendien op de boven aangegeven gronden, verwerpelijk.

§ 245. Gewoonlijk legt men eene onderdeken onder den zadel. Deze moet zoowel tot sieraad dienen, en ook het indringen van het zweet, in het zadelkussen verhinderen, en wordt uit wit vilt, of, hetgeen beter is, uit doek vervaardigd, in het laatste geval met linnen of wol gevoerd. Zij moet zoo groot zijn, dat zij van voren 2 duim buiten de zadelbladen en van achteren even zoo veel buiten de achterlepel van den zadel uitkome. Bij het opleggen moet zij glad gestreken worden, en bij het zadelen moet er op gelet worden, dat zich daarin geen plooiën bevinden. Bij een gevoerd tusschendeck gebeurt het, dat het door het indringende paardenzweet inkrimpt ten gevolge daarvan het voersel kleiner wordt dan het overtrek, of omgekeerd. De doeken moeten dan van elkander worden gescheiden en beiden uitgestreken, daar er anders onvermijdelijk plooiën ontstaan en het paard zoude gedrukt worden.

Bij paarden, die zeer gevoelig tegen den zadel zijn, of ook wanneer het laatste een weinig te wijd mogt wezen, kan men een dun, wollen, viermaal digt gevouwen dek onderleggen, dat zoo groot moet zijn, dat het even zoo veel buiten den zadel uitkome als bij het onderdek. Nog beter is een uit verscheidene keeren te zamen gevouwen vries bestaande doorgenaaid dek. Om een elegant aanzien te geven, legt men ook wel over zulk een wollen of vries dek een lakensch dek — vilt, zou te dik zijn — dat zoo veel grooter moet zijn, dat het wollen dek er volkomen door bedekt worde.

Wanneer de zadel is vast gesespt, moeten de dekken voor- en achter deze aangevat, en iets in de hoogte getrokken worden, opdat zij de vereischte kamer vormen. Ontbreekt deze kamer en ligt het dek vast op de ruggegraad van het paard, dan veroorzaakt dit gemakkelijk schoftdrukking.

ZESDE HOOFDSTUK.

De kleeding van den ruiter.

§ 246. Het is voor den ruiter geenszins onverschillig, of zijne kleeding doelmatig en beantwoordende aan de omstandigheden ingerigt is of niet, waarom hier eenige daarop betrekking hebbende wenken plaats mogen vinden.

In de eerste plaats bediene zich de ruiter van een hoofddeksel, dat hem niet hindert en vast op het hoofd zit, opdat hij niet in de noodzakelijkheid kome, met de hand daar naar te grijpen, hetgeen reeds dikwijls de aanleiding tot ongelukken is geweest. Zit het hoofddeksel op zich zelf niet vast genoeg, dan moet het door middel van een riempje — stormband — bevestigd worden. Een hoofddeksel zonder luif is ondoelmatig, omdat de ruiter niet in het vrije gebruik van zijne oogen mag verhinderd worden en deze zoo wel tegen de verblindende zonnestralen als tegen wind en regen beschut moeten zijn.

De rok moet kort zijn, opdat die zich niet onder de dijen of tusschen de beenen des ruiters en de zadelbladen verwarre; desgelijks passende, omdat daar door noch het lijf en de borst benaauwd, noch de vrije beweging der armen verhinderd worden.

Tot beenbekleding, kieze men een matig wijde pantalon van sterk laken, en hale die door middel van den riem en bretel niet te strak aan, maar zoo, dat hij behoorlijk in het schrit passe. Wanneer het meer op deugdzaamheid dan op fraaiheid aankomt, dan late men deze onder de dijen en langs de binnenzijden der beenen, met laken als van de pantalon, of met zwart leder bekleeden. Men kan ook kalfsleder daartoe nemen, de beenbekleding wordt daardoor echter zeer onhandelbaar; bovendien maakt dergelijk leder daar het gepoetst moet worden, den zadel smeurig.

Tot onderbroek, is wild- of bokkenleder het geschiktste en sterkste materiaal. Alle linnen, boomwollen of wollen stoffen, zitten niet glad, maar vormen plooijen, die den ruiter ligt verwonden (§. 247.), en duren bo-

vendien niet lang. De naden moeten vlak, en zoo ingerigt zijn, dat de bolle zijde zich naar buiten bevindt 1). Bij aanhoudeud en hard rijden moet het hemd zoo ver in de hoogte zijn geslagen, dat men daarop niet zit, opdat hetzelfde door de veroorzaakte vouwen niet drukke.

De zekerste en vastste zit heeft de ruiter, wanneer hij eene lederen broek — zonder onderbroek — en daar over hooge laarzen met zachte tot over de knie reikende schafften draagt. Wanneer de broeken zwart, bruin of grijs gekleurd zijn, dan hebben zij niets buitengewoons en smetten ook minder dan de witte of gele. Zij moeten zoo gemaakt zijn, dat zij los sluiten, dus noch naauw zijn noch plooijen.

Handen en voeten moeten bij koud weder goed bewaard worden, daar deze deelen het meest zijn bloot gesteld aan koud worden, het geen voor den ruiter even gevoelig als hinderlijk is. De handschoenen, mogen noch te dik noch te naauw zijn, opdat de ruiter in de hand het voor de besturing der teugels noodige fijne gevoel behoude. Matig dik, zacht wildleder, dat men in den winter met pels kan laten voeren, is de beste grondstof.

Tot bescherming van bovenligchaam en bovenbeenen tegen koude en regen, is een paletol het doelmatigste. Een wijde mantel deugt niet voor den ruiter, want 't verhindert hem het vrije gebruik zijner armen, en bij hevigen wind fladdert hij op zeer ongeschikte wijze en veroorzaakt daarbij een geruisch, waardoor niet zelden het paard angstig en onrustig gemaakt wordt.

§ 247. Het kan gebeuren, dat de ruiter vooral bij aanhoudende en snelle ritten of op ongeschikte paarden, zich stuk rijdt, d. i. dat aan de billen en beenen daardoor beleedigen ontstaan dat de huid aan stukken wordt geschuurd. Dergelijke beleedigen ontstaan door plooijen, die het hemd, de onderbroek, of ook de bovenbroek maken; door de naden der onder-

1) Het allergeachtste is een onderbroek van gewezen stof die door hare elasticiteit juist om het ligchaam sluit. Daar deze bovendien gemakkelijker verschoond kan worden, is zij boven eene lederen, aanbevelenswaardig.

broek, wanneer deze te dik zijn, of, ten gevolge der plaatst gehad hebbende herstellingen, op zulke plaatsen zitten, waar eene wrijving ligt mogelijk is; door den oversingel, door de stijgriemen, door oneffenheden of eenen gebrekkigen vorm van den zadel; eindelijk ook door eenen gebrekkigen zit van den ruitser. Zij zijn, zelfs in geringe mate, zeer pijnlijk en lastig voor den zit des ruiters. Zijn zij belangrijk en komt er ontsteking bij, dan is hare herstelling dikwijls langdurig en de ruitser kan langen tijd niet te paard stijgen.

Is de belediging slechts onbeduidend, dan hindert zij niet in het rijden, in zoo verre de aanleiding weggenomen is en zoo doende eene verergering voorkomen wordt, en op de plaats der wond, wordt een op leder gestreken heelende pleister gelegd. Een zoogenaamde Diapalmpleister doet meestal goede dienst. Bevindt zich de belediging aan eene plaats, waar de pleister niet vast houdt, dan is dikwijls wasschen met Goulardswater aan te bevelen.

